МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВИЛКОВ СЕРГІЙ ВАЛЕНТИНОВИЧ

УДК 342.951(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

12.00.07 «Адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право»

Юридичні науки

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.
_____ С. В. Вилков

Кропивницький – 2025

АНОТАЦІЯ

Вилков С.В. Адміністративно-правові засади адвокатського самоврядування: теоретичні та праксеологічні аспекти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка. Кропивницький, 2025.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню адміністративно-правових засад адвокатського самоврядування, що виступає важливим елементом інституційної складової механізму забезпечення й реалізації української «формули» правовладдя, закріпленої в Конституції України, відповідно до якої верховенство права не лише декларується, але й діє в практичній площині, а відтак виступає її невідокремленим, безпосередньо практикореалізаційним компонентом.

Концептуальною метою адвокатського самоврядування є не просто вирішення внутрішніх організаційно-функціональних питань адвокатського корпусу, а створення таких оптимальних умов організації та діяльності, за яких інститут адвокатури здатен в повній мірі реалізувати свої соціальну роль і призначення, функціонувати у найбільш раціональний спосіб для ефективної реалізації покладених на нього завдань, які відповідають засвідченим Україною спільним цінностям, на яких побудований Європейський Союз, таким як: повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, правовладдя та дотримання людських прав.

Доведено, що публічно-правова природа органів адвокатського самоврядування в Україні обумовлена такими особливостями порядку їх створення та діяльності: 1) органи адвокатського самоврядування створюються не за приватним волевиявленням, а за волею законодавця на підставі Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»; 2) діяльність органів

адвокатського самоврядування передбачає самостійне вирішення питань організації та діяльності адвокатури, але в порядку й межах, встановлених Законом; 3) їх діяльність, обумовлена необхідністю забезпечення незалежності адвокатури, контролю професійної діяльності задля належного виконання покладених на інститут адвокатури завдань, забезпечення доступу до правосуддя, спрямована на реалізацію публічного інтересу шляхом забезпечення надання висококваліфікованої професійної правничої допомоги в Україні, а отже – практичної реалізації засад верховенства права та досягнення цілей справедливого правосуддя; 4) органи адвокатського самоврядування здійснюють ряд адміністративних, нормативних та дисциплінарних повноважень, які згідно прецедентної практики ЄСПЛ віднесено до публічно-правових.

Доведено, що у площині самоврядування інституту адвокатури Національна асоціація адвокатів України є формою професійного об'єднання адвокатів – професійною асоціацією адвокатів, яку Україна зобов'язалася заснувати відповідно до міжнародних зобов'язань, взятих при вступі до Ради Європи, виступаючи в якості «координаційного центру» забезпечення функціонування інтегральної системи адвокатського самоврядування, а загальнодержавні та регіональні органи адвокатського самоврядування, які організаційно функціонують в рамках Національної асоціації адвокатів України, відповідальні за безпосередню реалізацію визначених Законом завдань адвокатського самоврядування. А відтак «публічно-правовий статус Національної асоціації адвокатів України» і «публічно-правовий статус органів адвокатського самоврядування» є відмінними категоріями, відображаючи правове становище різних суб'єктів в межах площини адвокатського самоврядування.

Доведено, що органи адвокатського самоврядування створюються не за приватним волевиявленням членів адвокатської спільноти, а згідно прямої вказівки Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», відповідно право вирішення питань внутрішньої організації та діяльності в порядку й межах,

встановлених Законом делеговано адвокатам безпосередньо державою шляхом наділення органів адвокатського самоврядування низкою публічних повноважень (окремі з яких мають характер дискреційних) щодо управління професійною діяльністю адвокатів із правом видання владних приписів, обов'язкових до виконання всіма адвокатами.

Доведено, що компетенція органів адвокатського самоврядування – це сукупність встановлених законом та нормативними актами завдань, функцій та повноважень спеціальних суб'єктів адвокатури – органів адвокатського самоврядування, які забезпечують здатність ефективно виконувати функції самоврядної організації адвокатури, спрямовані на регулювання адвокатської діяльності, захист професійних прав адвокатів, забезпечення дотримання етичних стандартів, контролю за якістю правової допомоги та представництва інтересів адвокатської спільноти перед органами державної влади. Компетенція органів адвокатського самоврядування за своєю адміністративною природою є організаційно-правовим інструментом реалізації інституційної спроможності адвокатури як самоврядної професійної спільноти. Визначення компетенції в такому форматі сприяє чіткому розумінню ролі органів адвокатського самоврядування в правовій системі України, а також забезпечує їх ефективну діяльність у системі публічного управління.

Сформовано, що адміністративні форми діяльності адвокатського самоврядування в Україні – це зовнішні організаційно-правові прояви адміністративно-управлінської діяльності органів адвокатського самоврядування, що реалізуються у межах їхніх повноважень та спрямовані на забезпечення належного функціонування адвокатури як інституту правової держави. З'ясовано, що визначені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» організаційні форми адвокатського самоврядування форми розкривають суб'єктну структуру адвокатського самоврядування на різних рівнях – від регіонального до загальнонаціонального. Доведено, що адміністративні форми діяльності адвокатського самоврядування є дещо іншою категорією, та розкривають зовнішній прояв діяльності суб'єктної структури

адвокатського самоврядування. Відповідно, до адміністративних форм діяльності адвокатського самоврядування в Україні належать: 1) видання нормативних актів; 2) видання індивідуальних актів; 3) укладення адміністративних договорів; 4) здійснення матеріально-технічних операцій; 5) учинення юридично значущих адміністративних дій (організація навчань, заходів, координація діяльності тощо).

Визначено, що адміністративні методи діяльності адвокатського самоврядування в Україні – це сукупність організаційно-правових способів та прийомів владно-управлінського впливу, які використовуються органами адвокатського самоврядування в межах їхніх повноважень з метою регулювання професійної діяльності адвокатів, забезпечення дотримання етичних стандартів, захисту прав та законних інтересів адвокатів та суб'єктів надання адвокатських послуг, а також сприяння ефективному функціонуванню інституту адвокатури в Україні. Акцентовано увагу, що органи адвокатського самоврядування в Україні, використовуючи заохочення, переконання та примус, ефективно регулюють професійну діяльність адвокатів, що сприяє забезпеченню правопорядку та дисципліни, формуванню високих стандартів професії адвоката, дотримання принципів справедливості, пропорційності та об'єктивності в діяльності органів адвокатського самоврядування.

Наголошено, що правова природа адміністративних процедур у діяльності адвокатського самоврядування полягає в їхньому нормативно визначеному, процедурно впорядкованому характері, спрямованому на забезпечення реалізації функцій адвокатури як самоврядного інституту. Адміністративні процедури в діяльності адвокатського самоврядування виступають юридичним механізмом організації та регулювання відносин між суб'єктами адвокатського самоврядування, встановлюючи порядок ухвалення рішень, розгляду справ, здійснення контролю, врегулювання дисциплінарних питань та забезпечення гарантій професійної діяльності адвокатів. Адміністративні процедури в діяльності адвокатського самоврядування процедури поєднують у собі елементи адміністративного регулювання та саморегулювання, оскільки з одного боку,

ґрунтуються на вимогах законодавства, а з іншого – формуються та реалізуються органами адвокатського самоврядування, що діють автономно від державних органів влади. Сутність процедур полягає у забезпеченні балансу між публічним інтересом та незалежністю адвокатури, що виражається через внутрішньо-організаційні механізми регламентації діяльності адвокатів та гарантії їхніх професійних прав у рамках встановлених адміністративно-правових процедур.

З'ясовано розуміння обов'язковості рішень органів адвокатського самоврядування як форми реалізації внутрішньо-організаційної нормативності в межах професійного саморегулювання, що проявляється у юридичній імперативності актів управлінського характеру, прийнятих самоврядними інституціями в межах їх компетенції, які мають нормативну або індивідуальну дію щодо адвокатів як суб'єктів спеціального правового статусу для забезпечення функціональної цілісності інституту адвокатури та професійної дисципліни адвокатів.

Доведено, що обов'язковість рішень органів адвокатського самоврядування є фундаментальним принципом, що забезпечує ефективність функціонування адвокатури як незалежного правового інституту, який ґрунтується на ідеї саморегулювання професійної діяльності адвокатів, що передбачає прийняття рішень відповідними органами адвокатського самоврядування, які є обов'язковими для виконання всіма членами адвокатської спільноти. Обов'язковість таких рішень сприяє підтриманню єдиних стандартів професійної етики, дисциплінарної відповідальності та організаційної діяльності адвокатури, що, своєю чергою, зміцнює довіру суспільства до адвокатської професії та гарантує ефективний захист прав громадян. Законодавче закріплення обов'язковості рішень адвокатського самоврядування відображає баланс між автономією адвокатури та загальними принципами правопорядку. Наголошено, що впровадження чітких регламентів щодо виконання рішень органів адвокатського самоврядування та узгодження їх із правовими нормами держави є важливим кроком у розвитку адвокатури як самостійного та впливового правового інституту. Підкреслено, що принцип обов'язковості рішень органів

адвокатського самоврядування є ключовим елементом гарантії її інституційної незалежності, та водночас означає, що ухвалені відповідними органами рішення мають юридичну силу для всіх адвокатів, незалежно від їх особистого ставлення чи участі в діяльності самоврядних структур. Можливість оскарження рішень органів адвокатського самоврядування не заперечує принципу обов'язковості, але існує виключно в межах процедурних гарантій захисту прав адвоката.

Доведено, що контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні є невід'ємною складовою системи публічного адміністрування, спрямованою на забезпечення законності, етичності та ефективності надання правової допомоги. Водночас, контроль здійснюється у рамках правової автономії адвокатури, що гарантує незалежність професійної діяльності адвокатів. Особливістю контролю є вузькоспеціалізований характер, обмеженість правового впливу та чітка регуляція законодавчими актами, що визначають виключні підстави та порядок здійснення контрольних заходів. Наголошено, що адміністративно-правова природа контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні визначається через інтеграцію державного контролю з механізмами саморегулювання, що дозволяє поєднувати професійний самоконтроль з державним наглядом, зберігаючи незалежність адвокатури.

Доведено, що контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування здійснюється у різних формах, включаючи правову перевірку (зокрема правил адвокатської етики, норм професійної компетентності та конфіденційності), аналіз і моніторинг практик (систематичний збір, узагальнення інформації про діяльність адвокатів, аналіз дисциплінарної практики тощо), аудит адміністративної діяльності (перевірка відповідності рішень, дій або бездіяльності органів адвокатського самоврядування чинному законодавству та вимогам професійної етики). Однією з ключових ознак контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування є принцип прозорості, який передбачає публічну звітність контролюючих органів,

забезпечуючи відкритість результатів перевірок для громадськості, що сприяє підвищенню довіри до адвокатури та зміцненню її авторитету в суспільстві.

Визначено, що інституції громадянського суспільства як суб'єкти контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування – це незалежні, добровільно сформовані організаційно оформлені або неформалізовані окремі особи або об'єднання осіб, що реалізують суспільний інтерес за відсутності владних повноважень шляхом здійснення публічного моніторингу, нагляду, аналізу та оцінки діяльності органів адвокатського самоврядування для забезпечення прозорості, підзвітності та відповідальності органів адвокатського самоврядування у межах правової держави. Наголошено, що контроль громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування може бути у формі контрольно-аналітичної оцінки діяльності органу самоврядування, що базується на суспільно значущій інформації та фактичній суспільній легітимності. Метою аналітичного контролю є висвітлення проблем та недоліків, що існують в адвокатському самоврядуванні, з подальшим формуванням громадської думки, публічного запиту на зміни та суспільного резонансу. Змістовно-публічна форма контролю може стати підставою для правового тиску, ініціювати обговорення на міжнародному рівні або в межах національних стратегічних реформ у сфері адвокатури. Акцентовано, що громадський контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування може виражатися через персональну правозахисну ініціативу громадян, які використовують апеляційний механізм оскарження рішень органів адвокатського самоврядування для висловлення публічного сумніву щодо об'єктивності та доброчесності внутрішнього рішення органу адвокатського самоврядування. На практиці існує специфічна форма громадського контролю за органами адвокатського самоврядування, що має індивідуально-апеляційний характер та реалізується персонально, спрямована на перегляд управлінських рішень, функціонує в межах інституційної моделі самоврядування та є виявом демократичного нагляду знизу.

Судовий контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування схарактеризовано через подвійний теоретико-правовий дискурс, зумовлений дуалізацією правового статуту органів адвокатського самоврядування в Україні, зокрема досліджено його особливості щодо реалізації ними владних повноважень та як учасників цивільно-правових (у тому числі господарсько-правових) відносин.

Узагальнено, що судовий контроль за діяльністю адвокатського самоврядування реалізується у спосіб здійснення судочинства (розгляд та вирішення адміністративних справ, пов'язаних з оскарженням дій та рішень органів адвокатського самоврядування у сфері атестаційних, дисциплінарних та інших подібних публічно-правових відносинах), забезпечення виконання відповідачами та третіми особами (органами адвокатського самоврядування) судових рішень, а також недопущення порушення незалежності інституту адвокатури та втручання в діяльність її самоврядних органів.

Доведено, що у системі адвокатського самоврядування України процедури оскарження мають чітко виокремлену інституційну структуру, що демонструє поєднання елементів автономності професійного врядування з принципами процесуально-правової визначеності. Основними суб'єктами реалізації процедури оскарження рішень адвокатського самоврядування є Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури та Рада адвокатів України, кожна з яких уповноважена розглядати скарги на відповідні органи нижчого рівня. Як суб'єкти реалізації процедури оскарження рішень адвокатського самоврядування Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури та Рада адвокатів України виконують контрольну функцію в межах внутрішньо-адміністративного провадження, що має саморегулівний характер.

Наголошено, що при визначенні наслідків оскарження рішень адвокатського самоврядування гарантується автономія у прийнятті та перегляді рішень у межах спеціалізованої внутрішньої процедури та загальних засад адміністративного провадження, забезпечує баланс між незалежністю адвокатури та принципом правової відповідальності. Наслідки оскарження

рішень адвокатського самоврядування мають відновний та превентивний характер, та полягають у можливості уповноважених органів адвокатського самоврядування: залишити рішення без змін; змінити рішення; скасувати рішення; направити на новий розгляд; вчинити певні дії.

Аналіз практики функціонування європейських адвокатур, виявляється, що самоврядні професійні об'єднання адвокатів у країнах Європейського Союзу відіграють вирішальну роль у: забезпеченні захисту членів від неправомірного втручання; просуванні їхніх професійних інтересів; розробці професійних стандартів діяльності та етичних норм поведінки. Водночас, на вказані органи покладається відповідальність за контроль відповідності дій адвокатів фундаментальним принципам професійної етики та стандартам, а також за вжиття належних заходів у разі їх порушення. Системи правового регулювання організації та діяльності органів адвокатського самоврядування у Франції, Німеччині, Італії та Польщі характеризуються високим ступенем деталізації, що свідчить про їхню фундаментальність та організаційну ефективність.

Виявлено, що сутність категорії «ефективність адвокатського самоврядування» складається з двох щільно взаємопов'язаних понять, у контексті яких можна оцінювати означене явище, а саме: ефективність законодавчого й підзаконного правового регулювання «адвокатського самоврядування»; та ефективність безпосередньої реалізації діяльності органів «адвокатського самоврядування». При цьому, обмежені можливості «адвокатури» ініціювати законотворчі ініціативи призводять до певного ускладнення в виробленні узгодженої методології щодо обґрунтування «критеріїв ефективності адвокатського самоврядування». Під «критеріями ефективності адвокатського самоврядування» пропонуємо розуміти: сукупність методологічно обґрунтованих конструкцій, які використовується як складові інструменту оцінки ефективності, мають динамічний характер й кількісне, або якісне вираження та використовуються з метою наукового пізнання і розвитку, а також для прийняття зважених управлінських рішень.

Спираючись на загальноприйняте положення про те, що «адвокатське самоврядування» є основним демократичним способом забезпечення якісної роботи «адвокатури», а також беручи до уваги особливості сучасних стратегічних документів щодо удосконалення та розвитку «адвокатського самоврядування» та інші обставини сьогодення, доцільно виділити такі групи «критеріїв ефективності» діяльності органів «адвокатського самоврядування»: 1) загальні – спрямовані на узагальнену оцінку стану «адвокатури» як самоврядної професійної спільноти, інституту правосуддя та атрибуту демократичності держави; 2) інституційні – призначені для оцінки реалізації завдань органів та організаційних форм «адвокатського самоврядування»; 3) галузеві – такі, що сприяють оцінюванню якості за різними напрямками адвокатської практики.

З метою удосконалення адміністративно-правового регулювання організації і функціонування органів адвокатського самоврядування запропоновано внесення змін та доповнень до нормативних актів, в частині: 1) сформувати нову «Стратегію розвитку Національної асоціації адвокатів України» з урахуванням перспектив подальшого реформування системи правосуддя; 2) повернутися до практики складання та оприлюднення узагальнених річних звітів Національної асоціації адвокатів України; 3) сформувати пропозиції щодо законодавчих змін, які можуть забезпечити «адвокатурі» прозорий механізм прямого та безперешкодного висування власних законотворчих ініціатив.

Ключові слова: адвокатського самоврядування, самоврядне управління, публічно-правовий статус, система суб'єктів адвокатського самоврядування, компетенція та повноваження, адміністративні процедури, обов'язковість рішення адвокатського самоврядування, державний контроль, контроль громадських інституцій, судовий контроль, оскарження рішень адвокатського самоврядування, критерії ефективності діяльності.

SUMMARY

Vylkov S.V. Administrative and legal principles of advocacy self-governance: theoretical and praxeological aspects. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation work for the degree of Doctor of Law in specialty 12.00.07 “Administrative law and process; financial law; information law”. Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University. Kropyvnytskyi, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the administrative and legal principles of advocacy self-governance, which is an important element of the institutional component of the mechanism for maintaining and implementing the Ukrainian "formula" of the rule of law. This is established in the Constitution of Ukraine, according to which the rule of law is not only declared, but also operates in the practical dimension, and therefore acts as its inseparable, directly practical implementation component.

The conceptual goal of advocacy self-governance is not only to resolve internal organizational and functional issues of the Bar, but to create such optimal conditions of organization and activity under which the Bar is able to fully realize its social role and purpose, to function in the most rational way for the effective implementation of the tasks assigned to it. Mentioned above corresponds to the common values, as witnessed by Ukraine, on which the European Union is built, such as: respect for human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law and respect for human rights.

It has been proven that the public-legal nature of the advocacy self-governance authorities in Ukraine is due to the following features of the procedure for their creation and activity: 1) the advocacy self-governance authorities is created not by private will, but by the will of the legislator based on the Law of Ukraine "On the Bar and Legal Practice"; 2) the activities of the advocacy self-governance authorities provide for independent resolution of issues of organization and activity of the Bar, but within the procedure and limits established by the Law; 3) the necessity to ensure the

independence of the Bar, control professional activities for the proper performance of the tasks assigned to the institute of the Bar, ensure access to justice, aimed at realizing the public interest by ensuring the provision of highly qualified professional legal assistance in Ukraine. As well as practical implementation of the rule of law principle and achievement of the goals of fair justice; 4) the advocacy self-governance authorities exercise a number of administrative, regulatory and disciplinary powers, which, according to the case law of the ECHR, are classified as public law.

It has been proven that around self-governance of the institute of advocacy, Ukrainian National Bar Association is a form of professional association of lawyers. It is a professional association of advocates that Ukraine undertook to establish in accordance with the international obligations assumed upon accession to the Council of Europe. The specified association acts as a "coordination centre" for ensuring the functioning of the integrated system of advocacy self-governance, and the national and regional authorities of advocacy self-governance, which organizationally function within the framework of the Ukrainian National Bar Association, are responsible for the direct implementation of the tasks of advocacy self-governance defined by the Law. Therefore, the “public legal status of the Ukrainian National Bar Association” and the “public legal status of authorities of advocacy self-governance” are distinct categories, reflecting the legal position of various entities within the sphere of advocacy self-governance.

It has been proven that the authorities of advocacy self-governance are created not by the private will of the members of the Bar community, but according to the direct instruction of the Law of Ukraine " On the Bar and Legal Practice ", accordingly, the right to resolve issues of internal organization and activity in the manner and within the limits established by the Law is delegated to advocates directly by the state. This is done by granting the authorities of advocacy self-governance a number of public powers (some of which are discretionary in nature) to manage the professional activities of advocates with the right to issue authoritative regulations that are mandatory for all advocates.

It has been proven that the competence of the advocacy self-governance authority is a set of tasks, functions and powers of special subjects of the advocacy (advocacy self-governance authority), established by law and regulatory acts, which ensure the ability to effectively perform the functions of the self-governing organization of the advocacy.

The competence of the advocacy self-governance authorities, by its administrative nature, is an organizational and legal instrument for implementing the institutional capacity of the Bar as a self-governing professional community. Defining competence in this format contributes to a clear understanding of the role of the authorities of advocacy self-governance in the legal system of Ukraine and also ensures their effective activities in the public administration system.

It has been established that administrative forms of activity of advocacy self-governance in Ukraine are external organizational and legal manifestations of administrative and managerial activities of the authorities of advocacy self-governance, which are implemented within the limits of their powers and are aimed at ensuring the proper functioning of the Bar as an institution of the rule of law. It was established that the organizational forms of advocacy self-governance defined by the Law of Ukraine "On the Bar and Legal Practice" reveal the subject structure of advocate self-governance at various levels - from regional to national. It was proven that administrative forms of activity of advocacy self-governance are a slightly different category and reveal the external manifestation of the activity of the subject structure of advocacy self-governance. Accordingly, the administrative forms of activity of the advocacy self-governance in Ukraine include: 1) issuance of regulatory acts; 2) issuance of individual acts; 3) conclusion of administrative contracts; 4) providing of material and technical operations; 5) performance of legally significant administrative actions (organization of studies, events, coordination of activities, etc.).

It has been determined that the administrative methods of the activities of the advocacy self-governance in Ukraine are a set of organizational and legal methods and methods of governmental and managerial influence. They are used by the bodies of advocacy self-governance within the limits of their powers to regulate the professional

activities of advocates, ensure compliance with ethical standards, protect the rights and legitimate interests of advocates and entities providing advocacy services, and promote the effective functioning of the Bar in Ukraine. It is emphasized that the advocacy self-governance authorities in Ukraine, using encouragement, persuasion and coercion, effectively regulate the professional activities of advocates, which contributes to maintaining law and order and discipline, the formation of high standards of the legal profession, and adherence to the principles of justice, proportionality and objectivity in the activities of the authorities of advocacy self-governance.

It is emphasized that the legal nature of administrative procedures in the activities of advocacy self-governance consists in their normatively defined, procedurally regulated nature, aimed at ensuring the implementation of the functions of the Bar as a self-governing institution.

Administrative procedures in the activities of advocacy self-governance act as a legal mechanism for organizing and regulating relations between subjects of advocacy self-governance, establishing the procedure for making decisions, considering cases, exercising control, resolving disciplinary issues, and ensuring guarantees for the professional activities of advocates. Administrative procedures in the activities of advocacy self-governance combine elements of administrative regulation and self-regulation, since, on the one hand, they are based on the requirements of the law, and on the other, they are formed and implemented by the authorities of advocacy self-governance that operate autonomously from state authorities. The essence of the procedures is to ensure a balance between the public interest and the independence of the advocacy activity, which is expressed through internal organizational mechanisms for regulating the activities of lawyers and guaranteeing their professional rights within the framework of established administrative and legal procedures.

It is established the meaning of the binding nature of decisions of advocate self-governance bodies as a form of implementing intra-organizational regulations within the framework of professional self-regulation. Mentioned above is manifested in the legal imperative of administrative acts adopted by self-governing institutions within their competence, which have a normative or individual effect on advocate as subjects

of a special legal status to ensure the functional integrity of the institution of the Bar and the professional discipline of advocates.

It has been proven that the binding nature of decisions of the authorities of advocacy self-governance is a fundamental principle that ensures the effective functioning of the bar as an independent legal institution.

This is based on the idea of self-regulation of the professional activities of advocates, which involves making decisions by the relevant authority of advocacy self-governance that are binding on all members of the Bar community.

The mandatory nature of such decisions contributes to maintaining unified standards of professional ethics, disciplinary liability, and organizational activities of the Bar, which, in turn, strengthens public trust in the legal profession and guarantees effective protection of citizens' rights. The legislative consolidation of the mandatory nature of the decisions of the advocate self-governance reflects the balance between the autonomy of the Bar and the general principles of law and order. It was emphasized that the introduction of clear regulations on the implementation of decisions of the authorities of advocate self-governance and their coordination with the legal norms of the state is an important step in the development of the Bar as an independent and influential legal institution.

It is emphasized that the principle of binding decisions of the authorities of advocacy self-governance is a key element in guaranteeing its institutional independence, and at the same time means that decisions adopted by the relevant authority have legal power for all advocates, regardless of their personal attitude or participation in the activities of self-governance structures. The possibility of appealing decisions of authorities of advocacy self-governance does not deny the principle of mandatory power of it but exists exclusively within the framework of procedural guarantees for the protection of the rights of the advocates.

It has been proven that control over the activities of the advocacy self-governance authorities in Ukraine is an integral part of the public administration system aimed at ensuring the legality, ethics, and efficiency of the provision of legal support. At the same time, control is carried out within the framework of the legal autonomy of

the advocate, which guarantees the independence of lawyers' professional activities. A feature of control is its highly specialized nature, limited legal influence, and clear regulation by legislative acts that determine the exceptional grounds and procedure for implementing control measures. It is emphasized that the administrative and legal nature of control over the activities of advocacy self-governance authorities in Ukraine is determined by the integration of state control with self-regulation mechanisms, which allows combining professional self-control with state supervision, while maintaining the independence of the Bar.

It has been proven that control over the activities of authorities of advocacy self-governance is carried out in various forms, including legal review (in particular, the rules of Bar ethics, norms of professional competence and confidentiality), analysis and monitoring of practices (systematic collection, generalization of information on the activities of lawyers, analysis of disciplinary practice, etc.), audit of administrative activities (verification of compliance of decisions, actions or inaction of authorities of advocacy self-governance with current legislation and requirements of professional ethics). One of the key features of control over the activities of advocacy self-governance is the principle of transparency, which provides for public reporting by supervisory authorities, ensuring the openness of the results of inspections to the public, which contributes to increasing trust in the bar and strengthening its authority in society.

It is established definition of the civil society institutions as subjects of control over the activities of authorities of advocacy self-governance. It has been established that civil society institutions as subjects of control over the activities of authorities of advocacy self-governance are independent, voluntarily formed, organizationally formalized or informal individuals or associations of individuals. That implement the public interest in the absence of governmental powers by conducting public monitoring, supervision, analysis and evaluation of the activities of advocacy self-governance authorities to ensure transparency, accountability and responsibility of authorities within the framework of a legal state. It is focused that the control of public institutions over the activities of advocacy self-governance authorities can be in the

form of a control and analytical assessment of the activities of the self-governance authority, based on socially significant information and actual social legitimacy. The purpose of analytical control is to highlight the problems and disadvantages, that exist in advocacy self-governance, with the subsequent formation of public opinion, public demand for changes and public resonance.

A substantive and public form of control can become a basis for legal pressure, initiate discussions at the international level or within the framework of national strategic reforms in the field of advocacy. It is emphasized that public control over the activities of advocacy self-governance authorities can be expressed through the personal human rights initiative of citizens who use the appeal mechanism for challenging the decisions of advocacy self-governance authorities to express public doubt about the objectivity and integrity of the internal decision of the advocacy self-governance authorities. In practice, there is a specific form of public control over the authorities of advocacy self-governance, which has an individual appeal nature and is implemented personally, is aimed at reviewing management decisions, functions within the institutional model of self-governance and is a manifestation of democratic supervision from below.

Judicial control over the activities of advocacy self-governance authorities is characterized through a dual theoretical and legal discourse, caused by the dualization of the legal statute of advocacy self-governance authorities in Ukraine, in particular, its features are examined in relation to the exercise of their powers of authority and as participants in civil-legal (including economic-legal) relations.

It is focused that judicial control over the activities of advocacy self-governance is implemented in the manner of conducting legal proceedings (consideration and resolution of administrative cases related to the appeal of actions and decisions of advocacy self-governance authorities in the field of certification, disciplinary and other similar public-legal relations), ensuring the execution of court decisions by defendants and third parties (advocacy self-governance authorities), as well as preventing violations of the independence of the Bar and interference in the activities of its self-governance authorities.

It is proven that in the system of advocacy self-governance in Ukraine, appeal procedures have a clearly defined institutional structure, which demonstrates a combination of elements of autonomy of professional governance with the principles of procedural and legal certainty. The main entities implementing the procedure for appealing decisions of the bar self-governance are the Higher Qualifications and Disciplinary Commission of the Bar and the Bar Council of Ukraine, each of which is authorized to consider complaints against the relevant lower-level authorities. As subjects of the procedure for appealing decisions of the advocacy self-governance, the Higher Qualifications and Disciplinary Commission of the Bar and the Bar Council of Ukraine conduct a control function within the framework of internal administrative proceedings, which are self-regulatory in nature.

It was focused that when determining the consequences of appealing decisions of the advocacy self-governance, autonomy in making and reviewing decisions is guaranteed within the framework of a specialized internal procedure and general principles of administrative proceedings, ensuring a balance between the independence of the Bar and the principle of legal responsibility. The consequences of appealing decisions of the advocacy self-governance are restorative and preventive in nature and consist in the ability of the authorized authorities of the advocacy self-governance to: leave the decision unchanged; change the decision; cancel the decision; refer for a new consideration; take certain actions.

An analysis of the practice of the functioning of European advocacy reveals that self-governing professional associations of lawyers in the countries of the European Union play a crucial role in: ensuring the protection of members from undue interference; promoting their professional interests; developing professional standards of activity and ethical norms of behaviour. At the same time, the mentioned above authorities are responsible for monitoring the compliance of advocacy' actions with the fundamental principles of professional ethics and standards, as well as for taking appropriate measures in case of their violation. The systems of legal regulation of the organization and activities of advocacy self-governance authorities in France,

Germany, Italy, and Poland are characterized by a high degree of detail, which indicates their fundamental nature and organizational effectiveness.

It was established that defining the category "effectiveness of advocacy self-governance" consists of two closely related concepts, in the context of which the specified phenomenon can be analyzed, namely: the effectiveness of legislative and regulatory legal regulation of "advocacy self-governance"; and the effectiveness of the direct implementation of the activities of "advocacy self-governance " authorities. At the same time, the limited opportunities of the "Bar" to start legislative initiatives lead to a certain complication in developing an agreed methodology for substantiating "criteria for the effectiveness of advocacy self-governance." We propose to understand the term "criteria for the effectiveness of advocacy self-governance" as: a set of methodologically develop constructs that are used as components of an efficiency assessment tool, have a dynamic nature and quantitative or qualitative expression, and are used for the purpose of scientific knowledge and development, as well as for making informed management decisions.

Taking to the consideration that "advocacy self-governance" is the main democratic way to ensure the quality of the Bar and knowing the features of modern strategic documents on the improvement and development of "advocacy self-governance" and other current circumstances, we can distinguish groups of "effectiveness criteria" for the activities of "advocacy self-governance" authorities. The groups are: 1) general – aimed at a generalized assessment of the condition of the “advocacy” as a self-governing professional community, an institution of justice and an attribute of a democratic state; 2) institutional – intended to assess the implementation of the tasks of authorities and organizational forms of “advocacy self-governance”; 3) sectoral – those that contribute to the assessment of quality in various areas of legal practice.

In order to improve the administrative and legal regulation of the organization and functioning of advocacy self-governance authorities, it is proposed to make amendments and additions to legal acts, in terms of: 1) to define a new "Development Strategy of the Ukrainian National Bar Association" taking into account the prospects

for further reform of the justice system; 2) to return to the practice of compiling and publishing summarized annual reports of the Ukrainian National Bar Association; 3) formulate proposals for legislative changes that can provide the "advocacy" with a transparent mechanism for directly and unhindered nomination of their own legislative initiatives.

Key words: advocacy self-governance, self-governance regulation, public legal status, system of subjects of advocacy self-governance, competence and authority, administrative procedures, mandatory nature of advocacy self-governance decisions, state control, control of public institutions, judicial control, appeal of advocacy self-governance decisions, criteria for the effectiveness of activities.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Вилков С. В. Контроль за діяльність органів адвокатського самоврядування в Україні: адміністративно-правова характеристика. *Європейські перспективи.* 2021. № 3. С. 225-229. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2021.3.33.

2. Вилков С. В. Принципи діяльності адвокатського самоврядування: теоретико-правовий аспект. *Право.ua.* 2021. № 4. С. 240-248. DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2021.4.36.

3. Вилков С. В. Громадський контроль як фактор забезпечення прозорості та підзвітності адвокатського самоврядування. *Наше право.* 2021. № 3. С. 248-253. DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2021.3.38.

4. Вилков С. В. Концептуальні засади ефективності діяльності органів адвокатського самоврядування. *Наше право.* 2021. № 4. С. 239-245. DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2021.4.37.

5. Вилков С. В. Адміністративно-правова природа компетенції органів адвокатського самоврядування. *Наше право.* 2022. № 4. С. 258-262. DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2022.4.44.

6. Вилков С. В. Адміністративні форми та методи діяльності адвокатського самоврядування в Україні. *Право.ua.* 2022. № 2. С. 250-253. DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2022.2.35.

7. Вилков С. В. Державний контроль за функціонуванням органів адвокатського самоврядування: питання сьогодення. *Право.ua.* 2022. № 3. С. 252-257. DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2022.3.36

8. Вилков С.В. До питання делегованих повноважень органів адвокатського самоврядування. *Європейські перспективи.* 2022. № 3. С. 256-264. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2022.3.40.

9. Вилков С. В. Система суб'єктів адвокатського самоврядування: нормативний та теоретико-правовий аспекти. *Європейські перспективи.* 2022. № 4. С. 293-300. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2022.4.42

10. Вилков С. В. Правова природа адміністративних процедур в діяльності адвокатського самоврядування. *Наше право.* 2023. № 3. С. 272-277. DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2023.3.42.

11. Вилков С. В. Дослідження критеріїв ефективності діяльності органів адвокатського самоврядування: питання сьогодення. *Право.ua.* 2023. № 4. Ч. 2. С. 294-301. DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2023.4-2.46.

12. Вилков С. В. Юридична природа та механізм судового контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування. *Європейські перспективи.* 2023. № 3. С. 287-294. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2023.3.40

13. Вилков С. В. До питання правової природи органів адвокатського самоврядування. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2024. № 2 (32). С. 817-832. *DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2024.2.62*.

14. Вилков С. В. Роль та значення адвокатського самоврядування через призму забезпечення механізму практичної реалізації верховенства права. *Вісник*

Кримінологічної асоціації України. 2024. № 3 (33). С. 608-618. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.56.

15. Вилков С. В. Деякі аспекти оскарження рішень адвокатського самоврядування: порядок, підстави та наслідки. *Європейські перспективи.* 2024. № 2. С. 384-391. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2024.2.57

16. Вилков С. В. Обов'язковість рішення органів адвокатського самоврядування як принцип діяльності інституту адвокатури. *Європейські перспективи.* 2024. № 4. С. 314-319. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2024.4.43.

17. Вилков С. В. Зарубіжний досвід організації та функціонування незалежних самоврядних органів адвокатури (на прикладі: Франції, Італії, Німеччини, Польщі). *Наше право.* 2024. № 3. С. 379-386. DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2024.3.51

18. Вилков С. В. Доктринальні та системні аспекти імплементації зарубіжного досвіду організації та функціонування незалежних самоврядних органів адвокатури в національну правову систему. *Право.ua.* 2024. № 3. С. 376-381. DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2024.3.54.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав, у тому числі проіндексованих наукометричними базами даних Scopus, Web of Science:

19. Shatrava, S., Vylkov, S., Sobol, Y., Maksymenko, N., & Zelenko, I. (2023). Legal guarantees of lawyers' activities with respect to the provision of free secondary legal aid in the administrative court system. *Cuestiones Políticas*. № 41 (77), 309-323. DOI: https://doi.org/10.46398/cuestpol.4177.21/. (WoS).

20. Shatrava. S., Vylkov, S., Azhazha, M., Voronkova, V. and others. (2024). Organizational and Legal Cooperative Aspects between Government and Public Institutions as a Key Factor in the Formation of an Efficient and Transparent State Administration System. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences.* № 22(2): p.p. 7086-7095. DOI: https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024-22.2.00535 (Scopus).

21. Vylkov, S., Kisiliuk, E., Baibak, A., Buhaiko, Yu., Pereverziev, D. (2024). Functional Recognition of the Bar in The Implementation of the Right to Free

Legal Assistance in Ukraine. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences.* № 22 (1). p.p 1583-1593.DOI: https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024-22.1.00109. (Scopus).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

22. Вилков С.В. Ефективність функціонування адвокатського самоврядування в контексті європейського вибору України. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку* : тези доп. учасників ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2024 р.). Харків: НДІ ППСН, 2024. С. 66-70. DOI: https://doi.org/10.32782/PPSS.2024.2.18. URL: https://doi.org/10.71404/PPSS.2024.2.18

23. Вилков С.В. Деякі аспекти реалізації адміністративних інструментів в діяльності адвокатського самоврядування України. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників IX Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 7 черв. 2024 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2024.С. 91-93. URL: https: //library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20240607/article/view/vylkov.

24. Вилков С.В. Дослідження практики ЄСПЛ щодо правомірності законодавчих положень стосовно обов'язкового членства адвокатів у Національній асоціації адвокатів України як органу адвокатського самоврядування. *Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи* : тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф. (Анн-Арбор - Харків, 12-13 груд. 2023 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2023. С. 407-411. https://doi.org/10.71404/PPSS.2023.1.113.

25. Вилков С.В. Роль та значення адвокатського самоврядування. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 24 лист. 2023 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2023. С. 205-207. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20231124/article/view/vylkov.

26. Вилков С.В. Дослідження юридичних аспектів адміністративних процедур в системі адвокатського самоврядування. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників VII Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 09 черв. 2023 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2023. С. 172-174. https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20230609/article/view/vylkov.

27. Вилков С.В. Адвокатура в реалізації права на безоплатну правову допомогу. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матер. VII міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 17 березня 2023 року). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 55-57.

28. Вилков С.В. Дослідження правової природи самоврядного управління в адвокатурі. *Гуманітарні аспекти цифрового суспільства* : тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 8 груд. 2022 р.). Харків: НДІ ППСН, 2022. С. 149-153. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20221208/article/view/vylkov.

29. Вилков С.В. Роль громадських інституцій у контролі за діяльністю адвокатського самоврядування. *Актуальні проблеми криміналістичного та експертного забезпечення діяльності правоохоронних органів та суду в Україні* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 28 трав. 2021 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 129-131. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20210528/article/view/vylkov

30. Вилков С.В. Окремі аспекти публічно-правового статусу органів адвокатського самоврядування. *Людина, суспільство, держава: актуальні питання правового регулювання взаємодії*: тези доп. учасників. наук.-практ. конф. (Київ, 10 груд. 2020 р.). Київ: НДІ СБППФБ, 2020. С. 95-99. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201210a/article/view/vylkov.

31. Вилков С.В. Державний контроль: аспект функціонування органів адвокатського самоврядування. *Концепція соціальної безпеки в Україні* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 6 лист. 2020 р.). Харків: НДІ ППСН,

2020. С. 10-12. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201106/article/view/vylkov.

32. Вилков С.В. Дослідження концептуальних засад ефективності діяльності органів адвокатського самоврядування. *Актуальні питання функціонування системи кримінальної юстиції України*: тези доп. учасників Наук.-практ. онлайн-сем. (Харків, 16 трав. 2020 р.). Харків: НДІ ППСН, 2020. С. 62-66. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200516/article/view/vylkov.

33. Вилков С.В. Делеговані повноваження органів адвокатського самоврядування: доктринальні та практичні аспекти. *Актуальні питання юридичної науки та практики :* тези доп. учасників І Наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 23 квіт. 2020 р.). Київ: НДІ ППСН, 2020. С. 179-183. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200423/article/view/vylkov.

ЗМІСТ

ВСТУП……29

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ……..44

1.1. Сутність, зміст та правова природа самоврядного управління в системі внутрішньоорганізаційних адміністративно-правових відносин в адвокатурі…44

1.2. Завдання, мета та принципи діяльності адвокатського самоврядування…….62

1.3. Правові засади функціонування органів адвокатського самоврядування……..83

1.4. Делеговані повноваження як основа самоврядного управління в адвокатурі……...99

Висновки до розділу 1……...…115

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ……...…127

2.1. Публічно-правовий статус органів адвокатського самоврядування…..……..127

2.2. Порядок та особливості утворення органів адвокатського самоврядування……....144

2.3. Система суб’єктів адвокатського самоврядування……..163

2.4. Організаційні форми адвокатського самоврядування…….....180

Висновки до розділу 2……...……194

РОЗДІЛ 3. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ……..…..203

3.1. Компетенція та повноваження органів адвокатського самоврядування……203

3.2. Форми та методи діяльності адвокатського самоврядування…….222

3.3. Адміністративні процедури в діяльності адвокатського самоврядування……241

3.4. Обов'язковість рішення адвокатського самоврядування……..….265

Висновки до розділу 3……...280

РОЗДІЛ 4. ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ……..…287

4.1. Державний контроль за діяльність органів адвокатського самоврядування……287

4.2. Контроль громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування……307

4.3. Судовий контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування……...….326

4.4. Порядок і підстави та наслідки оскарження рішень адвокатського самоврядування……..…….342

Висновки до розділу 4……...363

РОЗДІЛ 5. НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ……...369

5.1. Зарубіжний досвід організації та функціонування незалежних самоврядних органів адвокатури та можливість його адаптації в національну правову систему……...…369

5.2. Критерії ефективності діяльності органів адвокатського самоврядування……380

5.3. Тенденції удосконалення адміністративно-правового регулювання організації і функціонування органів адвокатського самоврядування……406

Висновки до розділу 5……...…424

ВИСНОВКИ…….....429

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……441

ДОДАТКИ……501

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Людина її права і свободи є головною цінністю демократичної держави, а їх охорона та захист визначають спрямованість діяльності відповідних інституцій, які створюються задля забезпечення дотримання останніх. Однією із таких інституцій є – інститут адвокатури України. Саме на останній покладається функція захисту прав і свобод людини і громадянина надання їй професійної правничої допомоги.

Інститут адвокатури це не просто певна професійна спільнота, але й важливий недержавний інститут, який має незамінне соціальне значення. Зауважимо, що інститут адвокатури на сьогоднішній день представляє з себе складне утворення, яке одночасно має об'єднувати: сукупність різноманітних осіб однієї професійної групи; недержавний інститут, який є повноцінним учасником в державно-правовому механізмі захисту прав людини і громадянина; та важливий атрибут демократичності держави. Всі ці три характеристики «інституту адвокатури» взаємопов'язані між собою. Відтак, вони потребують продуманого, взаємоузгодженого та цілісного підходу до свого забезпечення.

Сучасні розвинуті демократичні держави у власній практиці вже випробували достатньо дієвий спосіб вирішення означеної задачі. Не дивлячись на різноманітність форм її рішення, основою обраного підходу є відокремлення «інституту адвокатури» від впливу органів державної влади. Результатом такого принципу є: з одного боку, позитивне використання стимулюючого впливу ринкової конкуренції (що відбивається на кількості та якості відповідних пропозицій правничої допомоги); а з іншого, незалежність «адвокатури» забезпечує суттєве зниження адміністративного тиску на адвоката в контексті здійснення ним власної професійної діяльності, що також безпосередньо позитивно впливає на рівень якості забезпечення професійною правничою допомогою в державі.

Разом із тим, постає питання: а чи достатньо лише законодавчого декларування певних нормативно-правових гарантій для дійсно якісного забезпечення незалежності «адвокатури»? На наш погляд, вочевидь – ні, потрібні також реальні структурно-організаційні механізми. Останні мають бути реалізовані передусім за рахунок цілеспрямованого створення і належного функціонування органів «адвокатського самоврядування», адже сам лише «вільний ринок» адвокатських послуг не забезпечить достатньо швидкого та повноцінного формування відповідних органів й структур. Крім того, держава має організувати належне правове середовище, інструменти забезпечення адвокатської незалежності і шляхи взаємодії такого самоврядування з іншими державними органами та інститутами.

Отже, актуальність даного дослідження полягає в тому, щоб запропонувати концепцію адвокатського самоврядування із врахуванням існуючої на сьогодні практики правозастосування в цій сфері та наявних прогалин в його організації та функціонування з метою створення балансу між незалежністю останнього та недопущення монополії керівних органів адвокатського самоврядування.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. На важливість дослідження проблематики адміністративно-правових засад адвокатського самоврядування з позиції адміністративно-правової науки звертали увагу вчені під час підготовки та написання монографій, дисертаційних досліджень, наукових статей, як: Аракелян М.Р. «Інститут адвокатури в правозахисній системі України: теоретико-правовий аспект» (2014), Бек У. П. «Органи адвокатського самоврядування в системі органів публічного управління: поняття та функції» (2021), Бойко М. М. «Інституційна спроможність органів адвокатського самоврядування України» (2022), Василенко М.Є. «Поняття та особливості правового статусу органів адвокатського самоврядування» (2023), Габані І.І. «Основні елементи адвокатського самоврядування, як один із видів регулювання адвокатури в Україні» (2023), Гвоздій В. А. «Адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування» (2020), Бочуляк Н.І.

«Адвокатське самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів» (2020), Дідух Х. «Адвокатське самоврядування в контексті судово-правової реформи в Україні» (2023), Медвідчук Г. В. «Органи адвокатського самоврядування як учасники адміністративно-правових відносин: підстави, форми та особливості участі» (2020), Шкребець Є. Ф. «Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі» (2016) тощо. Зважаючи на значний обсяг наукових досліджень у цій галузі, назріла необхідність переосмислення теоретичних і практичних засад адвокатського самоврядування з огляду на суттєві трансформації, що відбуваються в Україні.

Питаннями адміністративно-правових засад адвокатського самоврядування в цілому займалися такі вчені як В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, С.С. Вітвіцький, С.К. Гречанюк, В. Г. Гриценко, Ю. В. Гаруст, О. В. Джафарова, О. С. Дніпров, О. Ю. Дрозд, Д. В. Журавльов, М. В. Калатур, В. М. Кондратенко, Д.В. Крилов, Т. О. Коломоєць, О. В. Кузьменко, К. М. Куркова, А. А. Манжула, Р. В. Миронюк, Є. Ю. Соболь, О.А. Сокуренко, Л.В. Сорока, С. О. Шатрава, С.В. Шкляр, Р. В. Шаповал, О. М. Фесенко, В. М. Юрах та інші.

Результати наукових досліджень зазначених вище вчених стали гарним доробком для формування авторських наукових поглядів та висновків. Таким чином, беручи до уваги вищесказане, питання визначення специфіки адміністративно-правових засад адвокатського самоврядування є на сьогодні надзвичайно важливим і актуальним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження спрямовано на реалізацію основних положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11.06.2021 № 231/2021, Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021–2025 роки, затвердженої Радою адвокатів України від 02.07.2021 № 38, а також плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права

«Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в розробленні концепції адвокатського самоврядування через призму інституту делегування повноважень шляхом опрацювання існуючих наукових поглядів, чинного адміністративного законодавства та реалій сьогодення, а також сформулювати науково-обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо удосконалення внутрішньо організаційно публічно-правових відносин та адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в цілому.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі основні *завдання:*

– визначити сутність, зміст та правову природу самоврядного управління в системі внутрішньоорганізаційних адміністративно-правових відносин в адвокатурі;

– окреслити завдання, мету та принципи діяльності адвокатського самоврядування;

– охарактеризувати правові засади функціонування органів адвокатського самоврядування;

– з'ясувати зміст делегованих повноваження як основу самоврядного управління в адвокатурі;

– розкрити особливості публічно-правового статусу органів адвокатського самоврядування;

– визначити порядок та особливості утворення органів адвокатського самоврядування;

– окреслити систему суб'єктів адвокатського самоврядування;

– з'ясувати особливості організаційних форм адвокатського самоврядування;

– виокремити компетенцію та повноваження органів адвокатського самоврядування;

– окреслити та розкрити зміст форм та методів діяльності адвокатського самоврядування;

– визначити коло та узагальнити адміністративні процедури в діяльності адвокатського самоврядування;

– розкрити зміст категорії «обов'язковість рішення адвокатського самоврядування»;

– окреслити межі державного контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування;

– з'ясувати особливості контролю громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування;

– узагальнити положення щодо змісту та особливостей судового контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування;

– охарактеризувати порядок, підстави та окреслити наслідки оскарження рішень адвокатського самоврядування;

– узагальнити зарубіжний досвід організації та функціонування незалежних самоврядних органів адвокатури та можливість його адаптації в національну правову систему;

– оцінити існуючі критерії ефективності діяльності органів адвокатського самоврядування та запропонувати шляхи удосконалення останніх;

– сформулювати тенденції удосконалення адміністративно-правового регулювання організації і функціонування органів адвокатського самоврядування.

Об'єктом дослідження є внутрішньоорганізаціні публічно-правові відносини, які виникають в процесі організації та функціонування інституту адвокатури.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади адвокатського самоврядування: теоретичні та праксеологічні аспекти

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність методів наукового пізнання (філософські, загальні та спеціальні). Визначення сутності, змісту та правової природу самоврядного

управління в системі внутрішньоорганізаційних адміністративно-правових відносин в адвокатурі було досліджено із використанням *структурно-семантичного методу* (підрозділ 1.1). Окреслення завдань, мети та принципів діяльності адвокатського самоврядування стало можливим завдяки *системно-функціональному методу* (підрозділ 1.2). Систему нормативно-правових актів, які регламентують правові засади функціонування органів адвокатського самоврядування було охарактеризовано за допомогою *класифікації* та *структурного групування* останніх в залежності від напрямів діяльності адвокатського самоврядування (підрозділ 1.3). З'ясуванню змісту делегованих повноваження як основи самоврядного управління в адвокатурі сприяло застосування формально-логічного методу наукового пізнання (підрозділ 1.4).

Розкриттю особливостей публічно-правового статусу органів адвокатського самоврядування, визначенню порядку та особливостей утворення, а також окреслення системи суб'єктів адвокатського самоврядування сприяло комплексне застосування таких методів як: *узагальнення, аналогії* та *гіпотетичного припущення* (підрозділи 2.1–2.3). *Діалектичний* метод використано при з'ясуванні особливостей організаційних форм адвокатського самоврядування (підрозділ 2.4).

Досліджуючи загальні складові функціонування органів адвокатського самоврядування було застосовано *метод наукової абстракції*, що дало можливість виділити ключові характеристики аналізованих явищ та процесів (Розділ 3).

Окресленню меж державного контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування сприяло *застосування формально-юридичного* та *аксіоматичного* методів наукового пізнання (підрозділ 4.1). З'ясуванню особливостей контролю громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування, а також змісту та особливостей судового контролю за діяльністю останніх стало можливим за допомогою методів *класифікації, індукції та дедукції* (підрозділи 4.2–4.3). Характеризуючи порядок, підстави та наслідки оскарження рішень адвокатського самоврядування стало

можливим завдяки к*омпаративістському підходу* та методу *емпіричних узагальнень* (підрозділ 4.4).

Висвітлення зарубіжного досвіду організації та функціонування незалежних самоврядних органів адвокатури та можливість його адаптації в національну правову систему стало можливим завдяки *порівняльно-правовому* методу (підрозділ 5.1). *Герменевтичний метод* дослідження застосовано для виявлення смислу юридичного тексту актів планування з питань розвитку адвокатського самоврядування з метою виявлення актуальних критеріїв ефективності діяльності органів адвокатського самоврядування (підрозділ 5.2). *Метод моделювання* в поєднанні з методом *прогнозування* дозволили окреслити перспективні тенденції удосконалення адміністративно-правового регулювання організації і функціонування органів адвокатського самоврядування (підрозділ 5.3). В процесі підготовки дисертації також було використано низку й інших методів наукового пізнання.

Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження є значна кількість наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників різних галузевих наук, а саме: філософії, конституційного та адміністративного права, управління та публічного адміністрування.

Нормативну основу дисертаційного дослідження становить правовий масив різної юридичної сили, в якому містяться публічно-правові норми, що регламентують діяльність адвокатського самоврядування через призму інституту делегування публічно-владних повноважень державою іншим суб’єктам.

Інформаційну та емпіричну базу дослідження становлять рішення, звітна документація органів адвокатського самоврядування щодо здійснення останніми своїх повноважень за окремими напрямами, а також інформаційні повідомлення та публікації про результати діяльності останніх щодо організації та функціонування органів адвокатського самоврядування. Використано також багаторічний особистий досвід роботи автора у роботі органів адвокатського самоврядування.

Наукова новизна отриманих результатів характеризується тим, що в дисертації представлена концепція адвокатського самоврядування через призму інституту делегування державою своїх публічно-владних повноважень, а також науково-обґрунтованих пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення адміністративно-правового регулювання зазначеної сфери суспільних відносин, запропонованих особисто здобувачем. Основні наукові положення, які виносяться на захист, такі:

вперше:

– з урахуванням аналізу прецедентної практики Європейського суду з прав людини визначено низку особливостей порядку створення та діяльності органів адвокатського самоврядування в Україні, що детермінують їх публічно-правову природу: а) створюються не за приватним волевиявленням, а на підставі Закону; б) їх діяльність передбачає самостійне вирішення питань організації та діяльності адвокатури, але в порядку й межах, встановлених Законом; в) наділені низкою адміністративних, нормотворчих, кваліфікаційних та дисциплінарних публічно-правових повноважень, окремі з яких мають характер дискреційних; г) їх діяльність, обумовлена необхідністю забезпечення незалежності адвокатури, контролю професійної діяльності задля належного виконання покладених на інститут адвокатури завдань, забезпечення доступу до правосуддя, спрямована на реалізацію публічного інтересу шляхом забезпечення надання висококваліфікованої професійної правничої допомоги в Україні, а отже – практичної реалізації засад верховенства права та досягнення цілей справедливого правосуддя;

– обґрунтовано, що в площині самоврядування адвокатури делегування повноважень слід розглядати з позиції таких диференційованих ракурсів: а) як делегування державою владних повноважень організаціям (органам) адвокатського самоврядування щодо управління професійною діяльністю, обумовлене необхідністю здійснення контролю над відповідною професійною практикою з метою забезпечення публічного інтересу шляхом захисту прав невизначеного кола осіб; б) як прояв представницької демократії, що ґрунтується

на делегуванні адвокатами повноважень обраним представникам в органи адвокатського самоврядування, які виражають їх інтереси та ухвалюють рішення задля забезпечення виконання завдань адвокатського самоврядування;

– запропоновано класифікаційний поділ адміністративних процедур в діяльності адвокатського самоврядування, що включає набуття статусу адвоката, формування та діяльності органів адвокатського самоврядування, дисциплінарне провадження, припинення або зупинення права на заняття адвокатською діяльністю, фінансово-адміністративні процедури, підвищення професійного рівня (кваліфікації) адвокатів та процедуру взаємодії адвокатів із органами адвокатського самоврядування;

– визначено контроль громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування як системну, ініційовану знизу та суспільно значущу діяльність інститутів громадянського суспільства, що спрямована на спостереження, аналіз, оцінювання й правове реагування на функціонування органів адвокатського самоврядування з метою забезпечення їхньої прозорості, підзвітності, дотримання професійних етичних стандартів, публічних інтересів та верховенства права у сфері реалізації права на правничу допомогу;

– судовий контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування схарактеризовано через подвійний теоретико-правовий дискурс (зумовлений дуалізацією правового статуту органів адвокатського самоврядування в Україні), який розширює традиційні підходи до інтерпретації його змісту та сутності публічно-правовим контекстом, аспектом їхньої участі у приватноправових відносинах;

– визначено суб’єктно-процесуальні особливості процедури оскарження рішень органів адвокатського самоврядування, що включають можливості суб’єктів права на оскарження, інституційні повноваження органів процедури оскарження (Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та Ради адвокатів України), та специфіку розгляду скарг та наслідків рішень процедури оскарження як інструменту реалізації контрольної функції в межах внутрішньо-адміністративного провадження;

– обґрунтовано необхідність доповнення переліку завдань адвокатського самоврядування, визначених ст. 44 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», такими як: формування, забезпечення діяльності органів адвокатського самоврядування; здійснення кваліфікаційного відбору осіб, які виявили намір здійснювати адвокатську діяльність; здійснення контролю за додержанням адвокатами зобов'язань, що випливають з діючого законодавства України, присяги адвоката України, Правил адвокатської етики; вирішення питань щодо дисциплінарної відповідальності адвокатів; розробка та затвердження етичних стандартів професії, а також сприяння їх поширенню; захист професійних та соціальних прав адвокатів; забезпечення високого професійного рівня адвокатів; сприяння безперервному професійному розвитку адвокатів; представництво адвокатури в Україні та за її межами; участь у формуванні Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів у порядку, визначеному законом;

– спираючись на розкриття поняття «критерії ефективності адвокатського самоврядування» як сукупності методологічно обґрунтованих конструкцій, що використовуються зокрема з метою прийняття зважених управлінських рішень, сформовано методологічно узагальнені групи «критеріїв ефективності» діяльності органів адвокатського самоврядування до яких віднесено: загальні, інституційні та галузеві критерії;

удосконалено:

– положення, що система суб'єктів адвокатського самоврядування, які функціонують на засадах взаємовпливу і взаємозалежності у загальносистемних процесах адвокатського самоврядування, поєднуючись стійкими системоутворювальними зв'язками та підпорядковуючись єдиній меті, складається з двох підсистем: 1) суб'єктів, які реалізують завдання адвокатського самоврядування (підсистема органів адвокатського самоврядування, що складається з компонентів нижчого порядку – загальнодержавних та регіональних органів адвокатського самоврядування);

2) суб'єктів, які забезпечують та сприяють реалізації завдань адвокатського самоврядування (підсистема Національної асоціації адвокатів України, органів та суб'єктів, що функціонують при ній), інтегрально поєднаних в організаційній та функціональній площинах в межах Національної асоціації адвокатів України як форми професійного об'єднання адвокатів;

– наукове розуміння поняття «організаційна форма адвокатського самоврядування», яке знаходиться у площині варіацій органів адвокатського самоврядування, а відтак має окреслювати вид суб'єкта, відображати сутнісні зовнішньо-організаційні та інституційні параметри, формалізовані в певній моделі функціонування типологічно подібних суб'єктів;

– розуміння компетенції органів адвокатського самоврядування в Україні як здатності забезпечувати реалізацію завдань, покладених на адвокатуру, та виконання делегованих державою функцій, що сприяють утвердженню верховенства права, захисту прав людини та свобод, а також підвищенню правової культури суспільства, що реалізується через повноваження органів адвокатського самоврядування для незалежності адвокатів, підтримки високого професійного рівня, контролю за дотриманням етичних стандартів та захистом прав адвокатів;

– розуміння обов'язковості рішень органів адвокатського самоврядування як форми реалізації внутрішньо-організаційної нормативності в межах професійного саморегулювання, що проявляється у юридичній імперативності актів управлінського характеру, прийнятих самоврядними інституціями в межах їх компетенції, які мають нормативну або індивідуальну дію щодо адвокатів як суб'єктів спеціального правового статусу для забезпечення функціональної цілісності інституту адвокатури та професійної дисципліни адвокатів;

– адміністративно-правову природу державного контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні через виділення спеціальних характеристик, до яких віднесено: законодавчу обмеженість; спеціалізованість; незалежність та неупередженість суб'єктів здійснення контролю; об'єктивність; інтегрованість державного контролю з професійним самоконтролем;

різноманітність форм контролю; прозорість; обов'язковість гарантій захисту прав суб'єктів контролю;

дістали подальшого розвитку:

– наукові положення щодо системи правових засад функціонування органів адвокатського самоврядування як цілісної сукупності нормативно-правової та корпоративної (яка відображає такий системно-організаційний прояв самоврядного управління як «саморегулювання») основ, які представлені: а) засадами зовнішнього спрямування, що формуються поза межами адвокатського самоврядування (нормативно-правові акти); б) засадами внутрішнього спрямування – корпоративними актами органів адвокатського самоврядування, як інструментами саморегулювання;

– наукові висновки щодо правового статусу органів адвокатського самоврядування, який у системному ракурсі за своїм характером є публічно-правовим, що обумовлено єдиною метою функціонування системи суб'єктів адвокатського самоврядування, спрямованою на забезпечення публічного інтересу, але неоднорідним за змістовим навантаженням структурних елементів, що визначається різновекторним функціональним призначенням відповідних органів та детермінує необхідність диференціації їх публічно-правового статусу за превалюючим характером або внутрішнім змістом діяльності суб'єкта;

– напрямки трансформації вчинення інших юридично значущих адміністративних дій як форми діяльності адвокатського самоврядування, що спрямовано на організаційно-правове забезпечення функціонування адвокатури, створення або зміну адміністративно-правового статусу учасників адвокатської діяльності, забезпечення реалізації їхніх прав і обов'язків, а також адаптацію інституту адвокатури до змін соціально-правового середовища, особливо в умовах кризових викликів, таких як збройна агресія чи надзвичайні ситуації;

– наукові положення щодо доцільності вироблення додаткового міжнародного правового механізму моніторингу стану національних адвокатур та впливу на якість адвокатського самоврядування як перспективної тенденції

удосконалення адміністративно-правового регулювання організації і функціонування органів адвокатського самоврядування в Україні.

– наукові висновки щодо перспективних напрямків удосконалення порядку створення органів адвокатського самоврядування в частині: а) стандартизації диференціювання квот представництва делегатів; б) зменшення рівня централізації повноважень на рівні Ради адвокатів України; в) права вибору форми голосування (таємної чи відкритої) конференцією адвокатів регіону, з'їздом адвокатів України; г) закріплення вимог щодо порядку оприлюднення інформації про день, час і місце початку роботи конференції адвокатів і з'їзду адвокатів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, сформульовані у дисертації, можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого розроблення питань щодо сутності та особливостей функціонування органів адвокатського самоврядування(*акти впровадження Науково-дослідного інституту публічного права; Харківського національного університету внутрішніх справ*);

– *правотворчій сфері* – для вдосконалення чинного законодавства, що регламентує функціональну та інституціональну діяльність органів адвокатського самоврядування;

– *правозастосовній сфері* – з метою покращення практичної діяльності органів адвокатського самоврядування (довідка Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури);

– *освітньому процесі* – під час підготовки підручників та навчальних посібників, навчально-методичних матеріалів, а також проведенні занять з освітніх компонентів «Адміністративне право», «Судові та правоохоронні органи України», «Застосування стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» (*акт впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ)*.

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розробки проблеми в цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення і висновки було оприлюднено на

міжнародних та національних науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах: «Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку» (м. Харків, 10 груд. 2024 р.); «Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття» (Харків, 7 черв. 2024 р.); «Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи» (Анн-Арбор – Харків, 12-13 груд. 2023 р.); «Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття» (Харків, 24 лист. 2023 р.); «Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття» (Харків, 09 черв. 2023 р.); «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Дніпро, 17 берез. 2023 року); «Гуманітарні аспекти цифрового суспільства» (Харків, 8 груд. 2022 р.); «Актуальні проблеми криміналістичного та експертного забезпечення діяльності правоохоронних органів та суду в Україні» (м. Харків, 28 трав. 2021 р.); «Людина, суспільство, держава: актуальні питання правового регулювання взаємодії» (Київ, 10 груд. 2020 р.); «Концепція соціальної безпеки в Україні» (м. Харків, 6 лист. 2020 р.); «Актуальні питання функціонування системи кримінальної юстиції України» (м. Харків, 16 трав. 2020 р.); «Актуальні питання юридичної науки та практики» (м. Київ, 23 квіт. 2020 р.).

Особистий внесок здобувача в отриманні наукових результатів, що містяться в дисертації. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, з використанням останніх досягнень науки адміністративного права. Сформульовані в роботі висновки, пропозиції та рекомендації обґрунтовано на підставі особистих досліджень автора.

У співавторстві опубліковано три наукових праці, частка дисертанта в яких складає не менше ніж 25 %, а саме:

– Shatrava, S., Vylkov, S., Sobol, Y., Maksymenko, N., & Zelenko, I. (2023). Legal guarantees of lawyers' activities with respect to the provision of free secondary legal aid in the administrative court system. *CuestionesPolíticas*, *41*(77). p.p. 309-323.

(дисертантом проаналізовано місце органів адвокатського самоврядування у сприянні розвитку та вдосконалення правничу допомоги).

– Shatrava. S., Vylkov, S., Azhazha, M., Voronkova, V. and others. (2024). Organizational and Legal Cooperative Aspects between Government and Public Institutions as a Key Factor in the Formation of an Efficient and Transparent State Administration System. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences.* № 22(2).p.p. 7086-7095. (дисертантом досліджено співпрацю між державними та громадськими інституціями, у тому числі органів адвокатського самоврядування, що слугує основою для побудови сучасного демократичного управління);

– Vylkov, S., Kisiliuk, E., Baibak, A., Buhaiko, Yu., Pereverziev. D.(2024). Functional Recognition of the Bar in The Implementation of the Right to Free Legal Assistance in Ukraine. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences. №* 22(1). p.p 1583-1593. (дисертантом виокремлено функціональне призначення адвокатури та місце органів адвокатського самоврядування в реалізації права на безоплатну правничу допомогу).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено в 21 науковій статті, з яких 18 опубліковано у фахових виданнях України з юридичних наук, 3 – у наукових періодичних виданнях іноземних держав, які включено до наукометричних баз даних WebofScience та Scopus, та 12 тезах доповідей і повідомлень на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 507 сторінок. Список використаних джерел містить 544 найменування та розміщений на 62 сторінках, додатки викладено на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

1.1. Сутність, зміст та правова природа самоврядного управління в системі внутрішньоорганізаційних адміністративно-правових відносин в адвокатурі

У 2015 році у схваленій Указом Президента України Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки адвокатуру було віднесено до суміжних правових інститутів судової системи, функціонування яких спрямовано на захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави шляхом своєчасного, ефективного і справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права [462]. А вже у наступному році статус адвокатури було підсилено на рівні Конституції України шляхом доповнення розділу VIII «Правосуддя» статтею 131^2, що присвячена безпосередньо адвокатурі [355]. Як зазначається в пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» наведені зміни закладають основу для подальшого реформування інституту адвокатури шляхом створення в Україні єдиної самоврядної правничої професії, що сприятиме реалізації принципу верховенства права. Таким чином держава гарантує, що допомога буде надана адвокатом, який матиме необхідний рівень професійної підготовки, буде пов’язаний правилами професійної етики, законодавчими вимогами доступу до професії та нестиме відповідальність за неналежне виконання ним свого професійного обов’язку [342].

Водночас віднесення конституційними нормами адвокатури до розділу «Правосуддя», а також визначення її як «недержавного самоврядного інституту»

нормами Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» призводить до дискусій щодо співвідношення публічно-правових та приватноправових начал правової природи інституту адвокатури загалом, а також адвокатського самоврядування зокрема. Вирішення теоретичного питання про кореляцію публічних та приватних засад має безпосередньо практичне значення та наслідки з огляду на необхідність забезпечення гарантій незалежності адвокатури. Адже як зазначається в Хартії основних принципів європейської адвокатської професії «саморегулювання професії має життєво важливе значення в підтримці незалежності практикуючого адвоката; лише сильне професійне саморегулювання може гарантувати професійну незалежність адвокатів від держави і без гарантій незалежності адвокати не зможуть виконувати свою професійну і юридичну роль» [488].

Попри значний обсяг наукових праць, присвячених як безпосередньо, так і фрагментарно правовій природі інституту адвокатури, зокрема таких авторів як Бакаянова Н., Бараняк В., Бочуляк Н., Варфоломеєва Т., Вільчик Т., Гончаренко С., Заборовський В., Іванцова А., Приходько О., Русанова І., Тацій Л., Тодика Ю., Фіолевський Д., Фурса Є., Фурса С., Хотенець П., Яновська О. та багатьох інших, проблематика характеру правової природи самоврядного управління в адвокатурі на сьогодні залишається недостатньо розробленою, що обумовлює необхідність подальших наукових досліджень.

У сучасних наукових працях в контексті політико-правового дискурсу термін «самоврядування» розглядається як: різновид або форма управління; елемент громадянського суспільства, який є основним інструментом необхідної стримуючої суспільної «противаги» у системі державного регулювання [244, с. 68], а також як одна з форм організації людського співіснування, що базується на принципах свободи, рівності та безпосередньої участі в управлінні [506].

В Тлумачному словнику української мови «самоврядування» розглядається як форма управління, за якого суспільство, певна організація, господарська чи адміністративна одиниця тощо має право самостійно вирішувати питання внутрішнього керівництва [470]. Юридична енциклопедія за

редакцією Шемшученка Ю. характеризує «самоврядування» як тип соціального управління, за якого суб'єкт і об'єкт управління збігаються, тобто самі люди управляють своїми справами, спільно приймають рішення та діють з метою їх реалізації [506].

Водночас на відміну від інших форм та видів соціального управління, зокрема державного управління, самоврядування характеризується, по-перше, наявністю особливих суб'єктів – громад, комун, територіальних громад, трудових і виробничих колективів тощо, які передусім є суб'єктами не державної влади, а громадянського суспільства. По-друге, самоврядування має ряд особливостей щодо обсягу, діапазону та правової природи об'єктів свого впливу, значна частина яких не характерна для державних правовідносин: питання місцевого значення, внутрішньогосподарські справи та ін. [244, с. 69; 299, с. 591].

Досліджуючи співвідношення категорій «управління» та «самоврядування», слід вказати, що вони відрізняються одне від одного становищем суб'єктів управління в процесі підготовки, ухвалення та реалізації управлінських рішень [208, с. 300]. Характерною особливістю системи самоврядування є те, що в її межах зовнішній управлінський вплив відсутній, оскільки тут суб'єкт управління одночасно є його об'єктом. Наявність управлінського впливу є сутнісною ознакою соціального управління (суб'єктно-об'єктних організаційно-управлінських відносин). Однак наявність чи відсутність зовнішнього управлінського впливу, чи виокремлення суб'єкта й об'єкта управління є лише випадком прояву соціального управління. Управлінський вплив у системі самоврядування, з одного боку, набуває ознак самовпливу (на власну життєдіяльність), а з іншого – такий вплив залишається управлінським [208, с. 302].

Що стосується адвокатського самоврядування, відсутність зовнішнього впливу є однією із ключових засад функціонування такої системи загалом. Зокрема Рекомендації № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів визначено, що «адвокатські колегії та

інші професійні об’єднання адвокатів мають бути органами, побудованими на засадах самоврядування, незалежними від влади і від широкого загалу» [405].

Серед інших властивостей, характерних самоврядуванню, виділяють такі як [299, с. 591; 506]:

– належність влади всьому колективу, її здійснення колективом або безпосередньо, або через обрані органи;

– самоконтроль та саморегуляція завдяки спільно прийнятим соціальним нормам;

– спільне ведення загальних справ;

– самофінансування;

– обстоювання та захист спільних інтересів на основі самодіяльності й самовідповідальності тощо.

Отже окремими проявами внутрішніх системно-організаційних процесів функціонування системи самоврядування є «самофінансування», «самоконтроль», «самовідповідальність», «самоорганізація» – як самостійне здійснення організаційних дій [299]; «саморегулювання» – самостійне запровадження норм, правил поведінки [299]; «самодіяльність» – самостійна діяльність з прийняття рішень та їхньої реалізації [299].

При цьому слушною вбачається думка Матвійчука А., що основною метою самоврядування є якісний розвиток відповідної сфери, а також досягнення балансу між інтересами автономного суб’єкта й інтересами держави на перетині їхньої взаємодії через самоврядні організації [244, с. 68], а отже мова йде про певну автономну «самокерованість» поступального розвитку системи самоврядування.

У сучасній правничій науці та національному законодавстві дефініція «самоврядування» переважно застосовується у трьох основних аспектах: 1) освітньому – як учнівське та студентське самоврядування; 2) територіальному – як місцеве самоврядування; 3) професійному – як функціонування представників певних професій, зокрема правничих [33, с. 121].

Самоврядування, а саме професійне та місцеве самоврядування виникло тоді, коли відношення пануючого до підданих в абсолютній державі почало змінюватися із відношення влади у правне відношення; коли фізична одиниця поза приватними правами почала набувати публічні права [30, с. 215].

Водночас, як зазначає Костенко С., якщо місцеве самоврядування – це інститут політичної системи, то професійне самоврядування позбавлене будь-якого політичного інтересу [218, с. 11] та не повинно втягуватися будь-якими силами в політичні процеси держави. Звідси випливає принцип відсторонення самоврядних організацій від політичної діяльності [159, с. 23].

Коліушко І., досліджуючи професійне самоврядування як специфічну ознаку вільних професій, наголошує, що особливість статусу вільних професій визначається не особливостями «виробничих процесів», а, насамперед, роллю, яку вони відіграють у житті суспільства. Функції, які виконують представники даних професійних груп, мають велике значення для нормального існування, як населення (в тому числі і окремих громадян), так і представників бізнесу або владних інституцій. Через це дана група, з одного боку, має привілеї у своєму правовому статусі в порівнянні з тими ж підприємцями, а з іншого, несе додаткову відповідальність перед своєю клієнтурою, представниками своєї професії та суспільством взагалі [202]. Тобто правова природа професійного самоврядування вільних професій, в перше чергу правничих, буде суттєво відрізнятися від професійного самоврядування в окремих сферах економічної діяльності, зокрема вектором управлінського впливу, який в останньому випадку здебільшого буде спрямований назовні – з метою оптимізації відносин в окремих сферах економічної діяльності, сприяння розвитку певних сегментів ринку.

Вільні професії, як свідчить світова практика, знаходяться на своєрідній межі між владою, бізнесом та громадськими організаціями, а тому елемент публічності та суспільної необхідності притаманний у тій чи іншій мірі всім вільним професіям [202], що безпосередньо стосується й адвокатури, яка є одним із важливих публічно-правових інститутів правової системи демократичної держави, що виконує завдання, без яких функціонування цієї системи

неможливе, адже інститут адвокатури покликаний захищати та представляти інтереси не тільки окремих осіб, а й усього суспільства в цілому [102, с. 74–75].

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатське самоврядування – це гарантоване державою право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом. В контексті наведеного слід погодитися із Бакаяновою Н., що дане визначення викликає певні зауваження – на практиці адвокатура України позбавлена можливості самостійно визначати значну кількість питань своєї організації та діяльності, оскільки ці питання закріплені у законодавчому порядку [23, с. 291–292]. Власне безпосередньо в преамбулі Закону визначено, що він «визначає правові засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні». Тому більш доцільно говорити про самостійне вирішення питань організації та діяльності адвокатури не лише в порядку, але й в межах, встановлених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Продовжуючи дослідження правової природи самоврядного управління в адвокатурі, слід зупинитися на основних завданнях самоврядування. Так до специфічних завдань професійного самоврядування в науковій літературі відносять [154, с. 326; 244, с. 68]:

– вироблення й впровадження стандартів, принципів професійної діяльності на основі відповідних державних нормативів;

– контроль за дотриманням установлених норм – як державних, так і норм самоврядної організації;

– сприяння розвитку своїх членів і захист їхніх професійних інтересів;

– взаємодія із системою державного регулювання, включаючи спільну розробку нормативно-правової бази.

Слід відмітити, що саме перші два завдання, наведені вище, докорінно відрізняють організації професійного самоврядування, в першу чергу адвокатського, від інших організацій професійного спрямування. Організації професійного самоврядування мають у своєму розпорядженні такий інструмент

як корпоративний акт. Зокрема безпосередньо в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено такі повноваження вищого органу адвокатського самоврядування – З'їзду адвокатів України, як затвердження: 1) статуту Національної асоціації адвокатів України; 2) правил адвокатської етики; 3) положення про Раду адвокатів України, положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, положення про Вищу ревізійну комісію адвокатури. Корпоративна нормотворчість органів адвокатського самоврядування репрезентована й багатьма іншими актами, які встановлюють правила організації та діяльності адвокатури; зокрема такими як: Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю (нова редакція), затверджене рішенням Ради адвокатів України від 1 червня 2018 року № 80 (зі змінами та доповненнями, внесеними рішенням Ради адвокатів України від 13 грудня 2024 року № 89), Порядок підвищення професійного рівня адвокатів України, затверджений рішенням Ради адвокатів України 3 липня 2021 року № 63 (в редакції рішення Ради адвокатів України 13 грудня 2024 року № 90), Порядок ведення Єдиного реєстру адвокатів України (нова редакція), затвердженим рішенням Ради адвокатів України 22 серпня 2022 оку № 74 тощо. При цьому обов'язковість рішень органів адвокатського самоврядування визначена безпосередньо Законом, а їх невиконання є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.

Окремо слід вказати й про деонтологічний елемент професійних стандартів діяльності адвоката, який не може регламентуватися державою, і, відповідно, з боку держави не може здійснюватися контроль за додержанням норм адвокатської етики, які є невід'ємною складовою ефективного функціонування інституту адвокатури та виконання ним свого соціального призначення у суспільстві [68, с. 822]. Зокрема Європейським судом з прав людини у Рішенні по справі «Lekavičienė v. Lithuania» визначено: «професія адвоката є однією з професій, представники якої повинні дотримуватися вищих і більш суворих стандартів поведінки. Не лише загальні стандарти поведінки, але

також спеціальні вимоги, встановлені законами, які регулюють діяльність колегії, та правила професійної етики, застосовуються до практики адвоката. Необхідність вимог, встановлених правилами професійної етики, є об'єктивною: лише особі з високою моральною репутацією можливо довіряти брати участь у процесі здійснення правосуддя» [518].

Тобто органи адвокатського самоврядування не лише виробляють корпоративні норми з різних аспектів професійної діяльності, зокрема етичного характеру в порядку та межах, визначених Законом, але й здійснюють дисциплінарний контроль за неухильним виконанням як встановлених ними норм, так і відповідних приписів нормативно-правових актів, що регламентують здійснення адвокатської діяльності [87, с. 152].

Отже організації професійного самоврядування мають свої специфічні особливості у порівнянні з іншими організаціями самоврядування, в тому числі професійного спрямування. З урахуванням існуючої у правовому просторі поліваріативності форм організацій (об'єднань осіб), які характеризуються такими окремими проявами внутрішніх системно-організаційних процесів як «самофінансування», «самоконтроль», «самовідповідальність», «самоорганізація», «саморегулювання» тощо, що характеризує подібність їх правової природи, відсутності системного уніфікованого підходу до регламентації їх правового статусу на законодавчому рівні, а також відсутності єдиного теоретико-правового підходу до їх розмежування, слід окремо зупинитися на співставленні та встановленні правових зв'язків між такими суміжними правовими категоріями як «самоврядні організації», «саморегулівні організації», «громадські об'єднання».

Так Черненко З. звертає увагу, що окремі питання професійної діяльності здійснюють як самоврядні, так і саморегулюючі організації. До самоврядних, на її думку, можна віднести адвокатські, нотаріальні самоврядні органи. До саморегулюючих – арбітражних керуючих [494, с. 20]. В Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 року № 308-р відзначається

зокрема про наявність саморегулювання у 15 сферах: оціночна діяльність, оцінка земель, землеустрій, архітектурна діяльність, діяльність на оптових ринках сільськогосподарської продукції, сільськогосподарська дорадча діяльність, професійна діяльність на ринку цінних паперів, діяльність арбітражних керуючих, адміністрування недержавних пенсійних фондів, діяльність кредитних спілок, страхова діяльність, організація формування та обігу кредитних історій, туризм, діяльність організацій/об'єднань роботодавців, енергетична ефективність [213].

Найбільш повно в узагальненому вигляді головні відмінності між саморегулюючими та самоврядними організаціями сформував експерт Центру політико-правових реформ Український Д., зокрема за такими критеріями як [477]:

1) *підстава створення:* самоврядні організації створюються на підставі закону, саморегулівні – на підставі рішення засновників; право на виконання делегованих функцій отримується в порядку, визначеному законодавством;

2) *правоздатність*: для самоврядних організацій – загальні повноваження та процедури прийняття рішень визначені законами (підзаконні акти, у тому числі, Статут та інші акти органу професійного самоврядування лише деталізують діяльність у встановлених межах; діяльність, що не передбачена законами, заборонена); для саморегулівних організацій основні повноваження та процедури прийняття рішень визначені у Статуті організації, який затверджується та змінюється її членами; вимоги щодо умов та порядку здійснення функцій, делегованих державою, обмеження в діяльності визначаються в законодавстві;

3) *членство та право на участь в органах управління:* у самоврядних організаціях членом є лише діючий представник професії (членство, а відповідно і право обирати та бути обраним до керівних органів органу професійного самоврядування набувається автоматично на підставі отримання дозволу на здійснення професійної діяльності; припинення професійної діяльності призводить до припинення членства); у саморегулівних організаціях членами

можуть бути лише представники професії (учасники ринку), допускається членство осіб, які мають безпосереднє відношення до професійної діяльності; рішення про набуття членства приймається уповноваженим органом саморегулівної організації, законодавство може встановлювати обов'язок членства в саморегулівній організації;

4) *коло осіб, на яких поширюється рішення*: у самоврядних організаціях рішення обов'язкові для всіх представників професії; у саморегулівних організаціях рішення обов'язкові для членів організації.

Окрім того, як справедливо відзначає Черненко З., самоврядні організації є квазідержавними органами (організаціями публічного права), оскільки вони не належать до державних органів, але виконують за дорученням держави функції з регулювання діяльності, що стосується певної професії. Це своєрідний процес децентралізації, однак не в регіональному, а функціональному вимірі. Для створення такої організації потрібне розуміння з боку державних органів, що лише представники професії можуть краще, ніж держава, розуміти всі проблеми, які виникають у сфері їхньої безпосередньої діяльності, адже вони мають необхідні знання, бачення, кваліфікацію та досвід, щоб самостійно регулювати свою діяльність. Водночас держава лише створює на законодавчому рівні гарантії їхньої діяльності, фіксує повноваження, визначає принципи функціонування та фінансування [494, с. 20].

Окремо слід зупинитися і на розмежуванні організацій професійного самоврядування і громадських об'єднань, зокрема з огляду на те, що такий критерій розмежування як членство в органах самоврядування, а саме автоматичне, тобто обов'язкове членство всіх адвокатів в Національній асоціації адвокатів України, як відзначає Бакаянова Н., «тривалий час розглядалося в адвокатській спільноті як найбільш гостре й дискусійне» [21, с. 55]. Більше того, можна стверджувати, що дане питання продовжує залишатися таким, що породжує питання щодо відповідності обов'язкового членства адвокатів в Національній асоціації адвокатів України вимогам: ч. 4 ст. 36 Конституції України щодо свободи об'єднання громадян – «ніхто не може бути примушений

до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій» [211], ч. 2 ст. 20 Загальної декларації прав людини – «ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації» [160], ст. 11 Європейської конвенції з прав людини – «кожен має право на … свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів» [206], ст. 22 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права – «кожна людина має право на свободу асоціації з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів» [258]. Зокрема з даного питання у листопаді 2023 року до Конституційного Суду України було подано конституційну скаргу [404].

Відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 2 Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VI дія цього Закону не поширюється на суспільні відносини у сфері утворення, реєстрації, діяльності та припинення саморегулівних організацій, *організацій, які здійснюють професійне самоврядування* [356]. Законом також визначено, що громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка (ч. 2 ст. 1).

Натомість Національна асоціація адвокатів України згідно з приписами ч. 1 ст. 45 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є недержавною некомерційною професійною організацією, яка об'єднує всіх адвокатів України та утворюється з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування [350]. В Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань Національна асоціація адвокатів України зареєстрована безпосередньо як недержавна некомерційна професійна організація із організаційно-правовою формою «орган адвокатського самоврядування» та видом діяльності 84.11 «Державне управління загального характеру» [269].

Вочевидь, що правова природа громадських об'єднань і організацій професійного самоврядування, зокрема й Національної асоціації адвокатів

України є різною. Зокрема у Рішенні від 10 січня 2008 року № 1-рп/2008 Конституційний Суд України дійшов висновку щодо розмежування організацій громадського самоврядування та громадських організацій як форми добровільних громадських формувань з огляду на відмінності цих правових інститутів, обумовлені особливостями законодавчого закріплення порядку їх утворення, системи, повноважень тощо [415]. Тому позиція окремих науковців, які стверджують, що Національна асоціація адвокатів України є «звичайною громадською організацією» [26] є просто безпідставною.

Водночас вважаємо за доцільне звернутися до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо правомірності законодавчих положень щодо обов'язкового членства адвокатів у Національній асоціації адвокатів України або ж порушення ними ст. 11 Європейської конвенції з прав людини.

Згідно прецедентної практики ЄСПЛ порушенням ст. 11 Європейської конвенції з прав людини є ті випадки, коли обов'язкове членство встановлюється державою для приватноправових об'єднань. Публічно-правова інституція заснована відповідно до закону (за волевиявленням законодавця) не є «об'єднанням» у розумінні ст. 11 Конвенції (справи «Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium» [517], «Sigurdur A. Sigurjónsson v. Iceland» [521], «Köll v. Austria» [516], «Slavic University in Bulgaria & Others v. Bulgaria» [522], «Mytilinaios et Kostakis v. Grece» [510] та інші).

Отже для того, щоб об'єднання підпадало під захист ст. 11 Конвенції, воно повинно мати приватноправовий характер. При цьому практика ЄСПЛ свідчить, що «термін «об'єднання» у значенні ст. 11 Конвенції слід тлумачити автономно: кваліфікація, надана у національному законодавстві має лише відносну цінність і є не більш ніж відправною точкою» (справи «Chassagnou and others v. France» [515], «Schneider v. Luxembourg» [511]). Важливим в контексті вищенаведеного вбачається також таке зауваження ЄСПЛ: «якби Договірні держави могли на свій розсуд, класифікуючи об'єднання як «публічне» або «змішане», вилучити його зі сфери дії ст. 11, це дало б їм таку свободу, що це могло б призвести до результатів, несумісних з об'єктом і метою Конвенції, яка полягає в захисті прав,

які є не теоретичними чи ілюзорними, а практичними та ефективними» (справа «Chassagnou and others v. France» [515]). Тобто віднесення об'єднання до приватноправового або ж публічно-правового необхідно розглядати з функціонального аспекту.

У прецедентній практиці ЄСПЛ критеріями для визначення того, чи вважати об'єднання публічними є такі (справи «Chassagnou and others v. France» [515], «Slavic University in Bulgaria & Others v. Bulgaria» [522]):

– заснування на підставі закону;

– інтеграція в державні структури;

– наявність адміністративних, нормотворчих і дисциплінарних повноважень;

– здійснення функцій з метою забезпечення публічного інтересу.

При цьому ЄСПЛ чітко розрізняє публічно-правові об'єднання з обов'язковим членством усіх осіб, які займаються відповідною професією і добровільними приватноправовими об'єднаннями (справа «Popov and others, Vakarelova, Markov and Bankov v. Bulgaria») [527]. Проте важливою умовою, за якої не відбуватиметься порушення ст. 11 є те, що створення публічно-правових об'єднань з обов'язковим членством усіх осіб, які займаються відповідною професією не повинно бути перешкодою для створення або вступу до існуючих громадських об'єднань, які можуть об'єднуватися для реалізації спільних цілей та інтересів (справа «Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium» [517]).

До публічно-правових повноважень згідно практики ЄСПЛ зокрема віднесено: ведення реєстрів представників професії, затвердження внутрішніх правил і стандартів професії (в тому числі Кодексів професійної етики), здійснення контролю за відповідною професійною практикою (контроль рівня кваліфікації, здійснення допуску до професії, забезпечення виконання професійних правил поведінки, накладення дисциплінарних стягнень) (справи «Popov and others, Vakarelova, Markov and Bankov v. Bulgaria») [527], «Slavic University in Bulgaria & Others v. Bulgaria» [522], «Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium» [517]).

Загалом ЄСПЛ неодноразово й послідовно визнавав, що регулюючі органи так званих вільних професій не є об'єднаннями у розумінні ст. 11 Конвенції. Суд відзначає, що, як правило, мета діяльності цих органів, заснованих законом, полягає у регулюванні та здійсненні контролю професійної діяльності своїх членів, виконуючи тим самим важливі публічно-правові функції щодо захисту громадськості. Тому їх не можна порівнювати з об'єднаннями приватного права чи профспілками, вони залишаються інтегрованими в структуру держави (справи «Popov and others, Vakarelova, Markov and Bankov v. Bulgaria») [527], «National Notary Chamber v. Albania» [528]).

Зокрема, об'єднаннями щодо яких було встановлено, що ст. 11 Конвенції не застосовується є такі:

– орден архітекторів (справа «Revert and Legallais v. France» [520]);

– рада ветеринарних хірургів (справа «Barthold v. Germany» [513]);

– об'єднання лікарів (справи «Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium» [517] – Орден Лікарів у Бельгії; «Popov and others, Vakarelova, Markov and Bankov v. Bulgaria» [527] – Болгарська спілка лікарів);

– нотаріальні палати (справи «National Notary Chamber v. Albania» [528], «O.V.R. v. Russia» [519]).

До того ж у практиці ЄСПЛ є прецеденти безпосередньо щодо професійних об'єднань адвокатів. Зокрема у рішенні по справі «A. and others v. Spain» визначено, що Асоціація адвокатів є публічно-правовою інституцією, діяльність якої регламентована законом та має на меті загальний інтерес, а саме – сприяння незалежній і компетентній правовій допомозі, а отже просуванню самої справедливості. З урахуванням публічно-правового статусу Асоціації, враховуючи те, що обов'язкове членство в Асоціації є невід'ємною умовою належної практики адвоката, а заявники не обмежені у створенні або приєднанні до інших об'єднань, ЄСПЛ зроблено висновок, що така Асоціація не може розглядатися у розумінні ст. 11 Конвенції [512].

У справі «Popov and others, Vakarelova, Markov and Bankov v. Bulgaria» суд також відзначає, що «обов'язкове членство … (в таких об'єднаннях) випливає з

рішення особи займатися професією, яка за своїм характером потребує особливого правового регулювання, а не з інших факторів…» [527]. Тому цілком слушними вбачаються зауваження Бакаянової Н., яка наголошує, що «особи, котрі не мають наміру здійснювати адвокатську діяльність із дотриманням вимог законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, мають можливість здійснювати інші види юридичної практики (наприклад юридичну підприємницьку або нотаріальну діяльність)» [21, с. 55].

Отже, як можемо бачити, практика ЄСПЛ щодо відповідності обов'язкового членства в організаціях професійного самоврядування, які мають публічно-правову природу ст. 11 Конвенції є послідовною та однозначною. А тому ми не можемо погодитися із Балон І., Радченко В., Павлюк А. [27], які роблять висновки щодо «незаконності примусового членства НААУ», зокрема спираючись на власний проміжний висновок, що «практика ЄСПЛ дуже суперечлива» з цього питання.

Обов'язкове членство у єдиній професійній організації є усталеною практикою в зарубіжних країнах. Зокрема колишній Президент Ради адвокатських та правових товариств Європи (CCBE) Б. Ватье у листі до Верховної Ради України зазначав, що для репрезентації адвокатської професії у відносинах з урядами та іншими особами в усіх країнах-членах CCBE були створені асоціації адвокатів, а у більшості країн Європейського Союзу членство в таких асоціаціях є обов'язковим. Таке обов'язкове (автоматичне) членство в асоціаціях адвокатів у країнах Європи не розглядається як суперечність принципу незалежності адвокатів та самоврядування професії, а навпаки, є необхідною передумовою, що забезпечує відповідну якість адвокатських послуг та незалежність адвокатів [155, с. 30].

А тому слід погодитися із Слюсаревським М., який відзначає, що за своєю юридичною суттю організація професійного самоврядування хоча й є об'єднанням осіб, проте це аж ніяк не профспілка і не об'єднання (не асоціація) на зразок громадської організації, що характеризується добровільним вступом до її складу та добровільним виходом з неї. Оскільки організації професійного

самоврядування делегуються владні повноваження з регулювання та контролю за діяльністю професійної громади, то участь у ній не може бути добровільною. Вона є обов'язковою, адже не повинно бути носіїв професії, які, з одного боку, були б позбавлені можливості брати участь в управлінні в професії, тоді як інші їхні колеги мають такий привілей, а з другого боку, залишалися б поза впливом зазначеної організації і не підкорялися б її вимогам, правилам, стандартам, посилаючись на відсутність у них членства в організації професійного самоврядування [443].

Вважаємо за доцільне також звернути увагу на те, що обов'язкове членство у Національній асоціації адвокатів України є складовою спеціального правового статусу адвоката, натомість право на свободу об'єднання є елементом загального правового статусу людини і громадянина (конституційного та міжнародно-правового) [88, с. 410].

Отже з урахуванням проведеного аналізу національного законодавства, позицій Конституційного Суду України та відповідної прецедентної практики ЄСПЛ можемо зробити висновок, що обов'язкове членство адвокатів в Національній асоціації адвокатів України не порушує гарантоване Конституцією України та низкою міжнародно-правових актів право на свободу об'єднання та відповідає усталеній практиці держав-членів Європейського Союзу.

Слід також зробити уточнюючу ремарку, що Національна асоціація адвокатів України, утворена відповідно до Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування (ч. 1 ст. 45) діє через організаційні форми адвокатського самоврядування (ч. 3 ст. 45). Відповідно до Статуту Національної асоціації адвокатів України вона організовує, координує та забезпечує діяльність органів адвокатського, систему яких складають загальнодержавні (З'їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури) та регіональні (конференції адвокатів, ради адвокатів, кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури, ревізійні комісії адвокатів) організаційні форми адвокатського самоврядування,

на які покладається виконання функцій органів Національної асоціації адвокатів України відповідно на загальнодержавному та регіональному рівнях [461]. Тобто система адвокатського самоврядування є інтегральною як в організаційній, так і в функціональній площинах. А тому як питання правомірності обов'язкового членства адвокатів у Національній асоціації адвокатів України, так і характер правової природи організацій (органів) адвокатського самоврядування загалом, слід розглядати з урахуванням інтегральності системи адвокатського самоврядування, в рамках якої різні функції загальнодержавних та регіональних організаційних форм адвокатського самоврядування організаційно реалізуються в межах Національної асоціації адвокатів України.

Водночас слід констатувати, що національним законодавством підкреслюється приватно-правова природа Національної асоціації адвокатів України і органів адвокатського самоврядування через які вона діє, що випливає зокрема з положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», відповідно до яких адвокатура є *недержавним* самоврядним інститутом (ч. 1 ст. 2 Закону), адвокатура є *незалежною від органів державної влади*, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб (ч. 1 ст. 5 Закону), Національна асоціація адвокатів України є *недержавною* некомерційною професійною організацією (ч. 1 ст. 45 Закону). Окрім того відповідно до положень абз. 1 ч. 2 ст. 81 Цивільного кодексу України юридичні особи, залежно від порядку їх створення, поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Згідно абз. 2 ч. 2 ст. 81 Кодексу юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів відповідно до ст. 87 Кодексу. Юридична особа приватного права може створюватися та діяти на підставі модельного статуту в порядку, визначеному законом. Юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування (абз. 2 ч. 2 ст. 81 Кодексу). Ч. 2 ст. 167 Кодексу визначає, що держава може створювати юридичні особи публічного права (державні підприємства, навчальні заклади тощо) у

випадках та в порядку, встановлених Конституцією України та законом [493]. При цьому у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» відсутня пряма вказівка на створення Національної асоціації адвокатів України як юридичної особи публічного права. Отже чинне законодавство України не дає підстав для віднесення як Національної асоціації адвокатів України, так і органів адвокатського самоврядування через які вона діє, до юридичних осіб публічного права. Хоча за своєю правовою природою і Національна асоціація адвокатів України, і органи адвокатського самоврядування є суб'єктами публічно-правових відносин. На практиці ж це створює проблеми щодо юрисдикції розгляду справ про оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів адвокатського самоврядування, про що більш детально мова буде йти в інших підрозділах дисертації.

Отже слід узагальнити, що головні відмінності між організаціями професійного самоврядування та саморегулівними організаціями і громадськими об'єднаннями, створеними за професійною ознакою, проявляються у векторі управлінського впливу внутрішніх організаційних відносин; підставі та порядку їх створення (реорганізації, ліквідації); функціональній спрямованості їх діяльності; характері членства в таких організаціях; сфері поширення, обсязі та змісті їх повноважень; наявності/відсутності делегованих державою повноважень.

На підставі проведеного аналізу, з урахуванням відповідної прецедентної практики ЄСПЛ, можемо зробити висновок щодо публічно-правової природи органів адвокатського самоврядування в Україні, обумовленої такими особливостями порядку їх створення та діяльності:

1) органи адвокатського самоврядування створюються не за приватним волевиявленням, а за волею законодавця на підставі Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»;

2) діяльність органів адвокатського самоврядування передбачає самостійне вирішення питань організації та діяльності адвокатури, але в порядку й межах, встановлених Законом;

3) їх діяльність, обумовлена необхідністю забезпечення незалежності адвокатури, контролю професійної діяльності задля належного виконання покладених на інститут адвокатури завдань, забезпечення доступу до правосуддя, спрямована на реалізацію публічного інтересу шляхом забезпечення надання висококваліфікованої професійної правничої допомоги в Україні, а отже – практичної реалізації засад верховенства права та досягнення цілей справедливого правосуддя;

4) органи адвокатського самоврядування здійснюють ряд адміністративних, нормотворчих, кваліфікаційних та дисциплінарних повноважень, які слід віднести до публічно-правових, зокрема:

а) забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України;

б) прийняття та затвердження у межах своєї компетенції корпоративних актів, які встановлюють професійні стандарти (в тому числі етичні), внутрішньо-організаційні правила діяльності, які є обов'язковими до виконання всіма адвокатами;

в) здійснення кваліфікаційного та дисциплінарного контролю;

г) участь у формуванні Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів у порядку, визначеному законом.

1.2. Завдання, мета та принципи діяльності адвокатського самоврядування

Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року вперше в історії незалежної України було визначено самоврядну модель функціонування адвокатури. Як наголошується у пояснювальній записці до наведеного Закону необхідність реформування інституту адвокатури відповідно до загальновизнаних міжнародних демократичних стандартів була

зумовлена не лише практичною необхідністю здійснення таких кроків всередині держави, а й потребою виконання Україною міжнародних зобов'язань [341], зокрема перед Радою Європи, взятих при вступі ще у 1995 році. Мова йде про захист статусу правничої професії законом та заснування професійної асоціації адвокатів (підпункт IX пункту 11 Висновку № 190(1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо вступу України до Ради Європи від 26 вересня 1995 року [96]). Про необхідність реалізації цих положень послідовно наголошувалося також у резолюціях Парламентської Асамблеї Ради Європи: «Виконання Україною своїх обов'язків та зобов'язань» від 29 вересня 2003 року (Резолюція 1346 (2003) Парламентської Асамблеї Ради Європи [401]), «Функціонування демократичних інституцій в Україні» від 4 жовтня 2010 року (Резолюція 1755 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи [403]).

Але власне в чому ж полягає особлива вагомість функціонування адвокатського самоврядування в будь-якому розвиненому демократичному суспільстві, про що так послідовно і неодноразово наголошувалося в резолюціях Парламентської Асамблеї Ради Європи в контексті європейського вибору України?

Слід зауважити, що на рівні профільного Закону законодавець надав досить загальне визначення адвокатського самоврядування як гарантованого державою права адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому Законом (п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [350]). В контексті наведеного слід погодитися із Василенко М., що сформоване в законі визначення охоплює переважно організаційну функцію самоврядування [53, с. 172], обходячи при цьому інші функції, та й власне концептуальні роль і значення самоврядної моделі функціонування адвокатури в контексті трансформації вектору ціннісних орієнтирів та пріоритетів України у напрямку утвердження усталеної системи цінностей на яких побудований Європейський Союз та весь цивілізований світ.

Приєднавшись до Статуту Ради Європи [379], а також ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [474] Україна засвідчила свій вибір європейської системи спільних цінностей, а саме: поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права (правовладдя) та дотримання людських прав, включаючи права осіб, що належать до меншин [209].

Як слушно наголошує Головатий С., «саме людські права, демократія та правовладдя є трьома невідокремленими частинами політичної і юридичної культури, в центрі яких – людська гідність. Розуміння цих засад іде у лоні філософської думки ліберальної, або західної, політичної традиції, заснованої на ідеях лібералізму з античних часів. Це щось абсолютно відмінне від традиції царської Росії, традиції Радянського Союзу» [120].

У рамках спільного юридичного простору Європи існує консенсус щодо стрижневих елементів верховенства права (правовладдя), які є не лише формальними, а й субстантивними (матеріальними) [421]. Ці елементи сформовані в узагальненому вигляді Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційською комісією) у «Доповіді про правовладдя», зокрема ними є такі: 1) законність; 2) юридична визначеність; 3) заборона свавільності; 4) доступ до правосуддя; 5) дотримання людських прав; 6) недискримінація та рівність перед приписами права [151, с. 28].

Венеційською комісією у «Доповіді про правовладдя» наголошується, що верховенство права (правовладдя) в належному розумінні слова є невідокремною частиною будь-якого демократичного суспільства, і поняття правовладдя вимагає, щоб усі, хто уповноважений ухвалювати рішення, ставилися до кожного на основі гідності, рівності й здорового глузду та відповідно до приписів права, а також щоб кожен мав можливість оскаржити неправомірність рішень у незалежному та безсторонньому суді, де кожному забезпечено справедливі процедури. Отже правовладдя звернено до здійснення влади й до взаємин між особою та державою [151, с. 19].

В контексті вищенаведеного доцільним вбачається відмітити положення Документу Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ, відповідно до яких «верховенство права не зводиться лише до формальної законності, яка забезпечує правильність та узгодженість процесу творення і впровадження в життя демократичного ладу, а означає також і справедливість, засновану на визнанні та повному сприйнятті людської особи як найвищої цінності та яку гарантовано інститутами, що забезпечують рамки для її якнайповнішого вираження» [526]. Адже для становлення демократичного суспільства та існування держави як такої, що заснована на верховенстві права необхідно не лише задекларувати утвердження і забезпечення прав і свобод людини, але й забезпечити належне функціонування відповідного інституційного та процедурного інструментарію з метою практичного впровадження та застосування правовладдя.

Зокрема у Рішенні Конституційного Суду України від 2 березня 2015 року № 213–VIII наголошується, що Українська формула правовладдя як засади національного конституційного ладу (як вона записана в ч. 1 ст. 8 Конституції України) є двоскладовою: відповідно до першого складника «верховенство права в Україні визнається», відповідно до другого – «верховенство права в Україні діє». Другий складник «верховенства права» (правовладдя) висуває імператив його дієвості, тобто ефективності, чим, власне, здійснюється забезпечення його практичної значущості. Ідеться насамперед про сукупність національних інституцій, механізмів і процедур, що є доконечними для того, щоб особа була спроможною володіти людською гідністю та захистити себе від свавільних дій держави (її органів і посадових осіб). Цей складник спрямовано здебільшого на вимогу щодо наявності в політичній та юридичній системах держави тих інституційних (структурних) елементів, що в поєднанні з відповідними юридичними процедурами забезпечують інституційний та процесовий механізми верховенства права (правовладдя) [421].

Отже дотримання загальновизнаних прав та свобод людини є неможливим без практичної реалізації усіх стрижневих елементів верховенства права, в свою

чергу одним із показників того, що у державі не лише визнається, але й діє верховенство права, є реальна, а не декларативна правова захищеність таких прав і свобод у відповідності до загальновизнаних міжнародних стандартів, яка унеможливлюється без функціонування незалежного самоврядного інституту адвокатури [90, с. 67].

На тісному кореляційному зв'язку між практичною ефективністю верховенства права як загальноєвропейської цінності та особливою роллю інституту адвокатури у демократичному суспільстві наголошується зокрема у Хартії основних принципів європейської адвокатської професії, а також Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, в яких визначено, що «*у суспільстві, заснованому на повазі до верховенства права, адвокат виконує особливу роль*. Обов'язки адвоката не починаються і не закінчуються сумлінним виконанням свого обов'язку у межах закону. Адвокат має діяти в інтересах права в цілому так само, як і в інтересах тих, чиї права і свободи йому довірено захищати… *Повага до професійної функції адвоката є необхідною умовою верховенства права й демократії в суспільстві»* [163; 488].

Слушним в контексті наведеного є спостереження Коваль К. щодо такої закономірності: ступінь незалежності й суверенності адвокатури визначається зрілістю демократичних інститутів держави. У свою чергу правовий статус адвокатури завжди був певним показником захищеності особистості й одним із індикаторів, що свідчать про успіхи в просуванні до правової держави та розвинутого громадянського суспільства [194]. При цьому, як відзначає Вільчик Т., діяльність адвокатури має бути незалежною не лише від держави, а й від самого громадянського суспільства. Адвокатура з огляду на її історичне місце в суспільстві і державі як правозахисний інститут здатна здійснювати професійно-правовий контроль за дотриманням конституційних прав і свобод громадян та організацій у відносинах з чиновниками, що зумовлено в першу чергу її самоврядністю, заснованою на її економічній незалежності від держави [102, с. 75].

Отже необхідною умовою верховенства права і демократії у суспільстві є гарантії незалежності адвокатури, які безпосередньо корелюються із самоврядністю даного інституту, про що йде мова зокрема у Рекомендації № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів, в якій визначено, що «адвокатам слід дозволяти і спонукати їх до створення й приєднання до місцевих, національних і міжнародних професійних об'єднань, які, власними силами або разом з іншими органами, *опікуватимуться посиленням професійних стандартів і забезпеченням захисту незалежності та інтересів адвокатів*. Адвокатські колегії та інші професійні об'єднання адвокатів мають бути органами, *побудованими на засадах самоврядування, незалежними від влади і від широкого загалу*. Слід поважати діяльність адвокатських колегій та інших професійних об'єднань адвокатів *щодо захисту своїх членів та їхньої незалежності від неналежних обмежень або втручань*» [405]. Про стійку кореляцію незалежності адвокатури з її самоврядністю йде мова і у Хартії основних принципів європейської адвокатської професії, в якій зазначається, що «саморегулювання професії має життєво важливе значення в підтримці незалежності практикуючого адвоката; лише *сильне професійне саморегулювання може гарантувати професійну незалежність адвокатів від держави і без гарантій незалежності адвокати не зможуть виконувати свою професійну і юридичну роль»* [488].

Слушною в контексті наведеного є позиція Крижанівського А., який відзначає, що безпосередньо правовий статус адвокатури передбачає усвідомлення необхідності консолідації адвокатської спільноти для оперативного, соціально необхідного впливу на державні правоохоронні інститути і, передусім на правову політику держави в цілому [221, с. 36–37]. На думку Бакаянової Н, адвокатське самоврядування відіграє важливу роль у запобіганні незаконному впливу на адвокатів під час здійснення професійної діяльності, а також забезпечує оптимальне управління в системі адвокатури. Адвокатське самоврядування є проявом демократії в адвокатурі та механізмом, який гарантує адвокатам високий рівень незалежності та автономії у виконанні

їхніх професійних обов'язків [23]. Губрієнко Н. в свою чергу звертає увагу, що відповідно до світового досвіду підтримка інституту саморегулювання адвокатської діяльності полягає у демократичному та виваженому підході держави до питань організації адвокатури та її професійної діяльності, суб'єкти яких не потребують регламентованого контролю з боку державних органів та здатні утворювати професійні об'єднання, які, реалізуючи делеговані державою функції, сприяють професійному розвитку галузі та суспільству в цілому [128].

Підсумовуючи наведене, можемо зробити висновок, що необхідною умовою верховенства права і демократії у суспільстві є гарантія незалежності адвокатури, яка реалізується безпосередньо через адвокатське самоврядування, спрямоване на забезпечення реалізації правових гарантій адвокатської діяльності, створення умов, за яких представники професійної спільноти адвокатів могли б виконувати свої професійні та морально-етичні обов'язки без будь-якого неправомірного втручання на належному рівні незалежності, забезпечення дотримання високого рівня професійних стандартів діяльності, зокрема шляхом визначення та підтвердження рівня належної фахової підготовленості осіб, які виявили намір приєднатися до професії адвоката, підвищення кваліфікації з метою безперервного професійного розвитку, вирішення питань дисциплінарної відповідальності, утвердження та дотримання морально-етичних установ адвокатської професії, представництва інтересів та захисту як публічної цінності інституту адвокатури в цілому, так і окремих його представників, налагодження конструктивного діалогу як всередині професійної адвокатської спільноти, так і з представниками влади, громадянського суспільства, а також міжнародної спільноти, зокрема в межах публічних дискусій з питань розвитку правової політики і досягнення цілей правосуддя [77, с. 615].

Метою адвокатського самоврядування є створення таких оптимальних умов організації та діяльності, за яких інститут адвокатури здатен в повній мірі реалізувати свої соціальну роль і призначення, функціонувати у найбільш раціональний спосіб для ефективної реалізації покладених на нього завдань, які

відповідають засвідченим Україною спільним цінностям, на яких побудований Європейський Союз, таким як: повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права (правовладдя) та дотримання людських прав.

Отже самоврядність адвокатури виступає важливим елементом інституційної складової механізму забезпечення й реалізації української «формули» правовладдя, закріпленої в Конституції України, відповідно до якої верховенство права не лише декларується, але й діє в практичній площині, а відтак виступає її невідокремленим, безпосередньо практикореалізаційним компонентом [93].

Слід звернути увагу, що на відміну від визначення адвокатського самоврядування в п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», в якому здебільшого акцентується увага на суто внутрішньо-організаційному аспекті самоврядності, одним із перших завдань адвокатського самоврядування, визначених ст. 44 Закону є саме «забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності».

Серед інших завдань адвокатського самоврядування, передбачених ст. 44 Закону визначено також: 1) підтримання високого професійного рівня адвокатів; 2) утворення та забезпечення діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; 3) створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності; 4) забезпечення відкритості інформації про адвокатуру та адвокатську діяльність; 5) забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України; 6) участь у формуванні Вищої ради правосуддя у порядку, визначеному законом [350].

Слід погодитися із Бакаяновою Н., що визначений Законом перелік завдань адвокатського самоврядування є неповним. Закон обмежив завдання адвокатського самоврядування щодо формування органів адвокатського самоврядування лише утворенням та забезпеченням діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, оминувши увагою формування та забезпечення діяльності інших органів адвокатського самоврядування, зокрема, рад адвокатів чи Вищої ревізійної комісії адвокатури. Окрім того Закон при

формулюванні завдань адвокатського самоврядування скоріше визначає їх виходячи з повноважень з'їзду адвокатів чи конференцій адвокатів, не враховуючи повноваження інших органів адвокатського самоврядування, зокрема, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури [23, с. 294].

Одним із завдань адвокатського самоврядування, передбачених ст. 44 Закону, визначено участь у формуванні Вищої ради правосуддя. Водночас відповідно до чинного законодавства органи адвокатського самоврядування приймають участь у формуванні й інших законодавчо визначених органів, таких як: 1) Кваліфікаційно-дисциплінарна комісії прокурорів, яка є колегіальним органом, що визначає рівень фахової підготовки осіб, які виявили намір зайняти посаду прокурора, та вирішує питання щодо дисциплінарної відповідальності прокурорів, переведення та звільнення прокурорів з посади. З одинадцяти членів, які входять до складу цього органу одну особу (адвоката) призначає з'їзд адвокатів України (п. 3 ч. 1 ст. 74 Закону України «Про прокуратуру» [381]); 2) Вища кваліфікаційна комісія суддів України – Рада адвокатів України є суб'єктом формування Конкурсної комісії, яка є допоміжним органом Вищої ради правосуддя, що утворюється для проведення конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та формування переліку кандидатів на посаду члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, які відповідають критеріям доброчесності та професійної компетентності. До складу Конкурсної комісії входить одна особа, запропонована Радою адвокатів України (ч. 3 ст. 95^{-1} Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [386]).

В Рекомендації № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів також звертається увага, що адвокатські колегії та інші професійні об'єднання адвокатів слід заохочувати до забезпечення незалежності адвокатів і, окрім іншого, до: a) безстрашного відстоювання і підтримки справи правосуддя; b) захисту ролі адвокатів у суспільстві та, зокрема, обстоювання їхньої честі, гідності та доброчесності; c) сприяння участі адвокатів у програмах, які забезпечують доступ до правосуддя особам в економічно несприятливому становищі, зокрема наданню адвокатами

безоплатної правової допомоги та юридичних консультацій; d) сприяння реформам законодавства, підтримки таких реформ і обговорення чинного чи запропонованого законодавства; e) сприяння добробуту представників професії та допомоги їм або членам їхніх сімей, якщо того вимагають обставини; f) співпраці з адвокатами з інших країн, зокрема беручи до уваги роботу міжнародних організацій адвокатів і міжнародних міжурядових чи недержавних організацій; g) просування якомога вищих професійних стандартів компетентності адвокатів і забезпечення додержання адвокатами стандартів поведінки та дисципліни [405].

З урахуванням того, що: 1) категорії «мета» та «завдання» перебувають у нерозривному взаємозв'язку та єдності, адже задля досягнення визначеної мети є необхідною системна реалізація сукупності завдань, необхідних та достатніх для її досягнення; 2) визначені законодавством повноваження суб'єктів адвокатського самоврядування є проявом реалізації завдань адвокатського самоврядування, на наш погляд необхідним є доповнення визначеного ст. 44 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» переліку завдань адвокатського самоврядування, зокрема такими як:

– формування, забезпечення діяльності органів адвокатського самоврядування;

– здійснення кваліфікаційного відбору осіб, які виявили намір здійснювати адвокатську діяльність;

– здійснення контролю за додержанням адвокатами зобов'язань, що випливають з діючого законодавства України, присяги адвоката України, Правил адвокатської етики;

– вирішення питань щодо дисциплінарної відповідальності адвокатів;

– розробка та затвердження етичних стандартів професії, а також сприяння їх поширенню;

– захист професійних та соціальних прав адвокатів;

– забезпечення високого професійного рівня адвокатів;

– сприяння безперервному професійному розвитку адвокатів;

– представництво адвокатури в Україні та за її межами;

– участь у формуванні Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів у порядку, визначеному законом.

Продовжуючи дослідження, слід зупинитися й на принципах адвокатського самоврядування. Принципи як основні, найзагальніші вихідні положення, засоби, правила, що визначають природу явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості [484, с. 25] є однією із базових та фундаментальних категорій правової науки, котрій у вітчизняному науковому просторі завжди приділялася досить значна увага. Принципи права – один із найважливіших елементів будь-якої правової системи. Від того, наскільки вони відображені в правових нормах і в правозастосовній діяльності, багато в чому залежить ефективність правового регулювання [473, с. 5]. Принципи слугують основним орієнтиром всієї правотворчої, правозастосовчої і правоохоронної діяльності державних органів; вони є направляючими загальними установками не лише у правотворчій, але й у правозастосовчій діяльності [485, с. 21, 84].

Отже слід констатувати, що категорія принципів у правовій науці має не лише теоретичне, але й прикладне значення. Відображаючи на найвищому рівні теоретичного абстрагування ідейні цінності того чи іншого правового явища, принципи не лише відіграють системоутворюючу роль для розвитку наукових знань у сфері юриспруденції, але й мають безпосередній вплив на ефективність правового поля. При цьому роль категорії принципів для правової науки розкривається через їх дуальну природу, – з одного боку вони на абстрактному рівні в найбільш узагальненій формі відображають правову природу, конститутивні властивості певного правового явища, а з іншого – виконують роль одночасно рамкового інструменту для правотворчості та правореалізації, а також вектору розвитку права, виступаючи інтегруючим елементом системності правового регулювання [76, с. 241].

В науковій літературі відзначається, що принципи адвокатського самоврядування, безумовно, повинні базуватися на загальних принципах

адвокатської діяльності, але у той же час принципи самоврядування мають свою специфіку. На думку Полянського Ю., Долежана В., Димитрової М. це пов'язано перш за все з тим, що принципи самоврядування повинні відображати організаційний, адміністративний бік проблеми [138, с. 126; 307, с. 499].

В контексті наведеного слід звернути увагу на те, що самоврядність можна визначити і як самостійний принцип організації та діяльності адвокатури. Зокрема як окремий принцип його визначено в Хартії основних принципів європейської адвокатської професії [488]. Водночас слід констатувати, що діяльність адвокатського самоврядування базується на власних засадах, які відображають мету та завдання адвокатського самоврядування.

На рівні Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» законодавцем розмежовано принципи адвокатської діяльності, до яких віднесено принципи верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів (ч. 1 ст. 4 Закону) та принципи адвокатського самоврядування – виборності, гласності, обов'язковості для виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката (ч. 1 ст. 43 Закону).

Окрім того у Статуті Національної асоціації адвокатів України (далі – НААУ), утвореної відповідно до Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування (ч. 1 ст. 45) визначено більш широкий перелік принципів. Зокрема принципами діяльності НААУ визначено такі: 1) верховенство права; 2) пріоритет суспільних інтересів; 3) аполітичність; 3) законність; 4) самоврядування; 5) незалежність; 6) демократичність; 7) прозорість та відкритість; 8) самостійність; 9) професіоналізм; 10) рівноправність; 11) виборність та підзвітність органів адвокатського самоврядування; 12) гласність та публічність; 13) обов'язковість для виконання рішень органів адвокатського самоврядування; 14) заборона втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката.

Верховенство права як універсальний, інтегральний принцип права, «мегапринцип», який змістовно включає сукупність інших «принципів, доктрин, інституцій і процедур, що є вкрай важливими для захисту людини від свавілля держави та управнення особи в її людській гідності» [119; 259, с. 21] безумовно є не лише принципом адвокатської діяльності, але й принципом діяльності органів адвокатського самоврядування.

Хоча концептуально принцип верховенства права насамперед «звернено до здійснення влади й до взаємин між особою та державою» [151, с. 19] у спеціальній доповіді з верховенства права Венеційської Комісії (Комісія «За демократію через право») наголошується про необхідність його розширеного тлумачення – не лише щодо діяльності «традиційних органів публічної влади на державному рівні» [151, с. 19]. Так у доповіді відзначається, що верховенство права (правовладдя) «має бути приведено до такого стану, коли свободу для всіх буде гарантовано навіть у тих ділянках, де гібридні (державно-приватні) суб'єкти або приватні структури є відповідальними за виконання завдань, що раніше належали до сфери компетенції державних органів. Сутність правовладдя як керівного принципу в плані майбутнього має бути поширено не лише на ділянку співпраці між державою й приватними суб'єктами, а й на діяльність приватних суб'єктів, можливість яких не додержувати особистих прав є рівносильною можливості державної влади» [151, с. 34]. З урахуванням наявності низки адміністративних, нормотворчих, кваліфікаційних та дисциплінарних повноважень органів адвокатського самоврядування, окремі з яких мають характер дискреційних, принцип верховенства права в інтегральній сукупності його стрижневих складників, таких як законність, юридична визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя, дотримання прав людини, рівність перед законом виступає базовим принципом діяльності органів адвокатського самоврядування.

В межах досліджуваної нами проблематики особливої актуальності необхідність розширеного тлумачення даного принципу (не лише щодо діяльності «традиційних органів публічної влади на державному рівні» [151,

с. 19]) на наш погляд набуває зокрема в контексті наявності дискреційних повноважень кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури. Як відзначається у Доповіді з верховенства права Венеційської комісії «дискрецію…належить стримувати буквою й метою закону, що ним надаються дискреційні повноваження, а так само іншими складниками правовладдя, як то: щоб кожен мав доступ до справедливих процедур у безсторонньому та незалежному суді та щоб приписи закону застосовувались послідовно, однаковою мірою та в спосіб, який не є свавільним або позбавленим здорового глузду» [151, с. 18]. В контексті наведеного «доступ до правосуддя» як елемент верховенства права також може тлумачитися розширено та корелюється до прикладу з положеннями ч. 1 ст. 52 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» відповідно до яких «Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури є колегіальним органом, завданням якого є розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури», що зокрема є нормативно закріпленим відображенням практичної складової «української формули правовладдя» [421], визначеної в ч. 1 ст. 8 Конституції України, відповідно до якої верховенство права в Україні не лише визнається, але й діє. Тобто ця практична складова безпосередньо «спрямована на вимогу щодо наявності в політичній та юридичній системах держави тих інституційних (структурних) елементів, що в поєднанні з відповідними юридичними процедурами забезпечують інституційний та процесовий механізми верховенства права (правовладдя)» [421].

Слід погодитися із Заяць О., що «первинне значення верховенства права … полягає в тому, що воно (верховенство права) гармонізує інші принципи, дозволяє усунути суперечності при їх застосуванні та наповнити принципи адвокатури так званим реальним практичним змістом, тобто застосовним у повсякденній практичній діяльності кожного адвоката» [168, с. 354], що безпосередньо стосується й діяльності органів адвокатського самоврядування.

Серед інших загальноправових принципів поряд із принципом верховенства права слід зупинитися і на принципах демократії.

Як окремий принцип «демократизм» в чинній версії Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не визначено ні серед принципів адвокатської діяльності, ні серед принципів адвокатського самоврядування. Натомість в попередній версії Закону від 1992 року, який втратив чинність, цей принцип було закріплено в ч. 1 ст. 4. Водночас принципи демократії мають основоположне значення в контексті самої правової природи адвокатського самоврядування. Адже, як слушно звертає увагу Бакаянова Н., самоврядування є проявом демократії в адвокатурі, самостійним вирішенням адвокатами питань, які згідно із законом віднесені до відання адвокатської професійної корпорації. Сам зміст поняття адвокатського самоврядування має відображати можливі форми участі адвокатів у вирішенні цих питань, які в теорії самоврядування пов'язуються з формами (видами) демократії – безпосередньою участю адвокатів як суб'єктів цього самоврядування у самостійному вирішенні тих чи інших питань і опосередкованою їх участю – через представницькі колегіальні органи адвокатського самоврядування [23, с. 293], котрі діють на підставі прийнятих адвокатами нормативних актів (статутів, положень, правил), причому ці рішення приймаються більшістю від необхідного складу адвокатів. Такі рішення відображають інтереси усіх адвокатів України з забезпеченням прав та інтересів меншості [23, с. 155].

Слід також відмітити комплексний характер принципів демократії. Так Цвік М., Петришин О., Авраменко Л. відзначають, що демократія діє на основі розвиненої системи принципів. Коли говорять про принцип демократії, мають на увазі безумовну вимогу, яка випливає з самої суті демократії і пред'являється до всіх суб'єктів і інститутів демократії [161]. Аналіз наукової літератури свідчить, що до фундаментальних принципів демократії можна віднести цілу низку складових [55; 161; 498], серед яких, в контексті безпосередньо принципів адвокатського самоврядування, слід виокремити такі: принцип представництва (делегування повноважень), про який мова йшла вище, принцип більшості, принцип незалежного контролю, виборність, підзвітність, транспарентність.

Отже, хоча принцип «демократизму» як окремий принцип безпосередньо не визначено в чинному Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», різні принципи демократії як опосередковано, так і безпосередньо об'єктивуються у змісті його положень. Зокрема принципи виборності, гласності, підзвітності безпосередньо визначені в ч. 1 ст. 43 Закону, інші наведені вище принципи демократії закріплено в Законі опосередковано.

Наприклад питання про порушення або відмову в порушенні дисциплінарної справи стосовно адвоката вирішується *більшістю голосів* членів дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (ч. 1 ст. 39 Закону). Прийняття рішення про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку і застосування до нього дисциплінарного стягнення або про закриття дисциплінарної справи за результатами розгляду дисциплінарної справи приймається *більшістю голосів від загального складу* дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, крім рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю, яке приймається *двома третинами голосів від її загального складу* (ч. 1 ст. 41 Закону). Проявом принципу більшості в діяльності органів адвокатського самоврядування також є й інші положення Закону, якими передбачено прийняття рішень органами адвокатського самоврядування на основі більшості голосів (ч.ч. 4, 6 ст. 47, ч. 5 ст. 48, п. 3 ч. 3 ст. 50, ч.ч. 6-7 ст. 50, ч. 6 ст. 52, ч.ч. 2, 6, 8 ст. 54, ч. 6 ст. 55 Закону).

Принцип незалежного контролю об'єктивується зокрема в положеннях: ч. 1 ст. 51 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», якими визначено, що для здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю ради адвокатів регіону та кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури утворюється і діє ревізійна комісія адвокатів регіону; ч. 1 ст. 53 – для здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю Національної асоціації адвокатів України, її органів, рад адвокатів регіонів, Ради адвокатів України, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, діяльністю ревізійних комісій адвокатів

регіонів утворюється і діє Вища ревізійна комісія адвокатури; п. 3 ч. 4 ст. 48 – Рада адвокатів регіону здійснює контроль за виконанням рішень конференції адвокатів регіону; п. 4 ч. 4 ст. 55 – Рада адвокатів України здійснює контроль за діяльністю рад адвокатів регіонів щодо внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України та надання витягів з нього. Окрім того даний принцип реалізується в межах дисциплінарного контролю адвокатів та кваліфікаційного контролю фахової підготовленості осіб, які виявили намір отримати право на заняття адвокатською діяльністю органами адвокатського самоврядування. Отже принцип незалежного контролю реалізується: 1) в межах системи органів адвокатського самоврядування – між різними загальнодержавними та регіональними організаційними формами адвокатського самоврядування, 2) органами адвокатського самоврядування щодо адвокатів та осіб, які виявили намір отримати право на заняття адвокатською діяльністю, тобто такий контроль є внутрішнім і здійснюється безпосередньо всередині адвокатської спільноти її ж представниками.

Принцип виборності органів адвокатського самоврядування об’єктивується в положеннях Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», відповідно до яких органи адвокатського самоврядування формуються шляхом обрання членів таких органів із законодавчо визначеною строковістю їх повноважень. Слід погодитися із Бакаяновою Н., що реалізація принципу виборності здійснюється у процедурі формування органів адвокатського самоврядування обмежено. Так, формування органів адвокатського самоврядування шляхом прямих виборів, в яких би виборні посади в адвокатурі займалися кандидатами за наслідком їх обрання усіма адвокатами України чи адвокатами регіону, взагалі не застосовується. Обрання на посади голів та членів рад адвокатів регіонів, голів та членів кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, голів та членів ревізійних комісій адвокатів регіонів, голів та членів Ради адвокатів України, голів та членів Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, голів та членів Вищої ревізійної комісії адвокатури, делегатів на з’їзд адвокатів України здійснюється

не шляхом прямих виборів, а через обраних адвокатами делегатів [22, с. 136–137].

Транспарентність є комплексною характеристикою та проявом демократії, що в контексті адвокатського самоврядування проявляється у гласності, публічності, відкритості та прозорості діяльності органів адвокатського самоврядування, а також їх підзвітності, як обмежувальною характеристикою, що виступає засобом стримування. При цьому транспарентність адвокатського самоврядування є двобічною – внутрішня транспарентність передбачає гласність, публічність, відкритість, прозорість діяльності органів адвокатського самоврядування, а також їх підзвітність всередині адвокатської спільноти, а зовнішня – гласність, публічність, відкритість, прозорість інформації про адвокатуру та адвокатську діяльність для громадськості [76, с. 244].

Як відзначають Наливайко Л., Романов М., виходячи із комплексного розуміння категорії транспарентності, всі її органічні складові є неможливими одна без одної, одні є причиною інших, а інші є наслідком попередніх. Тобто, якщо прозорість – це рівень обізнаності діям влади, а відкритість – це функціональна характеристика влади до демонстрації своєї діяльності, то обізнаність в діях влади не наступить, допоки влада не буде діяти відкрито. Якщо гласність – це характеристика влади, що робить її доступною до громадського обговорення, публічність – це здатність влади виконувати свої функції перед «публікою» (тобто особами, що її обрали), а підзвітність в свою чергу є обмежувальною характеристикою влади, що відображає громадський контроль за її діяльністю, відповідно саме така «публічна» діяльність влади, спричиняє громадське обговорення, а після – контроль (призводить до підзвітності) [267, с. 57–58]. Транспарентність зокрема проявляється в таких аспектах діяльності органів адвокатського самоврядування, визначених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: забезпеченні доступу і відкритості інформації про адвокатуру (в тому числі ведення офіційних веб-сайтів органів адвокатського самоврядування, забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України), відкритому розгляді справ про дисциплінарну відповідальність

адвоката, оприлюдненні фінансової звітності органів адвокатського самоврядування, відкритості процедур прийняття рішень органів адвокатського самоврядування та офіційному їх оприлюдненні, системі підзвітності органів адвокатського самоврядування, визначеної Законом тощо.

Окрім загальноправових принципів, наведених вище, слід виокремити і спеціальні принципи, властиві адвокатському самоврядуванню. В першу чергу вважаємо за доцільне зупинитися на принципі незалежності. Хоча даний принцип ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» віднесено до принципів адвокатської діяльності, на наше переконання його слід віднести і до принципів адвокатського самоврядування. Це пов'язано із тим, що принципи незалежності і самоврядності є найбільш обопільно корелятивними принципами функціонування інституту адвокатури загалом. Так у Хартії основних принципів європейської адвокатської професії зазначається, що «лише сильне професійне саморегулювання може гарантувати професійну незалежність адвокатів від держави і без гарантій незалежності адвокати не зможуть виконувати свою професійну і юридичну роль» [488]. Тобто без функціонування адвокатського самоврядування інститут адвокатури не може бути таким, що є дійсно незалежним, але й одночасно без гарантій незалежності адвокатури адвокатське самоврядування не може функціонувати, адже воно є проявом незалежності інституту адвокатури і водночас інструментом її реалізації.

Аполітичність, визначена в Статуті Національної асоціації адвокатів України як окремий принцип, також є складовою принципу незалежності, оскільки адвокатура як правозахисний інститут має бути незалежною в найбільш широкому розумінні, в тому числі від будь-яких політичних процесів. Зокрема в Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства визначається, що завдання, які виконуються адвокатом у процесі професійної діяльності, вимагають його абсолютної незалежності і *відсутності будь-якого впливу на нього*, пов'язаного, в першу чергу, з його особистою заінтересованістю або з тиском зовні [163]. А тому складовою принципу незалежності адвокатури є також принцип заборони втручання органів адвокатського самоврядування у

професійну діяльність адвоката. Адже одним із завдань адвокатського самоврядування є забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності (п. 1 ч.1 ст. 44 Закону).

Принцип пріоритету суспільних інтересів випливає із соціальної ролі та призначення функціонування інституту адвокатури загалом. Зокрема у Хартії основних принципів європейської адвокатської професії, а також Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства акцентується увага, що «обов'язки адвоката не починаються і не закінчуються сумлінним виконанням свого обов'язку у межах закону. Адвокат *має діяти в інтересах права в цілому так само, як і в інтересах тих, чиї права і свободи йому довірено захищати…»* [163; 488]. Відповідно до позиції Верховного Суду України, висловленої у постанові від 5 травня 2020 року, в якій на підставі системного, сутнісного та цільового підходу до розуміння конституційних положень та положень профільного (базового) законодавчого акта, який визначає статус, мету, завдання та функції адвокатури, суд дійшов висновку, що адвокатура як інституція та її діяльність в аспекті забезпечення реалізації конституційного права особи на правову допомогу набуває певних особливих властивостей суб'єкта публічних відносин. Ця властивість адвокатури увиразнюється (посилюється) метою її *служіння суспільному інтересу* шляхом надання своєчасної і належної правової допомоги у поєднанні з виконанням делегованих їй державою окремих владних повноважень [333].

Насамкінець слід зупинитися на принципах обов'язкової участі у самоврядуванні всіх адвокатів та обов'язковості виконання рішень органів адвокатського самоврядування. Принцип обов'язкової участі у самоврядуванні всіх адвокатів випливає з положень ч. 6 ст. 45 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо обов'язковості членства усіх адвокатів в НААУ та тісно корелюється із принципом обов'язковості виконання рішень органів адвокатського самоврядування, оскільки «сама специфіка адвокатури вимагає створення такої організації зі своїми виконавчими органами, які обиратимуться на демократичних засадах і матимуть право діяти від імені всіх адвокатів,

приймати рішення, якими забезпечуватиметься додержання єдиних для всіх представників професії специфічних фахових стандартів; відсутність обов'язкового членства у єдиній професійній організації адвокатури викличе необов'яковість рішень такої організації для всього адвокатського загалу» [137, с. 576, 577]. Отже обов'язкова участь у самоврядуванні всіх адвокатів та обов'язковість виконання рішень органів адвокатського самоврядування виступають ще й гарантіями забезпечення високого професійного рівня адвокатів, дотримання усіма представниками адвокатської спільноти своїх професійних та морально-етичних обов'язків, що, в свою чергу, сприяє забезпеченню реалізації публічного інтересу.

Отже на підставі проведеного аналізу пропонуємо розглядати принципи адвокатського самоврядування у сукупності таких взаємозалежних системоутворюючих елементів: 1) загальноправові принципи: а) верховенство права – в інтегральній сукупності його стрижневих складників, таких як законність, юридична визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя, дотримання прав людини, рівність перед законом; б) принципи демократії – принцип представництва (делегування повноважень); принцип більшості; принцип незалежного контролю; виборність; транспарентність, що проявляється у гласності, публічності, відкритості та прозорості діяльності органів адвокатського самоврядування, а також їх підзвітності в якості обмежувальної характеристики, що виступає засобом стримування; 2) спеціальні принципи адвокатського самоврядування: принцип незалежності, невід'ємними проявами якого виступають в тому числі аполітичність та заборона втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката; принцип пріоритету суспільних інтересів; принцип обов'язкової участі у самоврядуванні всіх адвокатів та принцип обов'язковості виконання рішень органів адвокатського самоврядування.

1.3. Правові засади функціонування органів адвокатського самоврядування

«Правові засади» є однією із базових, але не до кінця узгоджених в науковій літературі категорій, що пов'язано як із відсутністю її нормативного закріплення, так і варіативністю суб'єктивного тлумачення специфіки досліджуваних правових явищ. Здебільшого дана категорія тлумачиться виходячи із семантики більш загального поняття – «засади» (з урахуванням аналізу філософських, етимологічних, тлумачних словникових видань) у тій чи іншій кореляції окремих його значень із правом.

Водночас сам феномен концепту «право» є надскладним соціальним явищем. Як справедливо звертає увагу Козюбра М., право настільки складний, багатобарвний, багатогранний, багатовимірний і багатозначний феномен, в якому так тісно переплітаються духовні, культурні й етичні засади, внутрішньодержавні та міжнародні, цивілізаційні й загальнолюдські аспекти, наукова істина та цінності добра і справедливості, досягнення правової теорії та практичний юридичний досвід, правові ідеали, інституціонально-нормативні утворення і правові відносини, що втиснути все це у рамки якоїсь універсальної дефініції просто не можливо [201, с.12].

Право є явищем, яке динамічно розвивається під впливом соціальних, політичних, ідеологічних та інших чинників відповідно до рівня соціально-економічних відносин і потреб суспільного розвитку. Взаємодія цих чинників створює основу формування права. Право їх не лише уособлює, а й відображає [294, с. 24]. Тобто у суспільстві право саме собою не є самодостатнім утворенням, підпорядкованим лише власним закономірностям функціонування та розвитку, його розвиток не можливий поза соціумом [25, с. 8]. Соціум є постійно самоорганізовуваною системою, але в усіх суспільних процесах в'яжучим, сполучним, скріплюючим елементом є певні правила співіснування соціальних суб'єктів; саме ці правила є чинником упорядкування, своєрідним технічним приладом забезпечення правового клімат-контролю за

внутрішньосистемними (суспільними) процесами самоорганізації [25, с. 10]. Біфуркаційні процеси, що відбуваються у соціумі, а значить, і праві, виявляються у правовій сфері своєрідно – саме у правовій формі, тобто виражаються у регламентуванні цих соціальних зв'язків, відносин, що й є способом самоорганізації права [25, с. 9]

Враховуючи багатомірність та складність концепту «право», для розуміння його сутності та природи слід брати до уваги багатогранність способів та форм вияву права в соціальному житті, які відображають його універсальність та всі аспекти регулятивного впливу. Сутність права слід визначати, враховуючи такі положення: право існує в певних формах, що фіксують право як регулятор суспільних відносин; право може існувати і поза інституційними формами свого виявлення; право є виразником міри і свободи в суспільстві [247, с. 104].

Тривалий час право розглядалося лише через призму нормативного підходу до його розуміння, відповідно до якого визначалось, що право є основним регулятором суспільних відносин лише тому, що воно є владним приписом держави, виражає її інтереси та захищає державу як вищу цінність. Такий підхід, з одного боку, акцентує на нормативності права, його формальній визначеності, захищеності державним примусом. З іншого, виправдовує сваволю держави, її владу визнає необмеженою, всевладною. Природно-правова теорія походить із розуміння права як системи загальнообов'язкових усвідомлених суспільством понять про права, обов'язки громадян, їх відповідальність, ґрунтованих на принципах справедливості, свободи та формальної рівності. Соціологічна теорія виходить з того, що право – це, власне, самі суспільні відносини. Право, яке коріниться в самому суспільстві, відповідає реаліям життя, реагує на зміни, що відбуваються у суспільному житті [297, с. 5–6].

Водночас на сучасному етапі розвитку вітчизняної правової науки право продовжує мислитися як законодавство, тобто як диференційований, систематизований, ієрархізований звід норм поведінки, що виходять від держави і діють у силу державного примусу [293, с. 71]. Тому категорія «правові засади» найчастіше розуміється саме з таких позицій як: 1) система нормативно-

правових актів, що регулює певну сферу суспільних відносин або функціонування їх суб'єктів; 2) як норми права, що встановлюють правила діяльності суб'єктів суспільних відносин, що містяться в законодавчих актах; 3) як керівні начала (принципи) відповідної діяльності окремих органів, що закріплені нормами відповідних законодавчих та підзаконних актів [220, с. 101].

Поряд із цим одним із напрямів розвитку правової системи є демократизація правового регулювання, що насамперед виявляється в тому, що держава наділяє окремі організації, об'єднання громадян правом здійснювати корпоративну нормотворчість, яка полягає у можливості розроблення та прийняття відповідних корпоративних актів та корпоративних норм [446, с. 80]. Адвокатське самоврядування, як слушно звертає увагу Іванцова А., за своєю сутністю є саме корпоративним та таким, що об'єднує адвокатів в одну організацію, яка встановлює свої корпоративні правила поведінки та інші норми, вирішує питання відповідальності адвокатів, регулює інші питання адвокатської діяльності відповідно до норм права [179].

Як ми уже звертали увагу в попередніх підрозділах, одним із проявів внутрішніх системно-організаційних процесів функціонування системи самоврядування є «саморегулювання» – як самостійне запровадження норм, правил поведінки [299], а відтак корпоративні акти органів адвокатського самоврядування виступають інструментами саморегулювання.

В контексті наведеного слід погодитися із Меланчук А., що можливість саморегуляції, самостійного підтримання внутрішнього порядку можна назвати основним показником незалежності адвокатури, адже лише за умови забезпечення реалізації права самостійно приймати рішення з питань, що безпосередньо стосуються її організації та діяльності, адвокатура зможе ефективно виконувати покладені на неї функції, будучи захищеною від стороннього впливу [249, с. 225].

Водночас слід звернути увагу, що у науковій літературі спостерігаються подекуди протилежні позиції щодо притаманності корпоративним нормам правового характеру. Так Цвік М., Петришин О. стверджують, що корпоративні

норми не є правовими, предметом їх регулювання є відносини, які неможливо або недоцільно регулювати правом. Разом з тим на думку авторів, незважаючи на те, що корпоративні норми поступаються правовим за юридичною силою, обов'язковістю, сферою дії, вони дуже важливі для функціонування громадянського суспільства, оскільки виражають активність, ініціативу людей, поширюють свій вплив поза межі правового регулювання [161, с. 171–172]. На думку Петровської О. корпоративні норми можна розподілити на ті, що мають правовий характер, і корпоративні норми, які регулюють позаправові відносини, які не охоплюються сферою правового регулювання і базуються виключно на позаюридичних механізмах їх забезпечення. Право в останньому випадку може лише встановити межу, у разі перетинання якої воно втрутиться до регулювання суспільних відносин. Як правило, така межа пов'язана із необхідністю захисту прав, свобод і законних інтересів людини [291, с. 21].

Тичкова О., досліджуючи проблематику локальних корпоративних актів у цивільно-правовому регулюванні робить висновок, що корпоративні норми є правовими. На думку дослідниці, де б не містилися норми як певні правила поведінки, у разі їх порушення має застосовуватися певний порядок впливу на правопорушника та здійснюватися захист прав інших осіб. Такий захист має здійснюватися, як правило, судом [467]. Томашевська М. стверджує правову природу корпоративної норми, наголошуючи, що її змістом є встановлення прав та обов'язків, а за її порушення настають певні негативні наслідки [472, с. 56]. Ісаков М., Паркулаб В. відзначають, що корпоративні норми мають правовий характер. Корпоративні акти на думку авторів посідають самостійне місце серед інших джерел права, поряд із нормативно-правовим актом, звичаєм та судовою практикою [181, с. 133].

Томашевська М., розглядаючи різницю між корпоративними та локальними нормами робить слушне зауваження, що корпоративну норму слід розглядати в рамках іншої доктрини – права періоду ринкових перетворень. Вживання цього терміна відповідає суті правових конструкцій, які є набутком громадянського суспільства та держави з ринковою економікою [472, с. 58].

Погоджуючись з автором вважаємо за доцільне уточнити, що не лише «набутком громадянського суспільства та держави з ринковою економікою», але й держав з розвиненою демократією.

Окремі автори не лише визнають правовий характер корпоративних актів (корпоративних норм), але й відносять їх до нормативно-правових актів (норм права). Зокрема Харитонов Є., досліджуючи місце корпоративних норм у системі джерел права, робить висновок, що корпоративні норми за своєю сутністю є нормами права. А корпоративні норми, предметом регулювання яких виступають цивілістичні аспекти корпоративних відносин, також є різновидом норм цивільного законодавства [486, с. 34]. На думку Звонкова Є. корпоративні акти належать до загальної ієрархії нормативно-правових актів, у якій вони за своєю юридичною силою займають нижній щабель, оскільки мають найменший рівень загальності і сфера їх дії обмежена відносинами конкретної юридичної особи [170, с. 309].

Враховуючи наведене, вважаємо за доцільне звернутися до Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX, який набрав чинності 20 вересня 2023 року, але вводиться в дію через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні. Відповідно до ч. 2 ст. 8 Закону нормативно-правовий акт – це офіційний документ, прийнятий (виданий) суб'єктом правотворчої діяльності в установленому Конституцією України та (або) законом порядку у письмовій формі, який містить норму (норми) права і розрахований на неодноразову реалізацію. Під нормою права в Законі розуміється загальнообов'язкове формально визначене правило поведінки, що регулює суспільні відносини, яке охороняється і забезпечується державою (ч. 1 ст. 8) [378].

Тобто прийняття (видання) нормативно-правових актів Закон безпосередньо пов'язує із суб'єктами правотворчої діяльності, якими відповідно до ч. 2 ст. 4 Закону є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи та інші суб'єкти, наділені Конституцією України та (або) законом повноваженнями щодо прийняття (видання) нормативно-правових

актів, а саме: 1) Український народ на всеукраїнському референдумі; 2) Верховна Рада України; 3) Президент України; 4) Кабінет Міністрів України; 5) міністерства; 6) інші органи державної влади та інші суб'єкти публічного права, які згідно із законом здійснюють від імені держави правотворчу діяльність та юрисдикція яких поширюється на територію України; 7) Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, міністерства Автономної Республіки Крим; 8) голови місцевих державних адміністрацій та керівники структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій; 9) територіальна громада на місцевому референдумі; 10) органи місцевого самоврядування [378].

Органи професійного самоврядування п. 5 ч. 5 ст. 4 Закону віднесено до учасників правотворчої діяльності у якості заінтересованих осіб – «осіб, на яких вплине прийняття (видання) відповідного нормативно-правового акта», але не віднесено ні до суб'єктів правотворчої діяльності, ні до суб'єктів правотворчої ініціативи [378]. Отже у розумінні Закону України «Про правотворчу діяльність» акти органів адвокатського самоврядування не є нормативно-правовими актами.

В контексті наведеного справедливими вбачаються зауваження вітчизняного правника Козюбри М., який звертав увагу, що часто ігнорується той факт, що право – це не результат «чистої» правотворчої діяльності «обраних», що за попередньою радянською традицією продовжує подаватися як такий, що здійснюється виключно державними посадовцями (чиновниками) і депутатами, а продукт людської діяльності, змістом якої є людська поведінка, обумовлена потребами та інтересами людей, які у свою чергу тісно пов'язані з політикою, економікою, психологією (ментальністю) тощо [162, с. 192–193].

Не вдаючись у глибинні дискурси філософії права, окреслимо коротко власну позицію. Як ми уже звертали увагу на початку підрозділу, концепт «право» тривалий час розглядався й на сьогодні продовжує розумітися, не здебільшого, але й нерідко, через призму юридичного позитивізму. Навіть перші результати пошукового запиту в Google із питанням «що таке право», «право що це» видають традиційне – «право – це система загальнообов'язкових, формально

визначених, загальних правил поведінки, що встановлюється, гарантується і охороняється державою та регулюють суспільні відносини між людьми». Однак право як «соціальний регулятор» не просто не існує, воно не може існувати поза соціумом (суспільством), а тому воно є результатом саме людської діяльності, а не діяльності виключно держави в особі обраних її представників, а тому і процес творення права (правотворення) включатиме значно більшу кількість суб'єктів. Тому і громадянське суспільство має бути суб'єктом правотворення, причому активним учасником таких процесів, а не лише об'єктом відповідної регламентації. Відтак і джерела права включають не лише законодавство, як продукт творення держави, а й інші джерела, зокрема корпоративні норми, правові звичаї, традиції, правову доктрину тощо.

Водночас з урахуванням набуття чинності Закону України «Про правотворчу діяльність» вважаємо за необхідне розмежовувати відповідну термінологію. Зокрема, що стосується безпосередньо корпоративної нормотворчості органів адвокатського самоврядування, вважаємо за доцільне звернути увагу на такі позиції науковців. Так, Гвоздій В., досліджуючи адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування, зазначає, що з огляду на види нормативно-правових актів, якими регулюється діяльність органів адвокатського самоврядування в Україні, можна розглядати їх повноваження як такі, що мають закріплення в: а) законодавчих нормативно-правових актах (наразі це Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») та б) *підзаконних нормативно-правових актах* (це, наприклад, *Статут недержавної некомерційної організації «Національна Асоціація Адвокатів України», Положення про Раду адвокатів України* та ін.) [113, с. 77]. Каденко О. визначає нормотворчість Національної асоціації адвокатів України як передбачену законом самоврядну діяльність органів адвокатського самоврядування зі *створення, зміни та припинення норм права*, що регулюють правовідносини у сфері адвокатського самоврядування та здійснення адвокатської діяльності і є обов'язковими для всіх адвокатів в Україні [184, с. 169]. На думку Бойко М. корпоративна нормотворчість суб'єктів

адвокатського самоврядування полягає у прийнятті й затвердженні *нормативних актів*, які регулюють внутрішню діяльність суб'єктів адвокатської діяльності. Ці *нормативні акти* спрямовані на забезпечення внутрішньої організації та функціонування адвокатської спільноти, забезпечення високих професійних стандартів, захист прав та інтересів клієнтів, підтримання дисциплінарної політики серед суб'єктів адвокатської діяльності [39, с. 495]. Медвідчук Г., розглядаючи питання щодо визначення місця органів адвокатського самоврядування в системі учасників адміністративно-правових відносин, робить висновок, що органи адвокатського самоврядування уповноважені приймати *нормативно-правові* та адміністративні акти. Таке твердження автора базується на сукупності ознак, характерних нормативно-правовим та адміністративним актам; судовій практиці, яка вказує на схожість актів, виданих органами адвокатського самоврядування з нормативно-правовими та адміністративними актами [246, с. 3]. Зважаючи на різну правову природу, а також з урахуванням положень Закону України «Про правотворчу діяльність» вважаємо, що слід розмежовувати поняття «норма права» як правило поведінки, що міститься в «нормативно-правових актах» («нормативних актах») як офіційних документах, виданих суб'єктами правотворчої діяльності, визначеними Законом та поняття «корпоративна норма», як правило поведінки, що міститься в «корпоративних актах» органів адвокатського самоврядування, як інструментах саморегулювання.

Хочемо також звернути увагу, що категорія «правові засади» в науковій літературі, як відзначає Залужний В., розглядається не лише з вузького підходу (коли під правовими засадами мають на увазі, передовсім, норми і принципи права, законодавство), але й з широкого (коли до уваги беруться усі різнорівневі і різні за природою елементи, що об'єктивують певний вид (напрям) правового регулювання та його механізм) підходу до розуміння правових засад [166, с. 99]. Той факт, що в науковій літературі дослідження тих чи інших «правових засад» здійснюється саме з позиції сукупності норм права чи сукупності нормативно-правових актів (як власне сукупності норм права), які регламентують ту чи іншу

сферу суспільних відносин, здебільшого є найбільш логічним та виправданим у кореляції з відповідною тематикою дослідження. Водночас в межах нашого дослідження «саморегулювання» є не лише однією із характерних властивостей правової природи адвокатського самоврядування, але й одним із важливих показників та одночасно гарантій незалежності інституту адвокатури загалом, а тому на наше переконання визначати правові засади функціонування органів адвокатського самоврядування з позиції їх нормативно-правової складової, без урахування корпоративної, яка деталізує значну частину різних аспектів організації та діяльності органів адвокатського самоврядування, є не лише невиправданим, але й помилковим.

Варто відмітити, що відповідно до ч. 4 ст. 1 Закону України «Про правотворчу діяльність» його дія не поширюється на *правові акти, що не містять норм права*, а саме на: 1) рішення і висновки Конституційного Суду України; 2) судові рішення; 3) акти Верховної Ради України, Президента України політичного характеру, що містять оцінку фактів, подій, явищ, обставин, процесів; 4) укази Президента України про введення в дію рішень Ради національної безпеки і оборони України; 5) акти застосування права: а) про утворення або припинення державного органу, органу місцевого самоврядування; б) про утворення, діяльність або припинення консультативного, дорадчого, іншого допоміжного органу; в) про надання гуманітарної допомоги іноземній державі; г) директиви, вказівки, технічні завдання для участі делегацій України, Кабінету Міністрів України, інших державних органів, а також представників України у міжнародних заходах; ґ) інші індивідуальні правові акти; 6) *інші правові акти, що не містять норм права* [378]. На жаль Закон не містить визначення, що ж слід розуміти під «іншими правовими актами, що не містять норм права», наведену категорію можна тлумачити лише виходячи з положень Закону методом виключення. Водночас наведене цілком узгоджується з науково-теоретичними напрацюваннями, відповідно до яких корпоративні норми, які містяться у відповідних корпоративних актах, можуть мати правовий характер, без

віднесення їх до норм права у розумінні Закону України «Про правотворчу діяльність».

Зокрема слід звернути увагу, що корпоративні норми мають спільні з нормами права риси, серед яких можна виокремити такі: 1) є правилами поведінки, що регулюють суспільні відносини, тобто мають регулятивний характер; 2) видаються у письмовій формі уповноваженими органами; 3) спрямовані на неодноразове застосування; 4) мають неперсоніфікований характер (поширюють свою дію на широке коло осіб).

З огляду на наведене ми ще раз погоджуємося із Козюброю М., що природа корпоративних норм не зводиться винятково до одного з різновидів позитивних норм або джерел права, а є набагато ширшою і глибшою [162, с. 93]. У ролі джерела права корпоративні норми становлять собою правила поведінки, які прийняті для регулювання відносин усередині певної корпорації між її членами, а також зовнішніх відносин такої корпорації та її членів з іншими суб'єктами правовідносин. Творцями таких норм безпосередньо є або всі учасники корпорації, або її представницькі органи, а члени корпорації, відповідно, зобов'язуються їх виконувати [162, с. 169]. Корпоративні норми не лише виконують роль джерела права, що регулює відповідні відносини, свого правового характеру вони набувають у процесі правозастосування, в тому числі в процесі сприйняття і застосування цих норм державою для цілей правового регулювання, а також судом в процесі розв'язання спорів. Легітимація цих норм так само відбувається в процесі їх повсякденної реалізації суб'єктами правовідносин, що дає підстави вважати їх правовими [162, с. 170, 197–198].

Наприклад в ухвалі від 27 січня 2022 року по справі 640/12922/21 Окружний адміністративний суд міста Києва, посилаючись на корпоративні акти органів адвокатського самоврядування, зазначає, що вони містять норми самоврядності адвокатури, прийняття яких делеговано органам адвокатського самоврядування чинним законодавством в межах своєї компетенції при реалізації своїх повноважень та мають сферу дії, обмежену відносинами конкретних суб'єктів – адвокатів [480].

Посилаючись на п. 18 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України, відповідно до якого нормативно-правовий акт – акт управління (рішення) суб'єкта владних повноважень, який встановлює, змінює, припиняє (скасовує) загальні правила регулювання однотипних відносин, і який розрахований на довгострокове та неодноразове застосування [197] Суд також зазначає, що Національна асоціація адвокатів України (*яка діє через органи адвокатського самоврядування* – курсив автора) не входить до кола суб'єктів нормотворення. Таким чином Суд робить висновок, що оскаржувані позивачем рішення є обов'язковими для виконання виключно адвокатами та не містять загальних правил регулювання однотипних відносин для невизначеного кола осіб, а тому, суд вважає, що оскаржувані позивачем рішення не є нормативно-правовими актами [480]. У зв'язку з наведеним хочемо звернути увагу, що у підрозділі 1.1 ми уже наголошували на публічно-правовій природі органів адвокатського самоврядування, що висновується зокрема на підставі аналізу прецедентної практики ЄСПЛ. Зокрема у рішеннях ЄСПЛ неодноразово зверталася увага, що організації професійного самоврядування з обов'язковим членством усіх осіб, які займаються відповідною професією можуть наділятися відповідно до закону серед іншого й нормотворчими повноваженнями («whether it enjoys prerogatives outside the orbit of ordinary law, such as …rule-making»). Практика визнання таких організацій публічно-правовими є усталеною в державах-членах ЄС і це ніяким чином не створює загроз незалежності інституту адвокатури.

Отже, враховуючи наведене можемо зробити висновок, що систему правових засад функціонування органів адвокатського самоврядування слід умовно поділити на: 1) засади зовнішнього спрямування – нормативно-правові акти, що формуються поза межами адвокатського самоврядування (Конституція України, міжнародні правові акти, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»); 2) засади внутрішнього спрямування – корпоративні акти органів адвокатського самоврядування як інструменти саморегулювання.

У 2016 році до Конституції України було внесено зміни шляхом доповнення розділу VIII «Правосуддя» статтею 131^2, що присвячена безпосередньо адвокатурі, а відтак, як зазначає Заборовський В. «адвокатура отримала «конституційну прописку», відповідно до якої за нею закріплена особлива роль у забезпеченні прав, свобод та законних інтересів людини, що автоматично перетворює її на ключову правозахисну інституцію у сучасній правовій системі» [156, с. 44]. Таке підсилення статусу адвокатури на рівні Основного Закону одночасно підсилює й роль адвокатського самоврядування, що діє відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» з метою забезпечення належного здійснення адвокатської діяльності, дотримання гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів, забезпечення високого професійного рівня адвокатів та вирішення питань дисциплінарної відповідальності адвокатів (ч. 3 ст. 2 Закону).

П. 14 ч. 1 ст. 92, а також ч. 3 ст. 131^2 Конституції України визначено, що засади організації та діяльності адвокатури визначаються виключно законами України. У преамбулі Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» також відображено, що «цей Закон визначає правові засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні». А п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону адвокатське самоврядування визначено «як гарантоване державою право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом». У рішенні Конституційного Суду України від 13 грудня 2001 року № 18-рп/2001 сформульовано правову позицію, відповідно до якої п. 11 ст. 92 Конституції України передбачає, «що виключно законами визначаються «засади утворення і діяльності... об’єднань громадян». Інші (що не є найбільш загальними) питання реалізації права на свободу об’єднання в громадянському суспільстві не підлягають державному регулюванню і мають вирішуватися на вільний розсуд його членів» [416]. Отже, з урахуванням наведених вище положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», інші питання організації та діяльності адвокатури, в тому числі функціонування органів адвокатського

самоврядування, регулюються корпоративними актами у порядку та межах визначених Законом.

Важливу роль щодо функціонування органів адвокатського самоврядування відіграють міжнародні та регіональні (європейські) акти, які виступають орієнтирами для функціонування та розвитку адвокатського самоврядування.

Так Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року, справедливо вважають першим міжнародним правовим актом, що закріплює публічне значення адвокатури [102, с. 114] та органів адвокатського самоврядування. Уже в преамбулі визначено, що «професійні асоціації адвокатів відіграють важливу роль у підтриманні професійних стандартів та етичних норм, захищають своїх членів від переслідувань та необґрунтованих обмежень і посягань, забезпечують юридичну допомогу для усіх, хто має у ній потребу, та кооперуються з урядом та іншими інститутами для досягнення цілей правосуддя і суспільного інтересу». У документі також підкреслюється, що професійні асоціації «здійснюють свої функції без зовнішнього втручання», в тому числі з боку держави [282]. У Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятому 1988 року, хоча мова й не йде безпосередньо про функціонування органів адвокатського самоврядування, але наголошується на особливій ролі інституту адвокатури у демократичному суспільстві, що корелюється із необхідністю забезпечення гарантій незалежності адвокатури, однією з яких виступає її самоврядність. Так у Кодексі підкреслюється, що «у суспільстві, заснованому на повазі до верховенства права, адвокат виконує особливу роль. Обов'язки адвоката не починаються і не закінчуються сумлінним виконанням свого обов'язку у межах закону. Адвокат має діяти в інтересах права в цілому так само, як і в інтересах тих, чиї права і свободи йому довірено захищати… Повага до професійної функції адвоката є необхідною умовою верховенства права й демократії в суспільстві» [163]. Хартія основних принципів європейської адвокатської професії, ухвалена Радою асоціацій адвокатів та правових

товариств Європи (ССВЕ), «покликана служити загальноєвропейським документом, дія якого виходить за межі держав-членів, асоційованих членів та держав-спостерігачів ССВЕ. Очікується, що Хартія стане у нагоді, наприклад, у роботі асоціацій адвокатів, які намагаються встановити свою незалежність у Європі у державах з молодою демократією». Хартія містить перелік з десяти принципів, спільних для всієї європейської адвокатської професії, дотримання яких є основою права на судовий захист, що є наріжним каменем решти основних прав у демократичному суспільстві. Окремим з таких принципів визначено «саморегулювання адвокатської професії», яке «має життєво важливе значення в підтримці незалежності практикуючого адвоката; лише сильне професійне саморегулювання може гарантувати професійну незалежність адвокатів від держави і без гарантій незалежності адвокати не зможуть виконувати свою професійну і юридичну роль». У документі також звертається увага, що «більшість європейських юридичних професій поєднують у собі *державне регулювання і саморегулювання»* (state regulation and self-regulation) [488]. В Стандартах незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів, прийнятих на конференції в Нью-Йорку у 1990 році, також звертається увага, що «виконавчі органи незалежних самоврядних асоціацій повинні вільно обиратися всіма адвокатами, без будь-якого втручання з боку будь-якого іншого органу чи особи» [529]. У Рекомендації № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів підкреслюється «засаднича роль, яку … професійні об’єднання адвокатів відіграють у забезпеченні захисту прав людини і основоположних свобод». У документі також визначається, що «адвокатські колегії та інші професійні об’єднання адвокатів мають бути органами, побудованими на засадах самоврядування, незалежними від влади і від широкого загалу» [405].

Що стосується корпоративної складової правових засад функціонування органів адвокатського самоврядування, головними суб’єктами корпоративної нормотворчості органів адвокатського самоврядування, виходячи з положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», є:

1) з'їзд адвокатів України, як вищий орган адвокатського самоврядування, до компетенції якого віднесено затвердження:

а) статуту Національної асоціації адвокатів України;

б) правил адвокатської етики;

в) положень про Раду адвокатів України, Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, Вищу ревізійну комісію адвокатури;

2) Рада адвокатів України, яка затверджує положення та регламенти регіональних органів адвокатського самоврядування, а також приймає рішення, спрямовані на забезпечення різних організаційно-технічних, освітньо-кваліфікаційних, фінансових, інформаційних та інших аспектів внутрішнього функціонування адвокатської спільноти.

Обов'язковість рішень органів адвокатського самоврядування визначена Законом однією із засад адвокатського самоврядування (ч. 1 ст. 43 Закону), а їх невиконання є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності (п. 6 ч. 2 ст. 34 Закону).

При цьому акти центральних органів адвокатського самоврядування поширюються на всіх зареєстрованих в ЄРАУ адвокатів за професійною ознакою (в тому числі іноземних адвокатів). Рішення ж регіональних органів поширюються на адвокатів за професійно-територіальним критерієм, їх дія локалізована просторовою й фаховою ознакою [177, с. 391].

Обов'язковості рішень органів адвокатського самоврядування присвячена окрема стаття Закону (ст. 57), відповідно до якої чітко окреслено коло суб'єктів, на яких поширюється дія рішень Ради адвокатів України – вони є обов'язковими до виконання всіма адвокатами. Водночас п. 8 розділу V Положення про Раду адвокатів України визначено уже значно ширший перелік суб'єктів: «рішення Ради адвокатів України, прийняті в межах її повноважень, обов'язкові до виконання адвокатами, адвокатськими об'єднаннями, бюро, регіональними органами адвокатського самоврядування, а також у межах реалізації публічних функцій органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх територіальними органами, підприємствами, установами та організаціями всіх

форм власності і громадянами» [306]. Як ми уже звертали увагу, прийняття актів органів адвокатського самоврядування має здійснюватися в межах їх компетенції на виконання визначених Законом повноважень, а сфера їх дії обмежена конкретними суб'єктами визначеними Законом – адвокатами (ухвала Окружного адміністративного суду міста Києва від 27 січня 2022 року по справі 640/12922/21 [480]). А тому таке розширення кола суб'єктів на яких поширюється дія рішень Ради адвокатів України не відповідає Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і виходить за межі компетенції органів адвокатського самоврядування.

Окрім Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (ст. 57) про обов'язковість рішень органів адвокатського самоврядування мова йде і у Правилах адвокатської етики. Так у ст. 65 Правил визначено, що рішення органів адвокатського самоврядування, прийняті в межах їхньої компетенції, є обов'язковими до виконання адвокатськими бюро та адвокатськими об'єднаннями. Окрім того Правилами окремо підкреслюється про необхідність дотримання рішень органів адвокатського самоврядування адвокатами, яких було обрано до органів адвокатського самоврядування: «адвокати, яких обрано до органів адвокатського самоврядування, зобов'язані неухильно виконувати свої повноваження згідно законодавства, приймати участь в роботі органів адвокатського самоврядування, до яких їх обрано, дотримуватись вимог закону та рішень З'їзду, актів Ради адвокатів України, Національної асоціації адвокатів України, не допускати дій чи бездіяльності, що завдають шкоди адвокатурі в цілому або блокують роботу окремих органів адвокатського самоврядування» [345].

Отже, враховуючи наведене, слід узагальнити, що корпоративні акти органів адвокатського самоврядування, як інструменти саморегулювання, мають такі особливості: а) видаються в межах компетенції органів адвокатського самоврядування; б) не повинні суперечити нормативно-правовим актам; в) об'єктивовані в рішеннях органів адвокатського самоврядування; г) є

обов'язковими до виконання всіма адвокатами; ґ) забезпечуються заходами дисциплінарного впливу; д) мають значний ступінь деталізації.

1.4. Делеговані повноваження як основа самоврядного управління в адвокатурі

На думку Бек У. за своєю правовою природою орган адвокатського самоврядування являє собою квазі-державний орган, який є суб'єктом публічно-правових відносин, що здійснює за дорученням держави певні функції, пов'язані із оптимізацією адвокатської діяльності [33, с. 121]. Гвоздій В. на підставі аналізу адміністративно-правового статусу органів адвокатського самоврядування, їх делегованих та дискреційних повноважень, особливостей виконання ними функцій публічного управління робить висновок, що вказані органи є суб'єктами адміністративно-правових відносин та наділені владними повноваженнями щодо об'єкта управління (адвоката) [113, с. 6]. Натомість Копчинський О. зазначає, що органи самоврядування адвокатури не наділені владними повноваженнями у сфері публічно-правових відносин, а в їх діяльності відсутні елементи публічності [215]. Ставнійчук М. також стверджує, що органи адвокатського самоврядування, хоча в силу закону і виконують низку регулятивних, кваліфікаційних і дисциплінарних функцій, за колом осіб вони обмежені лише своїми членами, а відтак, говорити про делегування державою публічних функцій та уповноваження на виконання функцій держави тут недоречно [459]. Наведене свідчить про дискусійний характер питань щодо наявності чи відсутності в органів адвокатського самоврядування делегованих державою публічних повноважень. Окрім того відсутність закріплення на нормативно-правовому рівні окремих повноважень органів адвокатського самоврядування як таких, що делеговані державою, призводить і до розбіжностей в підходах правозастосовної діяльності, що обумовлює

необхідність поглибленого наукового дослідження, окресленого тематикою даного підрозділу.

Дослідження та розкриття змісту делегованих повноважень органів адвокатського самоврядування вбачається доцільним розпочати з окреслення змісту категорії «делегування повноважень». На нормативному рівні поняття делегованих повноважень (функцій) визначено в Концепції адміністративної реформи в Україні, затвердженій Указом Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98 як функцій, повноважень (прав і обов'язків), що їх набуває певний суб'єкт (орган чи посадова особа) шляхом передачі йому для виконання від іншого суб'єкта за власним рішенням останнього або на підставі норми закону. В документі також зазначається, що «делегування» означає, як правило, передачу функцій, повноважень на певний час зі збереженням у делегуючого суб'єкта права повернути їх до власного виконання. Водночас делегуючий суб'єкт набуває право контролю за станом і наслідками виконання делегованих функцій, повноважень; він може також фінансувати із власних коштів їх здійснення, передавати у користування необхідні для цього майнові об'єкти [371]. Виходячи за аналізу даної Концепції, слід відмітити, що делегування повноважень стосувалося лише органів державної влади і місцевого самоврядування, але не приватних суб'єктів.

У Рішенні Конституційного Суду України від 3 лютого 2009 року № 4-рп/2009 визначається, що делегування повноважень є важливим конституційно-правовим інститутом, що являє собою передачу повноважень від одного суб'єкта владних повноважень іншому [417]. Тобто так само не йде мова про делегування повноважень приватним суб'єктам.

На науково-теоретичному рівні інституту делегування повноважень у зв'язку із трансформацією та модернізацією науки вітчизняного адміністративного права у євроінтеграційному векторі останні десятиліття приділяється досить значна увага. Зокрема Бедний О. пропонує розглядати суспільні відносини з делегування повноважень як окрему складову частину предмету адміністративного права, яка має допоміжний характер щодо публічно-

управлінських та публічно-сервісних відносин та спрямована на підвищення ефективності реалізації відповідних повноважень з метою забезпечення дотримання публічних інтересів та створення умов для реалізації відповідних прав фізичних і юридичних осіб [31, с. 29–30]. Сандул Я. також звертає увагу, що делегування, як один із способів (форм) надання повноважень, здійснюється з метою забезпечення оптимальної організації їх виконання [427, с. 10].

Погорілко В. визначає делегування повноважень як тимчасову передачу своїх повноважень одними органами державної влади іншим органам державної влади або органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям [264, с. 54]. На думку Терещук О. делегування повноважень слід розуміти як адміністративно-правовий інститут, зміст якого становить процес (правовідносини) передачі публічно-адміністративних повноважень суб'єкта делегування іншому учаснику (органу публічної адміністрації, фізичній особі або юридичним особам приватного/публічного права) на визначений строк з обов'язковим ресурсним забезпеченням (фінансовим/майновим), відповідними контрольно-наглядовими обмеженнями та відповідальністю, що здійснюється у формі договору чи акта [466, с. 128]. Крупчан О., розглядаючи делегування повноважень як одну з форм реалізації інституту децентралізації публічної влади, звертає увагу, що в сучасних демократичних державах децентралізація у вирішенні певних державних завдань дозволяє реально враховувати індивідуальні потреби громадян, пристосовуючи надання суспільних благ та послуг як до потреб окремих громадян, так і мешканців різних регіонів [223, с. 17].

Виходячи з наведеного, слід погодитися із Карабін Т., яка акцентує увагу, що інститут делегування повноважень розширює суб'єктний склад публічної влади [188, с. 12]. Тому справедливим є також критичне зауваження Патерило І., що публічна влада здійснюється у різноманітних формах широким колом суб'єктів, починаючи від органів державної влади та закінчуючи окремими фізичними особами. Належність їх діяльності до категорії «публічна влада» обумовлюється тим, що останні діють в інтересах більшості (народу),

переслідуючи мету задоволення публічного інтересу. Тому більш точною буде характеристика публічної адміністрації в якості системного утворення, до складу якого входять як органи державної, насамперед, виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, так і приватні особи (фізичні та юридичні), задіяні у реалізації лише частини функцій, які покладаються на публічну владу [188, с. 12; 289, с. 83, 84].

Тобто можна стверджувати, що на сьогодні інститут делегування повноважень включає два підінститути: делегування повноважень від одного органу публічної влади іншому та делегування публічних повноважень приватним суб'єктам [110, с. 84].

Безпосередньо в контексті тематики делегованих повноважень органів адвокатського самоврядування слід відмітити, що одним із різновидів саморегулювання є так зване делеговане саморегулювання, яке, як відзначає Огус А. є результатом передання окремих повноважень держави організаціям, члени яких повністю або частково репрезентують тих осіб, діяльність яких регулюється. І хоча держава делегує відповідні повноваження вже утвореним організаціям приватних осіб, тим не менше, з моменту такого передання повноважень вона розробляє необхідні механізми контролю за діяльністю саморегулівних організацій, встановлює основні вимоги до їхньої діяльності тощо [212, с. 721–722; 534].

Зарубіжний дослідник Вільсон Г. стверджує, що держава передає приватному бізнесу низку своїх функцій з огляду на те, що це допомагає більш ефективно вирішувати соціально-економічні завдання. Зменшення функцій держави дає їй змогу сконцентруватись на таких важливих проблемах, як контроль за бюрократією та ключовими стратегічними напрямами державного управління [110, с. 83; 544, с. 62]. Штобер Р. зазначає, що делегування прагне децентралізувати публічне адміністрування, позбавити органи публічної влади від надмірних функцій, використовувати приватну ініціативу та менеджерські навички, щоб забезпечити найбільш ефективне використання фінансових ресурсів, технічної та іншої експертизи [31, с. 27; 540]. Отже делегування

повноважень приватним суб'єктам в межах процесів децентралізації владних повноважень сприяє підвищенню ефективності та оптимізації організації публічного управління, використання в найбільш раціональний спосіб фінансових, матеріально-технічних, інформаційних, людських, часових та інших ресурсів, підвищення якості надання публічних послуг, що загалом сприяє забезпеченню публічного інтересу [82, с. 180].

Враховуючи наведене, вбачаємо за доцільне більш детально зупинитися на процесах децентралізації влади в контексті делегування державою окремих владних повноважень організаціям (органам) професійного самоврядування.

Відповідно до ст. 132 Конституції України «територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, *поєднання централізації і децентралізації* у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій» [211], тобто децентралізація визначена як одна із засад територіального устрою України. У 2014 році було схвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [214], з якої фактично розпочався процес децентралізації в Україні. На Єдиному веб-порталі органів виконавчої влади України визначено, що метою реформи децентралізації є формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад [478].

Водночас у світовому ракурсі децентралізація влади передбачає ширше коло суб'єктів реалізації завдань і функцій, що мають публічний характер, не обмежуючись лише рівнем територіальних одиниць, а отже й органами місцевого самоврядування. Так, у Польщі до самоврядних суб'єктів належать: органи місцевого самоврядування; спілки, товариства, об'єднання – професійні,

ремісничі, студентські, учнівські, сільськогосподарські та інші; комунальні підприємства; адміністративні установи державної і недержавної форми власності (школи, лікарні); інші суб'єкти, що самостійно виконують управлінські функції та надають послуги публічного характеру, тобто здійснюють урядування. Отже, на відміну від європейської юридичної доктрини міжвоєнного періоду, нині не є виправданим ототожнення місцевого самоврядування з децентралізацією в найширшому розумінні [535], адже станом на сьогодні це поняття зазнало суттєвого розвитку. Децентралізація піддається аналізу з огляду не лише на територіальну організацію держави, але й з огляду на призначення, предмет та функції публічної адміністрації. Відтак, йдеться про різні види децентралізації, кожен з яких повинен мати відповідну правову форму у своїй практичній реалізації [135, с. 14–15].

Зокрема виділяють такі основні види децентралізації за суб'єктами та сферами впливу [135, с. 15; 543]:

1) територіальна децентралізація – означає створення органів публічної адміністрації, які здійснюватимуть урядування в адміністративно-територіальних одиницях самостійно і незалежно від органів державної влади, перебуваючи поза їх ієрархічною системою та підпорядкуванням, тобто органів місцевого та регіонального самоврядування.

2) функціональна децентралізація – визнання самостійних і незалежних спеціалізованих організацій (об'єднання, спілки) суб'єктами владних повноважень із делегуванням їм права здійснювати певний обсяг завдань публічного характеру, зокрема, щодо урядування та виконання відповідних функцій у визначених законодавством сферах суспільного життя та згідно із встановленим порядком.

3) предметна децентралізація – професійне самоврядування як система управлінських взаємовідносин між усіма представниками певної професії, що реалізується визначеною законом представницькою організацією, яка перебуває під наглядом органів державної влади.

Так Черненко З. звертає увагу, що самоврядні організації є квазідержавними органами (організаціями публічного права), оскільки вони не належать до державних органів, але виконують за дорученням держави функції з регулювання діяльності, що стосується певної професії. Це своєрідний процес децентралізації, однак не в регіональному, а функціональному вимірі [494, с. 20]. Слюсаревський М. також зазначає, що у країнах Європи, де влада, по-перше, усвідомлює потребу зменшення централізації державного управління, а по-друге, сприймає прагнення професійних спільнот до самоорганізації і самоврядування, держави йдуть на створення організацій професійного самоврядування, що створюються з волі держави, згідно з прямою вказівкою в законі про їх утворення та передачу їм владних повноважень щодо управління фаховою діяльністю членів окремої професії. Зі створенням організації професійного самоврядування у конкретній професії управлінські функції, які зазвичай виконує держава силами чиновницько-бюрократичного апарату, переходять до компетенції такої організації і здійснюються на демократичних засадах усіма носіями професії [443]. Тобто делегування державою окремих владних повноважень організаціям професійного самоврядування запобігає надмірному впливу держави на певну сферу професійної діяльності, сприяючи балансу публічних і приватних інтересів.

При цьому розвиненість інституту професійного самоврядування в європейських країнах завдячує послідовному дотриманню та втіленню цими країнами принципу субсидіарності, який не дозволяє державам сконцентрувати всі управлінські повноваження на верхніх щаблях державної влади і стимулює процеси децентралізації здійснення владних повноважень [443].

Здебільшого цей принцип розглядається в контексті: 1) розвитку місцевого самоврядування або регіонального розвитку загалом, що обумовлено відображенням цього принципу в положеннях Європейській хартії місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року [152]; 2) розмежування компетенції між Європейським Союзом і державами-членами. Так у ч. 3 ст. 5 Консолідованої версії Договору про Європейський Союз визначено: «відповідно до принципу

субсидіарності у сферах, що не належать до його виключної компетенції, Союз діє лише якщо та у такому обсязі, в якому держави-члени не можуть належним чином досягти цілей запропонованого заходу на центральному, регіональному або місцевому рівнях, а натомість це краще здійснити на рівні Союзу з огляду на масштаби або результати запропонованих заходів» [209].

Основоположна ідея принципу субсидіарності полягає в тому, що «…політична влада повинна втручатися лише тоді і в тих межах, при яких суспільство і групи, що його складають, починаючи від індивідів до сім'ї, місцевих громад та інших більш громіздких груп, не в змозі забезпечити різноманітні потреби» [135, с. 76; 525]. Тобто в контексті безпосередньо тематики нашого дослідження цей принцип передбачає, що публічні завдання з вирішення відповідних питань повинні вирішуватися на тому рівні, де вони виникають і де їх вирішення матиме найбільшу ефективність, а отже й тими суб'єктами, що є найбільш наближеними до вирішення відповідних публічних завдань.

Отже делегування державою публічних повноважень щодо управління професійною діяльністю організаціям (органам) професійного самоврядування виступає однією із форм реалізації функціональної та предметної децентралізації у контексті реалізації принципу субсидіарності, що згідно загальносвітових тенденцій передбачає значне розширення кола суб'єктів реалізації делегованих повноважень, не обмежуючись органами місцевого самоврядування.

Що стосується безпосередньо діяльності органів адвокатського самоврядування в Україні, на нормативному рівні не визначено, що вони здійснюють делеговані державою повноваження, більше того, в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» підкреслюється, що адвокатура є недержавним самоврядним інститутом, незалежним від органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. Водночас відповідно п. 7 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України до суб'єктів владних повноважень окрім органів державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), органів місцевого самоврядування, їх посадових чи

службових осіб, законодавцем віднесено також *інших суб'єктів при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень* [197], а судова практика щодо юрисдикції розгляду справ про оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів адвокатського самоврядування тривалий час була неоднозначною.

Зокрема у зв'язку із неоднозначним застосуванням положень Кодексу адміністративного судочинства та Цивільного процесуального кодексу України під час вирішення питання щодо юрисдикції спорів між адвокатами та органами адвокатського самоврядування Національна асоціація адвокатів зверталася до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень ст.ст. 45, 46 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України та ст. 15 Цивільного процесуального кодексу України (у контексті положень частини першої ст. 55 Конституції України) в частині судової юрисдикції розгляду справ про оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів адвокатського самоврядування та/або організаційних форм [423]. Але Конституційним Судом України було відмовлено у відкритті конституційного провадження на підставі, що офіційне тлумачення законів України більше не належить до повноважень Конституційного Суду.

Так у Рішенні Ради адвокатів України № 161 від 13 червня 2016 року «Про звернення до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення норм чинного законодавства та Конституції України» зверталася увага, що незрозумілим та потребує роз'яснення визнання або не визнання Національної асоціації адвокатів України, яка є юридичною особою та діє через організаційні форми адвокатського самоврядування, та даних організаційних форм адвокатського самоврядування суб'єктами владних повноважень, які здійснюють владні управлінські функції та, у зв'язку з цим, чи поширюється на них юрисдикція адміністративних судів щодо вирішення адміністративних справ. На підтвердження неоднозначності судової практики зокрема у Рішенні зазначається про те, що спори між адвокатами та органами адвокатського

самоврядування у справах №№ 825/2670/14, 809/2722/14, 2а-12752/12/2670, 2а-5162/11/2670 (27/73), 821/4644/13-а були вирішені судами першої, апеляційної та касаційної інстанції за правилами адміністративного судочинства. Натомість, у справах №№ 815/6770/13-а, 825/1440/14, К/9991/57169/11-С, 826/5226/14 Вищий адміністративний суд України скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій і закрив провадження у справі з тих підстав, що спори з органами адвокатського самоврядування не підсудні судам адміністративної юрисдикції та повинні вирішуватися в порядку Цивільного процесуального кодексу України. У рішеннях Верховного Суду України також викладена неоднакова правова позиція, зокрема, у постановах Верховного Суду України від 30 червня 2015 року у справі № 21-183а15, від 27 січня 2016 року у справі № 6-2750цс15, та від 2 лютого 2016 року у справі № 21-2032-а15 визначено, що спори зазначеної категорії підлягають вирішенню в порядку адміністративного судочинства. Разом з тим, у постановах Верховного Суду України від 8 вересня 2015 року у справі № 21-1767а15, та від 17 лютого 2016 року у справі № 6-2873цс15 резюмовано, що такі спори не є публічно-правовими і повинні розглядатися за правилами Цивільного процесуального кодексу України [423].

Отже вбачається за доцільне більш детально зупинитися на окремих аспектах судових рішень щодо вирішення спорів за участю органів адвокатського самоврядування в порядку адміністративного судочинства.

У постанові Верховного Суду України від 27 січня 2016 року (справа № 6-2750цс15) зроблено правовий висновок, що *суспільний інтерес, а тому і публічно-правовий характер правовідносин випливають з повноти реалізації функцій адвокатури із захисту прав невизначеного кола осіб*. З огляду на викладене спір у справі за позовом адвоката до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатів про визнання рішення протиправним, зобов'язання вчинити дії було визначено публічно-правовим, оскільки стосується позбавлення особи права на зайняття адвокатською діяльністю [328]. Аналогічну правову позицію висловлено й у постановах Великої Палати Верховного Суду від 29 березня 2018 року (справа № 640/12325/15-ц), від

29 серпня 2018 року (справа № 804/11334/15), від 7 листопада 2018 року (справа № 607/3128/16-ц).

У постанові Верховного Суду України від 6 вересня 2016 року (справа № 21-966а16 (826/19572/14)) також визначено, що коли виникає спір із правовідносин, у яких *адвокатура, як особлива формація реалізує надані їй правоможності в означеному сенсі, як-от у разі обмеження права особи на зайняття адвокатською діяльністю або прийняття рішення про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю*, оскарження рішення про накладення дисциплінарного стягнення, інші подібні за суттю і значенням дії, зокрема й щодо делегованих державою владних повноважень, то такий спір за наявності для цього підстав може підпадати під ознаки публічно-правового, на який поширюється юрисдикція адміністративних судів [330].

У постанові від 30 травня 2018 року (справа № 466/1367/16-а) Верховний Суд зробив висновок, що адвокатура як інституція та її діяльність в аспекті забезпечення реалізації конституційного права особи на правову допомогу набуває певних особливих властивостей суб'єкта публічних відносин. Ця властивість адвокатури увиразнюється (посилюється) метою її служіння суспільному інтересу шляхом надання своєчасної і належної правової допомоги у *поєднанні з виконанням делегованих їй державою окремих владних повноважень* [329]. Водночас, які саме повноваження слід вважати делегованими не уточнюється.

У постанові Верховного Суду України від 20 червня 2024 року (справа № 2-а-460/08/2704) також зазначається, що аналіз мети створення та кола повноважень кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури дає підстави виснувати, що *вона наділена владними управлінськими повноваженнями щодо набуття особою статусу адвоката та притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності*. Верховним судом також зроблено висновок, що кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури та Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури відповідно наділені владними

управлінськими функціями відносно позивача, тому спір має публічно-правовий характер і повинен розглядатися в порядку адміністративного судочинства [327].

У постанові Верховного Суду України від 6 травня 2020 року (справа № 160/9696/18) також було сформовано правовий висновок, відповідно до якого у разі виникнення спору між адвокатами щодо порядку денного конференції адвокатів, місця її проведення, обирання голови та членів ради адвокатів регіону, обрання делегатів на з'їзд адвокатів України; визначення кількості членів кваліфікаційної і дисциплінарної палат кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, обрання голови та членів кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, затвердження штатного розпису і кошторису ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; розгляду та затвердження звіту ради адвокатів регіону, представництва делегатів на конференції адвокатів регіону, порядку формування делегацій адвокатів на цей форум, організаційного, методичного, інформаційного забезпечення ведення та контролю за внесенням відомостей до ЄРАУ, інших правовідносин, що стосуються внутрішньостатутної діяльності цієї організації, то такі спори можуть чи мають розв'язуватися в позасудовому порядку [331]. Тобто за сформульованою правовою позицією Верховного Суду повноваження органів адвокатського самоврядування у сфері внутрішньої організації діяльності адвокатського самоврядування не є публічно-владними.

Отже, виходячи з аналізу судової практики, кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури та Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури як органи адвокатського самоврядування виступають суб'єктами владних повноважень у розумінні Кодексу адміністративного судочинства, реалізуючи делеговані державою владні повноваження в частині набуття особою статусу адвоката та притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.

Загалом стосовно тлумачення владних повноважень слід звернути увагу, що Велика Палата Верховного Суду неодноразово наголошувала, що владність повноважень виявляється в тому, що *суб'єкт законодавчо вповноважений владно керувати поведінкою іншого суб'єкта, а останній відповідно*

зобов'язаний виконувати вимоги та приписи такого владного суб'єкта, у яких одна особа може вказувати або забороняти іншому учаснику правовідносин певну поведінку, давати дозвіл на передбачену законом діяльність тощо. *Публічно-владні управлінські функції передбачають прямий безпосередній публічно-владний вплив на іншого суб'єкта цих правовідносин, який є обов'язковим для цього суб'єкта*. Публічно-владний вплив також означає, що суб'єкт владних повноважень наділений законними повноваженнями вирішувати питання про права, свободи та інтереси іншого суб'єкта, який вступає з ним у правові відносини (постанови Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 914/2006/17 [322], від 4 вересня 2018 року у справі № 823/2042/16 [323], від 2 квітня 2019 року у справі № 137/1842/16-а [321], від 17 червня 2020 року у справі № 826/10249/18 [320], від 29 лютого 2024 року у справі № 580/4531/23 [319]). У рішенні Конституційного Суду України також сформовано правову позицію, відповідно до якої владність повноважень виявляється в можливості «*видавати правові акти, обов'язкові для виконання, а також організовувати й контролювати їх дотримання»* [418].

Враховуючи положення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо обов'язковості рішень органів адвокатського самоврядування слід констатувати, що останні наділені владними повноваженнями та мають право видавати владні приписи, які зобов'язують до вчинення необхідних дій або належної поведінки. Також слід відмітити, що у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру» ст. 57 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» було доповнено ч. 4 такого змісту: «Рішення органів адвокатського самоврядування, які є адміністративними актами, набирають чинності у порядку, визначеному Законом України «Про адміністративну процедуру»» [350].

В свою чергу Законом України «Про адміністративну процедуру» визначено, що адміністративний акт – це рішення або юридично значуща дія індивідуального характеру, прийняте (вчинена) адміністративним органом для вирішення конкретної справи та спрямоване (спрямована) на набуття, зміну,

припинення чи реалізацію прав та/або обов'язків окремої особи (осіб). Під адміністративним органом Законом розуміється орган виконавчої влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, їх посадова особа, інший суб'єкт, який відповідно до закону уповноважений здійснювати функції публічної адміністрації – надання адміністративних послуг, здійснення інспекційної (контрольної, наглядової) діяльності, вирішення інших справ за заявою особи або за власною ініціативою адміністративного органу [352].

Окрім прийняття органами адвокатського самоврядування адміністративних актів, рішення органів адвокатського самоврядування мають ознаки й інших інструментів публічної адміністрації, зокрема нормативно-правових актів, які «встановлюють, змінюють чи припиняють норми права, мають локальний характер, розраховані на широке коло осіб та застосовуються неодноразово» [419]. Водночас, як ми уже відзначали у попередньому підрозділі, у розумінні Закону України «Про правотворчу діяльність» акти органів адвокатського самоврядування не є нормативно-правовими.

Разом з тим «саморегулювання» як один і проявів внутрішніх системно-організаційних процесів функціонування системи самоврядування – це самостійне встановлення внутрішніх правил професійної діяльності, контроль та стимулювання (позитивне чи негативне) дотримання правил професійної діяльності. Причому реалізація цих функцій відбувається внаслідок делегування організаціям професійного самоврядування владних повноважень державою. Внаслідок цього такі організації здійснюють публічно-владні управлінські функції. Такий характер функцій проявляється у тому, що вони встановлюють певні правила професійної діяльності, вимоги до представника професії та здійснюють допуск бажаючих до зайняття визначеним видом професійної діяльності, контролюють та притягують до відповідальності представників професії у разі порушення ними норм законодавства та професійної етики [233, с. 24].

Узагальнюючи наведене, слід констатувати, що на нормативно-правовому рівні інститут делегування повноважень регламентовано лише фрагментарно, зокрема відсутня чітка регламентація: а) відмежування делегування повноважень від їх передачі/надання; б) кола суб'єктів та нормативних умов/вимог делегування їм повноважень; в) процедури делегування; г) загальних засад контролю за здійсненням делегованих повноважень та відповідальності у разі порушення їх реалізації тощо, що створює проблеми на правозастосовному рівні (зокрема відсутність закріплення на нормативно-правовому рівні окремих повноважень органів адвокатського самоврядування як таких, що делеговані державою створює проблеми щодо вирішення питань юрисдикційності спорів про оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів адвокатського самоврядування) [85, с. 261].

В контексті наведеного важливою вбачається прецедентна практика Європейського суду з прав людини щодо особливостей правової природи об'єднань з обов'язковим членством усіх осіб, які займаються відповідною професією. ЄСПЛ відзначає, що, як правило, мета діяльності таких регулюючих органів так званих вільних професій, заснованих законом, полягає у регулюванні та здійсненні контролю професійної діяльності своїх членів, *виконуючи тим самим важливі публічно-правові функції щодо захисту громадськості.* Тому їх не можна порівнювати з об'єднаннями приватного права чи профспілками, вони *залишаються інтегрованими в структуру держави* (справи «Popov and others, Vakarelova, Markov and Bankov v. Bulgaria») [527], «National Notary Chamber v. Albania» [528]). Суд неодноразово наголошував, що такі організації, створені на підставі закону волею законодавця як публічно-правові інституції, виконують функції, спрямовані на забезпечення публічного інтересу, а не лише забезпечення прав своїх членів, вони наділені рядом публічно-правових повноважень адміністративного, нормотворчого та дисциплінарного характеру, «використовуючи процеси державного органу», зокрема ведення реєстрів представників професії, затвердження внутрішніх правил і стандартів професії (в тому числі Кодексів професійної етики), здійснення контролю рівня

кваліфікації, здійснення допуску до професії, забезпечення виконання професійних правил поведінки, здійснення дисциплінарних функцій (справи «Popov and others, Vakarelova, Markov and Bankov v. Bulgaria») [527], «Slavic University in Bulgaria & Others v. Bulgaria» [522], «Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium» [517], «Sigurdur A. Sigurjónsson v. Iceland» [521], «A. and others v. Spain» [512]).

Що стосується наукової літератури, питанням делегованих повноважень органів адвокатського самоврядування уваги приділялося небагато. Серед науковців, які досліджували окреслене питання, варто згадати Гвоздія В., який у дисертаційному дослідженні «Адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування» обґрунтовує, що на підставі аналізу адміністративно-правового статусу органів адвокатського самоврядування, їх делегованих та дискреційних повноважень, особливостей виконання ними функцій публічного управління (прогнозування, планування, регулювання, координації, обліку та контролю) слід зробити висновок, що вказані органи здійснюють самоврядне управління, яке входить до формули спеціальності науки адміністративного права, є суб'єктами адміністративно-правових відносин, наділені владними повноваженнями щодо об'єкта управління (адвоката) і мають право видавати юридично-владні приписи, які зобов'язані виконувати вказані об'єкти управління [113, с. 6].

Погоджуючись з наведеним слід звернути увагу, що в площині самоврядування адвокатури делегування повноважень слід розглядати не лише в контексті Кодексу адміністративного судочинства як делегування державою владних повноважень органам адвокатського самоврядування.

Зокрема Бакаянова Н. слушно акцентує увагу, що при визначенні поняття адвокатського самоврядування необхідно виходити з того, що таке самоврядування є проявом демократії в адвокатурі, самостійним вирішенням адвокатами питань, які згідно із законом віднесені до відання адвокатської професійної корпорації [23, с. 293]. У теорії конституційного права вважається, що демократія як влада більшості можлива у двох формах – безпосередньої

участі суб'єкта у вирішенні справ (референдуми, плебісцити, демонстрації, мітинги, збори громадян) або через обраних нею представників у представницькі органи [23, с. 293; 265, с. 61]. В адвокатурі самоврядування реалізується на основі представницької демократії, яка передбачає, що «громадяни не беруть безпосередньої участі в управлінні і розв'язанні соціальних проблем, а натомість доручають це своїм представникам, уповноважуючи їх репрезентувати свої інтереси» [36, с. 31]. Сутність представницької демократії полягає, насамперед, в опосередкованій участі громадян у прийнятті рішень державного значення через своїх представників, покликаних виступати від імені виборців, виражати та захищати інтереси всього народу [420]. Тобто адвокатське самоврядування ґрунтується саме на делегуванні адвокатами повноважень обраним представникам в органи адвокатського самоврядування, які виражають їх інтереси та ухвалюють рішення задля забезпечення виконання завдань адвокатського самоврядування. А тому в площині самоврядування адвокатури «делегування повноважень» слід розглядати у двох диференційованих ракурсах: а) як делегування державою владних повноважень організаціям (органам) адвокатського самоврядування щодо управління професійною діяльністю, обумовлене необхідністю здійснення контролю над відповідною професійною практикою з метою забезпечення публічного інтересу шляхом захисту прав невизначеного кола осіб; б) як прояв представницької демократії, що ґрунтується на делегуванні адвокатами повноважень обраним представникам в органи адвокатського самоврядування, які виражають їх інтереси та ухвалюють рішення задля забезпечення виконання завдань адвокатського самоврядування.

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретико-методологічних засад та правової природи адвокатського самоврядування уможливило отримання наступних висновків.

1. Досліджено сутність, зміст та правову природу самоврядного управління в адвокатурі крізь призму співставлення та встановлення правових зв'язків суміжних правових категорій, таких як «самоврядні організації», «саморегулівні організації», «громадські об'єднання», виходячи з: а) існуючої у правовому просторі поліваріативності форм організацій (об'єднань осіб), які характеризуються такими окремими проявами внутрішніх системно-організаційних процесів як «самофінансування», «самоконтроль», «самовідповідальність», «самоорганізація», «саморегулювання», що характеризує подібність їх правової природи, б) відсутності системного уніфікованого підходу до регламентації їх правового статусу на нормативно-правовому рівні, а також б) відсутності єдиного теоретико-правового підходу до їх розмежування.

2. Визначено, що головні відмінності між організаціями професійного самоврядування та саморегулівними організаціями і громадськими об'єднаннями, створеними за професійною ознакою, проявляються у: а) векторі управлінського впливу внутрішніх організаційних відносин; б) підставі та порядку їх створення (реорганізації, ліквідації); в) функціональній спрямованості їх діяльності; г) характері членства в таких організаціях; г) сфері поширення, обсязі та змісті їх повноважень; д) наявності/відсутності делегованих державою повноважень.

3. З огляду на триваючу як в безпосередньо адвокатській спільноті, так і в науковому колі дискусію (в тому числі в контексті поданої до Конституційного суду відповідної конституційної скарги у 2023 році) стосовно відповідності законодавчих положень щодо обов'язкового членства адвокатів в Національній асоціації адвокатів України вимогам Конституції України та низки міжнародно-правових актів, які гарантують право на свободу об'єднання, особливу увагу звернено на розмежування правової природи громадських об'єднань і організацій професійного самоврядування.

На підставі проведеного аналізу національного законодавства, позицій Конституційного Суду України та відповідної прецедентної практики

Європейського суду з прав людини обґрунтовано, що обов'язкове членство адвокатів в Національній асоціації адвокатів України не порушує гарантоване Конституцією України та низкою міжнародно-правових актів право на свободу об'єднання та відповідає усталеній практиці держав-членів Європейського Союзу.

4. Обґрунтовано, що як питання правомірності обов'язкового членства адвокатів у Національній асоціації адвокатів України, так і характер правової природи організацій (органів) адвокатського самоврядування загалом, слід розглядати з урахуванням інтегральності (в організаційній і в функціональній площинах) системи адвокатського самоврядування, в рамках якої різні функції загальнодержавних та регіональних організаційних форм адвокатського самоврядування організаційно реалізуються в межах Національної асоціації адвокатів України.

5. На підставі проведеного аналізу (з урахуванням відповідної прецедентної практики Європейського суду з прав людини) визначено низку особливостей порядку створення та діяльності органів адвокатського самоврядування в Україні, що детермінують їх публічно-правову природу:

а) органи адвокатського самоврядування створюються не за приватним волевиявленням, а за волею законодавця на підставі Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»;

б) діяльність органів адвокатського самоврядування передбачає самостійне вирішення питань організації та діяльності адвокатури, але в порядку й межах, встановлених Законом;

в) їх діяльність, обумовлена необхідністю забезпечення незалежності адвокатури, контролю професійної діяльності задля належного виконання покладених на інститут адвокатури завдань, забезпечення доступу до правосуддя, спрямована на реалізацію публічного інтересу шляхом забезпечення надання висококваліфікованої професійної правничої допомоги в Україні, а отже – практичної реалізації засад верховенства права та досягнення цілей справедливого правосуддя;

г) органи адвокатського самоврядування здійснюють ряд адміністративних, нормотворчих, кваліфікаційних та дисциплінарних повноважень, які слід віднести до публічно-правових, зокрема:

– забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України;

– прийняття та затвердження у межах своєї компетенції корпоративних актів, які встановлюють професійні стандарти (в тому числі етичні), внутрішньо-організаційні правила діяльності, які є обов'язковими до виконання всіма адвокатами;

– здійснення кваліфікаційного та дисциплінарного контролю;

– участь у формуванні Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів у порядку, визначеному законом.

6. Наголошено, що на відміну від усталеної європейської практики національним законодавством підкреслюється приватноправова природа Національної асоціації адвокатів України і органів адвокатського самоврядування через які вона діє, що випливає зокрема з положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Визначено, що чинне законодавство, враховуючи положення Цивільного кодексу України щодо поділу юридичних осіб на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права залежно від порядку їх створення, а також відсутність у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» прямої вказівки на створення Національної асоціації адвокатів України як юридичної особи публічного права, не дає підстав для віднесення як Національної асоціації адвокатів України, так і органів адвокатського самоврядування через які вона діє, до юридичних осіб публічного права, хоча за своєю правовою природою вони є суб'єктами публічно-правових відносин. На практиці така ситуація створює проблеми щодо юрисдикції розгляду справ про оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів адвокатського самоврядування.

7. Обґрунтовано, що необхідною умовою верховенства права і демократії у суспільстві є гарантії незалежності адвокатури, які безпосередньо корелюються

із самоврядністю даного інституту. Доведено, що самоврядність адвокатури виступає важливим елементом інституційної складової механізму забезпечення й реалізації української «формули» правовладдя, закріпленої в Конституції України, відповідно до якої верховенство права не лише декларується, але й діє в практичній площині, а відтак виступає її невідокремленим, безпосередньо практикореалізаційним компонентом.

8. Визначено, що адвокатське самоврядування спрямоване на забезпечення реалізації правових гарантій адвокатської діяльності, створення умов, за яких представники професійної спільноти адвокатів могли б виконувати свої професійні та морально-етичні обов'язки без будь-якого неправомірного втручання на належному рівні незалежності, забезпечення дотримання високого рівня професійних стандартів діяльності, зокрема шляхом визначення та підтвердження рівня належної фахової підготовленості осіб, які виявили намір приєднатися до професійної адвокатської спільноти, підвищення кваліфікації з метою безперервного професійного розвитку, вирішення питань дисциплінарної відповідальності, утвердження та дотримання морально-етичних установ адвокатської професії, представництва інтересів та захисту як публічної цінності інституту адвокатури в цілому, так і окремих його представників, налагодження конструктивного діалогу як всередині професійної адвокатської спільноти, так і з представниками влади, громадянського суспільства, а також міжнародної спільноти, зокрема в межах публічних дискусій з питань розвитку правової політики і досягнення цілей правосуддя.

9. Доведено, що метою адвокатського самоврядування є створення таких оптимальних умов належної організації та діяльності адвокатського корпусу, за яких інститут адвокатури здатен в повній мірі реалізувати свої роль і призначення правозахисного інституту, функціонувати у найбільш раціональний спосіб для ефективної реалізації покладених на нього завдань, спрямованих на утвердження засвідчених Україною спільних цінностей, на яких побудований Європейський Союз, таких як: повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та дотримання людських прав.

10. Встановлено, що перелік завдань адвокатського самоврядування визначених ст. 44 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є неповним. З урахуванням того, що: 1) категорії «мета» та «завдання» перебувають у нерозривному взаємозв'язку та єдності, адже задля досягнення визначеної мети є необхідною системна реалізація сукупності завдань, необхідних та достатніх для її досягнення; 2) визначені законодавством повноваження суб'єктів адвокатського самоврядування є проявом реалізації завдань адвокатського самоврядування, аргументовано необхідність доповнення визначеного Законом переліку завдань адвокатського самоврядування.

11. Обґрунтовано необхідність доповнення переліку завдань адвокатського самоврядування, визначених ст. 44 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», такими як: формування, забезпечення діяльності органів адвокатського самоврядування; здійснення кваліфікаційного відбору осіб, які виявили намір здійснювати адвокатську діяльність; здійснення контролю за додержанням адвокатами зобов'язань, що випливають з діючого законодавства України, присяги адвоката України, Правил адвокатської етики; вирішення питань щодо дисциплінарної відповідальності адвокатів; розробка та затвердження етичних стандартів професії, а також сприяння їх поширенню; захист професійних та соціальних прав адвокатів; забезпечення високого професійного рівня адвокатів; сприяння безперервному професійному розвитку адвокатів; представництво адвокатури в Україні та за її межами; участь у формуванні Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів у порядку, визначеному законом.

12. Наголошено не лише на теоретичному, але й прикладному значенні принципів діяльності адвокатського самоврядування, роль яких розкривається через їх дуальну природу, – з одного боку вони на абстрактному рівні в найбільш узагальненій формі відображають правову природу, конститутивні властивості адвокатського самоврядування, а з іншого – виконують роль одночасно рамкового інструменту для правотворчості та правореалізації, а також вектору

розвитку права, виступаючи інтегруючим елементом системності правового регулювання площини самоврядування адвокатури.

13. Акцентовано увагу, що Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» принцип верховенства права визначено лише як принцип адвокатської діяльності, але не принцип адвокатського самоврядування. Наголошено, що з урахуванням наявності низки адміністративних, нормотворчих, кваліфікаційних та дисциплінарних повноважень органів адвокатського самоврядування, окремі з яких мають характер дискреційних, принцип верховенства права в інтегральній сукупності його стрижневих складників, таких як законність, юридична визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя, дотримання прав людини, рівність перед законом (які мають тлумачитися розширено в контексті та з урахуванням тенденцій та процесів децентралізації) виступає базовим принципом діяльності органів адвокатського самоврядування.

14. Визначено, що принцип незалежного контролю, як один із принципів демократії в діяльності адвокатського самоврядування, реалізується: 1) в межах системи органів адвокатського самоврядування – між різними загальнодержавними та регіональними організаційними формами адвокатського самоврядування, 2) органами адвокатського самоврядування щодо адвокатів та осіб, які виявили намір отримати право на заняття адвокатською діяльністю, тобто такий контроль є внутрішнім і здійснюється безпосередньо всередині адвокатської спільноти її ж представниками.

15. Встановлено, що транспарентність є комплексною характеристикою та проявом демократії, що в контексті адвокатського самоврядування проявляється у гласності, публічності, відкритості та прозорості діяльності органів адвокатського самоврядування, а також їх підзвітності, як обмежувальною характеристикою, що виступає засобом стримування. При цьому транспарентність адвокатського самоврядування є двобічною – внутрішня транспарентність передбачає гласність, публічність, відкритість, прозорість діяльності органів адвокатського самоврядування, а також їх підзвітність

всередині адвокатської спільноти, а зовнішня – гласність, публічність, відкритість, прозорість інформації про адвокатуру та адвокатську діяльність для громадськості.

16. Сформовано авторську інтерпретацію системи принципів діяльності адвокатського самоврядування, яку запропоновано розглядати у сукупності таких взаємозалежних системоутворюючих елементів: 1) загальноправові принципи: а) верховенство права – в інтегральній сукупності його стрижневих складників, таких як законність, юридична визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя, дотримання прав людини, рівність перед законом; б) принципи демократії – принцип представництва (делегування повноважень); принцип більшості; принцип незалежного контролю; виборність; транспарентність, що проявляється у гласності, публічності, відкритості та прозорості діяльності органів адвокатського самоврядування, а також їх підзвітності в якості обмежувальної характеристики, що виступає засобом стримування; 2) спеціальні принципи адвокатського самоврядування: принцип незалежності, невід'ємними проявами якого виступають в тому числі аполітичність та заборона втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката; принцип пріоритету суспільних інтересів; принцип обов'язкової участі у самоврядуванні всіх адвокатів та принцип обов'язковості виконання рішень органів адвокатського самоврядування.

17. Визначено, що «саморегулювання» є не лише однією із характерних властивостей правової природи адвокатського самоврядування, але й одним із важливих показників та одночасно гарантій незалежності інституту адвокатури загалом, з огляду на що обґрунтовано необхідність визначення правових засад функціонування органів адвокатського самоврядування не лише з позиції їх нормативно-правової складової, але й з урахуванням корпоративної, яка деталізує значну частину різних аспектів організації та діяльності органів адвокатського самоврядування.

18. Наголошено, що у розумінні Закону України «Про правотворчу діяльність» акти органів адвокатського самоврядування не є нормативно-

правовими актами. Обґрунтовано правовий характер корпоративних норм, які містяться у корпоративних актах органів адвокатського самоврядування, без віднесення їх до норм права у розумінні Закону України «Про правотворчу діяльність». Зважаючи на різну правову природу нормативно-правових та корпоративних актів, а також з урахуванням положень Закону України «Про правотворчу діяльність» наголошено на необхідності розмежування понять «норма права» як правило поведінки, що міститься в «нормативно-правових актах» («нормативних актах») як офіційних документах, виданих суб'єктами правотворчої діяльності, визначеними Законом України «Про правотворчу діяльність» та поняття «корпоративна норма», як правило поведінки, що міститься в «корпоративних актах» органів адвокатського самоврядування, як інструментах саморегулювання.

19. Визначено, що головними суб'єктами корпоративної нормотворчості органів адвокатського самоврядування є: 1) з'їзд адвокатів України, як вищий орган, до компетенції якого віднесено затвердження: а) статуту Національної асоціації адвокатів України; б) правил адвокатської етики; в) положень про Раду адвокатів України, Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, Вищу ревізійну комісію адвокатури; 2) Рада адвокатів України, яка затверджує положення та регламенти регіональних органів адвокатського самоврядування, а також приймає рішення, спрямовані на забезпечення різних організаційно-технічних, освітньо-кваліфікаційних, фінансових, інформаційних та інших аспектів внутрішнього функціонування адвокатської спільноти.

20. Виокремлено особливості корпоративних актів органів адвокатського самоврядування як інструментів саморегулювання: а) видаються в межах компетенції органів адвокатського самоврядування; б) не повинні суперечити нормативно-правовим актам; в) об'єктивовані в рішеннях органів адвокатського самоврядування; г) є обов'язковими до виконання всіма адвокатами; г) забезпечуються заходами дисциплінарного впливу; д) мають значний ступінь деталізації.

21. Доведено, що система правових засад функціонування органів адвокатського самоврядування представлена цілісною сукупністю нормативно-правової та корпоративної (яка відображає такий системно-організаційний прояв самоврядного управління як «саморегулювання») основ, які представлені: а) засадами зовнішнього спрямування, що формуються поза межами адвокатського самоврядування (нормативно-правові акти); б) засадами внутрішнього спрямування – корпоративними актами органів адвокатського самоврядування, як інструментами саморегулювання.

22. Визначено, що делегування повноважень виступає однією із форм реалізації функціональної та предметної децентралізації у контексті реалізації принципу субсидіарності, що згідно загальносвітових тенденцій передбачає значне розширення кола суб'єктів реалізації делегованих повноважень, не обмежуючись органами місцевого самоврядування. Такі тенденції повноцінно відображаються й у сфері професійного самоврядування, про що свідчить досвід держав-членів Європейського Союзу.

23. Узагальнено, що делегування державою окремих владних повноважень організаціям (органам) професійного самоврядування запобігає надмірному впливу держави на певну сферу професійної діяльності, сприяє підвищенню ефективності та оптимізації організації публічного управління, використання в найбільш раціональний спосіб фінансових, матеріально-технічних, інформаційних, людських, часових та інших ресурсів, підвищення якості надання публічних послуг, що загалом сприяє забезпеченню реалізації публічного інтересу.

24. Визначено, що на нормативно-правовому рівні інститут делегування повноважень в Україні регламентовано лише фрагментарно, зокрема відсутня чітка регламентація: а) відмежування делегування повноважень від їх передачі/надання; б) кола суб'єктів та нормативних умов/вимог делегування їм повноважень; в) процедури делегування; г) загальних засад контролю за здійсненням делегованих повноважень та відповідальності у разі порушення їх реалізації тощо, що створює проблеми на правозастосовному рівні. Зокрема

відсутність закріплення на нормативно-правовому рівні окремих повноважень органів адвокатського самоврядування як таких, що делеговані державою створює проблеми щодо вирішення питань юрисдикційності спорів про оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів адвокатського самоврядування. Встановлено, що судова практика щодо юрисдикції розгляду справ про оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів адвокатського самоврядування тривалий час була неоднозначною.

25. На підставі узагальнення судової практики визначено, що за послідовною сформульованою правовою позицією Верховного Суду України суб'єктами делегованих повноважень у розумінні Кодексу адміністративного судочинства виступають лише кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури та Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури як суб'єкти владних повноважень, які реалізують делеговані державою повноваження в частині набуття особою статусу адвоката та притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.

26. Наголошено, що згідно практики Європейського суду з прав людини делеговані державою повноваження організацій (органів) професійного самоврядування так званих вільних професій з обов'язковим членством усіх осіб, які займаються відповідною професією тлумачаться більш розширено, не лише в контексті кваліфікаційного та дисциплінарного контролю. Суд послідовно визнає, що такі регулюючі організації (органи) професійного самоврядування є публічно-правовими інституціями, їх створення на підставі закону обумовлено необхідністю здійснення контролю над відповідною професійною практикою, а відтак їм делегуються публічні повноваження щодо управління професійною діяльністю. Виконуючи важливі публічно-правові функції, спрямовані на забезпечення публічного інтересу шляхом захисту прав невизначеного кола осіб, вони «залишаються інтегрованими в структуру держави», «використовуючи процеси державного органу».

27. Обґрунтовано, що в площині самоврядування адвокатури «делегування повноважень» слід розглядати у двох диференційованих ракурсах: а) як

делегування державою владних повноважень організаціям (органам) адвокатського самоврядування щодо управління професійною діяльністю, обумовлене необхідністю здійснення контролю над відповідною професійною практикою з метою забезпечення публічного інтересу шляхом захисту прав невизначеного кола осіб; б) як прояв представницької демократії, що ґрунтується на делегуванні адвокатами повноважень обраним представникам в органи адвокатського самоврядування, які виражають їх інтереси та ухвалюють рішення задля забезпечення виконання завдань адвокатського самоврядування.

РОЗДІЛ 2.
ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

2.1. Публічно-правовий статус органів адвокатського самоврядування

Як відзначає Панчишин А. природа, структура та зміст правового статусу є однією з ключових категорій юридичної науки, яка дає змогу визначити характер, сутність та ступінь взаємодії всіх учасників суспільних відносин [287, с. 95]. На думку Гусарєва С. феномен правового статусу визначає співвідношення особистості та права, за допомогою якого держава окреслює для суб'єкта межі можливої діяльності, його становище стосовно інших суб'єктів і залежно від індивідуальних або типових ознак, які властиві суб'єктові, у праві відбиваються повнота правового становища особистості, його певна уніфікація або обмеження [129, с. 41].

Окунєв І. наголошує, що значимість конструкту «правовий статус суб'єкта права» виявляється в тому, що цей статус: 1) є складовою частиною соціального статусу; 2) визначає правове становище суб'єкта права щодо інших суб'єктів права; 3) має офіційне визнання з боку держави, формальну визначеність; 4) характеризується системністю, стабільністю; 5) обумовлений існуючою системою суспільних відносин [278, с. 15].

Гладкий В., досліджуючи значимість правового статусу в юридичній науці та практиці, звертає увагу, що феномен даної правової категорії щонайменше дозволяє підвищити рівень правової визначеності: 1) виникнення, перебігу (враховуючи також й їх призупинення) та припинення суспільних відносин; 2) гармонійному функціонуванню правової системи, реалізації правовідносин та процесів у межах цієї системи та поза нею. Відтак, саме шляхом порівняння правових статусів (в абстрактному контексті – статуси різних суб'єктів права, зокрема, в межах певних правовідносин; в безпосередньому контексті –

абстрактну конструкцію становища суб'єкта з його реальним становищем) уможливлюється дослідження гармонії правового упорядкування суспільних відносин та процес досягнення цієї гармонії [116, с. 31].

Отже «правовий статус» є однією із ключових теоретико-правових категорій, що являє собою інтегральну абстрактну конструкцію, яка, тим не менш, має нормативну фіксацію, що: характеризує правовий потенціал та функціональне призначення суб'єкта права у системному полі правових зв'язків; окреслює та обумовлює характер та вектори його взаємодії з іншими взаємопов'язаними суб'єктами; визначає якісні унікальні параметри суб'єкта права; моделює не лише можливу, але й належну правову поведінку [91, с. 95].

Проблематика правового статусу суб'єктів адвокатського самоврядування не є абсолютно новою. Зокрема Василенко М. розглядала поняття та особливості правового статусу органів адвокатського самоврядування [53], Гвоздій В. досліджував адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування [113], Каденко О. – правовий статус Національної асоціації адвокатів України [184]. Водночас слід констатувати, що проблематика безпосередньо публічно-правового статусу органів адвокатського самоврядування предметом окремого наукового пошуку досі не була.

Досліджуючи публічно-правовий статус органів адвокатського самоврядування слід виходити з того, що такий статус є галузевим, тобто відображає особливості функціонування органів адвокатського самоврядування в контексті сфери публічно-правових суспільних відносин, а тому в першу чергу слід більш детально зупинитися на їх сутності та особливостях.

Як зазначає Осятинський С., категорія «публічно-правові відносини» є досить новою для адміністративного права України. Для нього більш звичним є поняття «адміністративно-правові відносини», що пов'язано з пануванням радянської ідеології в Україні протягом довгого періоду часу – радянська влада постійно намагалася створити таку систему права, яка б відрізнялася від буржуазного (західно-єпропейського) права з його поділом на право публічне та право приватне [283, с. 202]. Починаючи з 2014 року, наша держава почала

активно задовольняти євроінтеграційні прагнення, зокрема шляхом європеїзації національного законодавства та правової системи (таким чином, типовий для європейських держав юридичний конструкт «публічно-правові відносини» був перенесений в національне адміністративне право, замінюючи конструкт «адміністративно-правові відносини», будучи ширшим за це поняття явищем) [504, с. 94].

Поняття «публічний» (від лат. publicus − суспільний, народний) слід розуміти як «відкритий», «гласний», «суспільний» [438, с. 560]. Тобто, говорячи про публічність правовідносин слід констатувати, що це відносини, які, виникнувши, поширюються або можуть поширюватися на суспільство в цілому або на його значну частину і через це мають загальнозначущий, загальносуспільний характер [29, с. 7]. Тому основною ознакою публічно-правових відносин є домінування у них публічного інтересу [283, с. 204]. Нормативне визначення публічного інтересу закріплено зокрема в Законі України «Про адміністративну процедуру» як інтересу держави, суспільства, територіальної громади, а також важливих для великої кількості осіб інтересів та потреб [352]. Зміст публічного інтересу також відображено у постанові Великої Палати Верховного Суду України від 13 лютого 2019 року у справі № 810/2763/17 як сукупності приватних інтересів, тобто важливої для значної кількості фізичних і юридичних осіб потреби, яка, відповідно до законодавчо встановленої компетенції, забезпечується суб'єктами публічної адміністрації. Тобто публічний інтерес є ні чим іншим, як певною сукупністю приватних інтересів [324]. Водночас, як слушно наголошують Мельник Р., Бевзенко В., публічні інтереси не є простою сукупністю індивідуальних інтересів членів суспільства чи його частини. Вони є своєрідною квінтесенцією (поєднанням) інтересів членів суспільства, тобто поєднують лише ті інтереси, які однаковою мірою важливі для кожного члена суспільства [252, с. 36].

Що стосується безпосередньо органів адвокатського самоврядування, слід погодитися з Іваницьким С., що у правовому регулюванні статусу органів адвокатського самоврядування за українським правом простежується тісне

переплетення публічних та приватних засад [178, с. 31], водночас прецедентна практика Європейського суду з прав людини безумовно визначає правову природу «регулюючих органів так званих вільних професій» (в тому числі безпосередньо й органів адвокатського самоврядування) як публічно-правову, зокрема:

– у рішенні по справі «Casado Coca v. Spain» вказано, що метою діяльності професійних організацій адвокатів є «служіння публічним інтересам шляхом сприяння наданню належної правової допомоги у поєднанні з суспільним контролем за здійсненням адвокатської практики й дотриманням норм професійної етики» [514];

– у рішенні по справі «A. and others v. Spain» зазначається про публічно-правовий статус Асоціації адвокатів, діяльність якої «має на меті загальний інтерес, а саме – сприяння незалежній і компетентній правовій допомозі, а отже просуванню самої справедливості» [512].

Ще однією із основоположних ознак публічно-правових відносин науковці нерідко визначають обов'язкову участь у цих відносинах суб'єкта, який наділений публічно-владними повноваженнями [41; 281; 487], що, в першу чергу, випливає зокрема зі змісту положень Кодексу адміністративного судочинства України, в якому термін «публічно-правові відносини» вживається в контексті окреслення завдань адміністративного судочинства.

Водночас в науковому просторі існує й інша позиція. Зокрема Мельник Р. зазначає, що публічно-правові відносини у переважній більшості випадків не є владними за своїм змістом, тобто вони виникають частіше не у зв'язку зі здійсненням публічного (державного) управління, а у процесі публічно-сервісної діяльності; публічно-сервісні правовідносини можуть виникати не тільки між публічно-владними суб'єктами та приватними особами, але й між невладними юридичними особами публічного права та приватними особами; публічно-владний суб'єкт не є обов'язковим учасником публічно-правових відносин, такі відносини можуть виникати між будь-якими суб'єктами, які володіють публічними правами та обов'язками; публічно-правові відносини, можуть

виникати і між двома приватними особами [251]. Осятинський С. також констатує, що суб'єкт, який наділений публічно-владними повноваженнями, звичайно, бере участь у цих відносинах, але не у всіх відносинах він виконує владні (управлінські) повноваження [283, с. 204].

Враховуючи недостатню розробленість у вітчизняному науковому та правозастосовному просторі чітких критеріїв розмежування публічно-правових та приватно-правових правовідносин корисним в контексті наведеного вбачається зарубіжний досвід. Зокрема у Німеччині найбільш поширеною є так звана комбінована теорія, відповідно до якої вважають, що публічно-правові відносини виникають там і тоді, коли мова йде про реалізацію публічних завдань, тобто тих завдань, які належать до виключної компетенції суб'єктів публічної адміністрації. Особливість публічних завдань полягає в тому, що приватні особи не можуть вільно, тобто на підставі загальних принципів права або загальних положень законодавства, взяти на себе їх виконання. Для цього необхідна спеціальна вказівка в законі або спеціальний дозвіл, виданий державним органом або органом місцевого самоврядування (делегування повноважень). У всіх інших випадках йдеться про приватноправові відносини та норми приватного права [, с. 120–121].

В аспекті наведеного слушно відзначає Черненко З., що особливостями функціонування самоврядних організацій є сфера поширення їхніх повноважень і порядок формування, зокрема створення відповідно до закону, а не за добровільним волевиявленням громадян. Така практика поширена в європейських державах ще з початку XX ст., а у Великобританії таку організацію створено законом ще у 1858 р. Самоврядні організації є квазідержавними органами (організаціями публічного права), оскільки вони не належать до державних органів, але виконують за дорученням держави функції з регулювання діяльності, що стосується певної професії. Такі організації наділяється державою правом приймати та застосовувати зобов'язуючі, імперативні норми для представників професії [494, с. 20]. Наведене безпосередньо стосується й органів адвокатського самоврядування, інтегральна

система яких створена не за приватним волевиявленням членів адвокатської спільноти, а згідно прямої вказівки Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», тобто «право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури» (п. 3 ч. 1 ст. Закону) делеговано безпосередньо державою шляхом наділення органів адвокатського самоврядування відповідно до Закону рядом публічних повноважень щодо управління професійною діяльністю адвокатів із правом видання владних приписів, обов'язкових до виконання всіма адвокатами.

Так Іваницький С. зокрема акцентує увагу, що повноваження видавати обов'язкові для всіх адвокатів акти держава закріпила за органами адвокатського самоврядування задля ефективної реалізації публічних функцій, встановивши субординаційні елементи між суб'єктом та об'єктом управління. Водночас останнє характеризується демократизмом й колегіальністю, відсутністю жорсткої службової підпорядкованості, поміркованою взаємодією типу «контроль колеги», що не виключає можливості дієвого дисциплінарного впливу на несумлінних членів корпорації [178, с.34]. Стосовно виконання органами адвокатського самоврядування публічних функцій слушними також вбачаються висновки Гвоздія В., який, досліджуючи адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування, зробив висновок, що органи адвокатського самоврядування виконують зокрема такі функції публічного управління як: прогнозування, планування, регулювання, координація, облік та контроль [113, с. 65].

Серед інших ознак публічно-правових відносин варто виділити імперативність, яка, як зазначає Куйбіда Р., пов'язується з можливістю виникнення та реалізації прав, обов'язків осіб, виконання владних повноважень лише у спосіб та у випадках, передбачених законом [281, с. 103–105]. Харитонова О., розкриваючи сутність публічно-правових відносин також звертає увагу на те, що суб'єкти публічного права є жорстко зв'язаними законами, сфера їх діяльності окреслена правовими рамками [487, с. 40]. Що стосується діяльності органів адвокатського самоврядування, відповідно до

Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатське самоврядування – це гарантоване державою право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом (п. 3 ч. 1 ст. 1). Водночас п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України встановлено, що засади організації та діяльності адвокатури визначаються виключно законами України. Такі ж положення містяться і в преамбулі Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», якою визначено, що Закон «визначає правові засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні», а відтак самостійне вирішення питань організації та діяльності адвокатури має здійснюватися не лише в порядку, але й в межах, встановлених спеціальним Законом. Власне й завдання адвокатського самоврядування, повноваження, порядок формування та діяльності органів адвокатського самоврядування також чітко визначені в першу чергу саме нормами Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а деталізовані уже на рівні відповідних положень і регламентів, затверджених рішеннями органів адвокатського самоврядування.

Наведене корелюється із висновками Якимчук Н., що теорія правового статусу публічного суб'єкта зобов'язує державу максимально скрупульозно виписувати в законодавстві всі його аспекти як щодо прав і обов'язків, принципів і меж здійснення повноважень та реалізації публічного інтересу, засад відповідальності тощо, так і щодо тих завдань і функцій, які на нього покладаються [507].

Окрім того, як зазначає Харитонова О., суб'єкти публічного права мають право діяти на свій розсуд у встановлених межах повноважень [487, с. 40], тому вбачається за доцільне зупинитися на проблематиці дискреційних повноважень органів адвокатського самоврядування. На законодавчому рівні поняття «дискреційних повноважень» визначено зокрема Законом України «Про адміністративну процедуру» як повноважень, наданих адміністративному органу законом, обирати один із можливих варіантів рішення відповідно до закону та мети, з якою такі повноваження надано (п. 7 ч. 1 ст. 2) [352].

Що стосується органів адвокатського самоврядування Верховним Судом у постановах (від 25 червня 2018 року у справі 810/1972/17, від 24 червня 2020 року у справі № 813/2639/18, від 14 грудня 2020 року у справі № 821/1030/17, від 10 червня 2021 року у справі № 826/15590/15, від 23 грудня 2021 року у справі № 826/13972/18 від 30 вересня 2021 року у справі № 440/1376/19 та від 26 січня 2023 року у справі № 420/5597/19) було сформовано правову позицію, відповідно до якої вирішення питань, що стосуються дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні, законом віднесено до виключної компетенції адвокатського самоврядування в особі відповідної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Суд робить висновок, що відповідна оцінка, а також обрання суворості дисциплінарного стягнення належать до дискреційних повноважень кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури [490]. Так само дискреційними визнаються й повноваження кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури у межах закону оцінювати рівень знань особи, яка має намір стати адвокатом (Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду по справі 826/6311/18) [339]. Тобто загалом, виходячи з аналізу судової практики, правомочність кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури на власний розсуд за наслідками оцінки обставин та фактів приймати рішення визнається дискреційним повноваженням, під яким розуміється можливість суб’єкта владних повноважень самостійно (на власний розсуд) обрати один з кількох юридично допустимих варіантів управлінського рішення [326].

Враховуючи вищенаведене, слід погодитися із науковцями, які зазначають, що за своєю правовою природою орган адвокатського самоврядування являє собою квазі-державний орган, який є суб’єктом публічно-правових відносин [33; 113].

Отже, узагальнюючи, слід зробити такі висновки. Публічно-правовий статус органів адвокатського самоврядування, який являє собою інтегральну абстрактну конструкцію, яка, тим не менш, має об’єктивну фіксацію в нормах права, що: характеризує правовий потенціал та функціональне призначення

органів адвокатського самоврядування у системному полі публічно-правових зв'язків; окреслює та обумовлює характер та вектори взаємодії органів адвокатського самоврядування як з іншими суб'єктами адвокатського самоврядування, адвокатами, так і з представниками влади, громадянського суспільства та міжнародної спільноти; визначає їх якісні унікальні параметри в системі публічно-правових відносин; моделює не лише можливу, але й їх належну правову поведінку, обумовлений поєднанням таких аспектів їх функціонування:

1) органи адвокатського самоврядування наділені низкою публічних повноважень (окремі з яких є публічно-владними) щодо управління професійною діяльністю адвокатів із правом видання владних приписів, обов'язкових до виконання всіма адвокатами згідно прямої вказівки Закону;

2) повноваження, порядок формування та діяльності органів адвокатського самоврядування чітко окреслені рамками Закону;

3) органи адвокатського самоврядування мають право діяти на власний розсуд у межах встановлених повноважень, тобто наділені дискреційними повноваженнями;

4) задля виконання покладених на них публічних завдань мають у своєму розпорядженні інструменти публічної адміністрації (зокрема такий як адміністративний акт);

5) за своєю правовою природою є квазідержавними органами;

6) публічно-правовий характер їх діяльності виражається у спрямованості на забезпечення публічного інтересу шляхом сприяння наданню належної кваліфікованої правової допомоги у поєднанні з контролем за здійсненням незалежної професійної діяльності адвоката й дотриманням норм професійної етики задля належного виконання покладених на інститут адвокатури завдань, а відтак – забезпечується реалізація інтересів невизначеного кола осіб.

В межах дослідження проблематики публічно-правового статусу органів адвокатського самоврядування слід звернути увагу й на такий аспект. Відповідно до ч. 1 ст. 46 Закону організаційними формами адвокатського самоврядування

визначено конференцію адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), раду адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), Раду адвокатів України, з'їзд адвокатів України. Ч. 2 ст. 46 визначено, що адвокатське самоврядування окрім наведених у ч. 1 ст. 46 організаційних форм адвокатського самоврядування здійснюється також через діяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійних комісій адвокатів регіонів (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), Вищої ревізійної комісії адвокатури. Національна асоціація адвокатів України відповідно до Закону утворена з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування (ч. 1 ст. 45) та діє через організаційні форми адвокатського самоврядування (ч. 3 ст. 45).

Відповідно до Статуту Національної асоціації адвокатів України вона організовує, координує та забезпечує діяльність органів адвокатського самоврядування, систему яких складають загальнодержавні (З'їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури) та регіональні (конференції адвокатів, ради адвокатів, кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури, ревізійні комісії адвокатів) організаційні форми адвокатського самоврядування, на які покладається виконання функцій органів Національної асоціації адвокатів України відповідно на загальнодержавному та регіональному рівнях [461]. Тобто за забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування відповідальна саме Національна асоціація адвокатів України, яка виступає в якості «координаційного центру» інтегральної системи адвокатського самоврядування. Відтак Національна асоціація адвокатів України, як слушно відзначає Іваницький С., виступає «правовою оболонкою» [178, с. 34] органів адвокатського самоврядування.

Отже у площині самоврядування адвокатури Національна асоціація адвокатів України є формою професійного об'єднання адвокатів – професійною

асоціацією адвокатів, яку Україна зобов'язалася заснувати відповідно до міжнародних зобов'язань, взятих при вступі до Ради Європи, виступаючи в якості «координаційного центру» забезпечення функціонування інтегральної системи адвокатського самоврядування, а загальнодержавні та регіональні органи адвокатського самоврядування, які в організаційно-функціональній площині формують систему органів в межах Національної асоціації адвокатів України, є безпосередніми органами управління щодо реалізації визначених Законом завдань адвокатського самоврядування. А відтак «публічно-правовий статус Національної асоціації адвокатів України» і «публічно-правовий статус органів адвокатського самоврядування» є відмінними категоріями, відображаючи правове становище різних суб'єктів в межах площини адвокатського самоврядування.

Продовжуючи дослідження, слід зупинитися на окресленні структури публічно-правового статусу органів адвокатського самоврядування. Варто зауважити, що елементна будова правового статусу будь-якого суб'єкта права виявляється досить дискусійним питанням, що характеризується відсутністю єдності наукового підходу в межах існуючих теоретико-правових досліджень, а тому потребує більш детального дослідження в межах даного підрозділу.

Ядром адміністративно-правового статусу, як відзначає Коваль В., прийнято вважати права та обов'язки – це істина, яка не потребує доказування, а з такими елементами, як свободи, законні інтереси, службова правосуб'єктність, адміністративна правоздатність, громадянство, посадові завдання, правозастосування, функції, цілі, порядок формування, нормативно-визначений порядок створення, форми діяльності, процедури діяльності, порядок посадових взаємовідносин (підпорядкованість), юридична відповідальність та ін., вчені-правознавці наразі не знаходять однозначної відповіді на питання, чи належать вони до структурних елементів адміністративно-правового статусу [192, с. 92–93]. Ортинська Н. звертає увагу, що правовий статус не може ґрунтуватися виключно на законодавчих нормах, що регулюють права та обов'язки, це – ширша система, яка в демократичному суспільстві повинна містити весь

комплекс правових явищ щодо гарантування високого рівня захищеності та значущості особи [280, с. 30].

Білоглазова Н., Галунько В. та Короєд С. зазначають, що у вузькому розумінні адміністративно-правовий статус суб'єкта публічної адміністрації виявляється в публічних обов'язках і правах; у широкому розумінні адміністративно-правовий статус суб'єкта публічної адміністрації додатково вченими-адміністративістами може доповнюватися змістом і характером спеціальної правосуб'єктності; публічними правообмеженнями; правовими гарантіями діяльності; професійно-кваліфікаційними вимогами; соціально-правовим захистом та юридичною відповідальністю [34, с. 26].

Аксюков С. звертає увагу, що визначення елементного складу адміністративно-правового статусу буде різнитися залежно від різного роду суб'єктів адміністративно-правових відносин (фізичних та юридичних осіб) [10, с. 70]. Так у юридичній енциклопедії за редакцією Шемшученка Ю. зазначається, що правовий статус фізичної особи визначають насамперед конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Правовий статус юридичних осіб визначається через їх компетенцію, тобто права й обов'язки цих осіб, зафіксовані в чинному законодавстві. Від повноти юридичної фіксації повноважень даних юридичних осіб залежить ефективність їхньої діяльності [497, с. 108; 499, с. 196]. Музичук О. натомість до елементів адміністративно-правового статусу фізичної особи пропонує віднести права, обов'язки та відповідальність, а до елементів адміністративно-правового статусу юридичної особи: мету її утворення та діяльності, завдання, функції, обов'язки, права, відповідальність, особливості організаційно-структурної будови та взаємовідносин [263, с. 319]. Марищук С. також зауважує, що кількість елементів правового статусу відрізняється залежно від того, розглядається індивідуальний чи колективний суб'єкт права. Залежно від того, про який суб'єкт права йдеться, кількість таких елементів може різнитися. Так на думку авторки неможливо схарактеризувати правовий статус органу державної влади без функціонально-цільового блоку його елементів – мети, функцій, завдань

[243, с. 54]. Погоджуючись із наведеним, при дослідженні структури публічно-правового статусу органів адвокатського самоврядування слід виходити із того, що всі органи адвокатського самоврядування, по-перше, є колективними суб'єктами, а по-друге, за своєю правовою природою є квазідержавними органами, про що ми зазначали вище.

Примітним є те, як відзначає Вишнева А., що більшою мірою вчені-правники ведуть мову не про адміністративно-правовий статус органу державної влади, а про його основу, яка не звужена полем існування суспільних відносин, що мають адміністративний характер. Тут безпосередньо мова йде про категорію «правовий статус». Саме через її сутнісне розуміння висвітлюється роль та значення конкретного державного органу у механізмі регулювання, охорони чи забезпечення публічних та індивідуальних інтересів суспільства [99, с. 60].

Так Ярмакі Х. зазначає, що елементами правового статусу будь-якого державного органу є його завдання, функції, повноваження та відповідальність [509, с. 103–104]. На думку Комзюка А. на формування правового статусу суб'єкта впливає визначення його місця в системі органів виконавчої влади, правове регулювання, межі його відання та сфера суспільних відносин, на які вони поширюються, з'ясування кола завдань та обов'язків [205, с. 63]. Гречанюк Н. зазначає, що адміністративно-правовий статус як багатоелементна категорія, складається з таких основних елементів, як завдання й цілі, компетенція, повноваження, відповідальність, порядок формування й процедури діяльності цих органів та ін. [124, с. 62]. Птухіна О. пропонує розглядати адміністративно-правовий статус Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками через такі критерії як: 1) нормативна основа діяльності; 2) структура; 3) завдання служби; 4) функції та 5) компетенція [388, с. 119].

Деякі дослідники пропонують поєднувати елементи відповідного адміністративно-правового статусу в певні блоки, зокрема:

1) Лебідь Н. – а) цільовий, що включає мету, завдання, функції, принципи діяльності; б) організаційний, який охоплює порядок створення, реорганізації і

ліквідації органу; організаційну структуру; в) порядок призначення на посаду керівника тощо г) компетенцію; д) відповідальність [231];

2) Бригінець О. – а) цільовий – охоплює принципи, цілі, завдання та функції здійснення органу державної влади; б) структурно-організаційний, який включає регулювання порядку створення, реорганізації, ліквідації, процедури діяльності, право на офіційні символи, лінійну та функціональну підпорядкованість; в) компетенційний, що включає сукупність владних повноважень стосовно: прав та обов'язків, які пов'язані зі здійсненням влади, участю в управлінських відносинах, а також право видавати певні акти: підвідомчість, правове закріплення об'єктів, предметів, справ, на які поширюються владні повноваження [46];

3) Безпалова О., Горбач Д. – а) цільовий, що містить призначення (основну мету), завдання та функції; б) структурно-організаційний блок, який включає два елементи: структурний (структура центрального апарату та окремих територіальних підрозділів, схема організаційного підпорядкування та розподілу функціональних повноважень); організаційний (нормативний порядок створення, реорганізації, ліквідації, порядок реалізації процедур внутрішньої та зовнішньої роботи, порядок взаємодії з іншими суб'єктами відповідних правовідносин); в) компетенційний, що також складається з двох елементів: повноваження, які складаються з відповідних прав та обов'язків, та підвідомчість (предмети відання), тобто об'єкти, предмети, сфери суспільних відносин, на які поширюються повноваження [32];

4) Зубко А. – а) змістовні елементи: завдання, функції, характер взаємозв'язків з іншими органами та місце в системі органів влади та суспільстві, адміністративна діяльність та механізм її реалізації; б) структурні елементи: обов'язки та права; в) динамічні елементи: адміністративна відповідальність; г) правосуб'єктність як автономний елемент у системі його адміністративно-правового статусу [172].

В цілому погоджуючись з наведеним, в останньому випадку видається занадто дискусійним віднесення прав та обов'язків саме до структурних елементів.

Загалом слід погодитися із Пододякою С., який відзначає, що усі ці блоки певною мірою випливають із повноважень суб'єктів, статус яких досліджується. Навіть структурно-організаційний блок статусу зумовлений ієрархічними зв'язками, що випливають із повноважень суб'єктів у системі ієрархії [298, с. 161].

З огляду на наведене вбачаються слушними твердження Музичука О., що елементи правового статусу являють собою сукупність змістовної правової характеристики суб'єкта правовідносин та вказують на його специфічні риси й відмінності від інших суб'єктів [263, с. 318] та Діденка С., який зауважує, що адміністративно-правовий статус – це поняття, яке охоплює своїм змістом певні складові елементи, за допомогою яких з'являється можливість дослідити місце певного суб'єкта в усій системі регулюючого впливу з боку держави на певні суспільні відносини [139, с. 79]. Тому на наш погляд, досліджуючи той чи інший правовий статус відповідного суб'єкта слід вести мову саме про сукупність необхідних та достатніх елементів його будови, які дозволяють змістовно та всебічно визначити місце суб'єкта в конкретному спектрі правових зв'язків.

Відтак вбачається за доцільне звернути увагу на питання щодо виокремлення окремих елементів правового статусу, як таких, що є дискусійними в науковій літературі, зокрема правосуб'єктності, принципів та відповідальності.

Зокрема правосуб'єктність одними дослідниками розглядається як структурний елемент правового статусу [15; 425; 429], а інші розглядають її як таку, що має автономно самостійне значення [172; 496]. Так на думку Аніної О. правосуб'єктність не існує відособлено від правового статусу, виступає окремим елементом останнього, в якому виражаються юридичні здатності особи бути суб'єктом права [15, с. 45–46]. Санжарук Т. визначає правовий статус як постійну властивість суб'єкта права, тому до його складу можуть бути віднесені

лише невід'ємні властивості суб'єкта права, втрата яких свідчить про обмеження його правосуб'єктності, зокрема такі як правоздатність, дієздатність, основні права та обов'язки [429, с. 123]. Водночас розуміння правосуб'єктності як сукупності право- і дієздатності, яке поділяють більшість вчених, явно не співпадає з трактуванням правового статусу, тому що в такому разі багато суб'єктів з тотожним обсягом правосуб'єктності наділялися б одним і тим самим правовим статусом, а це суперечить логіці й реальності [495, с. 102].

Тому більш логічним вбачається, що правосуб'єктність не є аналогічною правовому статусу як становищу (місцю й ролі) суб'єкта, а слугує інструментом його визначення [495, с. 102]. Тобто, як відзначає Чуб А. і правосуб'єктність, і правовий статус прямо пов'язані із сукупністю прав та обов'язків, однак ознакою першої виступає потенційність, а другого – актуальність їх використання [495, с. 103–104]. Також слід погодитися із Котенко В., що правосуб'єктність особи необхідна як правова передумова, за якої конкретна особа може виступати суб'єктом відповідних правовідносин. Без правосуб'єктності жодна особа не може бути, по-перше, учасником правовідносин, по-друге, суб'єктом права [219, с. 73–74].

Що стосується віднесення до структури правового статусу такого елементу як «принципи», ми підтримуємо позицію, що принципи не виступають самостійними структурними його елементами, а є тими основними засадами, фундаментом, на якому базуються всі інші елементи надбудови (права та свободи, обов'язки, гарантії тощо) та на основі яких відбувається реалізація правового статусу [235, с. 17], тобто вони є тим ідейно ціннісним орієнтиром, відповідно до якого елементи правового статусу мають змістовно формуватися.

Що стосується відповідальності як елемента правового статусу, слід погодитися із тим, що юридична відповідальність є динамічним елементом [172] правового статусу, який здебільшого розглядається як у цілому статична правова конструкція. Проте юридична відповідальність, образно кажучи, «приводить у рух» обов'язки [24, с. 8] та виступає гарантією належної реалізації повноважень [24, с. 5, 11].

Перш ніж перейти до визначення елементного складу структури публічно-правового статусу органів адвокатського самоврядування, слід звернути увагу ще й на такі аспекти їх організації та діяльності. По-перше, в системі адвокатського самоврядування представницькі, виконавчі, кваліфікаційно-дисциплінарні, контрольно-ревізійні органи мають різне функціональне призначення. По-друге, хоча всі органи адвокатського самоврядування є колективними суб'єктами права, але лише деякі з них відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є юридичними особами, а саме – Рада адвокатів регіону, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури та Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, що обумовлює як специфіку порядку їх створення, так і відповідальності саме як юридичних осіб, в першу чергу цивільно-правової. При цьому відповідальність осіб, яких було обрано до органів адвокатського самоврядування є елементом їх спеціального правового статусу адвоката, як первинного носія адвокатського самоврядування, а тому такі особи виступають суб'єктами спеціальної дисциплінарної відповідальності адвоката. Більше того порядок формування представницьких та інших органів адвокатського самоврядування також має свої специфічні особливості. По-третє, з урахуванням судової практики суб'єктами владних повноважень виступають лише кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури та Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури.

Отже правове становище органів адвокатського самоврядування у системному полі публічно-правових зв'язків є неоднорідним, що потребує диференціації їх правового статусу за превалюючим характером або внутрішнім змістом діяльності суб'єкта: 1) публічно-правовий статус представницьких органів адвокатського самоврядування; 2) публічно-правовий статус виконавчих органів; 3) публічно-владний правовий статус кваліфікаційно-дисциплінарних органів; 4) публічно-правовий статус контрольно-ревізійних органів.

Елементний склад структури публічно-правового статусу органів адвокатського самоврядування є відмінним за змістовим навантаженням, але однаковим за комплектністю і включає: а) функціонально-компетенційний

(мета, завдання та повноваження) та б) організаційно-структурний (порядок утворення (формування), порядок обрання на посади, вимоги та обмеження до кандидатів на посади, організація діяльності, ієрархічна підпорядкованість), блоки статичних елементів, а також відповідальність, як динамічний елемент, що характеризується обмежувально-забезпечуючим характером по відношенню до повноважень.

У системному ракурсі площини адвокатського самоврядування правовий статус усіх органів адвокатського самоврядування за своїм характером є публічно-правовим, що обумовлено єдиною метою функціонування інтегральної системи суб'єктів адвокатського самоврядування, що виражається у спрямованості їх діяльності на забезпечення публічного інтересу шляхом сприяння наданню належної кваліфікованої правничої допомоги у поєднанні з контролем за здійсненням незалежної професійної діяльності адвоката й дотриманням норм професійної етики задля належного виконання покладених на інститут адвокатури завдань, а відтак – забезпечується реалізація інтересів невизначеного кола осіб.

2.2. Порядок та особливості утворення органів адвокатського самоврядування

Становлення національних органів адвокатського самоврядування відбувалось в умовах, що суттєво відрізняють його від аналогічних процесів в інших країнах. Значний час українські землі перебували під владою інших держав. Відсутність власного національного законодавства, спрямованого на підтримку українських інституцій, у тому числі правозахисних, не сприяла розвитку самоврядних органів української адвокатської спільноти. Соціально-політичні події XX століття вкрай негативно вплинули на цей розвиток і на десятиліття загальмували його. Однак, зі здобуттям Україною незалежності,

обранням нею демократичного шляху, вітчизняна адвокатура отримала шанс створити незалежні органи самоврядування, діяльність яких відповідає не лише її власним потребам та запитам, але й прагненням суспільства [113, с. 31].

Ще у 1992 році Україна подала заявку на вступ до Ради Європи. Серед основних вимог, які мала виконати держава, було запровадження єдиної професійної організації адвокатів та чітке законодавче визначення їхнього статусу. Вирішення цього питання на законодавчому рівні тривало десятиліттями. Адвокатська спільнота неодноразово зверталася до державних органів із пропозиціями створити незалежний самоврядний інститут, але процес затягувався. Парламентська асамблея Ради Європи неодноразово нагадувала Україні про прийняття нового закону, який би забезпечував незалежність адвокатури [141]. Так, у Резолюції № 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» Парламентська Асамблея наголошувала на важливості дотримання верховенства права та захисту прав людини, закликаючи органи влади України утворити професійну асоціацію адвокатів шляхом прийняття нового закону про адвокатуру без подальшого зволікання, як це вимагається підпунктом 11.IX. Висновку Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи № 190 (1995) [96] та відповідно до принципів Ради Європи і практики Європейського Суду з прав людини [402]. У Резолюції «Функціонування демократичних інституцій в Україні» № 1755(2010) Парламентська Асамблея Ради Європи також закликала органи влади України реформувати адвокатуру та створити професійну асоціацію адвокатури відповідно до зобов'язання України, взятого при вступі до Ради Європи [403]. Коли наблизилося питання підписання Угоди про асоціацію з ЄС, стало зрозуміло, що без нового закону подальший євроінтеграційний рух буде заблокований. Саме тому Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 року став не просто внутрішнім рішенням, а одним із ключових кроків на шляху України до Європи. Його ухвалення відкрило двері для підписання Угоди про асоціацію та заклало фундамент для подальшого розвитку правничої професії в європейському напрямку [141]. Адже до

прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатура не мала справжньої незалежності та повноцінного самоврядування. Відповідно до Закону України «Про адвокатуру» від 19 грудня 1992 року для представлення інтересів адвокатів у державних органах і об'єднаннях громадян, захисту соціальних та професійних права адвокатів, здійснення методичної і видавничої роботи, сприяння підвищенню професійного рівня адвокатів могли створюватися спілки та асоціації адвокатів [351]. Втім закон не передбачав єдиної професійної асоціації адвокатів, що мала б інституційну або практичну спроможність, яка б дозволяла їй ефективно представляти інтереси адвокатури [476, с. 5–6]. Окрім того кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури та Вища кваліфікаційна комісія адвокатури при Кабінеті Міністрів України, створені для формування складу адвокатури і контролю за якістю надання правової допомоги, неможливо назвати повноцінними органами адвокатського самоврядування через їх склад, порядок формування, звітність, організаційне забезпечення діяльності [123; 138; 377].

Отже заснування єдиної професійної асоціації адвокатів, якою відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є Національна асоціація адвокатів, яка діє через організаційні форми адвокатського самоврядування (ч. 3 ст. 45 Закону), організовує, координує та забезпечує діяльність органів адвокатського самоврядування, на які покладається виконання функцій органів Національної асоціації адвокатів України відповідно на загальнодержавному та регіональному рівнях (ст. 6 Статуту Національної асоціації адвокатів України) [461] є втіленням міжнародних зобов'язань України.

Формування органів адвокатського самоврядування відповідно до нової моделі, закладеної Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», розпочалося у 2012 році з установчих конференцій адвокатів регіону на регіональному рівні та установчого з'їзду адвокатів України на національному рівні, які відбувалися відповідно до положень Розділу X «Перехідні положення» Закону. Так не пізніше 60 днів з дня набрання чинності Законом в АРК, областях, м. Києві, м. Севастополі мали бути проведені установчі конференції адвокатів

регіону; не пізніше 100 днів з дня набрання чинності Законом – установчий з'їзд адвокатів України, в якому беруть участь делегати, обрані установчими конференціями адвокатів регіону (абзаци 1, 10 п. 5 Розділу X «Перехідні положення» Закону) [350]. Обов'язок щодо організаційно-технічного забезпечення проведення: установчих конференцій адвокатів регіону було покладено на кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури в Автономній Республіці Крим, областях, м. Києві та м. Севастополі, сформовані до набрання чинності Законом; установчого з'їзду адвокатів України – на Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури при Кабінеті Міністрів України (абзаци 3, 11 п. 5 Розділу X «Перехідні положення» Закону) [350].

Установчі конференції адвокатів регіонів проводилися з метою створення органів адвокатського самоврядування на місцевому рівні, обрання їх голів; обрання представників адвокатів регіону до складу Ради адвокатів України та Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; обрання делегатів на установчий з'їзд адвокатів України [350]. В свою чергу на установчому з'їзді адвокатів України мали бути: обрані голови, заступники голів Ради адвокатів України, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Вищої ревізійної комісії адвокатури; затверджені статут Національної асоціації адвокатів України, положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури та про Вищу ревізійну комісію адвокатури [350]. Окрім того установчим з'їздом адвокатів України також було затверджено положення про Раду адвокатів України та Правила адвокатської етики, що віднесено до виключних повноважень з'їзду адвокатів України відповідно до ст. 54 Закону.

Неоднозначно оцінюючи проведення установчого з'їзду адвокатів України, частина вітчизняних адвокатів характеризує тодішні події як цілком нормальні [45]. Інші зазначають про перетворення заходу на спектакль [98, с. 18] й безпрецедентний вплив влади в період первинного формування органів адвокатського самоврядування [242; 431, с. 125]. Міжнародні спостерігачі також фіксували системні порушення під час та після з'їзду [177, с. 368; 476; 524; 537]. Оскільки як рішення окремих установчих конференцій адвокатів регіонів [476],

так і рішення установчого з'їзду адвокатів України деякий час оскаржувались в судовому порядку і після створення НААУ в адвокатурі України спостерігалась неабияка турбулентність, не всі органи адвокатського самоврядування були утворені одразу ж. Зокрема, останньою створеною радою адвокатів регіону була рада адвокатів Хмельницької області (19 грудня 2013 р.) [184, с. 39].

Відповідно до ст. 43 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» головною засадою формування органів адвокатського самоврядування є виборність. В Основних положеннях про роль адвокатів також підкреслюється, що виконавчі органи професійних асоціацій обираються їх членами і здійснюють свої функції без зовнішнього втручання [282]. Тобто, як відзначає Решота В., адвокатура самостійно шляхом виборів формує відповідні органи, що представлятимуть їхні інтереси у тому числі при взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування, їхніми службовими та посадовими особами. Через виборність формування органів адвокатського самоврядування їм делегуються відповідні повноваження і в подальшому адвокати зобов'язуються виконувати норми, що створюються такими органами [406, с. 267]. Водночас слушним є зауваження Бакаянової Н., яка звертає увагу, що реалізація принципу виборності здійснюється у процедурі формування органів адвокатського самоврядування обмежено. Адже формування органів адвокатського самоврядування шляхом прямих виборів, в яких би виборні посади в адвокатурі займалися кандидатами за наслідком їх обрання усіма адвокатами України чи адвокатами регіону, взагалі не застосовується. Обрання на посади голів та членів органів адвокатського самоврядування, делегатів на з'їзд адвокатів України здійснюється не шляхом прямих виборів, а через обраних адвокатами делегатів [22, с. 136–137], що здійснюється шляхом визначення квот представництва (ст.ст. 47, 54 Закону).

Слід відмітити, що Розділом X «Перехідні положення» Закону були встановлені певні особливості щодо делегування представників та визначення квот для установчих конференцій адвокатів регіонів та установчого з'їзду адвокатів України. По-перше, відповідно до перехідних положень Закону участь

в установчій конференції адвокатів регіону мали право брати участь усі адвокати, які одержали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю за рішенням кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури відповідного регіону, створеної до набрання чинності Законом (тобто без встановлення квот) (абз. 2 п. 5 Розділу X «Перехідні положення»). По-друге, законодавцем було визначено чіткі квоти, за якими установча конференція адвокатів регіону обирає делегатів на установчий з'їзд адвокатів – за квотою один делегат від ста адвокатів, але не менше п'яти делегатів від кожного регіону, тобто квота визначалася за критерієм кількості адвокатів у межах відповідного регіону (абз. 7 п. 5 Розділу X «Перехідні положення»).

Після проведення установчих конференцій адвокатів регіонів та з'їзду адвокатів України всі наступні конференції адвокатів регіону та з'їзд адвокатів України мають скликатися у відповідності до ст.ст. 47, 54 Закону, положеннями яких визначено, що встановлення квот представництва, а також затвердження порядку висування та обрання делегатів конференції адвокатів регіону, з'їзду адвокатів України є виключною компетенцією Ради адвокатів України (п. 2 ч. 1 ст. 47, ч. 3 ст. 54 Закону).

На сьогодні чіткі критерії визначення квот представництва фактично відсутні, про що свідчить в тому числі існуюча практика їх встановлення на регіональному рівні. Зокрема, як наголошує Іваницький С., імперативних приписів щодо конструювання квот не встановлено, а отже – віднесено до сфери розсуду виконавчих органів адвокатського самоврядування. Вивчення практики встановлення квот на регіональному рівні засвідчує не завжди послідовні й логічні підходи, при цьому навіть у межах однієї області спостерігаються істотні відхилення [177, с. 358]. Власне питання встановлення органами адвокатського самоврядування квот (норм представництва) для обрання делегатів на конференцію (з'їзд) неодноразово ставало предметом численних судових процесів [177, с. 357; 325; 330; 335; 336; 338; 409; 479]. Зокрема серед позовних вимог наголошувалося на тому, що встановлення квот відбувалося без будь-якого обґрунтування і визначення принципів, які лягли в основу для

встановлення даної квоти, а також на неправомірному штучному розподілі адвокатів за окремими районами, містами обласного підпорядкування, районами в місті в межах регіону, в якому повинна бути проведена конференція адвокатів регіону. Водночас суд звертає увагу, що законодавець не пов'язує порядок проведення та порядок формування делегатського корпусу на конференцію ознакою розташування робочого місця адвоката у певному районі міста, а також не визначає пропорційність представництва районів міста на конференції. Встановлення квот представництва є виключним повноваженням Ради адвокатів України, а тому такі позовні вимоги є необґрунтованими [338].

В контексті наведеного слід погодитися із Бакаяновою Н., що як і в будь-якому іншому виді самоврядування, в адвокатському самоврядуванні найбільш результативним був би спосіб отримання більшості голосів усіх адвокатів. Проте забезпечити участь кожного адвоката у вирішенні усіх питань неможливо навіть фізично [23, с. 297]. Власне тому механізм квотування має виступати регулятивним засобом нормування та забезпечення рівного представлення та належного врахування інтересів усіх представників адвокатського корпусу у відповідному складі органів адвокатського самоврядування шляхом визначення норм представництва, співмірних кількості адвокатів на відповідному регіональному рівні за даними Єдиного реєстру адвокатів України, а відтак він має відповідати принципам справедливості, рівності, пропорційності та об'єктивності, що обумовлює необхідність визначення чітких критеріїв визначення квот. З огляду на наведене доцільною вбачається стандартизація диференціювання квот представництва на підставі розмежування регіонів за категоріями залежно від кількості адвокатів на відповідному регіональному рівні за даними Єдиного реєстру адвокатів України та затвердження таких стандартизованих квот з'їздом адвокатів України як вищим органом адвокатського самоврядування.

Продовжуючи дослідження, варто наголосити, що саме від належного формування таких представницьких органів як конференція адвокатів регіону та з'їзд адвокатів залежить репрезентативність представників адвокатської

спільноти та врахування їх інтересів при формуванні складу інших органів адвокатського самоврядування регіонального та загальнодержавного рівнів, а відтак – і ефективність вирішення завдань адвокатського самоврядування загалом.

Зокрема саме до повноважень конференції адвокатів регіону належать: обрання голів та членів ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону, обрання делегатів на з'їзд адвокатів України та представників до загальнодержавних органів адвокатського самоврядування. При цьому, як уже зазначалося вище, встановлення квот представництва, затвердження порядку висування та обрання делегатів конференції адвокатів регіону, а також регламенту конференції адвокатів регіону відповідно до Закону є виключною компетенцією Ради адвокатів України (ч. 2 ст. 47, п. 2 ч. 4 ст. 55 Закону). Зокрема у Рішенні Ради адвокатів України від 13 вересня 2016 року № 191 міститься роз'яснення, що у розумінні Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» квота представництва, порядок висування та обрання делегатів конференції адвокатів регіону і регламент затверджуються Радою адвокатів України окремо і обов'язково для кожної конференції адвокатів регіону, скликаної відповідним, визначеним законом, суб'єктом скликання конференції, для вирішення питань, включених до її порядку денного [505].

У судових рішеннях також звертається увага, що законодавець вимагає встановлення квоти представництва, затвердження регламенту і порядку висування та обрання делегатів конференції на кожну конференцію адвокатів регіону, що є актом індивідуальної дії стосовно кожної конференції та є дійсним до завершення її роботи [479]. Отже без затвердження Радою адвокатів України визначених порядку та регламенту конференції адвокатів регіону, а також встановлення квоти представництва ради адвокатів регіону фактично не мають права скликати конференцію, а проведення будь-яких зборів без дотримання визначених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вимог не мають юридичних наслідків. В контексті наведеного слід погодитися з

Іваницьким С., що «сукупність таких правових можливостей дозволяє заблокувати формування самоврядних органів адвокатури в будь-якому регіоні чи надати перевагу «альтернативним» структурам» [177, с. 359]. Окрім того до повноважень Ради адвокатів Законом віднесено також скасування рішень регіональних рад адвокатів (п. 11 ч. 4 ст. 55 Закону). Слід відмітити, що у Положенні про Раду адвокатів України принаймні уточнюється, що мова йде про скасування незаконних рішень (п. 1.14 Положення) [306].

Значимість діяльності органів адвокатського самоврядування для інституту адвокатури та суспільства в цілому обумовлює необхідність виваженого та ретельного підходу до формування системи органів адвокатського самоврядування, встановлення демократичного порядку їх обрання [20, с. 103]. При цьому демократизація адміністративних відносин в Україні і надання більших повноважень регіонам має збігатися й з тенденціями в адвокатурі [20, с. 301].

Водночас в системі адвокатського самоврядування спостерігається протилежна тенденція, зокрема: 1) повноваження рад адвокатів регіону щодо скликання та проведення конференції адвокатів регіону по суті є декларативними, оскільки фактичне проведення конференції потребує централізованого встановлення квоти представництва, затвердження регламенту і порядку висування та обрання делегатів конференції на кожну конференцію адвокатів регіону; 2) затвердження таких документів, які стосуються діяльності регіональних органів адвокатського самоврядування як регламент конференції адвокатів регіону, положення про раду адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, ревізійну комісію адвокатів регіону (п. 5 ч. 4 ст. 55 Закону), а також регламентів кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону (підпункт 1.9. пункту 1 Положення про Раду адвокатів України) здійснюється не на регіональному рівні, а централізовано – Радою адвокатів України; 3) порядок проведення зборів адвокатів у регіоні (районах області, містах обласного підпорядкування, районах міста), які не визначені Законом як організаційна форма адвокатського

самоврядування, але фактично проводяться з метою обрання делегатів на конференцію адвокатів регіону, на практиці регламентується порядком висування та обрання делегатів конференції адвокатів, регламентом конференції адвокатів, що затверджуються рішеннями Ради адвокатів України; 4) до повноважень Ради адвокатів Законом віднесено скасування рішень регіональних рад адвокатів (п. 11 ч. 4 ст. 55), хоча відповідно до ч. 2 ст. 48 Закону рада адвокатів регіону підконтрольна і підзвітна конференції адвокатів регіону.

Наведене свідчить про значну централізацію повноважень із посиленням владної вертикалі, обмеження демократичних засад функціонування адвокатського самоврядування, що загалом знижує можливості адвокатів впливати на ухвалення рішень на регіональному рівні. Натомість загальносвітові тенденції, в тому числі у сфері професійного самоврядування, спрямовані на децентралізацію управління. Адвокати відповідних регіонів повинні мати право самостійно вирішувати питання регіонального значення через обрані ними органи адвокатського самоврядування відповідно до принципу субсидіарності, що зменшить централізований вплив, не порушуючи єдності системи адвокатського самоврядування, та загалом відповідатиме сутності самоврядного управління в адвокатурі як прояву демократії. З огляду на наведене доцільним є закріплення повноважень щодо затвердження порядку висування та обрання делегатів конференції адвокатів регіону, регламенту конференції адвокатів регіону за радою адвокатів регіону, а положень та регламентів ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону – за конференцією адвокатів регіонів як вищим регіональним органом адвокатського самоврядування.

В рішеннях Ради адвокатів України також наголошується, що оскільки прийняття рішення про затвердження Радою адвокатів України порядку висування та обрання делегатів конференції адвокатів регіонів, з'їзду адвокатів України, а також регламенту конференції адвокатів регіону є їх легітимізацією, то *проведення конференції, з'їзду адвокатів України поза межами та у спосіб не затверджений рішенням Ради адвокатів України означає втрату цієї*

легітимізації [374]. Говорячи про спосіб проведення виборів при формуванні органів адвокатського самоврядування, слід зупинитися на питанні про форму голосування. Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не визначено форму голосування під час формування органів адвокатського самоврядування, тобто допускається як відкрита, так і таємна форма, а відтак повноваженнями щодо визначення форми голосування наділена Рада адвокатів України. Аналіз рішень Ради адвокатів України свідчить про визначення для з'їзду адвокатів альтернативної форми голосування (відкритої чи таємної) за рішенням даного органу [396; 397; 400], для конференцій адвокатів регіону – як відкритої форми голосування, так і альтернативної форми за рішенням конференції, для зборів адвокатів – відкритої форми голосування [311; 312; 313; 314; 315; 399].

Багаторічна практика обрання представницьких органів адвокатури та інших державних (недержавних) структур переконливо показує, що форма голосування значною мірою визначає його результати. Обрання певної особи з використанням відкритої форми голосування може не відбутися в умовах таємного волевиявлення. В основі цього явища лежать відомі психологічні особливості поведінки частини адвокатського корпусу, представники якої схильні до конформізму, побоюючись негативних наслідків відкритого висловлення власних переконань. Більш тривале й складне в організаційному плані таємне голосування дозволяє врахувати справжнє волевиявлення усіх прошарків адвокатської спільноти [177, с. 359].

На відміну від положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у сфері прокурорського та суддівського самоврядування питання щодо форми голосування встановлено на законодавчому рівні. Так нормами Закону України «Про прокуратуру» безпосередньо визначено, що делегати на всеукраїнську конференцію прокурорів, як найвищий орган прокурорського самоврядування, обираються шляхом таємного голосування простою більшістю голосів з числа вільно висунутих альтернативних кандидатів (ч. 2 ст. 69). Шляхом таємного голосування Всеукраїнська конференція прокурорів обирає

також президію конференції (ч. 3 ст. 70) [381]. Так само таємна форма голосування встановлена Законом України «Про судоустрій та статус суддів» щодо обрання зборами суддів кожного суду (крім місцевих загальних судів) делегатів на з'їзд суддів України (ч. 6 ст. 128), зборами суддів місцевого загального суду делегатів на спільні збори суддів місцевих загальних судів в Автономній Республіці Крим, кожній області, містах Києві та Севастополі (п. 1 ч. 7 ст. 128), спільними зборами суддів місцевих загальних судів в Автономній Республіці Крим, кожній області, містах Києві та Севастополі делегатів на з'їзд суддів України (п. 2 ч. 7 ст. 128). Ч. 11 ст. 128 також визначено, що збори суддів приймають рішення відкритим голосуванням, якщо не буде прийнято рішення про проведення таємного голосування. Рішення з'їзду суддів України приймаються відкритим або таємним голосуванням, окрім визначених Законом питань, якій приймаються з'їздом шляхом таємного голосування (ч. 6 ст. 132) [386].

Враховуючи роль адвокатського самоврядування в контексті забезпечення практичної реалізації засад верховенства права та досягнення цілей справедливого правосуддя, формування органів адвокатського самоврядування має відбуватися у відповідності із загальновизнаними стандартами демократичних виборів, які стосуються «всієї сукупності соціальних відносин із погляду ефективної реалізації права на демократію» [236] та є «незнижуваним мінімумом» [445, с. 56] необхідної та допустимої поведінки суб'єктів виборчого процесу.

У найбільш систематизованому вигляді загальноєвропейські принципи в галузі виборів викладено у Кодексі належної практики у виборчих справах, (Code of good practice in electoral matters), який звів разом і кодифікував основні європейські принципи організації вільних та демократичних виборів та є еталонним документом Ради Європи у цій галузі [153]. У пояснювальній доповіді до Кодексу, ухваленій Венеціанською комісією на 52-му пленарному засіданні (Венеція, 18-19 жовтня 2002 року), наголошується, що поряд із правами людини й верховенством права одним з трьох стовпів європейської конституційної

спадщини, а також діяльності Ради Європи, є демократія. Демократія немислима без виборів з дотриманням певних засад, які й дають підстави вважати їх за демократичні. Вибори, що відповідають спільним для європейської спадщини засадам, на які спирається справді демократичне суспільство, мають провадитися з дотриманням таких основних норм: виборче право має бути загальним, рівним, вільним і прямим при таємному голосуванні. Крім того, вибори мають провадитися регулярно. Всі ці принципи в сукупності становлять європейську виборчу спадщину [198, с. 12]. За умови дотримання цих основних принципів Венеціанська Комісія визнає чинність різних виборчих систем та різних підходів до організації [153, с. 42].

В контексті наведеного слушною вбачається пропозиція Бакаянової Н., на думку якої прямі вибори доцільно запропонувати при обранні на ключові посади в адвокатському самоврядуванні: голів та членів рад адвокатів регіонів та Ради адвокатів України, голів ревізійних комісій адвокатів регіонів, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Вищої ревізійної комісії адвокатури. Така процедура формування органів адвокатського самоврядування за найкращими зразками виборчих процесів, що існують у суспільстві запобігла б існуванню тих негативних явищ, які на сьогодні існують в організації адвокатури України та роз'єднують її [22, с. 137].

У пояснювальній доповіді до Кодексу належної практики у виборчих справах також зазначається, що вільне голосування охоплює два різних аспекти: вільне формування виборцем своєї думки й вільне вираження цієї думки, тобто вільна процедура голосування й точна оцінка отриманих результатів [198, с. 19]. Таємниця голосування є одним з аспектів вільних виборів, а її призначення зводиться до того, щоб захистити виборців від тиску, яких на них можуть чинити, якщо інші довідаються про те, як вони проголосували. Уся процедура має бути таємницею, а надто опускання бюлетенів й підрахунок голосів [198, с. 12].

З огляду на наведене з метою підвищення демократичності формування органів адвокатського самоврядування вибір форми голосування (таємної чи

відкритої) має бути віднесено до повноважень відповідних організаційних форм адвокатського самоврядування – зборів адвокатів, конференції адвокатів регіону, з'їзду адвокатів України, але з таким уточненням: збори адвокатів, конференція адвокатів регіону, з'їзд адвокатів України приймають рішення таємним голосуванням, якщо не буде прийнято рішення про проведення відкритого голосування, за винятком обрання голови ради адвокатів регіону, голови кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, голови ревізійної комісії адвокатів регіону, голови і заступників голови Ради адвокатів України, голови і заступників голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, голови Вищої ревізійної комісії адвокатури, що здійснюється шляхом таємного голосування.

Важливим аспектом процедури формування органів адвокатського самоврядування є також належне повідомлення про проведення зборів адвокатів, конференції адвокатів регіону, з'їзду адвокатів України, результатом якого є фактична обізнаність і, відповідно, можливість прийняти участь у самоврядних процесах. На сьогодні законодавчо визначено вимоги щодо повідомлення про день, час і місце початку роботи конференції адвокатів і з'їзду адвокатів України, а також встановлено строки належного повідомлення, водночас не визначено його порядок, що неодноразово за історію функціонування адвокатського самоврядування створювало проблемні ситуації на практиці.

До прикладу в Розділі X «Перехідні положення» Закону способи повідомлення адвокатів про проведення установчої конференції адвокатів регіону та установчого з'їзду адвокатів були визначені досить чітко [351] (хоча частково на сьогодні уже є застарілими, зокрема повідомлення факсом). З метою забезпечення належності повідомлення щодо початку роботи органів адвокатського самоврядування доцільним вбачається доповнення законодавчих положень вимогами щодо оприлюднення визначеної інформації щодо початку роботи конференції та з'їзду адвокатів України, а також відповідних матеріалів щодо їх роботи (зокрема визначення переліку питань, що виносяться на

обговорення) на офіційному веб-сайті Національної асоціації України та веб-сайті відповідної ради адвокатів регіону (за наявності такого).

Враховуючи той факт, що на 2024 рік в Україні рівень проникнення інтернету становив орієнтовно 79,2 % та загалом показник інтернет-проникнення в Україні дещо вищий загальносвітового і складає 66 % [308] вбачається, що оприлюднення інформації про день, час і місце початку роботи органів адвокатського самоврядування на відповідних веб-сайтах слід вважати належним. Зокрема згідно позиції Європейського суду з прав людини повідомлення, зроблене лише в електронній формі (в тому числі розміщення в мережі Інтернет), вважається належним, якщо викладення інформації саме в такий спосіб є передбачуваним, тобто закріпленим на законодавчому рівні, послідовним, доступним для чималої кількості осіб і зрозумілим, тобто створює можливість для особи дізнатися про рішення, яке потенційно може впливати на її права [523].

Враховуючи те, що порядок формування органів адвокатського самоврядування базується на засаді виборності, слід зупинитися і на особливостях суб'єктивного «виборчого права» в адвокатському самоврядуванні.

Суб'єктивне значення виборчого права традиційно поділяє останнє на активне та пасивне виборче право. Активне виборче право полягає в можливості громадянина брати участь у голосуванні на виборах, а пасивне – у праві брати участь у виборах як кандидат на виборну посаду до органів публічної влади [95, с. 28].

Право на участь у вирішенні питань організації та діяльності адвокатури, тобто право на адвокатське самоврядування, відповідно до положень Закону гарантується державою (п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону). Відповідно до ч. 2 ст. 43 Закону брати участь у роботі органів адвокатського самоврядування та бути обраними до їх складу можуть лише адвокати України. Отже активне право виборче право – право приймати участь у формуванні органів адвокатського самоврядування – мають усі адвокати, тобто особи, які відповідають вимогам Закону України «Про

адвокатуру та адвокатську діяльність», склали присягу адвоката України, отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Водночас вимоги та особливості реалізації як активного, так і пасивного виборчого права адвоката відрізняються залежно від виду органів адвокатського самоврядування (представницькі та інші органи адвокатського самоврядування), а також територіального рівня (регіонального чи національного) формування органів адвокатського самоврядування.

Так на регіональному рівні як активне, так і пасивне виборче право адвокатів, пов'язане із формуванням представницьких органів адвокатського самоврядування, має певні особливості, пов'язані із адресою робочого місця адвоката. Відповідно до ч. 1 ст. 47 Закону вищим органом адвокатського самоврядування в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі є конференція адвокатів регіону, адреса робочого місця яких знаходиться відповідно в Автономній Республіці Крим, області, містах Києві та Севастополі та відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України. Тобто конференція адвокатів регіону представляє адвокатів регіону, адреса робочого місця яких знаходиться відповідно в Автономній Республіці Крим, області, містах Києві та Севастополі. Так само збори адвокатів, як первинна організаційна форма адвокатського самоврядування, представляють адвокатів відповідного регіону (району області, міста обласного підпорядкування, району міста). Отже й суб'єктами як активного (право обирати), так і пасивного (право бути обраним) виборчого права є адвокати, адреси робочого місця та відомості про яких включені до Єдиного реєстру адвокатів України по даному регіону (районах області, містах обласного підпорядкування, районах міста).

Законом також встановлена вимога щодо реалізації пасивного виборчого права адвоката при формуванні виконавчих, кваліфікаційно-дисциплінарних, контрольно-ревізійних органів адвокатського самоврядування – стаж адвокатської діяльності. Так обраними до складу ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів

регіону, Ради адвокатів України, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Вищої ревізійної комісії адвокатури можуть адвокати, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п’яти років. Окрім того суб’єктами як активного, так і пасивного виборчого права при формуванні виконавчих, кваліфікаційно-дисциплінарних органів, контрольно-ревізійних органів регіонального рівня є адвокати, адреса робочого місця яких знаходиться відповідно в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві, місті Севастополі і відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України.

Законом також встановлено обмеження щодо участі у роботі органів адвокатського самоврядування – відповідно до ч. 5. ст. 31 протягом строку зупинення права на заняття адвокатською діяльністю адвокат не може брати участь у роботі органів адвокатського самоврядування, крім випадків, коли таке право зупинено у зв’язку з призначенням особи на посаду до органу державної влади з’їздом адвокатів України.

Окрім того особливістю створення ради адвокатів регіону, Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури є наявність їх статусу юридичної особи, що обумовлює наявність додаткових процедур відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

В межах даного підрозділу вважаємо за доцільне звернути увагу також на окремі правові позиції Верховного Суду України, оскільки вони безпосередньо стосуються порядку формування органів адвокатського самоврядування. Так у постанові Верховного Суду України від 6 вересня 2016 року (справа № 21-966а16 (826/19572/14)) було сформовано правовий висновок, відповідно до якого у разі виникнення спору між адвокатами щодо квоти представництва делегатів на з’їзд адвокатів України від адвокатів регіону, порядку формування делегацій адвокатів на цей форум, порядку внесення відомостей до ЄРАУ, організаційного, методичного, інформаційного забезпечення ведення та контролю за внесенням відомостей до ЄРАУ, інших правовідносин, що стосуються внутрішньостатутної

діяльності цієї організації, на розгляд спорів з таких правовідносин *суди адміністративної юрисдикції не мають компетенції* [330].

6 травня 2020 року (справа № 160/9696/18) Велика Палата Верховного суду України сформувала ще одну правову позицію, відповідно до якої у разі виникнення спору між адвокатами щодо порядку денного конференції адвокатів, місця її проведення, обирання голови та членів ради адвокатів регіону, обрання делегатів на з'їзд адвокатів України; визначення кількості членів кваліфікаційної і дисциплінарної палат кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, обрання голови та членів кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, затвердження штатного розпису і кошторису ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; розгляду та затвердження звіту ради адвокатів регіону, представництва делегатів на конференції адвокатів регіону, порядку формування делегацій адвокатів на цей форум, організаційного, методичного, інформаційного забезпечення ведення та контролю за внесенням відомостей до ЄРАУ, *інших правовідносин, що стосуються внутрішньостатутної діяльності цієї організації,* то *такі спори можуть чи мають розв'язуватися в позасудовому порядку.* Велика Палата Верховного Суду вважає, що на такі (окреслені в позовній заяві) спірні правовідносини *не поширюється не тільки юрисдикція адміністративних судів, але й компетенція судів інших юрисдикцій* [331]. 24 червня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у цивільній справі № 758/733/18, розглядаючи спір щодо визнання низки рішень Ради адвокатів України незаконними, посилаючись на рішення Великої Палати Верховного Суду у справі № 160/9696/18 (постанова від 6 травня 2020 року), скасував попередні рішення та закрив провадження у справі [325].

Відповідно до ч. 1 ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Згідно зі ст. 64 Конституції право на судовий захист не може бути обмежене. Ч. 3 ст. 124 Конституції визначено, що юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення [211]. В Рішенні Конституційного Суду № 9-зп від

25 грудня 1997 року щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України, визначено, що ч. 1 ст. 55 Конституції треба розуміти так, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд не може відмовити у правосудді, *якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод*. Відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв, скарг, оформлених відповідно до чинного законодавства, є порушенням права на судовий захист, яке згідно зі статтею 64 Конституції України не може бути обмежене. Ч. 2 ст. 124 Конституції України необхідно розуміти так, що *юрисдикція судів, тобто їх повноваження вирішувати спори про право та інші правові питання, поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі* [414].

У Рішенні Конституційного Суду від 23 травня 2001 року № 6-рп/2001 також визначено, що «внутрішня організація, взаємовідносини членів об'єднань громадян, їх підрозділів, статутна відповідальність членів цих об'єднань регулюються корпоративними нормами, встановленими самими об'єднаннями громадян, які базуються на законі; визначаються питання, які належать до їх внутрішньої діяльності або виключної компетенції і підлягають самостійному вирішенню. Отже, втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб у здійснювану в рамках закону діяльність об'єднань громадян не допускається». У Рішенні зазначається, що аналіз положень ст. 124 у взаємозв'язку з положеннями ч. 1 ст. 55 Конституції дає підстави дійти висновку, що судам підвідомчі будь-які звернення фізичної особи щодо захисту своїх прав і свобод. *Конституція України не обмежує право громадянина на оскарження до суду цих ….актів, якщо він вважає, що в результаті їх застосування порушено чи порушуються його права чи свободи* [413].

Право на участь у вирішенні питань організації та діяльності адвокатури, тобто право на адвокатське самоврядування, відповідно до положень Закону гарантується державою (п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону). Отже у разі виникнення спору

щодо внутрішньостатутної діяльності органів адвокатського самоврядування особа має право оскаржити акти органів адвокатського самоврядування, якщо вважає, що в результаті їх застосування порушено чи порушуються її права.

2.3. Система суб'єктів адвокатського самоврядування

В межах окреслення проблематики даного підрозділу вбачається за доцільне звернути увагу на такі аспекти. По-перше, чинне законодавство не оперує таким поняттям як «суб'єкт адвокатського самоврядування», а лише поняттями «орган адвокатського самоврядування», «організаційно-правова форма адвокатського самоврядування», хоча термін «суб'єкт» в аспекті носія певного роду діяльності чи суб'єктивного права є широко вживаним у національному законодавстві. Наприклад Законом України «Про безоплатну правничу допомогу» до системи надання безоплатної правничої допомоги віднесено: 1) Координаційний центр з надання правничої допомоги; 2) суб'єктів надання безоплатної первинної правничої допомоги; 3) суб'єктів надання безоплатної вторинної правничої допомоги [353].

По-друге, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» чітко не визначено систему адвокатського самоврядування, а відповідно до п. 2 ст. 6 Статуту Національної асоціації адвокатів України «систему адвокатського самоврядування складають загальнодержавні та регіональні *організаційні форми адвокатського самоврядування*, визначені ст. 46 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Водночас п.п. 3-4 ст. 6 Статуту як складові системи адвокатського самоврядування визначено вже загальнодержавні та регіональні *органи адвокатського самоврядування.* При цьому якщо в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» застосування понять «організаційна форма адвокатського самоврядування» та «орган адвокатського самоврядування» як синонімічних прослідковується

опосередковано, то у Статуті Національної асоціації адвокатів України – безпосередньо.

По-третє, враховуючи наведене вище, в наукових працях присвячених проблематиці адвокатського самоврядування «система адвокатського самоврядування» здебільшого ототожнюється із «системою органів адвокатського самоврядування» [62; 406; 508].

Так Яловий О. визначає, що *система адвокатського самоврядування* складається з таких організаційних структур як З'їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури, Конференція адвокатів регіону, Рада адвокатів регіону, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія та Ревізійна комісія регіону [508, с. 854].

Василенко М. робить висновок, що «особливості правового статусу органів адвокатського самоврядування обумовлені зокрема наявністю широкого кола *суб'єктів адвокатського самоврядування»* [53, с. 174]. Водночас, розглядаючи адвокатське самоврядування як систему, автор визначає її як саме як «*систему спеціальних органів*, через які адвокати можуть самостійно забезпечити внутрішню самоорганізацію та самоврядування з метою забезпечення дотримання ними норм професійної етики та дисципліни» [53, с. 174].

Габані І., досліджуючи елементи адвокатського самоврядування, відносить до таких «органи адвокатського самоврядування, ради адвокатів, збори адвокатів, комісії з дисциплінарних справ адвокатів та процес прийняття колегіальних рішень» [106, с. 529], фактично відмежовуючи «органи адвокатського самоврядування» від «рад адвокатів, зборів адвокатів, комісій з дисциплінарних справ», хоча далі по тексту автор відносить до органів адвокатського самоврядування «ради, збори та комісії» [106, с. 529], що в цілому не узгоджується ні з логікою, ні з чинним законодавством.

Веснін С. у дисертаційному дослідженні окремий розділ присвятив дослідженню «системи органів адвокатського самоврядування, порядок

створення й функціонування яких є об'єктом адміністративно-правового регулювання», в межах якого робить висновок, що «елементами адвокатського самоврядування є національні та регіональні органи адвокатського самоврядування, інші структури, утворені для забезпечення їх діяльності» [62, с. 75]. Водночас в межах підрозділу автор так і не зазначає, які ж «структури, утворені для забезпечення їх діяльності». Далі Веснін С. зазначає, що «у регіональних відділеннях Національної асоціації адвокатів України діють такі регіональні органи та форми адвокатського самоврядування: Конференція адвокатів регіону; Рада адвокатів регіону; Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури; Ревізійна комісія адвокатів. До Національних органів самоврядування належать: З'їзд адвокатів України; Рада адвокатів України; Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури» [62, с. 75], оминаючи на загальнодержавному рівні органів адвокатського самоврядування Вищу ревізійну комісію адвокатури.

По-четверте, не лише в нормативно-правових актах, але й в науковій літературі не простежується єдиний підхід щодо віднесення тих чи інших суб'єктів адвокатського самоврядування до органів адвокатського самоврядування зокрема, та чітко визначений перелік органів адвокатського самоврядування загалом. До прикладу Бойко М. до органів адвокатського самоврядування відносить Національну асоціацію адвокатів України, конференцію адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), раду адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста [39, с. 495]. Тому, як відзначає Іваницький С., питання про віднесення органів кваліфікаційно-дисциплінарної чи контрольно-ревізійної компетенції до системи органів адвокатського самоврядування залишається дискусійним. Одні правники заперечують можливість їх включення до переліку органів адвокатського самоврядування. Інші допускають можливість доповнення переліку органів адвокатського самоврядування ревізійними комісіями. Треті наполягають, що кваліфікаційно-дисциплінарні й ревізійні комісії є органами адвокатського самоврядування [178, с. 551]. Водночас

науковець справедливо наголошує, що саму суть самоврядування в адвокатурі важко уявити без самостійного вирішення адвокатським співтовариством кваліфікаційних та дисциплінарних питань, контролю за колегами, які розпоряджаються спільними фінансово-матеріальними ресурсами [177, с. 370].

Зважаючи на наведене, слід констатувати, що проблематика системи суб'єктів адвокатського самоврядування є такою, що потребує поглибленої наукової дискусії та подальших наукових пошуків.

Зважаючи на те, що, як ми уже відзначали вище, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не оперує поняттям «суб'єкт адвокатського самоврядування», а лише поняттями «орган адвокатського самоврядування», «організаційно-правова форма адвокатського самоврядування», першочергово зупинимося на розкритті більш загального поняття – «суб'єкт».

Філософський енциклопедичний словник визначає дане поняття як: особу, організовану групу осіб, соціальну, етнічну та політичну спільноту, суспільство загалом, що здійснюють властиву їм діяльність, спрямовану на практичне перетворення предметної дійсності, теоретичне й духовно-практичне освоєння об'єктивної реальності; носія означених якостей, що уможливлюють виконання ним суспільно значущих функцій [501, с. 613].

Тлумачний словник української мови характеризує поняття «суб'єкт» з різних позицій: 1) з точки зору філософії – як істоту, здатну до пізнання навколишнього світу й до цілеспрямованої діяльності; 2) з точки зору юриспруденції – як особу або організацію як носія певних прав і обов'язків [442].

В свою чергу під категорією «суб'єкт права» у науковій літературі розуміється універсальна правова форма особи (фізичної та юридичної), яка з огляду на свою специфіку є носієм усіх своїх суб'єктивних прав та обов'язків, закріплених у правових нормах (об'єктивному праві); а під «суб'єктом правовідносин» – не тільки універсальна, а й унікальна і специфічна правова форма реалізації особами (суб'єктами права) своїх прав і обов'язків у певному правовідношенні [428, с. 93]. Отже під суб'єктами адвокатського

самоврядування в найбільш узагальненому вигляді слід розуміти осіб, які, наділені законодавством відповідним спеціальним правовим статусом та виступають учасниками відносин у сфері самоврядування адвокатури. А орган адвокатського самоврядування, виходячи з аналізу Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», – це структурний елемент адвокатського самоврядування, наділений повноваженнями щодо реалізації завдань адвокатського самоврядування, визначених Законом. Тобто вочевидь категорія «суб'єкт адвокатського самоврядування» є набагато ширшою ніж «орган адвокатського самоврядування».

Враховуючи окреслені вище дискусійні питання науково-теоретичного характеру та окремі неузгодженості чинного законодавства, варто погодитися із тим, що потреба у використанні поняття «система» виникає тоді, коли йдеться про складний об'єкт (проблему, явище), який не можна точно відобразити однією моделлю, особливо за умов функціонування з урахуванням невизначеностей [230, с. 25-26]. За даних обставин з метою визначення та окреслення системи суб'єктів адвокатського самоврядування в першу чергу вважаємо за доцільне звернутися до сутності поняття «система».

Незважаючи на численне застосування даного поняття в різних сферах наукової діяльності, спостерігається досить широкий діапазон підходів до його розуміння. Зокрема у словникових виданнях загального спрямування поняття «система» розглядається у таких значеннях: 1) порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком чого-небудь; 2) форма організації, будова чого-небудь (державних, політичних, господарських одиниць, установ і т. ін.); 3) сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднуваних за спільною ознакою, призначенням; 4) сукупність принципів, які є основою певного вчення; 5) будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин [48, с. 1320–1321; 441, с. 203–204].

Кваша О., досліджуючи поняття «система» у філософсько-правовому аспекті, звертає увагу, що система починається там, де певна множина елементів

виявляється як певним чином упорядкована, утворюючи певну цілісність, властивості якої не зводяться до властивостей складових елементів; системний об’єкт не розкладається на окремі елементи, його неможливо пізнати, якщо виокремити лише один наявний у ньому зв’язок [190, с. 36].

В основі загальної теорії систем існує три постулати: 1) функціонування системи може бути описане на основі вивчення структурно-функціональних зв’язків між елементами, що її утворюють як цілісність; 2) організація (структура) системи розкривається (проявляється) через властивості та функції її елементів, які безпосередньо взаємодіють із зовнішнім середовищем (оточенням) системи; 3) організація системи цілком визначає її функції і взаємодію із середовищем, тобто динаміку, особливості, наслідки буття (життєдіяльності) системи [436, с. 15].

Загалом аналіз визначень поняття «система» вказує на таку суттєву тенденцію: прагнення відобразити спрямованість системи на вирішення практичного завдання (технічного, виробничого, управлінського тощо), її певну цілісність та впорядкованість. Ця тенденція вказує на цілеспрямованість системи, наявність мети, яка поєднує частини в цілісність, що певним чином підпорядкована досягненню мети. Головна властивість цілісної системи, що відрізняє її від сумативної системи, є наявність інтегративних властивостей. Саме тому систему можна визначити як цілісну відмежовану сукупність взаємозв’язаних елементів, якій притаманні нові інтегративні властивості, що є якісно вищими від суми властивостей окремих частин [436, с. 28–29].

Досліджуване поняття найкраще конкретизується у процесі розгляду її властивостей: а) система перш за все є сукупністю елементів; б) між елементами існують суттєві зв’язки чи властивості, які за силою зв’язку перевищують зв’язки між елементами системи та елементами, які не входять у систему (під суттєвими зв’язками розуміють такі, які закономірно з необхідністю визначають інтегровані властивості системи; ці суттєві зв’язки визначають систему, відділяючи її від простої сукупності (конгломерату) і виділяють її з навколишнього середовища у вигляді цілого об’єкта); в) системі властива певна

організація, що виявляється у зменшенні ентропії системи в порівнянні з ентропією сукупності елементів, які складають систему; організація системи призводить до зменшення безладу, зменшення кількості можливих станів системи; г) існування інтеграційних властивостей, тобто властивостей, які властиві системі в цілому і не властиві жодному елементу системи. Тобто властивості системи не зводяться тільки до властивостей її елементів [447, с. 15–16]. Отже головними властивостями та ознаками поняття «система» є комплексність (сукупність елементів), цілісність, інтегративність, організована впорядкованість, мережа взаємозв'язків між елементами (компонентами, підсистемами), цілеспрямованість.

Переходячи до аналізу безпосередньо системи суб'єктів адвокатського самоврядування слід враховувати, що система – сукупність взаємопов'язаних підсистем, тому вивчення системи завжди починають із визначення її структури – кількості підсистем, їх зв'язності (відношень), тобто кожну з підсистем вивчають з урахуванням зв'язків між ними, а не ізольовано [230, с. 19]. Підсистема є частиною цілісного утворення у складі певної системи. Тому підсистема – це фактично система в системі більш високого порядку [436, с. 34].

Тому слід зважати, що система суб'єктів адвокатського самоврядування є підсистемою системи вищого порядку – системи адвокатури, «яку утворює сукупність взаємодіючих елементів, що поєднані між собою зв'язками та відносинами, які дозволяють забезпечити високі стандарти надання професійної правничої допомоги [177, с. 482]. Критеріями для включення в систему адвокатури є наявність спеціальної правосуб'єктності (адвокатський статус); підпорядкованість загальній меті (забезпечення високих стандартів надання професійної правничої допомоги); нормативно закріплена спроможність здійснювати функції адвокатури чи істотно сприяти їх реалізації [178, с. 482].

При цьому підсистеми взаємодіють у процесі цілеспрямованого функціонування системи, тому фактичні цілі функціонування підсистем мають відповідати цілям системи, тобто існує принцип єдності цілей [230, с. 20]. Отже при визначенні системи суб'єктів адвокатського самоврядування слід

враховувати той факт, що остання є підсистемою системи вищого порядку – системи адвокатури, а тому мета функціонування системи суб'єктів адвокатського самоврядування має відповідати меті функціонування системи адвокатури.

Зокрема Веснін С. робить висновок, що «метою системи органів адвокатського самоврядування є забезпечення незалежності адвокатури від органів публічної адміністрації, їх посадових та службових осіб (широке значення) та створення умов для реалізації права адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, передбаченому законодавством (вузьке значення)» [62, с. 69], що є хибним, оскільки ні у вузькому, ні у широкому розумінні визначена автором мета системи органів адвокатського самоврядування не відповідає меті системи адвокатури.

Відповідно метою системи суб'єктів адвокатського самоврядування (як підсистеми системи вищого порядку – системи адвокатури) слід вважати створення найбільш оптимальних умов організації та функціонування, за яких інститут адвокатури здатен в найбільш раціональний спосіб в повній мірі реалізувати свої роль і призначення правозахисного інституту для ефективної реалізації покладених на нього завдань щодо «здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги» (п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [78, с. 295].

Подальше дослідження ми спрямуємо на розгляд «системи суб'єктів адвокатського самоврядування» як системи в системі більш високого порядку (системі адвокатури), для чого слід окреслити її вихідну (первинну) складову, якою постає «елемент» – як неподільна в умовах даної системи частина, з якої складаються інші частини системи. Елемент означає кінцевий, неподільний, своєрідний поріг членування в межах даної якості системи, елементарний її носій [436, с. 34]. При характеристиці не розглядається його будова, а розглядаються його властивості як одиниці у межах цілого. У системі як органічному цілому елемент є мінімальною одиницею, здатною до відносно самостійного функціонування [237]. Таким «елементарний носієм» в площині системи

суб'єктів адвокатського самоврядування виступає спеціальний суб'єкт – адвокат, тобто особа зі спеціальним правовим статусом, що здійснює незалежну професійну діяльність щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту (ч. 1 ст. 2 Закону), що безпосередньо корелюється із визначенням адвокатського самоврядування у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» як «гарантованого державою *права адвокатів* самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури» (п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону).

Як ми уже звертали увагу, в наукових працях, присвячених проблематиці адвокатського самоврядування, «система адвокатського самоврядування» здебільшого ототожнюється із «системою органів адвокатського самоврядування» [62; 53; 106; 406; 508]. Іваницький С. розглядає систему адвокатського самоврядування дещо ширше, відносячи до останньої не лише органи адвокатського самоврядування, але й адвокатів [178, с. 483], із чим ми цілком погоджуємося. Водночас на наше переконання до системи суб'єктів адвокатського самоврядування поряд із підсистемою органів адвокатського самоврядування слід віднести також і Національну асоціацію адвокатів України. Хоча, як відмічає Бакаянова Н., дійсно, із положень Статуту Національної асоціації адвокатів України випливає, що НААУ не розглядається як складова системи адвокатського самоврядування [23, с. 299], адже у Статуті система адвокатського самоврядування ототожнюється із системою органів адвокатського самоврядування.

В контексті обґрунтування нашої позиції вважаємо за доцільне звернути увагу, що роль професійних об'єднань адвокатів як суб'єктів адвокатського самоврядування підкреслюється зокрема у Рекомендації № R(2000)21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів, в якій визначено, що «адвокатам слід дозволяти і спонукати їх до створення й приєднання до місцевих, національних і міжнародних *професійних об'єднань, які, власними силами або разом з іншими органами, опікуватимуться посиленням професійних стандартів і забезпеченням захисту незалежності та інтересів*

адвокатів. Адвокатські колегії та інші професійні об'єднання адвокатів мають бути органами, побудованими на засадах самоврядування, незалежними від влади і від широкого загалу. Слід поважати діяльність адвокатських колегій та інших професійних об'єднань адвокатів щодо захисту своїх членів та їхньої незалежності від неналежних обмежень або втручань» [405]. В Основних положеннях про роль адвокатів також підкреслюється, що адвокатам має бути надано *право формувати самоврядні асоціації для представництва їх інтересів, постійного навчання, перепідготовки й підтримування їх професійного рівня. Виконавчі органи професійних асоціацій обираються їх членами і здійснюють свої функції без зовнішнього втручання* [282]. Наведені положення корелюється в тому числі із завданнями адвокатського самоврядування, визначеними ст. 44 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», зокрема такими як: забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності; підтримання високого професійного рівня адвокатів; створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності, що свідчить про необхідність віднесення Національної асоціації адвокатів України до системи суб'єктів адвокатського самоврядування.

Національна асоціація адвокатів України та органи адвокатського самоврядування як складові системи суб'єктів адвокатського самоврядування поєднуються стійкими системоутворювальними зв'язками, функціонують на засадах взаємовпливу і взаємозалежності у загальносистемних процесах адвокатського самоврядування, підпорядковуючись єдиній меті, на підтвердження чого вважаємо за доцільне навести такі положення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також Статуту Національної асоціації адвокатів України [350; 461]:

– Національна асоціація адвокатів України є недержавною некомерційною професійною організацією, яка об'єднує всіх адвокатів України (ч.1 ст. 45 Закону) – як вихідних базових елементів в площині системи суб'єктів адвокатського самоврядування;

– Національна асоціація адвокатів України утворюється з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування (ч. 1 ст. 45 Закону);

– Національна асоціація адвокатів України діє через організаційні форми адвокатського самоврядування (ч. 3 ст. 45 Закону);

– З'їзд адвокатів України як вищий орган адвокатського самоврядування затверджує статут Національної асоціації адвокатів України та вносить до нього зміни (ч. 3 ст. 45, п. 2 ч. 7 ст. 54 Закону);

– контроль за фінансово-господарською діяльністю Національної асоціації адвокатів України, її органів здійснює Вища ревізійна комісія адвокатури (ч. 1 ст. 53 Закону);

– Рада адвокатів України приймає рішення про розпорядження коштами і майном Національної асоціації адвокатів України відповідно до призначень коштів і майна, визначених статутом Національної асоціації адвокатів України та рішеннями з'їзду адвокатів України; визначає друкований орган Національної асоціації адвокатів України; забезпечує ведення офіційного веб-сайту Національної асоціації адвокатів України (п.п. 10, 12, 13 ч. 4 ст. 55 Закону);

– Голова Ради адвокатів України за посадою є головою Національної асоціації адвокатів України, представляє Національну асоціацію адвокатів України в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях, перед громадянами (ч.ч. 1, 2 ст. 56 Закону);

– Голова Ради адвокатів України розпоряджається коштами і майном Національної асоціації адвокатів України відповідно до затвердженого кошторису, організовує і забезпечує роботу секретаріату Національної асоціації адвокатів України (ч. 3 ст. 56 Закону);

– Національна асоціація адвокатів України організовує, координує та забезпечує діяльність органів адвокатського самоврядування (п. 1 ст. 6 Статуту);

– органи адвокатського самоврядування виконують функції органів Національної асоціації адвокатів України на загальнодержавному та регіональному рівнях (п. 2 ст. 6 Статуту).

Отже в площині адвокатського самоврядування діяльність Національної асоціації адвокатів України спрямована на забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування, а діяльність органів адвокатського самоврядування, які організаційно функціонують в межах останньої, – на їх безпосередню реалізацію, що свідчить зокрема про інтегральність системи суб'єктів адвокатського самоврядування, а також її синергізм, тобто «ефективність функціонування системи є вищою ніж сумарна ефективність ізольованого функціонування її елементів» [136, с. 36]. Таке якісне перевершення відбувається за рахунок не сумативного, а органічного, інтегративного поєднання властивостей взаємодіючих елементів. Така взаємодія зумовлює, зокрема, властивість емерджентності [436, с. 94]. При цьому відносна самостійність елементів системи дозволяє їм набути системної спеціалізації. Це означає, що вони виконують певну роль, певні, притаманні тільки їм функції в системі. Тому за системні властивості цілого (системи) несуть відповідальність всі її частини [436, с. 37].

Слід також звернути увагу, що при Національній асоціації адвокатів України створено низку органів та інших суб'єктів, діяльність яких також спрямована на забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування. Так за даними офіційного веб-сайту при Національній асоціації адвокатів України діють [284]: Секретаріат, комітети, Науково-консультативна рада, Опікунська рада, Центр надання методичної допомоги та координації волонтерського руху адвокатів з правового захисту військовослужбовців, Науково-методичний Центр досліджень адвокатури і права, Рада старійшин адвокатів, Вища школа адвокатури, Експертна рада з питань акредитації та сертифікації щодо підвищення кваліфікації адвокатів, Всеукраїнська благодійна організація «Благодійний фонд допомоги адвокатам».

В аспекті наведеного варто погодитися із Бакаяновою Н., що розвиток адвокатського самоврядування обумовлюється в тому числі «саморухом», тобто внутрішніми процесами, якими зокрема є діяльність комітетів як постійних колегіальних органів, які функціонують при Національній асоціації адвокатів України. Створення та повноваження комітетів хоча й не визначені чинним Законом, проте передбачені Статутом Національної асоціації адвокатів України, Положенням про Раду адвокатів України, положеннями про комітети, прийнятими Радою адвокатів України. Фактично діяльність комітетів обумовлена нагальними потребами вирішення проблемних питань адвокатської діяльності, необхідністю отримання рекомендацій у сфері реалізації професійних прав адвокатів, підвищенням кваліфікації тощо. Комітети, таким чином, з'явилися внаслідок активності самих адвокатів, їх прагнень взяти участь у реалізації завдань адвокатського самоврядування, навіть якщо вони не обрані до складу органів адвокатського самоврядування відповідно до порядку їх формування [19, с. 26].

Наведене стосується не лише діяльності комітетів Національної асоціації адвокатів України, але й інших її органів та суб'єктів, що функціонують при ній.

Так згідно Порядку підвищення професійного рівня адвокатів України, затвердженого Рішенням Ради адвокатів України 3 липня 2021 року № 63 організація та реалізація процесу підвищення професійного рівня адвокатів в Україні здійснюється Вищою школою адвокатури Національної асоціації адвокатів України за сприяння рад адвокатів регіонів та сторонніми операторами підвищення професійного рівня адвокатів, що акредитовані згідно з цим Порядком. Органи адвокатського самоврядування співпрацюють з Вищою школою адвокатури Національної асоціації адвокатів України з питань підвищення професійного рівня адвокатів України, надають їй необхідну інформацію та пропозиції [318].

Експертна рада з питань акредитації та сертифікації утворена Національною асоціацією адвокатів України за рішенням Ради адвокатів України як постійно діючий колегіальний робочий орган НААУ, що діє з метою

організаційно-методичного забезпечення акредитації операторів підвищення кваліфікації, акредитації заходів з підвищення кваліфікації адвокатів, сертифікації осіб, які допускаються операторами підвищення кваліфікації до проведення заходів з підвищення кваліфікації адвокатів в якості доповідачів, лекторів, тренерів або експертів [302].

Секретаріат Національної асоціації адвокатів України є постійно діючим органом, що забезпечує статутну діяльність Національної асоціації адвокатів України та функції, покладені на Раду адвокатів України. Відповідно до розпорядження голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України від 23 грудня 2013 року № 31 основними завданнями Секретаріату є організаційне, експертно-аналітичне, правове, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України, Голови Національної асоціації адвокатів України, Голови Ради адвокатів України, заступників Голови, а також підготовки та проведення з'їздів адвокатів України [375].

Секретаріат відповідно до покладених на нього завдань в тому числі: забезпечує в установленому порядку підготовку і проведення з'їздів адвокатів України та засідань Ради адвокатів України, організацію виконання їх рішень;

забезпечує ведення Єдиного реєстру адвокатів України; розробляє проекти рішень з'їздів адвокатів України і Ради адвокатів України та здійснює їх експертизу; забезпечує представництво Національної асоціації адвокатів України в судах, інших державних органах; забезпечує в межах своїх повноважень захист професійних прав адвокатів та гарантій здійснення адвокатської діяльності; організовує заходи з підвищення кваліфікації адвокатів, науково-методичного забезпечення адвокатської діяльності, стажування та кваліфікаційних іспитів; забезпечує діяльність Вищої ревізійної комісії адвокатури; забезпечує діяльність створених комітетів, рад, центрів та інших органів і структур Національної асоціації адвокатів України (Ради адвокатів України) тощо [375].

Науково-консультативна рада є постійно діючим консультативно-дорадчим органом, утвореним при Національній асоціації адвокатів України. Завданнями Науково-консультативної ради є розробка науково-обґрунтованих рекомендацій з питань, пов’язаних з: набуттям права на заняття адвокатською діяльністю, організаційними формами адвокатської діяльності; видами адвокатської діяльності, правами і обов'язками адвокатів, гарантіями адвокатської діяльності; зупиненням та припиненням права на заняття адвокатською діяльністю; дисциплінарною відповідальністю адвоката; адвокатським самоврядуванням та здійсненням в Україні адвокатської діяльності адвокатом іноземної держави. До завдань Науково-консультативної ради також належать визначення пріоритетних напрямів наукових досліджень у галузі адвокатури і адвокатської діяльності та сприяння підвищенню кваліфікації адвокатів України. Загалом Науково-консультативна рада покликана сприяти зміцненню та розвитку інституту адвокатури в Україні [168].

Науково-методичний центр дослідження адвокатури і права створений рішенням Ради адвокатів України від 6 квітня 2013 року № 120 та є постійно діючим допоміжним органом, утвореним при Національній асоціації адвокатів України, основним завданням якого є забезпечення реалізації повноважень Національній асоціації адвокатів України, Національній асоціації адвокатів України, пов’язаних зі здійсненням наукової, науково-технічної, науково-педагогічної, науково-організаційної, культурно-мистецької та видавничої діяльності [184, с. 121; 492].

Діяльність Опікунської ради, утвореної після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну у березні 2022 року Національною асоціацією адвокатів України з метою розподілу благодійної допомоги адвокатам та їх сім’ям, що постраждали внаслідок воєнних дій [142], а також Всеукраїнської благодійної організації «Благодійний фонд допомоги адвокатам», створеної з метою надання матеріальної підтримки адвокатам та членам їх сімей, які опиняються у скрутних життєвих обставинах – хвороба, смерть близьких та рідних, поховання адвокатів, які не мають родин, або родини, які належать до

незахищених верств населення, пошкодження або знищення житла внаслідок стихійного лиха [105], також слід вважати частиною самоврядних процесів адвокатури, обумовлених необхідністю підтримки та допомоги представникам адвокатської спільноти та/або членам їх сімей. Зокрема Рекомендацією № R (2000)21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності визначено, що «адвокатські колегії та інші професійні об'єднання адвокатів слід заохочувати до забезпечення незалежності адвокатів і, окрім іншого, до… сприяння добробуту представників професії та допомоги їм або членам їхніх сімей, якщо того вимагають обставини» [405].

Зокрема станом на початок 2024 року Опікунською радою було розглянуто понад 700 заяв адвокатів та членів їх сімей з усіх регіонів України, за результатами розгляду яких було прийнято рішення щодо надання матеріальної допомоги насамперед сім'ям загиблих адвокатів-військовослужбовців, родинам загиблих адвокатів. Опікунська рада приймає також рішення про надання допомоги на лікування адвокатам, що отримали важкі поранення в зоні бойових дій чи членам сімей таких адвокатів, а також адвокатам, що потребують життєво необхідного лікування. Однією із категорій адвокатів, які отримують матеріальну допомогу від органів адвокатського самоврядування є й ті, житло яких повністю або частково було зруйновано. Надавалася матеріальна допомога й іншим категоріям адвокатів, які були внаслідок воєнних дій позбавлені засобів для існування [157, с. 564].

Хоча органи та суб'єкти, що функціонують при Національній асоціації адвокатів України не визначені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в якості суб'єктів адвокатського самоврядування, однак їх діяльність безпосередньо корелюється із такими завданнями адвокатського самоврядування, визначеними Законом як: забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності; підтримання високого професійного рівня адвокатів; створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності. Окрім того такий перелік завдань може бути доповнений з огляду на п. 4 Принципу V Рекомендації № REC(2000)21 Комітету

Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів, в якому акцентується увага, що адвокатські колегії та інші професійні об'єднання адвокатів слід заохочувати до забезпечення незалежності адвокатів і, окрім іншого, до: a) безстрашного відстоювання і підтримки справи правосуддя; b) захисту ролі адвокатів у суспільстві та, зокрема, обстоювання їхньої честі, гідності та доброчесності; c) сприяння участі адвокатів у програмах, які забезпечують доступ до правосуддя особам в економічно несприятливому становищі, зокрема наданню адвокатами безоплатної правової допомоги та юридичних консультацій; d) сприяння реформам законодавства, підтримки таких реформ і обговорення чинного чи запропонованого законодавства; e) сприяння добробуту представників професії та допомоги їм або членам їхніх сімей, якщо того вимагають обставини; f) співпраці з адвокатами з інших країн, зокрема беручи до уваги роботу міжнародних організацій адвокатів і міжнародних міжурядових чи недержавних організацій; g) просування якомога вищих професійних стандартів компетентності адвокатів і забезпечення додержання адвокатами стандартів поведінки та дисципліни [405].

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що поряд із підсистемою органів адвокатського самоврядування до системи суб'єктів адвокатського самоврядування слід віднести Національну асоціацію адвокатів України, а також органи та суб'єкти, що функціонують при ній: 1) Національна асоціація адвокатів України (органи та суб'єкти, що функціонують при ній) та органи адвокатського самоврядування, як складові системи суб'єктів адвокатського самоврядування, поєднуються стійкими системоутворювальними зв'язками, функціонують на засадах взаємовпливу і взаємозалежності у загальносистемних процесах адвокатського самоврядування, підпорядковуючись єдиній меті; 2) в площині адвокатського самоврядування діяльність Національної асоціації адвокатів України, органів та суб'єктів, що функціонують при ній спрямована на забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування, а діяльність органів адвокатського самоврядування, які організаційно функціонують в межах Національної асоціації, – на їх безпосередню реалізацію, що у сукупності

забезпечує досягнення єдності мети їх функціонування і свідчить про інтегральність системи суб'єктів адвокатського самоврядування.

Отже система суб'єктів адвокатського самоврядування, складається з двох підсистем:

1) суб'єктів, які реалізують завдання адвокатського самоврядування (підсистема органів адвокатського самоврядування, що складається з компонентів нижчого порядку – загальнодержавних (з'їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури) та регіональних (конференції адвокатів регіону, ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури, ревізійні комісії адвокатів регіону) органів адвокатського самоврядування);

2) суб'єктів, які забезпечують та сприяють реалізації завдань адвокатського самоврядування (підсистема Національної асоціації адвокатів України, органів та суб'єктів, що функціонують при ній (Секретаріат, комітети, Науково-консультативна рада, Опікунська рада, Науково-методичний Центр досліджень адвокатури і права, Вища школа адвокатури, Експертна рада з питань акредитації та сертифікації щодо підвищення кваліфікації адвокатів тощо), інтегрально поєднаних в організаційній та функціональній площинах в межах Національної асоціації адвокатів України як форми професійного об'єднання адвокатів.

2.4. Організаційні форми адвокатського самоврядування

Надзвичайно важливим аспектом організаційних основ будь-якого правового інституту є організаційні форми тих чи інших його проявів, система цих форм. Не є винятком у цьому питанні і адвокатура [23, с. 132]. Чинний Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» оперує такими термінами

як «організаційні (організаційно-правові) форми адвокатської діяльності» та «організаційні форми адвокатського самоврядування». Якщо першій категорії у науковій літературі приділялася досить значна увага, зокрема такими вченими як Бакаянова Н., Варфоломеєва Т., Вільчик Т., Джабурія О., Іваницький С., Іванцова А., Ланцев В., Новік В., Руденко М., Савченко Я., Яловий О. та ін., то дослідженню сутності та видів організаційних форм адвокатського самоврядування належної уваги досі не приділено. Фрагментарно дане питання розглядалося лише в межах проблематики більш загального характеру Бакаяновою Н. та Іваницьким С.

Водночас в чинному законодавстві спостерігається невизначеність та непослідовність застосування категорії «організаційні форми адвокатського самоврядування», що потребує більш поглибленого наукового дослідження.

По-перше, слід вказати, що ч. 1 ст. 46 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» до організаційних форм адвокатського самоврядування віднесено *конференцію адвокатів регіону* (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), *раду адвокатів регіону* (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), *Раду адвокатів України, з'їзд адвокатів України*. Водночас ч. 2 тієї ж статті визначено, що адвокатське самоврядування здійснюється також (окрім наведених у ч. 1 організаційних форм) через діяльність *кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури* (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), *Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійних комісій адвокатів регіонів* (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), *Вищої ревізійної комісії адвокатури.*

Тобто у Законі наявне внутрішнє протиріччя, адже аналізуючи його положення не вбачається можливим зробити однозначний висновок про те, які саме органи адвокатського самоврядування слід вважати організаційними формами адвокатського самоврядування. Якщо виходити безпосередньо зі змісту ч. 1 ст. 46 Закону кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, ревізійні комісії адвокатів

регіонів та Вища ревізійна комісія адвокатури не є організаційними формами адвокатського самоврядування. Разом з тим сама назва статті 46 визначена як «Організаційні форми адвокатського самоврядування», а тому логіка законодавця щодо такої побудови статті та формулювання її положень видається непослідовною та спірною. Слід також уточнити, що відповідно до Закону Національна асоціація адвокатів України, утворена з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування (ч. 1 ст. 45) діє саме через *організаційні форми адвокатського самоврядування* (ч. 3 ст. 45).

Іваницький С. цілком справедливо наголошує, що саму суть самоврядування в адвокатурі важко уявити без самостійного вирішення адвокатським співтовариством кваліфікаційних та дисциплінарних питань, контролю за колегами, які розпоряджаються спільними фінансово-матеріальними ресурсами. Для узагальненої характеристики органів, які ч. 1 ст. 46 Закону віднесено до «організаційних форм адвокатського самоврядування», на думку науковця можна використовувати поняття «представницькі органи адвокатського самоврядування», тоді як ті, що залишилися, можна розглядати як «інші органи адвокатського самоврядування», «ревізійні органи адвокатського самоврядування» тощо [178, с. 551].

По-друге, відповідно до п. 6.1 Статуту Національної асоціації адвокатів вона організовує, координує та забезпечує діяльність *органів адвокатського самоврядування.* А п. 2 ст. 6 Статуту визначено, що «систему адвокатського самоврядування складають загальнодержавні та регіональні *організаційні форми адвокатського самоврядування*, визначені ст. 46 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»». Хоча п.п. 3-4 ст. 6 Статуту як складові системи адвокатського самоврядування визначено вже загальнодержавні та регіональні *органи адвокатського самоврядування*, серед яких визначено й кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури, Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, ревізійні комісії адвокатів регіонів, Вищу ревізійну комісію адвокатури, які у відповідності до ч. 1 ст. 46 Закону організаційними формами адвокатського самоврядування не визначено.

При цьому поняття «організаційні форми адвокатського самоврядування» застосовується у Законі лише в межах ст. 46, натомість у ст.ст. 21, 31, 32, 34, 43, 47, 48, 52, 54, 55, 57, 58 використовується поняття «органу адвокатського самоврядування». Тому постає питання й про співвідношення термінів «організаційні форми адвокатського самоврядування» та «органи адвокатського самоврядування».

Загалом, виходячи з аналізу Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», можна погодитися із Бакаяновою Н., що терміни «організаційні форми адвокатського самоврядування» та «органи адвокатського самоврядування» вживаються в Законі як синонімічні [23, с. 298]. При цьому якщо в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» застосування понять «організаційна форма адвокатського самоврядування» та «орган адвокатського самоврядування» як синонімічних прослідковується опосередковано, то у Статуті Національної асоціації адвокатів України – безпосередньо.

В контексті наведеного слід констатувати, що однозначність розуміння норм права, логічна послідовність та взаємоузгодженість їх викладення, уніфікованість застосування термінології у нормативно-правовому акті загалом, є базовими вимогами до змісту нормативно-правового акта та норм права, що там містяться, а дотримання таких вимог безпосередньо впливає на ефективність правового регулювання, реалізації правових норм та їх правозастосування.

Отже, враховуючи вищевикладене, задля уточнення змісту поняття «організаційна форма адвокатського самоврядування» вбачається за доцільне дослідити основні науково-теоретичні підходи до тлумачення понять як «організаційна форма», «організаційно-правова форма», а також проаналізувати чинне законодавство щодо їх термінологічного застосування.

Для вирішення поставленого завдання насамперед необхідно окреслити базові поняття, такі як «організація» та «форма». У правничій літературі поняття «організація» тлумачиться по різному, як [387]: властивість будь-якого матеріального об’єкта, що виявляється у впорядкованості структури,

внутрішньої побудови; сукупність пов’язаних між собою складових частин (елементів) відповідного об’єкта, а також зв’язків (взаємовідносин) між ними й іншими об’єктами, у результаті чого утворюється певне зовнішнє органічне середовище; об’єктивне явище, притаманне всім керованим соціальним об’єктам [58, с. 569]; раціональне сполучення та впорядкування всіх елементів певного об’єкта в часі та просторі таким чином, щоб кожен із них сприяв успіху його діяльності; система свідомо скоординованих дій двох і більше осіб, що має на меті об’єднання й підкорення собі дій усіх її членів [3, с. 100]; певна діяльність, що включає розподіл функцій, повноважень, обов’язків, налагодження сталих зв’язків, координацію тощо [195, с. 19].

Термін «форма» теж має різнопланові значення. Так у Великому тлумачному словнику української мови форма визначається як: 1) обриси, контури, зовнішні межі предмета, що визначають його зовнішній вигляд; 2) пристрій, шаблон, за допомогою якого чому-небудь надають певних обрисів, якогось вигляду; 3) тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов’язаний з його сутністю, змістом; 4) спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз, єдність форми і змісту; 5) видимість, зовнішній бік чого-небудь, що не відображає суті справи; 6) спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії [59].

Отже, виходячи з наведеного, обидва терміни є досить багатозначними, при цьому і поняття «організація», і поняття «форма» мають семантично схожі тлумачення в контексті впорядкування внутрішньої побудови або ж структури (тобто внутрішнього прояву змісту). Водночас в межах тематики нашого дослідження, виходячи зі змісту Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «організаційна форма» має відображати конкретні правові моделі організації адвокатського самоврядування в структурній площині, а точніше – типові ознаки зовнішнього прояву організації або ж певного характерного способу організації суб’єктів адвокатського самоврядування (виходячи зі змісту Закону – саме органів адвокатського самоврядування).

Що стосується чинного законодавства, воно не містить безпосередньо визначення поняття «організаційна форма», водночас категорія організаційної форми самоврядування застосовується зокрема у Законах України «Про судоустрій і статус суддів», «Про прокуратуру», в яких організаційні форми суддівського та прокурорського самоврядування визначені цілком логічно та послідовно. Так згідно ч. 1 ст. 127 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» організаційними формами суддівського самоврядування є збори суддів, Рада суддів України, з'їзд суддів України. Ч. 2 ст. 127 визначено, що суддівське самоврядування в Україні здійснюється через: збори суддів місцевого суду, апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду (а у передбачених цим Законом випадках – апеляційної палати вищого спеціалізованого суду), Пленум Верховного Суду; Раду суддів України; з'їзд суддів України [386]. Відповідно до ст. 66 Закону України «Про прокуратуру», яка має назву «Організаційні форми прокурорського самоврядування», прокурорське самоврядування здійснюється через всеукраїнську конференцію прокурорів та Раду прокурорів України [381]. Тобто мова йде так само про різні типи суб'єктів суддівського та прокурорського самоврядування.

Категорія «організаційно-правова форма» в юриспруденції здебільшого застосовується в контексті організаційно-правової форми господарювання або організаційно-правової форми юридичної особи. Так, наприклад, зазначається, що: 1) організаційно-правовою формою господарської діяльності є свого роду конституція, модель, основа, на підставі якої здійснюється господарська діяльність суб'єкта господарювання [193, с. 107]; 2) організаційно-правова форма є визначальною для характеристики об'єкта прав, обов'язків, меж відповідальності конкретного суб'єкта підприємницької діяльності [23, с. 133; 430, с. 185–186]. В правовій літературі також висловлюється думка, що організаційно-правова форма і вид юридичної особи – це синоніми, поняття «юридична особа» та «організаційно-правова форма» не можна відмежовувати одне від одного, оскільки організаційно-правова форма є видовою ознакою юридичної особи. Але на відміну від інших класифікуючих критеріїв видів

юридичних осіб організаційно-правова форма характеризується сукупністю взаємопов'язаних і встановлених у законі ознак, що дають підставу у зовнішньому прояві вирізняти один вид юридичної особи від іншого [229, с. 18-19].

Слід погодитися із висновками Парфір'їва Д., які, за аналогією, вбачається доцільним застосувати й до організаційних форм адвокатського самоврядування. Так науковець, розмірковуючи щодо другого прикметника у понятті «організаційно-правова форма» зазначає, що практично усі ці питання мають у своїй основі нормативні відповіді, закріплені у чинному законодавстві. Виходить, що організаційно-правова форма юридичної особи представляє собою нормативно-правовий припис щодо відповідного виду юридичних осіб. Іншими словами, це специфіка даного виду юридичних осіб, відображена у законодавстві. Виходячи з даної логічної скомпонованої сукупності слів, можна зробити висновок, що організаційно-правова форма юридичної особи представляє собою зовнішню форму організації відповідного виду юридичних осіб, закріплену у праві [288, с. 91].

Що стосується чинного законодавства, єдиним нормативним документом, який містить визначення поняття «організаційно-правова форма» (в контексті форми здійснення господарської (зокрема підприємницької) діяльності) є наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання і споживчої політики України від 28 травня 2004 року № 97, яким затверджено Державний класифікатор України «Класифікація організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004», в якому організаційно-правова форма господарювання визначається як форма здійснення господарської (зокрема підприємницької) діяльності з відповідною правовою основою, яка визначає характер відносин між засновниками (учасниками), режим майнової відповідальності по зобов'язаннях підприємства (організації), порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування діяльності тощо. Об'єктом класифікації є визначені чинним законодавством організаційно-правові форми юридичних осіб

та їх відокремлені підрозділи: філії, представництва, а також підприємці-фізичні особи, які не мають статусу юридичної особи [361].

Слід зауважити, що наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 19 червня 2015 року № 615 до Державного класифікатора були внесені зміни, відповідно до яких у перелік об'єктів організаційно-правових форм господарювання підрозділу 3.7 «Непідприємницькі товариства» (код 700) були включені органи адвокатського самоврядування (код 710) [360]. При цьому положення Державного класифікатора, які стосуються органів адвокатського самоврядування фактично дублюють положення ст. 46 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: «3.7.1 Органи адвокатського самоврядування. Організаційними формами адвокатського самоврядування є конференція адвокатів регіону, рада адвокатів регіону, Рада адвокатів України, з'їзд адвокатів України. Адвокатське самоврядування здійснюється через діяльність конференцій адвокатів регіону, рад адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійних комісій адвокатів регіонів, Вищої ревізійної комісії адвокатури, Ради адвокатів України, з'їзду адвокатів України (28, розділи 1, 7)». Водночас належить звернути увагу, що Державний класифікатор 002:2004 об'єктами організаційно-правових форм господарювання визначає форми здійснення господарської діяльності зі створенням юридичної особи та без створення юридичної особи (фізичні особи-підприємці), при цьому відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» юридичними особами є лише рада адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури та Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісії адвокатури.

Слушним в межах нашого дослідження вбачається зауваження Коваль І., Щербакової Н., які звертають увагу, що доцільно розмежовувати два поняття: організаційно-правова форма, яка стосується діяльності (господарювання, господарська діяльність, підприємництво, підприємницька діяльність, некомерційна господарська діяльність) та організаційно-правова форма, яка

характеризує суб'єкта (суб'єктів господарювання, підприємство, об'єднання підприємств) [193, с. 109].

Окрім того доречними в межах тематики нашого дослідження є висновки Токар А., яка, досліджуючи форми організації органів місцевого управління, пропонує застосовувати для їх класифікації структурно-функціональний критерій, за яким виділяє форми організації органів місцевого управління (структурні форми місцевого управління, тобто зовнішнє вираження нормативно встановлених способів побудови місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування загалом, так і їх структурних одиниць, враховуючи способи взаємодії між ними) і форми діяльності органів місцевого управління (функціональні форми місцевого управління, тобто зовнішнє вираження нормативно-регламентованої діяльності суб'єктів місцевого управління, яка проявляється у системі взаємопов'язаних, розміщених у певному порядку дій та їх результатів) [471, с. 192].

Враховуючи наведене, слід зробити такі узагальнюючі висновки щодо організаційних форм адвокатського самоврядування. По-перше, адвокатське самоврядування можна розглядати у двох площинах – як у статиці, так і в динаміці. Статична площина адвокатського самоврядування відображає його структурний аспект – суб'єктний склад системи адвокатського самоврядування, натомість динамічна площина відображає функціональний аспект – практичну діяльність суб'єктів адвокатського самоврядування та їх взаємодію задля реалізації визначених Законом завдань. Тобто у площині адвокатського самоврядування загалом можна виокремити як форми організації адвокатського самоврядування, так і форми діяльності адвокатського самоврядування. В такому випадку організаційні форми адвокатського самоврядування (форми організації) відображають варіативність суб'єктного складу статичної площини адвокатського самоврядування, тобто структурний аспект адвокатського самоврядування. Отже під організаційною формою адвокатського самоврядування слід розуміти зовнішній прояв нормативно визначених способів організації суб'єктів, які реалізують завдання адвокатського самоврядування.

По-друге, поняття «організаційна форма адвокатського самоврядування», знаходячись у площині варіацій суб'єктів адвокатського самоврядування (виходячи зі змісту Закону – саме органів адвокатського самоврядування), має окреслювати вид суб'єкта, відображати сутнісні зовнішньо-організаційні та інституційні параметри, формалізовані в певній моделі функціонування типологічно подібних суб'єктів. А тому мова має йти про такі організаційні форми адвокатського самоврядування як «конференція адвокатів», «рада адвокатів», «з'їзд адвокатів», «кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури», «ревізійна комісія адвокатури», що відображатиме однорідні характеристики органів. Натомість відповідно до чинної редакції Закону організаційні форми адвокатського самоврядування дублюються в рамках загальнодержавного та регіонального рівнів органів адвокатського самоврядування, що спотворює семантичне значення поняття та хибно відображає типологічний розподіл, а тому слід говорити або про загальнодержавні та регіональні організаційні форми, або про безпосередній перелік таких форм.

Враховуючи наведене, а також зважаючи на суперечливий характер положень ст. 46 Закону щодо визначення переліку організаційних форм адвокатського самоврядування, а також непослідовність застосування понять «організаційна форма адвокатського самоврядування» та «орган адвокатського самоврядування» пропонуємо ст. 46 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» викласти у такій редакції:

«Стаття 46. Організаційні форми адвокатського самоврядування:

Адвокатське самоврядування здійснюється через загальнодержавні (з'їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури) та регіональні (конференція адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), рада адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста

Севастополя), ревізійна комісія адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя)) організаційні форми адвокатського самоврядування».

В межах даного підрозділу вбачається за доцільне зупинитися також на такій організаційній формі адвокатського самоврядування як збори адвокатів, правовий статус яких Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не визначений. Водночас, як цілком слушно відзначає Бакаянова Н., саме збори адвокатів є «первинною формою здійснення самоврядування адвокатами» [20, с. 103]. Іваницький С. також звертає увагу, що «збори адвокатів узагалі не згадується в переліку організаційних форм адвокатського самоврядування (ст. 46 Закону) й складається враження, що законодавець «забув» про наймасовішу форму самоврядування, не визначивши її правовий статус». Такий підхід на думку автора є «помилковим, оскільки загальні збори адвокатів міст (районів) продовжують залишатися первинним й основним джерелом комплектування делегатами конференції адвокатів регіону» [177, с. 361].

Відповідно до ч. 2 ст. 47 Закону, конференція адвокатів регіону скликається радою адвокатів регіону, але тут, як наголошує Бакаянова Н., слід звернути увагу на те, що конференціям передують активні дії адвокатської спільноти у сфері самоврядування [20, с. 103]. У 2012 р. перші установчі конференції адвокатів регіонів відбулися згідно п. 5 розділу Х «Перехідні положення» Закону. Зокрема, Закон встановлював: «Не пізніше шістдесяти днів з дня набрання чинності цим Законом в Автономній Республіці Крим, областях, місті Києві, місті Севастополі проводяться установчі конференції адвокатів регіону. Участь в установчій конференції адвокатів регіону беруть адвокати, які одержали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю за рішенням кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури відповідного регіону, створеної до набрання чинності цим Законом». Таким чином, в установчих конференціях адвокатів регіонів мали можливість приймати участь всі адвокати відповідних регіонів, які вирішили реалізувати свої права як члени самоврядної

адвокатської корпорації. Однак після створення Національної асоціації адвокатів України у регіонах України вже неодноразово скликалися збори адвокатів для обрання делегатів на конференції адвокатів регіонів [20, с. 103].

Так наприклад відповідно до Порядку висування та обрання делегатів Звітно-виборної конференції адвокатів Київської області, затвердженого Рішення Ради адвокатів України від 15 грудня 2021 року № 121 *загальні збори адвокатів* в регіоні (районах області, містах обласного підпорядкування, районах міста) для обрання делегатів на Конференцію проводяться із урахуванням адреси робочих місць адвокатів у Київській області (районах області, містах обласного підпорядкування, районах міста). Квота обрання делегатів на зборах адвокатів регіону визначається виходячи із кількості адвокатів у відповідних районах області, містах обласного підпорядкування, районах міста, але не менше п’яти делегатів від кожного району області, міста обласного підпорядкування, району міста за даними ЄРАУ, згідно списку, сформованого Секретаріатом Ради адвокатів України (п. 3). Участь у зборах адвокатів, що проводяться з метою обрання делегатів на Конференцію, відповідно до затверджених Радою адвокатів України цього Порядку, Регламенту конференції адвокатів регіону та квоти представництва (1 делегат від 25 адвокатів), беруть адвокати, адреси робочого місця та відомості про яких включені до Єдиного реєстру адвокатів України у Київській області згідно списків, сформованих Секретаріатом Ради адвокатів України, за умови виконання ними вимог Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та рішень Ради адвокатів України щодо професійних обов’язків адвоката (п. 4) [310].

П. 5 Порядку також визначено, що у разі, якщо у відповідному районі області, місті обласного підпорядкування, районі міста є один – п’ять адвокатів, відомості про адресу робочого місця яких включено до ЄРАУ по даному регіону (району області, місту обласного підпорядкування, району міста), які виконали вимоги Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та рішення Ради адвокатів України щодо професійних обов’язків адвоката, вони є

делегатами Конференції згідно цього Порядку і включаються до відповідного списку делегатів Конференції [310].

На відміну від конференції адвокатів регіону та з'їзду адвокатів України, кворум для яких визначений на рівні Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», кворум для зборів адвокатів визначається актами корпоративної нормотворчості, якими, як правило, передбачено, що загальні збори адвокатів у регіоні (районах області, містах обласного підпорядкування, районах міста) є повноважними незалежно від кількості адвокатів, які взяли участь в їх роботі, за умови належного їх повідомлення [177, с. 361; 310]. На рівні корпоративних актів також визначається, що делегат Конференції вважається обраним, якщо за нього проголосувало більше половини присутніх на зборах адвокатів у регіоні (районах області, містах обласного підпорядкування, районах міста). У разі, якщо на збори прибув лише один – п'ять адвокатів, вони є делегатами та включаються до списку делегатів Конференції за довідкою особи, визначеною відповідальною за проведення цих зборів уповноваженою особою [310]. У разі, якщо необхідна кількість кандидатів, або жодна із кандидатур не набрала більшості голосів, проводиться рейтингове голосування, і, за визначеною зборами кількістю осіб, їх кандидатури вносяться до списку для голосування [398].

В контексті наведеного слід погодитися із Іваницьким С., який зазначає, що окреслений порядок містить небезпеку заповнення квоти декількома присутніми особами, а тому з метою уникнення обвинувачень в упередженості важливим є неухильне дотримання встановлених вимог щодо належного повідомлення адвокатів відповідного регіону про заплановані збори. Правові підстави зобов'язати чи примусити адвоката з'явитися на виборчі збори на сьогодні відсутні. Встановлення мінімального кількісного «порогу» для визначення кворуму під час проведення загальних зборів адвокатів регіонів області є безумовно корисним, адже стимулюватиме до забезпечення дійсно репрезентативного складу делегатів. Єдиним аргументом проти цього є організаційні ускладнення, пов'язані із забезпеченням прибуття потрібного

числа адвокатів-виборців, серед частини яких поширене явище абсентеїзму [177, с. 361–362].

Порядок повідомлення про заплановані збори адвокатів у регіоні (районах області, містах обласного підпорядкування, районах міста) також регламентується на рівні корпоративних актів. Так обов'язок щодо визначення заходів із організаційно-технічного забезпечення проведення регіональних зборів адвокатів з метою висунення і обрання делегатів Конференції, визначення часу, дати та місця проведення зборів адвокатів; здійснення оголошення та повідомлення, пов'язаних із проведенням зборів адвокатів покладається на відповідні Ради адвокатів регіону. Рішення ради адвокатів регіону щодо проведення регіональних зборів адвокатів з метою висунення і обрання делегатів Конференції оприлюднюється на наступний день після його прийняття на веб-сайті ради адвокатів регіону (за наявності) та скеровується електронною поштою до Секретаріату Ради адвокатів України (Секретаріату Національної асоціації адвокатів України) для оприлюднення на офіційному веб-сайті НААУ [310]. Окрім того на рівні корпоративних актів адвокатського самоврядування регламентовано порядок реєстрації адвокатів перед початком зборів, безпосередньо сам регламент проведення зборів, інформацію, яка повинна бути відображена у протоколів зборів адвокатів та строки передачі такого протоколу голові ради адвокатів регіону.

Загалом необхідність закріплення зборів адвокатів як організаційної форми адвокатського самоврядування на рівні Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» на наш погляд є дискусійною. Бакаянова Н. зазначає, що не чисельність адвокатів у регіонах обумовлює впровадження у законодавство терміну «збори адвокатів», а той факт, що, по-перше, вони проводяться та, по-друге, мають свої повноваження. Законодавче закріплення зборів адвокатів як форми адвокатського самоврядування на думку дослідниці активізує діяльність адвокатської спільноти у регіонах, підсилить можливості регіональних органів адвокатського самоврядування, забезпечить довіру адвокатів до національних органів адвокатури [20, с. 104].

З іншого боку на сьогодні процедурні питання порядку проведення зборів адвокатів у регіоні (районах області, містах обласного підпорядкування, районах міста), як зазначалося вище, досить детально регламентовано на рівні корпоративних актів адвокатського самоврядування (Порядку висування та обрання делегатів конференції адвокатів, Регламенту конференції адвокатів, що затверджуються рішеннями Ради адвокатів України), що на наш погляд цілком відповідає сутності адвокатського самоврядування та відображає такий системно-організаційний прояв самоврядного управління як «саморегулювання». Тим більше, що основні засади організації та діяльності органів адвокатського самоврядування визначено саме на рівні Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Зокрема у Висновку щодо проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших пов'язаних законодавчих актів України, підготовленому у рамках проекту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» справедливо звертається увага, що «Закон має встановлювати основні правила щодо адвокатського самоврядування, однак має обмежуватися регламентацією основних аспектів… детальна регламентація може бути виправдана значними змінами в структурі адвокатського самоврядування. Втім, після перехідного періоду, потрібного для завершення реформи адвокатури, важливо, щоб подальший розвиток відбувався в напрямі дерегуляції самоврядування» [97, с. 18].

Висновки до розділу 2

Дослідження організації діяльності адвокатського самоврядування сприяло отриманню наступних висновків.

1. Визначено, що публічно-правовий статус органів адвокатського самоврядування, який являє собою інтегральну абстрактну конструкцію, яка, тим

не менш, має об'єктивну фіксацію в нормах права, що: характеризує правовий потенціал та функціональне призначення органів адвокатського самоврядування у системному полі публічно-правових зв'язків; окреслює та обумовлює характер та вектори взаємодії органів адвокатського самоврядування як з іншими суб'єктами адвокатського самоврядування, адвокатами, так і з представниками влади, громадянського суспільства та міжнародної спільноти; визначає їх якісні унікальні параметри в системі публічно-правових відносин; моделює не лише можливу, але й їх належну правову поведінку, обумовлений поєднанням таких аспектів їх функціонування: а) органи адвокатського самоврядування наділені низкою публічних повноважень (окремі з яких є публічно-владними) щодо управління професійною діяльністю адвокатів із правом видання владних приписів, обов'язкових до виконання всіма адвокатами згідно прямої вказівки Закону; б) повноваження, порядок формування та діяльності органів адвокатського самоврядування чітко окреслені рамками Закону; в) органи адвокатського самоврядування мають право діяти на власний розсуд у межах встановлених повноважень, тобто наділені дискреційними повноваженнями; г) задля виконання покладених на них публічних завдань мають у своєму розпорядженні інструменти публічної адміністрації; ґ) за своєю правовою природою є квазідержавними органами; д) публічно-правовий характер їх діяльності виражається у спрямованості на забезпечення публічного інтересу шляхом сприяння наданню належної кваліфікованої правничої допомоги у поєднанні з контролем за здійсненням незалежної професійної діяльності адвоката й дотриманням норм професійної етики задля належного виконання покладених на інститут адвокатури завдань, а відтак – забезпечується реалізація інтересів невизначеного кола осіб.

2. Обґрунтовано, що у системному ракурсі правовий статус усіх органів адвокатського самоврядування за своїм характером є публічно-правовим, що обумовлено єдиною метою функціонування інтегральної системи суб'єктів адвокатського самоврядування, спрямованою на забезпечення публічного інтересу, водночас їх правове становище в системі публічно-правових зв'язків не

є однорідним, адже визначається різновекторним функціональним призначенням відповідних органів в системі суб'єктів адвокатського самоврядування.

3. Аргументовано необхідність диференціації публічно-правового статусу органів адвокатського самоврядування, що зумовлено специфікою представницьких, виконавчих, кваліфікаційно-дисциплінарних, контрольно-ревізійних функцій органів адвокатського самоврядування, наявністю/відсутністю владних повноважень. Запропоновано диференціювати публічно-правовий статус органів адвокатського самоврядування за превалюючим характером або внутрішнім змістом діяльності суб'єкта: 1) публічно-правовий статус представницьких органів адвокатського самоврядування; 2) публічно-правовий статус виконавчих органів; 3) публічно-владний правовий статус кваліфікаційно-дисциплінарних органів; 4) публічно-правовий статус контрольно-ревізійних органів.

4. Визначено, що елементний склад структури публічно-правового статусу органів адвокатського самоврядування є відмінним за змістовим навантаженням, але однаковим за комплектністю і включає: а) функціонально-компетенційний (мета, завдання та повноваження) та б) організаційно-структурний (порядок утворення (формування), порядок обрання на посади, вимоги та обмеження до кандидатів на посади, організація діяльності, ієрархічна підпорядкованість) блоки статичних елементів, а також відповідальність, як динамічний елемент, що характеризується обмежувально-забезпечуючим характером по відношенню до повноважень.

5. Доведено, що механізм квотування виступає регулятивним засобом нормування та забезпечення рівного представлення та належного врахування інтересів усіх представників адвокатського корпусу у відповідному складі органів адвокатського самоврядування шляхом визначення норм представництва, співмірних кількості адвокатів на відповідному регіональному рівні за даними Єдиного реєстру адвокатів України, а відтак він має відповідати принципам справедливості, рівності, пропорційності та об'єктивності, що обумовлює необхідність визначення чітких критеріїв визначення квот, які на

сьогодні фактично відсутні, про що свідчить в тому числі існуюча практика їх встановлення на регіональному рівні.

Обґрунтовано доцільність стандартизації диференціювання квот представництва на підставі розмежування регіонів за категоріями залежно від кількості адвокатів на відповідному регіональному рівні за даними Єдиного реєстру адвокатів України та затвердження таких стандартизованих квот з'їздом адвокатів України як вищим органом адвокатського самоврядування.

6. Визначено, що в системі адвокатського самоврядування спостерігається тенденція централізації повноважень із посиленням владної вертикалі, що обмежує демократичні засади функціонування адвокатського самоврядування та знижує можливості адвокатів впливати на ухвалення рішень на регіональному рівні, а саме: а) повноваження рад адвокатів регіону щодо скликання та проведення конференції адвокатів регіону по суті є декларативними, оскільки фактичне проведення конференції потребує централізованого встановлення квоти представництва, затвердження регламенту і порядку висування та обрання делегатів конференції на кожну конференцію адвокатів регіону; б) затвердження таких документів, які стосуються діяльності регіональних органів адвокатського самоврядування як регламент конференції адвокатів регіону, положення про раду адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, ревізійну комісію адвокатів регіону, а також регламентів кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону здійснюється не на регіональному рівні, а централізовано – Радою адвокатів України; в) порядок проведення зборів адвокатів у регіоні (районах області, містах обласного підпорядкування, районах міста), які не визначені Законом як організаційна форма адвокатського самоврядування, але фактично проводяться з метою обрання делегатів на конференцію адвокатів регіону, на практиці регламентується порядком висування та обрання делегатів конференції адвокатів, регламентом конференції адвокатів, що затверджуються рішеннями Ради адвокатів України; г) до повноважень Ради адвокатів Законом віднесено скасування рішень регіональних рад адвокатів, хоча відповідно до ч. 2 ст. 48

Закону рада адвокатів регіону підконтрольна і підзвітна конференції адвокатів регіону.

7. Обґрунтовано, що адвокати відповідних регіонів повинні мати право самостійно вирішувати питання регіонального значення через обрані ними органи адвокатського самоврядування відповідно до принципу субсидіарності, що зменшить централізований вплив, не порушуючи єдності системи адвокатського самоврядування, та загалом відповідатиме сутності самоврядного управління в адвокатурі як прояву демократії.

Аргументовано доцільність закріплення повноважень щодо затвердження порядку висування та обрання делегатів конференції адвокатів регіону, регламенту конференції адвокатів регіону за радою адвокатів регіону, а положень та регламентів ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону – за конференцією адвокатів регіонів як вищим регіональним органом адвокатського самоврядування.

8. Визначено, що з метою підвищення демократичності формування органів адвокатського самоврядування вибір форми голосування (таємної чи відкритої) має бути віднесено до повноважень відповідних органів самоврядування – зборів адвокатів, конференції адвокатів регіону, з'їзду адвокатів України, з таким уточненням: «збори адвокатів, конференція адвокатів регіону, з'їзд адвокатів України приймають рішення таємним голосуванням, якщо не буде прийнято рішення про проведення відкритого голосування, за винятком обрання голови ради адвокатів регіону, голови кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, голови ревізійної комісії адвокатів регіону, голови і заступників голови Ради адвокатів України, голови і заступників голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, голови Вищої ревізійної комісії адвокатури, що здійснюється шляхом таємного голосування».

9. З метою забезпечення належності повідомлення щодо початку роботи органів адвокатського самоврядування запропоновано доповнити законодавчі положення вимогами щодо оприлюднення визначеної інформації щодо початку

роботи конференції та з'їзду адвокатів України, а також відповідних матеріалів щодо їх роботи (зокрема визначення переліку питань, що виносяться на обговорення) на офіційному веб-сайті Національної асоціації України та веб-сайті відповідної ради адвокатів регіону (за наявності такого).

10. Визначено особливості активного та пасивного виборчого права в адвокатському самоврядуванні. Активне право виборче право – право приймати участь у формуванні органів адвокатського самоврядування – мають усі адвокати, тобто особи, які відповідають вимогам Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», склали присягу адвоката України, отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Водночас вимоги та особливості реалізації як активного, так і пасивного виборчого права адвоката відрізняються залежно від виду органів адвокатського самоврядування (представницькі та інші органи адвокатського самоврядування), а також територіального рівня (регіонального чи національного) формування органів адвокатського самоврядування:

а) на регіональному рівні при формуванні органів адвокатського самоврядування суб'єктами як активного (право обирати), так і пасивного (право бути обраним) виборчого права є адвокати, адреси робочого місця та відомості про яких включені до Єдиного реєстру адвокатів України по даному регіону (районах області, містах обласного підпорядкування, районах міста);

б) Законом встановлено вимогу щодо реалізації пасивного виборчого права адвоката при формуванні виконавчих, кваліфікаційно-дисциплінарних, контрольно-ревізійних органів адвокатського самоврядування – стаж адвокатської діяльності (обраними до складу ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону, Ради адвокатів України, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Вищої ревізійної комісії адвокатури можуть адвокати, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років).

11. Визначено, що первинною складовою або ж «елементарним носієм» в площині системи суб'єктів адвокатського самоврядування виступає спеціальний

суб’єкт – адвокат, тобто особа зі спеціальним правовим статусом, якій державою гарантовано право вирішувати питання організації та діяльності адвокатури у порядку та межах встановлених Законом.

12. Акцентовано увагу, що при визначенні системи суб’єктів адвокатського самоврядування слід враховувати той факт, що остання є підсистемою системи вищого порядку – системи адвокатури, а тому має бути дотриманий принцип «єдності цілей», за якого мета функціонування системи суб’єктів адвокатського самоврядування має відповідати меті функціонування системи адвокатури.

13. Обґрунтовано, що поряд із підсистемою органів адвокатського самоврядування до системи суб’єктів адвокатського самоврядування слід віднести Національну асоціацію адвокатів України, а також органи та суб’єкти, що функціонують при ній: а) визначені групи суб’єктів, як складові системи суб’єктів адвокатського самоврядування, поєднуються стійкими системоутворювальними зв’язками, функціонують на засадах взаємовпливу і взаємозалежності у загальносистемних процесах адвокатського самоврядування, підпорядковуючись єдиній меті; 2) в площині адвокатського самоврядування діяльність Національної асоціації адвокатів України, органів та суб’єктів, що функціонують при ній спрямована на забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування, а діяльність органів адвокатського самоврядування, які організаційно функціонують в межах Національної асоціації, – на їх безпосередню реалізацію, що у сукупності забезпечує досягнення єдності мети їх функціонування і свідчить про інтегральність системи суб’єктів адвокатського самоврядування.

14. Доведено, що система суб’єктів адвокатського самоврядування, складається з двох підсистем: а) суб’єктів, які реалізують завдання адвокатського самоврядування (підсистема органів адвокатського самоврядування, що складається з компонентів нижчого порядку – загальнодержавних (з’їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія

адвокатури) та регіональних (конференції адвокатів регіону, ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури, ревізійні комісії адвокатів регіону) органів адвокатського самоврядування); б) суб'єктів, які забезпечують та сприяють реалізації завдань адвокатського самоврядування (підсистема Національної асоціації адвокатів України, органів та суб'єктів, що функціонують при ній (Секретаріат, комітети, Науково-консультативна рада, Опікунська рада, Науково-методичний Центр досліджень адвокатури і права, Вища школа адвокатури, Експертна рада з питань акредитації та сертифікації щодо підвищення кваліфікації адвокатів тощо), інтегрально поєднаних в організаційній та функціональній площинах в межах Національної асоціації адвокатів України як форми професійного об'єднання адвокатів.

15. Визначено, що адвокатське самоврядування можна розглядати у двох площинах – як у статиці, так і в динаміці. Статична площина адвокатського самоврядування відображає його структурний аспект – суб'єктний склад системи адвокатського самоврядування, натомість динамічна площина відображає функціональний аспект – практичну діяльність суб'єктів адвокатського самоврядування та їх взаємодію задля реалізації визначених Законом завдань. Тобто у площині адвокатського самоврядування загалом можна виокремити як форми організації адвокатського самоврядування, так і форми діяльності адвокатського самоврядування.

Організаційні форми адвокатського самоврядування (форми організації) відображають варіативність суб'єктного складу статичної площини адвокатського самоврядування, тобто структурний аспект адвокатського самоврядування. Отже під організаційною формою адвокатського самоврядування слід розуміти зовнішній прояв нормативно визначених способів організації суб'єктів, які реалізують завдання адвокатського самоврядування.

16. Обґрунтовано, що поняття «організаційна форма адвокатського самоврядування», знаходячись у площині варіацій суб'єктів адвокатського самоврядування (виходячи зі змісту Закону – саме органів адвокатського самоврядування), має окреслювати вид суб'єкта, відображати сутнісні

зовнішньо-організаційні та інституційні параметри, формалізовані в певній моделі функціонування типологічно подібних суб'єктів. Тобто мова має йти про такі організаційні форми адвокатського самоврядування як «конференція адвокатів», «рада адвокатів», «з'їзд адвокатів», «кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури», «ревізійна комісія адвокатури», що відображатиме однорідні характеристики органів. Натомість відповідно до чинної редакції Закону організаційні форми адвокатського самоврядування дублюються в рамках загальнодержавного та регіонального рівнів органів адвокатського самоврядування, що спотворює семантичне значення поняття та хибно відображає типологічний розподіл, а тому слід говорити або про загальнодержавні та регіональні організаційні форми, або про безпосередній перелік таких форм.

17. Зважаючи на суперечливий характер положень ст. 46 Закону щодо визначення переліку організаційних форм адвокатського самоврядування, а також непослідовність застосування у Законі понять «організаційна форма адвокатського самоврядування» та «орган адвокатського самоврядування» запропоновано ст. 46 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» викласти у такій редакції:

«Стаття 46. Організаційні форми адвокатського самоврядування:

Адвокатське самоврядування здійснюється через загальнодержавні (з'їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури) та регіональні (конференція адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), рада адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), ревізійна комісія адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя)) організаційні форми адвокатського самоврядування».

РОЗДІЛ 3
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

3.1. Компетенція та повноваження органів адвокатського самоврядування

На сучасному етапі розвитку української держави одним із найважливіших правозахисних інститутів є адвокатура. У контексті інтеграційних процесів проблема значимості адвокатури як одного з інститутів демократії, гаранта захисту прав і свобод людини та внутрішньої організації громадянського суспільства є назрілою та важливою. Реальність забезпечення права на захист прав і свобод людини є показником рівня демократичності суспільства, який значною мірою обумовлюється якістю адвокатського самоврядування в межах конкретного суспільства [42, с. 3].

Не зважаючи на те, що у вітчизняному законодавстві та законодавстві зарубіжних держав є норми, які врегульовують адвокатське самоврядування, останнє ще перебуває в процесі своєї інституалізації, вироблення правових норм, дотримання яких уможливлювало б здійснення адвокатського самоврядування та механізмів [42, с. 3].

Інститут адвокатського самоврядування відіграє ключову роль у забезпеченні демократичності суспільства та захисту прав і свобод людини. Адвокатське самоврядування є важливим елементом громадянського суспільства, оскільки воно сприяє незалежності адвокатури, підвищенню якості правничої допомоги та зміцненню верховенства права. При цьому, процес інституалізації адвокатського самоврядування в Україні ще не завершений. Існуючі правові норми, хоча й визначають основні засади діяльності органів адвокатського самоврядування, не забезпечують достатньої ефективності їх функціонування. Зокрема, спостерігаються прогалини у визначенні компетенції

цих органів, що ускладнює реалізацію їхніх повноважень та функцій. Це, своєю чергою, може впливати на рівень правового захисту громадян, знижуючи ефективність реалізації конституційного права на правничу допомогу. Крім того, в умовах інтеграційних процесів та демократизації суспільства актуалізується питання вдосконалення правового регулювання адвокатського самоврядування з урахуванням міжнародних стандартів. Важливою є необхідність чіткого розмежування повноважень між різними органами адвокатського самоврядування, забезпечення прозорості їх діяльності та підвищення відповідальності за прийняті рішення.

З метою забезпечення належного здійснення адвокатської діяльності, дотримання гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів, забезпечення високого професійного рівня адвокатів та вирішення питань дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні діє адвокатське самоврядування [350]. Якою ж компетенцією володіє адвокатське самоврядування? Та і загалом, що включає в себе поняття “компетенція органів адвокатського самоврядування”?

Трактування терміна “competence” часто зумовлене тим, із якої мови він перекладений. Наприклад, у французькій мові “competence” має два значення – компетенція та обізнаність; в англійській – три: здатність, або вміння, компетентність, компетенція. Так, в англо-українському словнику лексеми “competence” і “competency” тлумачаться як абсолютно тотожні. Обидві вони мають однакові основні значення: спроможність і правомочність. Із “competence” (“competency”) співвідноситься українське поняття “компетентність” та у другому значенні – “компетенція” [9, с. 88-92; 11, с. 120].

Трактування словниками поняття «компетенції» відображає переважно соціальну сторону діяльності суб’єкта, фіксує коло заданих ззовні цілей і способів діяльності. Знання, коло питань, досвід подані як узагальнені поняття, що не стосуються конкретної особи, які не є її особистісним надбанням. Так, у професійній діяльності компетенція суб’єкта визначається посадовими обов’язками й посадовою інструкцією, а в системі освіти - цілями навчальної

діяльності суб'єкта освіти і навчальним планом. Поняття «компетентний» стосується особи, яка володіє компетенцією, і є оцінною категорією щодо ефективного виконання своїх повноважень або функцій. Компетентність виступає в українській мові як якість, яка дозволяє їй (або навіть дає право) вирішувати певні завдання, ухвалювати рішення, виносити судження в певній галузі. Основою цієї якості є знання, обізнаність, досвід соціально-професійної діяльності людини [11, с. 224-234].

У західній науці й досі існує певна термінологічна й концептуальна плутанина навколо понять "компетенція" та "компетентність". Дефініція "компетентність" (competence) вживається стосовно функціональних галузей, а "компетенція" (competency) – поведінкових, але таке розрізнення використовується у науковій літературі непослідовно. Компетенція є сферою відносин між набутими знаннями та практичною діяльністю людини, а компетентність – комплексом сформованих компетенцій, що застосовуються в усіх сферах діяльності людини. Водночас слід зазначити, що без знань немає компетенції, проте не кожне знання і не в будь-якій ситуації проявляється як компетенція. Очевидним є те, що компетенції не тотожні знанням, умінням та навичкам, а принципово від них відрізняються. Передусім відмінність між знаннями і компетенціями полягає в тому, що останні існують у певному виді діяльності, а не лише у формі інформації про неї (можна знати, але бути неспроможним використати ці знання у певній діяльності). Від умінь вони відрізняються здатністю бути застосованими для розв'язання найрізноманітніших завдань (перенесення на різні об'єкти впливу). На відміну від навичок, компетенції усвідомлені й не автоматизовані, що дає людині змогу діяти не лише у ситуації, звичній для неї, а й у нестандартній [9, с. 88-92]. У науковому просторі досить замало тлумачень категорії "компетенція органів адвокатського самоврядування". Є тлумачення суміжних понять, зокрема, М. Бойко визначає, що зміст інституційної спроможності органів адвокатського самоврядування розкривається через їх організаційні форми та повноваження [38, с. 25].

Узагальнюючи вищевикладене, компетенція органів адвокатського самоврядування – це сукупність встановлених законом та нормативними актами завдань, функцій та повноважень спеціальних суб'єктів адвокатури – органів адвокатського самоврядування, які забезпечують здатність ефективно виконувати функції самоврядної організації адвокатури, спрямовані на регулювання адвокатської діяльності, захист професійних прав адвокатів, забезпечення дотримання етичних стандартів, контролю за якістю правничої допомоги та представництва інтересів адвокатської спільноти перед органами державної влади. Компетенція органів адвокатського самоврядування за своєю адміністративною природою є організаційно-правовим інструментом реалізації інституційної спроможності адвокатури як самоврядної професійної спільноти.

У Законі України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" не визначено чітко компетенцію органів адвокатського самоврядування. Однак, є норма, яка визначає їх завдання. Зокрема, завданнями адвокатського самоврядування є: 1) забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності; 2) підтримання високого професійного рівня адвокатів; 3) утворення та забезпечення діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; 4) створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності; 5) забезпечення відкритості інформації про адвокатуру та адвокатську діяльність; 6) забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України; 7) участь у формуванні Вищої ради правосуддя у порядку, визначеному законом [350].

М. Бойко визначає, що інституційна спроможність органів адвокатського самоврядування визначає їх здатність виконувати публічно-правові функції та завдання, зокрема: питання вдосконалення певних правил, процедур вирішуються на з'їзді адвокатів України та конференції адвокатів регіону; організаційними питаннями займається РАУ або рада адвокатів регіонів (питаннями місцевого значення); органи адвокатського самоврядування мають власні ресурси, які надходять зі щорічних адвокатських внесків і відрахувань; для підвищення кваліфікації адвокатів, отримання нових знань й практичних

навичок існує Вища школа адвокатури; рівень фахової підготовки адвокатів встановлює КДКА [38, с. 25].

У системі публічного управління ці органи повинні сприяти створенню оптимальних умов для безперешкодної комунікації суб'єктів адвокатської діяльності як між собою, так і з органами публічної влади, соціумом, міжнародним співтовариством. У свою чергу, У. Бек виокремлює дві основні форми реалізації забезпечувальної функції: представницьку (представництво спільних інтересів адвокатів) й комунікативну (створення оптимальних умов, засобів та модусів для вільного (безперешкодного) обміну інформацією між суб'єктами адвокатської діяльності та іншими учасниками суспільних відносин). У системі публічного управління органи адвокатського самоврядування виконують низку функцій, обумовлених їх цілями та завданнями. До таких функцій належать функція формування високопрофесійного та інтолерантного до корупції адвокатського корпусу, функція встановлення етичних стандартів адвокатської діяльності, захисна та забезпечувальна функції. Для їх реалізації органам адвокатського самоврядування надано низку повноважень, у тому числі делегованих державою [33, с. 118–123].

Отже, компетенція органів адвокатського самоврядування в Україні є багато структурною категорією, що включає завдання, функції та повноваження, що трансформуються в певний вплив на інститут адвокатури. Визначення компетенції в такому форматі сприяє чіткому розумінню ролі органів адвокатського самоврядування в правовій системі України, а також забезпечує їх ефективну діяльність у системі публічного управління.

За адміністративною природою, компетенція органів адвокатського самоврядування в Україні поділяється на:

1) нормативно-організаційну, що передбачає розробку, прийняття та впровадження нормативних та локальних актів, які регулюють діяльність функціональних суб'єктів інституту адвокатури. Відповідна компетенція також направлена на встановлення правил та механізмів, які регулюють відносини у сфері адвокатської діяльності;

2) представницька, що визначає особливості представництва інтересів адвокатури з органами державної влади, судовими установами, міжнародними організаціями та в суспільстві загалом;

3) контролююча, що передбачає здійснення контролю за дотриманням стандартів професійної етики та належного виконання адвокатами своїх обов’язків, а також контроль за діяльністю адвокатських об'єднань;

4) комунікативна, що визначає особливості комунікації та взаємодії між адвокатами та іншими суб’єктами інституту адвокатури;

5) освітньо-кваліфікаційна, що спрямована на забезпечення постійного професійного розвитку адвокатів;

6) компетенція інституційного розвитку, що включає стратегічне планування розвитку адвокатури; створення умов для самовдосконалення та професійного росту адвокатів; впровадження нових технологій для підвищення ефективності адвокатської діяльності; співпраця з науковими установами та правничими школами для розвитку правової науки тощо.

Тобто, компетенція органів адвокатського самоврядування в Україні визначає їх здатність забезпечувати реалізацію завдань, покладених на адвокатуру, та виконання делегованих державою функцій, що сприяють утвердженню верховенства права, захисту прав людини та свобод, а також підвищенню правової культури суспільства, що реалізується через повноваження органів адвокатського самоврядування для незалежності адвокатів, підтримки високого професійного рівня, контролю за дотриманням етичних стандартів та захистом прав адвокатів.

Повертаючись до завдань адвокатського самоврядування, то слід сказати, що відповідно до статті 45 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" Національна асоціація адвокатів України (далі - НААУ) є недержавною некомерційною професійною організацією, яка об’єднує всіх адвокатів України та утворюється з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування. Національна асоціація адвокатів України: 1) представляє адвокатуру України у відносинах з органами державної влади,

органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, підприємствам, установами, організаціями незалежно від форми власності, громадськими об’єднаннями та міжнародними організаціями, делегує представників до органів державної влади; 2) захищає професійні права адвокатів та забезпечує гарантії адвокатської діяльності; 3) забезпечує високий професійний рівень адвокатів України; 4) забезпечує доступ та відкритість інформації стосовно адвокатів України; 5) виконує інші функції відповідно до норм законодавства [350].

Національна асоціація адвокатів України є юридичною особою та діє через організаційні форми адвокатського самоврядування, передбачені цим Законом. Національна асоціація адвокатів України утворюється з’їздом адвокатів України та не може бути реорганізована. Ліквідація Національної асоціації адвокатів України може бути здійснена лише на підставі закону. Статут Національної асоціації адвокатів України затверджується з’їздом адвокатів України та є її установчим документом. З моменту державної реєстрації Національної асоціації адвокатів України її членами стають всі особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Інші особи стають членами Національної асоціації адвокатів України з моменту складення присяги адвоката України [350].

Статут недержавної некомерційної професійної організації "Національна асоціація адвокатів України" передбачає, що основною метою НААУ є об’єднання українських адвокатів для сприяння розвитку та зміцнення інституту адвокатури в Україні, підвищення рівня правової допомоги, що надається адвокатами, підвищення ролі та авторитету адвокатури в суспільстві, забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування, захисту прав та законних інтересів адвокатів, задоволення їх професійних, суспільних, соціальних, культурних та інших інтересів. Так, відповідно до статті 6 Статуту недержавної некомерційної професійної організації "Національна асоціація адвокатів України" НААУ організовує, координує та забезпечує діяльність органів адвокатського самоврядування. При цьому, визначено, що систему

адвокатського самоврядування складають загальнодержавні регіональні організаційні форми адвокатського самоврядування, визначені ст. 46 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", на які покладається виконання функцій органів НААУ відповідно на загальнодержавному та регіональному рівнях. До загальнодержавних органів адвокатського самоврядування належить: - З'їзд адвокатів України; - Рада адвокатів України; - Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури; - Вища ревізійна комісія адвокатури. В свою чергу, до регіональних органів адвокатського самоврядування належить: - конференції адвокатів; - ради адвокатів; - кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури; - ревізійні комісії адвокатури [461].

Таким чином, можемо стверджувати, що Національна асоціація адвокатів України відіграє ключову роль у формуванні повноважень органів адвокатського самоврядування, що прямо випливає як із норм Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», так і з положень Статуту НААУ. З огляду на її статус як єдиної професійної організації, що об'єднує всіх адвокатів України, НААУ функціонує не лише як координуючий центр адвокатського самоврядування, а й як його системоутворюючий елемент, через який реалізується єдність та інституційна спадкоємність адвокатури. Як визначено у статті 45 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», НААУ створюється з'їздом адвокатів України — найвищим органом адвокатського самоврядування. Саме з'їзд затверджує Статут НААУ, який, у свою чергу, містить регламентні положення щодо функцій, компетенцій та структури органів адвокатського самоврядування. Таким чином, повноваження цих органів формуються через волевиявлення всієї адвокатської спільноти, сконцентроване в інституції з'їзду, що функціонує в межах НААУ. Статут, затверджений з'їздом, визначає межі і порядок діяльності органів самоврядування, включаючи розмежування повноважень між загальнодержавними та регіональними структурами. Він виконує роль установчого документа не лише НААУ як юридичної особи, але й

адвокатського самоврядування загалом, що забезпечує єдність нормативного поля у межах професії.

Пропонуємо більш детально розглянути повноваження загальнодержавних органів адвокатського самоврядування. Так, відповідно до статті 54 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", вищим органом адвокатського самоврядування України є з'їзд адвокатів України. Законодавцем передбачено, що З'їзд адвокатів України: 1) обирає голову і заступників голови Ради адвокатів України, голову і заступників голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, голову і членів Вищої ревізійної комісії адвокатури та достроково відкликає їх з посад; 2) затверджує статут Національної асоціації адвокатів України та вносить до нього зміни; 3) затверджує правила адвокатської етики; 4) затверджує положення про Раду адвокатів України, положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, положення про Вищу ревізійну комісію адвокатури; 5) розглядає та затверджує звіти Ради адвокатів України, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, висновки Вищої ревізійної комісії адвокатури; 6) обирає двох членів Вищої ради правосуддя; 7) затверджує кошторис Ради адвокатів України, кошторис Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, затверджує звіт про їх виконання; 8) здійснює інші повноваження відповідно до закону [350].

Цікаво, що статтею 55 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" визначено, що у період між з'їздами адвокатів України функції адвокатського самоврядування виконує Рада адвокатів України. Що стосується повноважень покладених на Раду адвокатів Україні, то варто зазначити, що повноваження і порядок роботи Ради адвокатів України визначаються як Законом України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" так і Положенням про Раду адвокатів України, що затверджується з'їздом адвокатів України. Так, відповідно до Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" до повноважень Ради адвокатів України законодавцем віднесено: 1) складає порядок денний, забезпечує скликання та проведення з'їзду адвокатів України; 2) визначає квоту представництва, порядок висування та обрання делегатів

конференції адвокатів регіонів, з'їзду адвокатів України; 3) забезпечує виконання рішень з'їзду адвокатів України; 4) здійснює організаційне, методичне, інформаційне забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України, здійснює контроль за діяльністю рад адвокатів регіонів щодо внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України та надання витягів з нього 5) затверджує регламент конференції адвокатів регіону, положення про раду адвокатів регіону, положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, положення про ревізійну комісію адвокатів регіону, положення про комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правничої допомоги; 6) встановлює розмір та порядок сплати щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, забезпечує їх розподіл і використання (якщо з'їздом адвокатів України прийнято рішення про сплату щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування та визначено напрями їх використання); 7) визначає розмір відрахувань кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури на забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; 8) сприяє діяльності рад адвокатів регіонів, координує їх діяльність; 9) сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів; 10) приймає рішення про розпорядження коштами і майном Національної асоціації адвокатів України відповідно до призначень коштів і майна, визначених статутом Національної асоціації адвокатів України та рішеннями з'їзду адвокатів України; 11) розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність рад адвокатів регіонів, їх голів, скасовує рішення рад адвокатів регіонів; 12) визначає друкований орган Національної асоціації адвокатів України; 13) забезпечує ведення офіційного веб-сайту Національної асоціації адвокатів України; 14) виконує інші функції відповідно до цього Закону та рішень з'їзду адвокатів України [350].

В свою чергу, розділом 2 Положення про Раду адвокатів України визначено повноваження Ради адвокатів України, але більшість з них є аналогічною з тими, що визначені Законом України "Про адвокатуру та

адвокатську діяльність", а тому пропонуємо доповнити тими повноваженнями, які мають суттєве значення для інституту адвокатури, але не передбачені профільним законом. Так, до повноважень Ради адвокатів України також належить: 1) приймає рішення від імені Національної асоціації адвокатів України про створення рад адвокатів регіонів, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури Автономної Республіки Крим, областей, міста Києва, міста Севастополя, реєстрацію змін до їх установчих документів та змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців; 2) затверджує Регламенти роботи рад адвокатів регіонів та кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя, ревізійної комісії адвокатури регіону; 3) приймає рішення про розпорядження коштами і майном Національної асоціації адвокатів України відповідно до призначень коштів і майна, визначених Статутом Національної асоціації адвокатів України та рішеннями з'їзду адвокатів України; 4) затверджує порядок оприлюднення щорічної фінансової звітності Національної асоціації адвокатів України; 5) затверджує перелік документів, що додаються до заяви адвоката іноземної держави про включення до Єдиного реєстру адвокатів України; 6) Затверджує зразки свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту, свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, посвідчення адвоката України, посвідчення Голови, заступника голови, секретаря, члена Ради адвокатів України, посвідчення Голови, заступника голови, секретаря, члена Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, посвідчення Голови, члена Вищої ревізійної комісії адвокатури; 7) затверджує порядок складання кваліфікаційних іспитів, програму кваліфікаційних іспитів та методику їх оцінювання, інші документи, передбачені Законом України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність"; 8) здійснює інші повноваження відповідно до цього Положення та не суперечить Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" [306].

Таким чином, у системі адвокатського самоврядування України ключову роль відіграють два загальнодержавні органи – З’їзд адвокатів України та Рада

адвокатів України. Особливості їхніх повноважень полягають передусім у різному правовому статусі та функціональному призначенні. З'їзд адвокатів України є вищим органом адвокатського самоврядування, що діє періодично та приймає стратегічні рішення, які формують основу функціонування всієї адвокатури. До його компетенції належить затвердження основоположних документів, обрання вищого керівництва самоврядних органів, а також затвердження правил адвокатської етики, що визначають стандарти професійної поведінки адвокатів. Натомість Рада адвокатів України виконує функції постійно діючого органу, що забезпечує реалізацію рішень З'їзду в міжз'їздовий період. Її повноваження мають переважно виконавчий і координаційний характер: організація діяльності адвокатури на загальнодержавному рівні, забезпечення роботи Єдиного реєстру адвокатів України, затвердження регламентів і положень, а також контроль за діяльністю рад адвокатів регіонів. Крім того, Рада адвокатів України виконує адміністративні функції, зокрема щодо ведення фінансової звітності, затвердження зразків адвокатських документів і врегулювання процедур включення іноземних адвокатів до Єдиного реєстру.

Важливо зазначити, що між повноваженнями З'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України існує чіткий функціональний розподіл. З'їзд має виключні повноваження, які не можуть бути делеговані, зокрема щодо затвердження нормативних актів адвокатури загальнонаціонального значення або обрання до складу Вищої ради правосуддя. Водночас Рада не лише виконує функції, передбачені законом і рішеннями З'їзду, а й має власну автономну компетенцію, закріплену в Положенні про Раду, яка охоплює такі аспекти, як створення регіональних органів, затвердження методик кваліфікаційних іспитів, та інші управлінські дії. Тобто, З'їзд адвокатів України і Рада адвокатів України є взаємодоповнюючими елементами адвокатського самоврядування. У період між з'їздами саме Рада виконує поточне управління системою, забезпечуючи її безперервне функціонування. Проте вона не замінює З'їзд у прийнятті принципових рішень, що визначають вектор розвитку інституту адвокатури, а лише реалізує і конкретизує їх у межах наданих повноважень.

Наступним органом адвокатського самоврядування пропонуємо розглянути Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, яка відповідно до статті 52 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" є колегіальним органом, завданням якого є розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури: 1) розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; 2) узагальнює дисциплінарну практику кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; 3) виконує інші функції відповідно до цього Закону. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури має право: 1) залишити скаргу без задоволення, а рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури без змін; 2) змінити рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; 3) скасувати рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та ухвалити нове рішення; 4) направити справу для нового розгляду до відповідної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та зобов’язати кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури вчинити певні дії [350].

Вважаємо за необхідне вказати, що згідно з Положенням про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури для досягнення покладеної мети, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури: 1) сприяє процесу формування правової держави в Україні; 2) сприяє реформуванню українського законодавства використанням досвіду розвинених демократичних країн; 3) сприяє захисту законних прав та інтересів і зміцненню існуючих правових норм щодо захисту прав та забезпечення гарантій адвокатів; 4) сприяє підвищенню ролі інституту адвокатури в українському суспільстві, підвищенню статусу професії адвоката в Україні; 5) сприяє розвитку правових форм самоорганізації адвокатської спільноти; 6) сприяє розвитку надання правової допомоги в Україні; 7) сприяє професійному розвитку адвокатів та поширенню етичних стандартів професії; 8) сприяє вдосконаленню системи підготовки та

підвищенню кваліфікації адвокатів; 9) сприяє реалізації завдань адвокатського самоврядування [300].

Аналізуючи норми законодавства, ми можемо спостерігати, що Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури виступає саме як колегіальний орган адвокатського самоврядування, наділений переважно контрольними та переглядовими повноваженнями. Її ключовим завданням є забезпечення справедливого та об'єктивного перегляду рішень, дій або бездіяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, що свідчить про її статус органу другої інстанції в дисциплінарному провадженні щодо адвокатів. Такий характер повноважень надає їй свого роду функції арбітра в межах системи внутрішньої адвокатської юрисдикції. На відміну від інших органів адвокатського самоврядування, зокрема рад адвокатів або конференцій адвокатів, які виконують організаційні, управлінські чи представницькі функції, повноваження Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури зосереджені на дисциплінарному контролі та забезпеченні єдності правозастосування. У цьому аспекті вона наближається за функціональною сутністю до касаційної інстанції, яка не лише виправляє помилки, але й формує підходи до тлумачення етичних норм професії адвоката.

Окрім юрисдикційної функції, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури також виконує важливу системоутворюючу роль — узагальнення дисциплінарної практики, сприяння професійному розвитку адвокатури, захисту гарантій адвокатської діяльності та утвердженню правових цінностей. Саме ця складова її діяльності свідчить про стратегічний характер повноважень Комісії, які виходять за межі індивідуального правозастосування і впливають на розвиток інституту адвокатури в цілому.

Таким чином, повноваження Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури мають комплексний характер: вони поєднують в собі елементи юридичного контролю, дисциплінарної юрисдикції та професійно-етичного регулювання, що відрізняє її від інших органів адвокатського самоврядування і

визначає її унікальне місце в системі самоврядних інституцій адвокатури України.

Останнім загальнодержавним органом адвокатського самоврядування є Вища ревізійна комісія адвокатури, яка відповідно до Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", яка утворюється виключно для здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю Національної асоціації адвокатів України, її органів, рад адвокатів регіонів, Ради адвокатів України, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, діяльністю ревізійних комісій адвокатів регіонів [350].

Усе вищевикладене дає змогу зробити наступні висновки стосовно компетенції та повноважень органів адвокатського самоврядування:

- компетенція органів адвокатського самоврядування – це сукупність встановлених законом та нормативними актами завдань, функцій та повноважень спеціальних суб’єктів адвокатури – органів адвокатського самоврядування, які забезпечують здатність ефективно виконувати функції самоврядної організації адвокатури, спрямовані на регулювання адвокатської діяльності, захист професійних прав адвокатів, забезпечення дотримання етичних стандартів, контролю за якістю правничої допомоги та представництва інтересів адвокатської спільноти перед органами державної влади. Компетенція органів адвокатського самоврядування за своєю адміністративною природою є організаційно-правовим інструментом реалізації інституційної спроможності адвокатури як самоврядної професійної спільноти.

- компетенція органів адвокатського самоврядування в Україні є багато структурною категорією, що включає завдання, функції та повноваження, що трансформуються в певний вплив на інститут адвокатури. Визначення компетенції в такому форматі сприяє чіткому розумінню ролі органів адвокатського самоврядування в правовій системі України, а також забезпечує їх ефективну діяльність у системі публічного управління.

- за адміністративною природою, компетенція органів адвокатського самоврядування в Україні поділяється на: 1) нормативно-організаційну, що передбачає розробку, прийняття та впровадження нормативних та локальних актів, які регулюють діяльність функціональних суб'єктів інституту адвокатури. Відповідна компетенція також направлена на встановлення правил та механізмів, які регулюють відносини у сфері адвокатської діяльності; 2) представницька, що визначає особливості представництва інтересів адвокатури з органами державної влади, судовими установами, міжнародними організаціями та в суспільстві загалом; 3) контролююча, що передбачає здійснення контролю за дотриманням стандартів професійної етики та належного виконання адвокатами своїх обов'язків, а також контроль за діяльністю адвокатських об'єднань; 4) комунікативна, що визначає особливості комунікації та взаємодії між адвокатами та іншими суб'єктами інституту адвокатури; 5) освітньо-кваліфікаційна, що спрямована на забезпечення постійного професійного розвитку адвокатів; 6) компетенція інституційного розвитку, що включає стратегічне планування розвитку адвокатури; створення умов для самовдосконалення та професійного росту адвокатів; впровадження нових технологій для підвищення ефективності адвокатської діяльності; співпраця з науковими установами та правничими школами для розвитку правової науки тощо.

- компетенція органів адвокатського самоврядування в Україні визначає їх здатність забезпечувати реалізацію завдань, покладених на адвокатуру, та виконання делегованих державою функцій, що сприяють утвердженню верховенства права, захисту прав людини та свобод, а також підвищенню правової культури суспільства, що реалізується через повноваження органів адвокатського самоврядування для незалежності адвокатів, підтримки високого професійного рівня, контролю за дотриманням етичних стандартів та захистом прав адвокатів.

- Національна асоціація адвокатів України відіграє ключову роль у формуванні повноважень органів адвокатського самоврядування, що прямо

випливає як із норм Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», так і з положень Статуту НААУ. З огляду на її статус як єдиної професійної організації, що об’єднує всіх адвокатів України, НААУ функціонує не лише як координуючий центр адвокатського самоврядування, а й як його системоутворюючий елемент, через який реалізується єдність та інституційна спадкоємність адвокатури. Як визначено у статті 45 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», НААУ створюється з'їздом адвокатів України — найвищим органом адвокатського самоврядування. Саме з'їзд затверджує Статут НААУ, який, у свою чергу, містить регламентні положення щодо функцій, компетенцій та структури органів адвокатського самоврядування. Таким чином, повноваження цих органів формуються через волевиявлення всієї адвокатської спільноти, сконцентроване в інституції з'їзду, що функціонує в межах НААУ. Статут, затверджений з'їздом, визначає межі і порядок діяльності органів самоврядування, включаючи розмежування повноважень між загальнодержавними та регіональними структурами. Він виконує роль установчого документа не лише НААУ як юридичної особи, але й адвокатського самоврядування загалом, що забезпечує єдність нормативного поля у межах професії.

- у системі адвокатського самоврядування України ключову роль відіграють два загальнодержавні органи – З’їзд адвокатів України та Рада адвокатів України. Особливості їхніх повноважень полягають передусім у різному правовому статусі та функціональному призначенні. З’їзд адвокатів України є вищим органом адвокатського самоврядування, що діє періодично та приймає стратегічні рішення, які формують основу функціонування всієї адвокатури. До його компетенції належить затвердження основоположних документів, обрання вищого керівництва самоврядних органів, а також затвердження правил адвокатської етики, що визначають стандарти професійної поведінки адвокатів. Натомість Рада адвокатів України виконує функції постійно діючого органу, що забезпечує реалізацію рішень З’їзду в міжз’їздовий період. Її повноваження мають переважно виконавчий і координаційний характер:

організація діяльності адвокатури на загальнодержавному рівні, забезпечення роботи Єдиного реєстру адвокатів України, затвердження регламентів і положень, а також контроль за діяльністю рад адвокатів регіонів. Крім того, Рада адвокатів України виконує адміністративні функції, зокрема щодо ведення фінансової звітності, затвердження зразків адвокатських документів і врегулювання процедур включення іноземних адвокатів до Єдиного реєстру.

- між повноваженнями З'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України існує чіткий функціональний розподіл. З'їзд має виключні повноваження, які не можуть бути делеговані, зокрема щодо затвердження нормативних актів адвокатури загальнонаціонального значення або обрання до складу Вищої ради правосуддя. Водночас Рада не лише виконує функції, передбачені законом і рішеннями З'їзду, а й має власну автономну компетенцію, закріплену в Положенні про Раду, яка охоплює такі аспекти, як створення регіональних органів, затвердження методик кваліфікаційних іспитів, та інші управлінські дії. Тобто, З'їзд адвокатів України і Рада адвокатів України є взаємодоповнюючими елементами адвокатського самоврядування. У період між з'їздами саме Рада виконує поточне управління системою, забезпечуючи її безперервне функціонування. Проте вона не замінює З'їзд у прийнятті принципових рішень, що визначають вектор розвитку інституту адвокатури, а лише реалізує і конкретизує їх у межах наданих повноважень.

- Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури виступає саме як колегіальний орган адвокатського самоврядування, наділений переважно контрольними та переглядовими повноваженнями. Її ключовим завданням є забезпечення справедливого та об'єктивного перегляду рішень, дій або бездіяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, що свідчить про її статус органу другої інстанції в дисциплінарному провадженні щодо адвокатів. Такий характер повноважень надає їй свого роду функції арбітра в межах системи внутрішньої адвокатської юрисдикції. На відміну від інших органів адвокатського самоврядування, зокрема рад адвокатів або конференцій адвокатів, які виконують організаційні, управлінські чи представницькі функції,

повноваження Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури зосереджені на дисциплінарному контролі та забезпеченні єдності правозастосування. У цьому аспекті вона наближається за функціональною сутністю до касаційної інстанції, яка не лише виправляє помилки, але й формує підходи до тлумачення етичних норм професії адвоката.

- окрім юрисдикційної функції, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури також виконує важливу системоутворюючу роль — узагальнення дисциплінарної практики, сприяння професійному розвитку адвокатури, захисту гарантій адвокатської діяльності та утвердженню правових цінностей. Саме ця складова її діяльності свідчить про стратегічний характер повноважень Комісії, які виходять за межі індивідуального правозастосування і впливають на розвиток інституту адвокатури в цілому.

- повноваження Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури мають комплексний характер: вони поєднують в собі елементи юридичного контролю, дисциплінарної юрисдикції та професійно-етичного регулювання, що відрізняє її від інших органів адвокатського самоврядування і визначає її унікальне місце в системі самоврядних інституцій адвокатури України.

Таким чином, компетенція органів адвокатського самоврядування в Україні являє собою цілісну, багаторівневу систему правових, організаційних і функціональних можливостей, що надаються законом цим органам для реалізації завдань, покладених на адвокатуру як інститут громадянського суспільства. Вона охоплює як нормативно-організаційні, представницькі, контролюючі, освітньо-кваліфікаційні, так і комунікативні та стратегічно-розвивальні аспекти, які відображають здатність цих органів впливати на формування правової політики у сфері адвокатської діяльності. На відміну від загального розуміння компетенції як сукупності прав і обов’язків, компетенція органів адвокатського самоврядування розкривається не лише через законодавчо визначене коло повноважень, а й через здатність самостійно визначати напрями свого функціонування в межах саморегулювання правничої спільноти.

Повноваження ж, як конкретизований прояв компетенції, визначають інструменти реалізації завдань адвокатського самоврядування, забезпечуючи ефективне функціонування органів у сфері гарантування незалежності адвокатів, дотримання професійної етики, організації кваліфікаційного відбору, розв'язання дисциплінарних спорів і забезпечення фінансової прозорості. Унікальність повноважень органів адвокатського самоврядування полягає в поєднанні делегованих державою функцій із внутрішньо професійною автономією, що дозволяє цим органам діяти одночасно як суб’єктам публічного управління і як представникам незалежного професійного середовища. Це поєднання створює передумови для становлення адвокатури не лише як правозахисного інституту, а і як ключового механізму демократичного балансу між державою, суспільством і особою.

3.2. Форми та методи діяльності адвокатського самоврядування

В умовах розбудови правової держави в Україні роль адвокатури у захисті прав та свобод людини набуває особливого значення, адже адвокати є однією з інституційних гарантій забезпечення правосуддя, справедливого судового розгляду та дотримання принципів верховенства права.

Одним із складових інституту адвокатури є органи адвокатського самоврядування, які комплексно здійснюють адміністративну діяльність. Така адміністративна діяльність трансформується у адміністративні форми та методи, вивчення яких є необхідним для загальної оптимізації діяльності адвокатського самоврядування в Україні.

У вітчизняній науці немає чітко сформованого поняття «адміністративні форми діяльності адвокатського самоврядування», відповідно виникає запитання, чи взагалі існують такі форми та чи є вони саме адміністративними? Якщо звернутися до суміжних сфер, то аналізуючи форми і методи

адміністративно-правового регулювання організації та діяльності нотаріату К. Ф. Білько дійшла до висновку, що реалізація завдань та функцій відповідних органів у сфері організації та діяльності нотаріату, насамперед, здійснюється за допомогою певних форм адміністративно-правого регулювання. Форма адміністративно-правового регулювання нерозривно поєднана з управлінською діяльністю органів виконавчої влади. Відповідно, під формою адміністративно-правового регулювання організації та діяльності нотаріату слід розуміти зовнішній прояв управлінської діяльності органів виконавчої влади у межах наданих їм повноважень, яка здійснюється з метою організації діяльності даного інституту. Це однорідні за своїм характером та правовою природою групи адміністративних дій, що мають зовнішнє вираження [35, с. 542–549]. Форми адміністративної діяльності публічної адміністрації у сфері адміністративно-правової охорони, як вважає О. Правоторова, є класичним виразом їхньої адміністративної діяльності щодо здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності та надання адміністративних послуг з метою відновлення чи недопущення порушення прав, свобод або законних інтересів фізичних і юридичних осіб. При цьому, як вважає вчена, суб'єкти публічної адміністрації можуть використовувати весь наявний арсенал форм адміністрування суспільних відносин публічною адміністрацією, а саме видання нормативних й індивідуальних адміністративних актів, здійснення інших юридично значущих дій і матеріально-технічних операцій [346].

На наш погляд, адміністративні форми діяльності адвокатського самоврядування в Україні – це зовнішні організаційно-правові прояви адміністративно-управлінської діяльності органів адвокатського самоврядування, що реалізуються у межах їхніх повноважень та спрямовані на забезпечення належного функціонування адвокатури як інституту правової держави.

Стаття 46 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" визначає організаційні форми адвокатського самоврядування, зокрема, організаційними формами адвокатського самоврядування є конференція

адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), рада адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), Рада адвокатів України, з'їзд адвокатів України. Адвокатське самоврядування здійснюється через діяльність конференцій адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), рад адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійних комісій адвокатів регіонів (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), Вищої ревізійної комісії адвокатури, Ради адвокатів України, з'їзду адвокатів України [350].

Якщо звернутися до наукової класифікації, то за характером і правовою природою форми діяльності суб'єктів публічної адміністрації поділяються на: 1) видання адміністративних актів: - видання підзаконних нормативно-правових актів; - видання індивідуальних адміністративних актів; 2) укладення адміністративних договорів; 3) учинення інших юридично значущих адміністративних дій; 4) здійснення матеріально-технічних операцій [111, с. 132].

Фактично, визначені Законом України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" організаційні форми адвокатського самоврядування форми розкривають суб'єктну структуру адвокатського самоврядування на різних рівнях – від регіонального до загальнонаціонального. Адміністративні форми діяльності адвокатського самоврядування є дещо іншою категорією, та розкривають зовнішній прояв діяльності суб'єктної структури адвокатського самоврядування. Відповідно, до адміністративних форм діяльності адвокатського самоврядування в Україні належать:

1) видання нормативних актів (наприклад, Правила адвокатської етики, затверджені З'їздом адвокатів України від 9 червня 2017 року [345]);

2) видання індивідуальних актів (наприклад, різні рішення Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури);

3) укладення адміністративних договорів (наприклад, Меморандум про співпрацю між Національною асоціацією адвокатів України та Міністерством юстиції України у сфері надання безоплатної правової допомоги від 9 листопада 2011 року, якими визначено такі пріоритетні напрями співпраці: інформаційна взаємодія; дотримання гарантій адвокатської діяльності та захист професійних прав адвокатів; розроблення, затвердження та впровадження стандартів якості надання безоплатної правової допомоги; моніторинг та оцінювання якості надання адвокатами безоплатної правової допомоги; підвищення кваліфікації адвокатами [255]);

4) здійснення матеріально-технічних операцій (наприклад, ведення Єдиного реєстру адвокатів України, інформаційно-методичне забезпечення тощо [350]);

5) учинення юридично значущих адміністративних дій (організація навчань, заходів, координація діяльності тощо).

Проаналізуємо кожну з вищенаведених форм. Прийняття нормативних актів може мати на меті конкретизацію положень законів або бути спрямованим на деталізацію і розвиток підзаконних нормативних актів. В багатьох випадках вимоги щодо прийняття того чи іншого нормативного акта управління можуть бути чітко виписані в законодавстві, в інших випадках такі вимоги не конкретизовані, але необхідність прийняття нормативного акта управління випливає зі змісту закону чи підзаконного нормативного акта. Частина підзаконних нормативних актів може бути адресована і підлягати виконанню лише суб'єктами державного управління окремою сферою або лише об'єктами управління, інші ж містять норми, передбачені для виконання як суб'єктами так і об'єктами [47, с. 28-34].

Як вважає О. Дніпров, видання нормативних актів як форма діяльності центральних органів виконавчої влади – це зовнішньо виражена форма правотворчої діяльності міністерств та інших центральних органів виконавчої

влади, яка здійснюється шляхом встановлення правових норм на підзаконному нормативно-правовому рівні відповідно до положень Конституції України та законів України та спрямована на врегулювання суспільних відносин у певній галузі/сфері життєдіяльності. Видання нормативних актів як форма діяльності центральних органів виконавчої влади характеризується недо- ліками, які пов'язані із самою системою означених органів. Дійсно, законодавець не надає чіткого трактування суб'єктного складника категорії «центральні органи виконавчої влади», відносячи до даної категорії міністерства та безпосередньо цен- тральні органи виконавчої влади, що може провокувати певні неточності та невизначе- ність з приводу ролі та місця міністерств під час реалізації ними такої форми діяльності, як видання нормативних актів, та сфери дії цих актів стосовно інших суб'єктів виконавчої влади [143, с. 146–147].

Установлення норм права підзаконного характеру в процесі адміністративної діяльності публічної адміністрації – це адміністративна правотворчість, яка здійснюється у формі видання органами та посадовими особами публічної адміністрації актів неперсоніфікованого (загального) характеру – нормативних. Це викликано тим, що загальні норми і правила поведінки, сформульовані в законах, не в змозі охопити всіх аспектів, які потребують додаткового врегулювання нормами адміністративного права. Тому й виникає потреба в конкретизації та деталізації законодавчих норм до стадії їх правозастосування [6, с. 186]. Нормативно-правовим актам властиві такі ознаки: вони є інструментом публічного адміністрування, за допомогою якого публічна адміністрація здійснює адміністративну діяльність щодо виконання адміністративних зобов'язань; без них не може існувати публічне адміністрування, суб'єкти публічної адміністрації будуть не в змозі забезпечувати права, свободи та законні інтереси приватних осіб, адже норми адміністративного права сформульовані в законах, не в змозі охопити всіх аспектів, які потребують адміністративно-правового урегулювання, тому й виникає потреба в конкретизації та деталізації їх до стадії правозастосування; вони мають подвійну юридичну природу: по-перше, є інструментом

адміністративної діяльності суб’єктів публічної адміністрації; по-друге, є нормами адміністративного права [6, с. 186–187].

Видання нормативних актів як форма діяльності адвокатського самоврядування є самостійною зовнішньо-вираженою формою правотворчої діяльності органів адвокатського самоврядування, яка полягає в установленні обов'язкових для виконання загальних правил поведінки в межах адвокатської спільноти шляхом прийняття підзаконних нормативно-правових актів. Видання нормативних актів здійснюється на підставі та на виконання Конституції України, законів України та спеціального адвокатського законодавства та має на меті регулювання професійних стандартів, гарантій адвокатської діяльності, правил етики та організаційних питань функціонування інституту адвокатури. Нормативні акти органів адвокатського самоврядування мають подвійну природу: по-перше, є актами професійного врядування; по-друге, виступають елементом системи підзаконного нормативного регулювання у сфері здійснення правничої діяльності.

На відміну від нормативних актів як інструментів публічної адміністрації, індивідуальні акти є: 1) актами індивідуальної дії, тобто спрямованими на певного адресата; 2) розрахованими на одноразове застосування, тобто їх дія припиняється після здійснення встановлених у них прав і обов’язків; 3) виступають юридичними фактами виникнення, зміни і припинення конкретних адміністративних правовідносин; 4) можуть бути оскаржені виключно особами, права, свободи або охоронювані законом інтереси яких такими актами порушено. Індивідуальні акти управління не є джерелами адміністративного права, оскільки вони не передбачають норм права. Вони спрямовані на реалізацію приписів нормативно-правових актів і не тільки адміністративних, але й інших галузей права. За своїм характером індивідуальні акти управління є розпорядчими актами, оскільки в них знаходить свій прояв юридично-владне волевиявлення суб’єкта публічної адміністрації щодо конкретного об’єкта [187, с. 65–70]. Індивідуальні правові акти – це акти державних органів, недержавних організацій, посадовців, що виражають рішення в конкретній юридичній справі

(вирок або рішення суду, наказ керівника підприємства або установи тощо). Індивідуальні акти – це акти застосування права, тому їх називають ще правозастосовними. Вони мають, як правило, разове застосування, адресуються конкретним особам або організаціям та обов'язкові для виконання тільки ними. Акти правозастосування – це індивідуальні правові акти, Їх індивідуальний характер зумовлений тим, що, на відміну від нормативних актів, вони, по-перше, пов'язані з вирішенням конкретних обставин юридичної справи, казусів; по-друге, адресуються персонально певним учасникам суспільних відносин; по-третє, юридичний зміст актів застосування становлять не лише персонально певні, а й індивідуально-конкретні веління вимоги, накази, розпорядження тощо [16, с. 12].

У сфері діяльності адвокатського самоврядування, видання індивідуальних актів є процесом офіційного оформлення органами адвокатського самоврядування індивідуально-конкретних рішень, спрямованих на встановлення, зміну або припинення правового статусу конкретних адвокатів чи адвокатських об'єднань, реалізацію внутрішніх приписів адвокатського самоврядування, забезпечення дисциплінарної відповідальності та дотримання професійних стандартів, що має одноразову дію, адресується визначеним особам та є обов'язковим виключно для них.

Наступною формою є укладення адміністративних договорів. На відміну від законодавства, яким регулюються адміністративно-договірні правовідносини, доктриною зобов'язального права було вироблено узагальнююче поняття, яким позначаються відповідні обставини – правові передумови укладення адміністративного договору. За своєю сутністю та юридичним змістом дане поняття відображає цілі та умови конкретних видів адміністративних договорів, особливості правового регулювання адміністративно-договірних правовідносин, правовий статус суб'єктів владних повноважень, які укладають відповідні договори. У найбільш загальному розумінні правовими передумовами укладення адміністративного договору виступають соціально-економічні, юридичні та інші перетворення у сфері

державного управління, спрямовані на поглиблення диспозитивних засад діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, результатом яких є розширення сфери використання адміністративного договору, як правової форми, засобу реалізації управлінської діяльності [167, с. 66].

У правовій доктрині порядок укладення договору розглядається як визначена правовими нормами юридично-логічна послідовність стадій, здійснених на основі погоджених дій осіб, звернених назустріч одна одній виражених у різноманітних способах узгодження умов договору. Причому діями щодо встановлення договірної форми та визначення правил поведінки під час укладення договору визнаються тільки ті, які здійснюються зовні та звернені до іншої сторони. У правовій доктрині механізм укладення адміністративних договорів розглядається як визначена правовими нормами юридично-логічна послідовність стадій. Так, в загальній теорії договірних відносин класичний порядок укладення договору передбачає дві групи процесуальних дій – подання пропозиції про укладення договору та її прийняття. Адміністративний договір, як і будь-який договір, має свою форму, істотні умови та процедуру укладення. Адміністративний договір укладається в письмовій формі з обов'язковим оприлюдненням. Перед укладенням адміністративного договору сторони повинні узгодити умови договору, які представляють собою спосіб фіксації взаємних прав і обов'язків його сторін. Згідно із чинним цивільним законодавством договір вважається укладеним, якщо сторони досягли згоди щодо всіх істотних умов договору, а також інших умов, на яких наполягає будь-яка сторона [489, с. 80–86].

Як ми уже зазначали, прикладом адміністративного договору є Меморандум про співпрацю між Національною асоціацією адвокатів України та Міністерством юстиції України у сфері надання безоплатної правової допомоги від 9 листопада 2011 року [255]. Іншим прикладом є те, що Національна асоціація адвокатів України та Міністерство закордонних справ України уклали Меморандум про співробітництво. На основі Меморандуму передбачається

активне залучення до роботи українців-адвокатів, що проживають в інших країнах і виявляють небайдужість до співвітчизників. Документом визначено такі напрями співробітництва, як організація та проведення заходів, спрямованих на підвищення інтересу іноземних держав, їх юридичних та фізичних осіб до взаємодії з Україною, зокрема, здійснення інвестицій в економіку України; співробітництво (в тому числі через мережу представництв Національної асоціації адвокатів України) щодо презентації на міжнародній арені адвокатури України, інтеграції української правничої спільноти в європейський простір, сприяння у налагодженні міжнародних зв'язків та обміну досвідом між національними асоціаціями адвокатів різних країн та іншими міжнародними правозахисними, правничими організаціями. Сторони докладатимуть спільних зусиль для підвищення рівня обізнаності громадян України, іноземців та осіб без громадянства в Україні та за кордоном щодо законодавства України та іноземних держав, дій у проблемних ситуаціях [266].

З аналізу теорії та прикладу, слід виділити, що адміністративний договір як форма діяльності адвокатського самоврядування є публічно-правовим інструментом, що виражає погоджену волю органів адвокатського самоврядування та суб'єктів публічної адміністрації, спрямований на реалізацію спільних завдань у сфері правничої діяльності через встановлення взаємних прав та обов'язків у письмовій, офіційно оприлюдненій формі, що забезпечує баланс публічних інтересів та автономії адвокатури.

Під здійсненням матеріально-технічних операцій мається на увазі забезпечення публічною адміністрацією збирання, зберігання й оброблення інформації, використання технічних засобів, створення матеріально-технічних умов праці тощо. Вони в системі форм адміністративного діяльності суб'єктів публічної адміністрації виконують допоміжну роль. У спеціальній літературі залежно від призначення та засобів виконання виокремлюють такі матеріально-технічні операції: діловодські (операції, пов'язані з виготовленням документів органами управління, яким притаманний технічний характер, – листування, передрук, розмноження тощо); безпосереднє виконання приписів правових актів,

якщо воно має матеріальний (технічний) характер (операції про передання засобів або майна, видання виконавчих документів, проведення конфіскації, оплатного вилучення і т. ін.); реєстраційні, що мають самостійне значення (реєстрація фактів і подій у сфері управління); статистичні (збирання та оброблення статистичної інформації відповідно до встановлених правил); інформаційно-довідкові (складання та опрацювання доповідних записок, довідок за результатами перевірок, підготовка довідників і довідок про роботу органів управління, надання відповідних роз'яснень і консультацій на підставі інформаційних матеріалів); щодо систематизації матеріалів, зокрема правових актів (створення комплексних інформаційно-аналітичних систем для державних потреб); інформаційно-технологічні (упровадження інформаційних технологій у різних ланках державного управління) [6, с. 224–225; 8, с. 347].

Приклади здійснення матеріально-технічних операцій слід виділити з Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», зокрема:

– про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського бюро адвокат, який створив адвокатське бюро, протягом трьох днів з дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців письмово повідомляє відповідну раду адвокатів регіону. Про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського об'єднання, зміну складу його учасників адвокатське об'єднання протягом трьох днів з дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців письмово повідомляє відповідну раду адвокатів регіону [350];

– Рада адвокатів України забезпечує ведення Єдиного реєстру адвокатів України з метою збирання, зберігання, обліку та надання достовірної інформації про чисельність і персональний склад адвокатів України, адвокатів іноземних держав, які відповідно до закону набули права на заняття адвокатською діяльністю в Україні, про обрані адвокатами організаційні форми адвокатської діяльності. Внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України здійснюється радами адвокатів регіонів та Радою адвокатів України [350];

– Рада адвокатів України здійснює організаційне, методичне, інформаційне забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України, здійснює контроль за діяльністю рад адвокатів регіонів щодо внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України та надання витягів з нього [350].

Загалом, в адвокатському самоврядуванні матеріально-технічні операції полягають у веденні діловодства, облікових процесів, збирання, систематизації, збереження та актуалізації даних у спеціалізованих реєстрах (наприклад, Єдиний реєстр адвокатів України), що забезпечує прозорість та доступність інформації про статус адвокатів. Матеріально-технічні операції додатково виступають інструментом забезпечення контролю за дотриманням професійних стандартів адвокатами, що поєднує їх із наглядовою функцією рад адвокатів.

Також, правовою формою публічного адміністрування є вчинення інших юридично значущих адміністративних дій суб'єктами публічної адміністрації. До них належать такі дії, які безпосередньо створюють нове юридичне положення, змінюють наявні правовідносини або стають необхідною умовою для настання зазначених правових наслідків – незалежно від того, були вони спрямовані на ці наслідки чи ні. Такими діями є документування, складання присяги, примусове виконання адміністративних стягнень, застосування примусових заходів без попереднього видання таких актів. Учинення інших юридично значущих адміністративних дій характеризується такими особливостями: не містить владних приписів, не вирішує питання за змістом. Аналогічні особливості притаманні і для таких юридично значущих адміністративних дій, як «складання присяги» та «примусове виконання адміністративних актів» [6, с. 224–225].

Якщо проаналізувати норми Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», слід виділити окремі приклади вчинення інших юридично значущих адміністративних дій, зокрема:

– адвокат іноземної держави може звертатися до органів адвокатського самоврядування за захистом своїх професійних прав та обов'язків, брати участь

у навчально-методичних заходах, що проводяться кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури, Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, радами адвокатів регіонів, Радою адвокатів України та Національною асоціацією адвокатів України [350];

– Рада адвокатів регіону сприяє підвищенню їх кваліфікації [350];

– Порядок проходження стажування, програма та методика оцінювання стажування, розмір внеску на проходження стажування та порядок його сплати затверджуються Радою адвокатів України [350].

Звертаючи до питання захисту прав, свобод та законних інтересів громадян України в умовах повномасштабного російського терористичного вторгнення необхідно виявити та критично проаналізувати правовий інструментарій їх забезпечення. Серед широкої палітри таких інструментів по праву первинним визнається – видання адміністративними органами підзаконних нормативно-правових актів. Адже сама вітчизняна система права, яка побудована за дедуктивним методом Романо-германської правової сім'ї, практичного не може забезпечити свою регулятивну та охоронну функції без такого виду норм права. Крім того необхідно підкреслити, що видання адміністративними органами підзаконних нормативно-правових актів є єдиним правотворчим інструментом публічного адміністрування. Президент та Кабінет Міністрів України, в межах своєї компетенції на основі й з виконання Конституції та законів України видають укази та постанови як нормативно-правові акти, що є обов'язковими до виконання для всієї вертикалі виконавчої влади, у визначених законом випадках органами місцевого самоврядування та приватними особами, які є учасниками врегульованих адміністративно-правових відносин, що стосується питань оголошення та підтримання воєнного стану, затвердження порядків, методик захисту прав і законних інтересів прав і свобод людини [245, с. 103-109].

У сучасних реаліях повномасштабної збройної агресії проти України видання нормативних актів як форма діяльності адвокатського самоврядування зазнає суттєвих трансформацій, адже базові права та свободи людини можуть бути тимчасово обмежені. Тому, органи адвокатського самоврядування

реалізують інші юридично значущі адміністративні дії, спрямовані на реалізацію норм права у складних військових умовах. Наприклад, у сучасних умовах війни дезінформація стала одним із ключових інструментів впливу, який використовується для дестабілізації ситуації в країні, дискредитації інституцій, зокрема і адвокатури, та маніпулювання громадською думкою. Комітети Національної асоціації адвокатів України з питань захисту прав людини та з питань інформаційної політики та взаємодії із засобами масової інформації організували і провели круглий стіл «Протидія дезінформації у період воєнного стану». Участь у заході взяли адвокати, фахівці з інформаційної безпеки, науковці та представники державних органів. Захід завершився спільним висновком про необхідність продовжувати діалог, поглиблювати співпрацю між фаховими спільнотами та розширювати можливості захисту прав людини в умовах гібридної агресії та почати роботу над внесенням змін до законодавства, для чого було прийнято рішення створити робочу групу для співпраці надалі. Таким чином, круглий стіл став не лише майданчиком для обміну думками, але й кроком до формування сильної спільноти правників, здатної захищати не лише окремих громадян, а й інформаційний простір країни [424].

Отже, слід вказати, що вчинення інших юридично значущих адміністративних дій як форма діяльності адвокатського самоврядування є окремим видом правореалізаційної діяльності органів адвокатського самоврядування, що здійснюється поза межами владного примусу та спрямований на організаційно-правове забезпечення функціонування адвокатури, створення або зміну адміністративно-правового статусу учасників адвокатської діяльності, забезпечення реалізації їхніх прав і обов’язків, а також адаптацію інституту адвокатури до змін соціально-правового середовища, особливо в умовах кризових викликів, таких як збройна агресія чи надзвичайні ситуації.

Якщо аналізувати методи, то згідно з теорії адміністративного права, методи адміністративної діяльності публічної адміністрації – це способи, прийоми цілеспрямованого впливу норм адміністративного права на поведінку

учасників адміністративно-правових відносин із метою публічного забезпечення прав і свобод людини та громадянина, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [111, с. 151]. Методами адміністративно-правового регулювання організації та діяльності у суміжній сфері, зокрема, нотаріату, як вважає К. Білько є способи здійснення владно-організуючого впливу органів виконавчої влади загалом, і відповідних органів юстиції, зокрема, в межах їх повноважень на суб'єкти системи нотаріату [35, с. 542–549]. Методи адміністративної діяльності спеціальної публічної адміністрації у сфері забезпечення реформування судової влади, з позиції Гуцалюк О. В., це способи, засоби та прийоми цілеспрямованого впливу правового й організаційного характеру, які засновані на основі реалізації адміністративно-правових норм на поведінку учасників адміністративно-правових відносин у сфері діяльності судової гілки влади з метою її реформування та вдосконалення. А саме: для більш ефективного забезпечення незалежності і недоторканості суддів, та функціонування судової гілки влади в цілому, що дає можливість забезпечити права громадян на справедливе та гуманне правосуддя [132, с. 217-226].

На наш погляд, адміністративні методи діяльності адвокатського самоврядування в Україні – це сукупність організаційно-правових способів та прийомів владно-управлінського впливу, які використовуються органами адвокатського самоврядування в межах їхніх повноважень з метою регулювання професійної діяльності адвокатів, забезпечення дотримання етичних стандартів, захисту прав та законних інтересів адвокатів та суб'єктів надання адвокатських послуг, а також сприяння ефективному функціонуванню інституту адвокатури в Україні.

Основними методами адміністративного права вчені виділяють заохочення, переконання і примус. Сутність заохочення полягає в тому, що воно стимулює учасників адміністративно-правових відносин на належну поведінку: заохочення призначено для стимулювання активної діяльності суб'єктів адміністративного права, формування правомірної поведінки, зміцнення засад справедливості та дисципліни в адміністративно-правовому регулюванні. Зміст

заохочення складають заходи морального (подяка, почесна грамота, медаль, орден тощо), матеріального (премія, цінний подарунок тощо) і морально-матеріального (заслужений юрист України, лауреат, премія тощо) характеру [111, с. 144–146].

За допомогою заходів переконання стимулюється належна поведінка учасників адміністративно-правових відносин. Переконання виявляється у використанні різних роз'яснювальних, виховних, організаційних заходів для формування волі суб'єктів адміністративного права або її корекції. Тим самим особи добровільно підпорядковуються юридичним приписам і свідомо беруть участь в їх виконанні. Переконання – це процес послідовно здійснюваних дій, який включає такі елементи: оволодіння увагою; навіювання; вплив на свідомість; управління емоціями; формування інтересу. До первинних його засобів належать навчання, пропаганда, агітація, роз'яснення, обмін досвідом [111, с. 144–146].

Адміністративний примус також широко застосовується органами адвокатського самоврядування. Наприклад, через накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю [350].

Також, слід назвати і заходи адміністративного примусу, передбачені КУпАП. Зокрема, неправомірна відмова в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у відповідь на адвокатський запит, запит кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, її палати або члена відповідно до Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" - тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (стаття 212-3 КУпАП) [199].

Відповідно, органи адвокатського самоврядування в Україні у своїй діяльності використовують усі основні методи заохочення, переконання та адміністративного примусу. Метод заохочення спрямований на мотивацію суб'єктів адміністративно-правових відносин (в першу чергу, адвокатів) до

правомірної та соціально відповідальної поведінки шляхом морального стимулювання (нагородження грамотами, подяками тощо), матеріального заохочення (преміювання) та соціального визнання (присвоєння почесних звань). Переконання, як засіб формування правової свідомості, має на меті добровільне підпорядкування юридичним нормам через усвідомлене прийняття їх до виконання через навчання та підвищення кваліфікації адвокатів, інформаційно-роз'яснювальні заходи, просвітницької діяльності.

Адміністративний примус застосовується органами адвокатського самоврядування для забезпечення належної поведінки адвокатів у випадках порушення ними професійних обов'язків або етичних норм, та як спосіб захисту прав адвокатів та реалізації повноважень органів адвокатського самоврядування. До основних заходів адміністративного примусу належать: зупинення права на заняття адвокатською діяльністю; позбавлення свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю; оголошення догани або попередження; накладення штрафу тощо.

Органи адвокатського самоврядування в Україні, використовуючи заохочення, переконання та примус, ефективно регулюють професійну діяльність адвокатів, що сприяє забезпеченню правопорядку та дисципліни, формуванню високих стандартів професії адвоката, дотримання принципів справедливості, пропорційності та об’єктивності в діяльності органів адвокатського самоврядування.

Усе вищевикладене дозволяє сформувати наступні висновки стосовно форм та методів діяльності адвокатського самоврядування:

– визначені Законом України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” організаційні форми адвокатського самоврядування форми розкривають суб’єктну структуру адвокатського самоврядування на різних рівнях – від регіонального до загальнонаціонального. Адміністративні форми діяльності адвокатського самоврядування є дещо іншою категорією, та розкривають зовнішній прояв діяльності суб’єктної структури адвокатського самоврядування. Відповідно, до адміністративних форм діяльності адвокатського самоврядування

в Україні належать: 1) видання нормативних актів; 2) видання індивідуальних актів; 3) укладення адміністративних договорів; 4) здійснення матеріально-технічних операцій; 5) учинення юридично значущих адміністративних дій (організація навчань, заходів, координація діяльності тощо).

– видання нормативних актів як форма діяльності адвокатського самоврядування є самостійною зовнішньо-вираженою формою правотворчої діяльності органів адвокатського самоврядування, яка полягає в установленні обов'язкових для виконання загальних правил поведінки в межах адвокатської спільноти шляхом прийняття підзаконних нормативно-правових актів. Видання нормативних актів здійснюється на підставі та на виконання Конституції України, законів України та спеціального адвокатського законодавства та має на меті регулювання професійних стандартів, гарантій адвокатської діяльності, правил етики та організаційних питань функціонування інституту адвокатури. Нормативні акти органів адвокатського самоврядування мають подвійну природу: по-перше, є актами професійного врядування; по-друге, виступають елементом системи підзаконного нормативного регулювання у сфері здійснення правничої діяльності.

– у сфері діяльності адвокатського самоврядування, видання індивідуальних актів є процесом офіційного оформлення органами адвокатського самоврядування індивідуально-конкретних рішень, спрямованих на встановлення, зміну або припинення правового статусу конкретних адвокатів чи адвокатських об’єднань, реалізацію внутрішніх приписів адвокатського самоврядування, забезпечення дисциплінарної відповідальності та дотримання професійних стандартів, що має одноразову дію, адресується визначеним особам та є обов’язковим виключно для них.

– адміністративний договір як форма діяльності адвокатського самоврядування є публічно-правовим інструментом, що виражає погоджену волю органів адвокатського самоврядування та суб'єктів публічної адміністрації, спрямований на реалізацію спільних завдань у сфері правничої діяльності через

встановлення взаємних прав та обов'язків у письмовій, офіційно оприлюдненій формі, що забезпечує баланс публічних інтересів та автономії адвокатури.

– в адвокатському самоврядуванні матеріально-технічні операції полягають у веденні діловодства, облікових процесів, збирання, систематизації, збереження та актуалізації даних у спеціалізованих реєстрах (наприклад, Єдиний реєстр адвокатів України), що забезпечує прозорість та доступність інформації про статус адвокатів. Матеріально-технічні операції додатково виступають інструментом забезпечення контролю за дотриманням професійних стандартів адвокатами, що поєднує їх із наглядовою функцією рад адвокатів.

– вчинення інших юридично значущих адміністративних дій як форма діяльності адвокатського самоврядування є окремим видом правореалізаційної діяльності органів адвокатського самоврядування, що здійснюється поза межами владного примусу та спрямований на організаційно-правове забезпечення функціонування адвокатури, створення або зміну адміністративно-правового статусу учасників адвокатської діяльності, забезпечення реалізації їхніх прав і обов’язків, а також адаптацію інституту адвокатури до змін соціально-правового середовища, особливо в умовах кризових викликів, таких як збройна агресія чи надзвичайні ситуації.

– органи адвокатського самоврядування в Україні у своїй діяльності використовують усі основні методи заохочення, переконання та адміністративного примусу. Метод заохочення спрямований на мотивацію суб’єктів адміністративно-правових відносин (в першу чергу, адвокатів) до правомірної та соціально відповідальної поведінки шляхом морального стимулювання (нагородження грамотами, подяками тощо), матеріального заохочення (преміювання) та соціального визнання (присвоєння почесних звань). Переконання, як засіб формування правової свідомості, має на меті добровільне підпорядкування юридичним нормам через усвідомлене прийняття їх до виконання через навчання та підвищення кваліфікації адвокатів, інформаційно-роз'яснювальні заходи, просвітницької діяльності.

– адміністративний примус застосовується органами адвокатського самоврядування для забезпечення належної поведінки адвокатів у випадках порушення ними професійних обов'язків або етичних норм, та як спосіб захисту прав адвокатів та реалізації повноважень органів адвокатського самоврядування. До основних заходів адміністративного примусу належать: зупинення права на заняття адвокатською діяльністю; позбавлення свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю; оголошення догани або попередження; накладення штрафу тощо.

– органи адвокатського самоврядування в Україні, використовуючи заохочення, переконання та примус, ефективно регулюють професійну діяльність адвокатів, що сприяє забезпеченню правопорядку та дисципліни, формуванню високих стандартів професії адвоката, дотримання принципів справедливості, пропорційності та об’єктивності в діяльності органів адвокатського самоврядування.

Отже, адміністративні форми діяльності адвокатського самоврядування в Україні – це зовнішні організаційно-правові прояви адміністративно-управлінської діяльності органів адвокатського самоврядування, що реалізуються у межах їхніх повноважень та спрямовані на забезпечення належного функціонування адвокатури як інституту правової держави. Адміністративні методи діяльності адвокатського самоврядування в Україні – це сукупність організаційно-правових способів та прийомів владно-управлінського впливу, які використовуються органами адвокатського самоврядування в межах їхніх повноважень з метою регулювання професійної діяльності адвокатів, забезпечення дотримання етичних стандартів, захисту прав та законних інтересів адвокатів та суб’єктів надання адвокатських послуг, а також сприяння ефективному функціонуванню інституту адвокатури в Україні.

3.3. Адміністративні процедури в діяльності адвокатського самоврядування

Дослідження правової природи адміністративних процедур у діяльності адвокатського самоврядування зумовлена зростаючою роллю адвокатури як інституції, що забезпечує доступ до правосуддя, захист прав і свобод громадян, а також підтримання правопорядку в суспільстві. В умовах реформування правової системи України особливої уваги потребує питання належного врегулювання процедур, за якими функціонує адвокатське самоврядування, оскільки саме ці механізми визначають порядок ухвалення рішень, розгляд дисциплінарних справ, атестацію адвокатів та інші аспекти діяльності органів адвокатури. Відсутність уніфікованих стандартів адміністративних процедур у межах адвокатського самоврядування може призводити до правової невизначеності, порушення принципу верховенства права та зниження ефективності адвокатської діяльності.

Крім того, правова природа адміністративних процедур у діяльності адвокатського самоврядування потребує комплексного наукового аналізу через її гібридний характер, що поєднує елементи приватного та публічного права. З одного боку, адвокатське самоврядування є незалежним від державних органів, що обумовлює певну автономію у визначенні внутрішніх процедур. З іншого боку, діяльність адвокатури впливає на права громадян і відбувається у правовому полі держави, що зумовлює необхідність чіткого нормативного регулювання.

Досліджуючи правову природу адміністративних процедур в діяльності адвокатського самоврядування, перш за все слід сказати, що термін «процедура» походить від французького слова procedure та латинського procedo, українською мовою означає «просуватись», тобто встановлений порядок ведення, розгляд яких-небудь справ. У правовій сфері зазначений термін розуміється як нормативно визначена сукупність взаємопов’язаних, об’єднаних між собою дій,

направлених на досягнення певного результату та реалізацію прав [9, с. 259–260]. У свою чергу, «адміністративна процедура» є фундаментальною категорією адміністративного права. Вона зумовлює існування двох відмінних типів правовідносин, що формуються в публічному управлінні. По-перше, це управлінські відносини, які ініціюються владними суб'єктами і в яких приватні особи, як правило, несуть обов'язки. По-друге, це відносини, де приватні особи активно реалізують свої права під час взаємодії з публічною адміністрацією. Ці два типи правовідносин потребують встановлення окремих принципів і правил для їх належного врегулювання [37, с. 113-124; 269].

Адміністративну процедуру у сфері вищої освіти Н. Губернська визначає її як нормативно встановлений порядок послідовно здійснюваних дій органів публічної адміністрації, спрямованих на прийняття владних управлінських рішень і реалізацію повноважень, не пов'язаних із розглядом спорів або застосуванням заходів примусу. Зміст адміністративних процедур у сфері вищої освіти становить закріплений адміністративно- процесуальними нормами порядок розгляду та вирішення органами виконавчої влади та місцевого самоврядування індивідуальних адміністративних справ з метою забезпечення прав і законних інтересів, а також виконання відповідних обов'язків усіх суб'єктів адміністративних правовідносин у сфері вищої освіти [127, с. 221–222]. К. Куркова сформувала, що адміністративні процедури у сфері адміністративно-правового забезпечення науково-технологічного розвитку України – це діяльність суб'єктів публічної адміністрації, що має публічний, нормативно визначений, логічний характер, спрямована на впорядкування управлінських, реєстраційних, організаційно-кадрових, дозвільно-ліцензійних, контрольних, інтернаціоналізаційних, цифровізаційних правовідносин науково-технологічного розвитку для уніфікації адміністративної практики суб'єктів публічної адміністрації, належного публічного адміністрування науково-технологічної сфери та захисту прав суб'єктів науково-технологічної діяльності [227, с. 58–63].

Таким чином, адміністративна процедура - це нормативно визначений, впорядкований процес здійснення управлінських дій та прийняття рішень суб'єктами публічної адміністрації, спрямований на регулювання правовідносин у сфері публічного управління. Вона охоплює послідовність формалізованих дій, що забезпечують реалізацію прав, виконання обов'язків та досягнення визначених законом результатів. Адміністративна процедура виступає механізмом правового закріплення та реалізації повноважень державних органів і органів місцевого самоврядування, визначаючи порядок взаємодії з приватними особами, здійснення контролю, надання адміністративних послуг та прийняття індивідуальних рішень, що мають юридичне значення.

На підставі вищевказаного можемо зробити висновок, що правова природа адміністративних процедур у діяльності адвокатського самоврядування полягає в їхньому нормативно визначеному, процедурно впорядкованому характері, спрямованому на забезпечення реалізації функцій адвокатури як самоврядного інституту. Вони виступають юридичним механізмом організації та регулювання відносин між суб'єктами адвокатського самоврядування, встановлюючи порядок ухвалення рішень, розгляду справ, здійснення контролю, врегулювання дисциплінарних питань та забезпечення гарантій професійної діяльності адвокатів. Ці процедури поєднують у собі елементи адміністративного регулювання та саморегулювання, оскільки з одного боку, вони ґрунтуються на вимогах законодавства, а з іншого – формуються та реалізуються органами адвокатського самоврядування, що діють автономно від державних органів влади. Їхня сутність полягає у забезпеченні балансу між публічним інтересом і незалежністю адвокатури, що виражається через внутрішньо-організаційні механізми регламентації діяльності адвокатів та гарантії їхніх професійних прав у рамках встановлених адміністративно-правових процедур.

Галіцина Н., у своїй праці стверджує, що саме за допомогою адміністративних процедур управлінській діяльності публічної адміністрації надається правова форма, що забезпечує чітке функціонування суб'єктів управління. Адміністративними процедурами можуть бути врегульовані як

«внутрішні», організаційні прояви повноважень органів публічної влади, так і «зовнішні» прояви повноважень таких органів, тобто прийняття рішень відносно індивідуальних справ, що має значення для приватних осіб у зв'язку з реалізацією їхніх прав і законних інтересів. Адміністративні процедури регулюють порядок здійснення правозастосувальної діяльності. Застосування права необхідне у випадку, коли закон повинен діяти з урахуванням тих або інших конкретних обставин, що вимагають встановлення та контролю. Застосування права – важлива сторона діяльності органів державної влади по виконанню законів і інших правових актів, у процесі якої видаються інші акти, що мають головним чином організаційний характер. Адміністративні процедури, додаючи правову форму такої діяльності, закріплюють порядок дій і прийняття рішень компетентних органів і посадових осіб у зв'язку з застосуванням ними правових вимог до конкретного життєвого випадку. Нормативно закріплені адміністративні процедури, забезпечуючи проведення в життя вимог закону, стають критерієм правомірності поводження суб'єктів і в цьому розумінні виконують також правозабезпечуючу функцію [109, с. 177].

Згідно з приписами норм чинного законодавства, а саме профільного Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" такими адміністративними процедурами у діяльності адвокатського самоврядування, наприклад, може бути процедура набуття статусу адвоката, процедура реєстрації та обліку адвокатів, процедура формування та діяльність органів адвокатського самоврядування, дисциплінарне провадження щодо адвоката та інша.

Якщо проаналізувати норми Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", то ми можемо сказати, що в діяльності адвокатського самоврядування можна виділити такі адміністративні процедури, які забезпечують належне функціонування адвокатури як саморегульованого інституту та гарантують реалізацію її повноважень, якими є:

1. Процедура набуття статусу адвоката, яка включає подання заяви, проходження кваліфікаційного іспиту, стажування (за необхідності), прийняття

рішення Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією (КДКА) та складання присяги адвоката.

2. Реєстрація та облік адвокатів, яка передбачає внесення відомостей про адвокатів до Єдиного реєстру адвокатів України (ЄРАУ), зміну реєстраційних даних, а також надання відповідних витягів.

3. Процедура формування та діяльності органів адвокатського самоврядування, яка охоплює вибори до адвокатських органів (рада адвокатів, кваліфікаційно-дисциплінарна комісія, ревізійна комісія), порядок проведення їхніх засідань, ухвалення рішень та реалізацію їхніх повноважень.

4. Дисциплінарне провадження щодо адвокатів, що включає подання скарг, розгляд справ КДКА, проведення перевірки діяльності адвоката, винесення дисциплінарного рішення та можливість його оскарження.

5. Процедура припинення або зупинення адвокатської діяльності, яка передбачає підстави та порядок добровільного припинення діяльності адвоката, його тимчасове виключення з ЄРАУ, а також примусове позбавлення статусу адвоката.

6. Фінансово-адміністративні процедури, що регулюють порядок сплати адвокатами щорічних внесків на забезпечення діяльності органів самоврядування, розподіл фінансування та ведення фінансової звітності.

7. Процедура підвищення кваліфікації адвокатів, яка визначає порядок та вимоги до проходження адвокатами обов’язкового навчання, сертифікації та фіксації результатів у ЄРАУ.

8. Процедура взаємодії адвокатів із органами адвокатського самоврядування, яка охоплює порядок подання запитів, отримання інформації, розгляд звернень адвокатів та надання консультативної допомоги.

9. Процедура розгляду та врегулювання конфліктів між адвокатами, що спрямована на вирішення внутрішніх суперечностей між адвокатами, медіацію, а також дотримання етичних стандартів у професійній діяльності.

Ці адміністративні процедури є ключовими елементами функціонування адвокатського самоврядування, що забезпечують його ефективність, прозорість і відповідність правовим стандартам.

Для більш чіткого розуміння сутності адміністративних процедур в діяльності адвокатського самоврядування, пропонуємо зупинитися та розглянути більш детально деякі я з тих процедур, які ми визначили.

Щодо процедури набуття статусу адвоката, то відповідно до статті 6 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [350].

Особа, яка виявила бажання стати адвокатом та відповідає вимогам частин першої та другої статті 6 цього Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", має право звернутися до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за місцем проживання із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту. Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту та перелік документів, що додаються до заяви, затверджуються Радою адвокатів України. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури перевіряє відповідність особи вимогам, установленим частинами першою та другою статті 6 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність". З метою перевірки повноти та достовірності відомостей, повідомлених особою, яка виявила бажання стати адвокатом, і за наявності письмової згоди такої особи кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, кваліфікаційна палата або визначений нею член палати можуть звертатися із запитами до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та

підпорядкування, громадських об’єднань, що зобов’язані не пізніше десяти робочих днів з дня отримання запиту надати необхідну інформацію [350].

Вважаємо за необхідне зазначити, що поряд із приписами закону діє ще Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядок складення кваліфікаційного іспиту та методика оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні, який затверджено Рішенням Ради адвокатів України від 17.12.2013 року №270 зі змінами та доповненнями, який визначає перелік документів, що подаються особами, які виявили бажання складати кваліфікаційний іспит для набуття права на заняття адвокатською діяльністю, правила допуску до складення кваліфікаційного іспиту, складення кваліфікаційного іспиту, оцінювання результатів кваліфікаційного іспиту та прийняття рішення за результатами складення кваліфікаційного іспиту регіональними кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури [316].

Тобто, процедура набуття статусу адвоката в системі адвокатського самоврядування є типовою адміністративною процедурою, що характеризується чіткою нормативною регламентацією, поетапністю та наявністю механізмів контролю за дотриманням встановлених вимог. Її особливістю є поєднання елементів публічного адміністрування з принципами самоврядності, адже реалізація процедури здійснюється спеціально уповноваженими органами адвокатури — кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями, які діють незалежно від державної влади.

Важливою рисою цієї адміністративної процедури є забезпечення балансу між вимогами професійної компетентності кандидатів та гарантіями дотримання стандартів адвокатської діяльності. Встановлені етапи — подання заяви, перевірка документів, складання кваліфікаційного іспиту, проходження стажування, складення присяги — не лише забезпечують об'єктивну оцінку готовності особи до здійснення адвокатської діяльності, а й сприяють зміцненню незалежності адвокатури як інституції громадянського суспільства.

Вважаємо, що ключовим етапом адміністративної процедури набуття статусу адвоката є безпосередньо кваліфікаційний іспит, який є тестуванням особи, яка виявила бажання стати адвокатом. Кваліфікаційний іспит полягає у виявленні теоретичних знань у галузі права, історії адвокатури, адвокатської етики особи, яка виявила бажання стати адвокатом, а також у виявленні рівня її практичних навичок та умінь у застосуванні закону. Варто підкреслити, що організація та проведення кваліфікаційного іспиту здійснюється кваліфікаційною палатою кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Порядок складення кваліфікаційних іспитів, методика оцінювання та програма кваліфікаційних іспитів затверджуються Радою адвокатів України. Рада адвокатів України може встановити плату за складення кваліфікаційного іспиту та порядок її внесення. Кваліфікаційні іспити проводяться не рідше одного разу на три місяці. Особі, яка склала кваліфікаційний іспит, протягом десяти днів з дня складення кваліфікаційного іспиту кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури безоплатно видає свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту. Свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту дійсне протягом трьох років з дня складення іспиту. Зразок свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту затверджується Радою адвокатів України [350].

Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, може бути допущена до складення такого іспиту повторно не раніше ніж через шість місяців. Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит повторно, може бути допущена до наступного кваліфікаційного іспиту не раніше ніж через один рік. Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, може протягом тридцяти днів з дня отримання рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури оскаржити його до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду, які можуть залишити оскаржуване рішення без змін, або зобов’язати кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури провести повторний кваліфікаційний іспит у найближчий час проведення таких іспитів [350].

Порядком допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядок складення кваліфікаційного іспиту та методика оцінювання результатів

складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні, який затверджено Рішенням Ради адвокатів України від 17.12.2013 року №270 додатково зазначається, що кваліфікаційний іспит складається державною мовою, з урахуванням положень чинного законодавства України, яке регулює відповідні правовідносини. Кваліфікаційний іспит складається з двох частин: письмового іспиту та усного іспиту, які складаються окремо. Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури на основі Програми складення кваліфікаційного іспиту формують та затверджують рішенням КДКА екзаменаційні білети, кожний з яких підписується головою КДКА та затверджується печаткою КДКА. Для складення письмового та усного іспитів формуються та використовуються окремі екзаменаційні білети (екзаменаційні білети для складення письмового іспиту та екзаменаційні білети для складення усного іспиту). Для виконання особами, які складають кваліфікаційний іспит, письмового висновку щодо правової позиції захисту або надання іншої правової допомоги, передбаченого розділом 4 програми складення письмового іспиту, Програми складення кваліфікаційного іспиту та для включення до білетів для складення письмового іспиту, Науково-консультативна рада Національної асоціації адвокатів України розробляє фабули справ, що підлягають оновленню не менше ніж на 20 % від їх загальної кількості не рідше ніж один раз на рік. Дані фабули передаються науково-консультативною радою Національної асоціації адвокатів України для їх використання КДКА [316].

З аналізу норм законодавства, ми бачимо, що кваліфікаційний іспит як ключовий елемент адміністративної процедури набуття статусу адвоката відзначається високим ступенем формалізації та організаційної самостійності адвокатського самоврядування. Позитивним аспектом регулювання є чітке закріплення етапів іспиту, поділ його на письмову та усну частини, а також оновлення практичних завдань, що сприяє підвищенню об’єктивності оцінювання професійних знань і навичок кандидатів. Така деталізована процедура мінімізує ризики суб'єктивізму та корупційних проявів, створюючи умови для рівного доступу до професії адвоката.

Разом із тим чинне регулювання має певні недоліки. Зокрема, встановлені законом часові обмеження на повторне складення іспиту (шість місяців та один рік) можуть надмірно затягувати процес набуття права на професію, що обмежує можливості осіб оперативно усунути виявлені прогалини у знаннях. Також відсутність єдиного стандарту для формування екзаменаційних білетів на всій території України створює ризики нерівномірності складності іспиту в різних регіонах. Врахування цих аспектів є необхідним для подальшого вдосконалення адміністративної процедури допуску до адвокатської діяльності.

Останнім елементом процедури набуття статусу адвоката ми можемо виділити процес стажування. Так, відповідно до статті 10 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" стажування полягає в перевірці готовності особи, яка отримала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, самостійно здійснювати адвокатську діяльність. Стажування здійснюється протягом шести місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону [350].

Стажування – це діяльність із формування і закріплення на практиці професійних знань, умінь і навичок, отриманих у результаті теоретичної підготовки особи, яка одержала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, щодо її готовності самостійно здійснювати адвокатську діяльність з метою отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю [164].

Впровадження інституту стажування для претендентів на статус адвоката було позитивно оцінене українською юридичною спільнотою. І.І. Задоя підкреслює, що це нововведення є слушним, адже наявність юридичного стажу не завжди гарантує готовність до повноцінного захисту інтересів клієнтів чи надання правової допомоги після складання кваліфікаційного іспиту [164, с. 119]. Схожої думки дотримується С. Пушко, зазначаючи обґрунтованість цієї вимоги, оскільки юридична сфера є багатогранною, і не кожен фахівець з вищою освітою та стажем розуміє всі нюанси адвокатської діяльності. Крім того, Пушко наголошує на користі стажування, адже наставник-адвокат допоможе стажисту краще зорієнтуватися в майбутній професії [389, с. 13].

Тобто, стажування для особи, що виявила бажання стати адвокатом є обов'язковим етапом професійної підготовки, що полягає в практичному закріпленні теоретичних знань і формуванні навичок, необхідних для самостійного здійснення адвокатської діяльності. Воно виступає інструментом поступового входження особи до адвокатської спільноти, сприяє засвоєнню етичних стандартів професії, розвитку практичних умінь надання правничої допомоги та забезпечує підвищення готовності претендента до виконання завдань, які потребують високого рівня фахової відповідальності.

Стажистом адвоката може бути особа, яка на день початку стажування має дійсне свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту. Стажування може здійснюватися у вільний від основної роботи час стажиста. Керівником стажування може бути адвокат України, який має стаж адвокатської діяльності не менше п'яти років. В одного адвоката можуть проходити стажування не більше трьох стажистів одночасно. Рада адвокатів регіону може призначити керівника стажування з числа адвокатів, адреса робочого місця яких знаходиться у відповідному регіоні. Порядок проходження стажування, програма та методика оцінювання стажування, розмір внеску на проходження стажування та порядок його сплати затверджуються Радою адвокатів України. Важливо є те, що від проходження стажування звільняються особи, які на день звернення із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту мають стаж роботи помічника адвоката не менше одного року за останні два роки. За результатами стажування керівник стажування складає звіт про оцінку стажування та направляє його раді адвокатів регіону. Результати стажування оцінюються радою адвокатів регіону протягом тридцяти днів з дня отримання звіту. За оцінкою результатів стажування рада адвокатів регіону приймає рішення про: 1) видачу особі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю; 2) продовження стажування на строк від одного до трьох місяців [350].

Керівник стажування зобов'язаний надати стажисту затверджений радою адвокатів регіону індивідуальний план стажування. За клопотанням стажиста до індивідуального плану можуть бути внесені зміни та доповнення у межах

Програми стажування, які затверджуються радою адвокатів регіону. Під час проходження стажування стажист під керівництвом адвоката - керівника стажування виконує завдання у межах індивідуального плану проходження стажування. Стажування може здійснюватися у вільний від основної роботи час стажиста. Під час відпочинку, вихідні та святкові дні стажування проводиться за взаємною згодою стажиста та адвоката - керівника стажування. У період проходження стажування стажист зобов'язаний прослухати адаптаційний курс в професію адвоката у Вищій школі адвокатури Національної асоціації адвокатів України. Вища школа адвокатури забезпечує проходження такого обов'язкового курсу через свій веб-сайт онлайн з використанням сучасних інтернет-технологій. Вища школа адвокатури повідомляє електронною поштою відповідну раду адвокатів регіону, стажиста та керівника стажування про проходження стажистом адаптаційного курсу, а також розміщує цю інформацію на своєму веб-сайті не пізніше наступного робочого дня, що слідує після проходження стажистом такого курсу у відповідному реєстрі осіб, які пройшли такий адаптаційний курс [304].

Рішення про продовження стажування приймається, за умови забезпечення у необхідних випадках права особи на участь в адміністративному провадженні відповідно до Закону України "Про адміністративну процедуру". Стажист адвоката та керівник стажування повідомляються про прийняте рішення письмово протягом трьох днів з дня його прийняття. Рішення ради адвокатів регіону про продовження стажування може бути оскаржено стажистом адвоката або керівником стажування протягом тридцяти днів з дня його отримання до Ради адвокатів України або до суду, які можуть залишити оскаржуване рішення без змін, або зобов'язати раду адвокатів регіону видати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. У разі якщо за результатами стажування рада адвокатів регіону прийняла рішення про продовження стажування, розмір додаткового внеску не може перевищувати 0,5 мінімальної заробітної плати, встановленої станом на день прийняття зазначеного рішення, за кожний місяць додаткового стажування [350].

Таким чином, стажування як елемент адміністративної процедури набуття статусу адвоката виступає важливим інструментом перевірки професійної готовності кандидата до здійснення адвокатської діяльності. Його сутність полягає не лише у практичному закріпленні теоретичних знань, але й у набутті особою навичок, що є критично важливими для роботи адвоката: вміння приймати рішення в умовах обмеженого часу, діяти в межах адвокатської етики та ефективно представляти інтереси клієнтів. Стажування також дозволяє майбутньому адвокату краще інтегруватися у професійне середовище через безпосередню взаємодію з наставником. Важливою перевагою існуючого порядку є наявність чіткої організаційної структури стажування: визначення строків, обов’язковість індивідуального плану, наявність адаптаційного курсу у Вищій школі адвокатури. Це створює необхідні умови для системної підготовки майбутніх адвокатів, сприяючи уніфікації вимог до якості їхньої підготовки на всій території України. Крім того, можливість стажування у вільний від основної роботи час підвищує доступність професії для широкого кола претендентів.

Водночас не можна не помітити й окремих недоліків чинного регулювання. Зокрема, система внесків за стажування та продовження його строків створює додаткове фінансове навантаження на кандидатів, що може стати бар'єром для окремих осіб. Також залежність стажування від наставника-адвоката не завжди гарантує однаковий рівень підготовки, оскільки якість стажування суттєво варіюється залежно від особистих якостей та професійної активності керівника стажування. Вирішення цих питань є важливим для удосконалення інституту стажування та забезпечення рівного доступу до адвокатської професії.

Наступною адміністративною процедурою адвокатського самоврядування можна розглянути процедуру реєстрації та обліку адвокатів, яка передбачає внесення відомостей про адвокатів до Єдиного реєстру адвокатів України (ЄРАУ), зміну реєстраційних даних, а також надання відповідних витягів.

Так, відповідно до статті 17 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" Рада адвокатів України забезпечує ведення Єдиного

реєстру адвокатів України з метою збирання, зберігання, обліку та надання достовірної інформації про чисельність і персональний склад адвокатів України, адвокатів іноземних держав, які відповідно до цього Закону набули права на заняття адвокатською діяльністю в Україні, про обрані адвокатами організаційні форми адвокатської діяльності. Внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України здійснюється радами адвокатів регіонів та Радою адвокатів України. Інформація, внесена до Єдиного реєстру адвокатів України, є відкритою на офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України. Рада адвокатів України і відповідні ради адвокатів регіонів надають витяги з Єдиного реєстру адвокатів України за зверненням адвоката або іншої особи. До Єдиного реєстру адвокатів України вносяться такі відомості: 1) прізвище, ім'я та по батькові адвоката; 2) номер і дата видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, номер і дата прийняття рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю (номер і дата прийняття рішення про включення адвоката іноземної держави до Єдиного реєстру адвокатів України); 3) найменування і місцезнаходження організаційної форми адвокатської діяльності, номери засобів зв'язку; 4) адреса робочого місця адвоката, номери засобів зв'язку; 5) інформація про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю; 6) інші відомості, передбачені законодавством. Адресою робочого місця адвоката є місцезнаходження обраної адвокатом організаційної форми адвокатської діяльності або адреса фактичного місця здійснення адвокатської діяльності, якщо вона є відмінною від місцезнаходження обраної адвокатом організаційної форми адвокатської діяльності. У разі наявності декількох адрес робочих місць адвоката до Єдиного реєстру адвокатів України вноситься лише одна адреса робочого місця адвоката [309; 350].

Адвокат протягом трьох днів з дня зміни відомостей про себе, що внесені або підлягають внесенню до Єдиного реєстру адвокатів України, письмово повідомляє про такі зміни раду адвокатів регіону за адресою свого робочого місця, крім випадків, якщо ці зміни вносяться на підставі рішення

кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Інформація, внесена до Єдиного реєстру адвокатів України, є відкритою на офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України. Рада адвокатів України і відповідні ради адвокатів регіонів надають витяги з Єдиного реєстру адвокатів України за зверненням адвоката або іншої особи. Відомості, що підлягають внесенню до Єдиного реєстру адвокатів України, включаються до нього не пізніше дня, наступного за днем отримання радою адвокатів регіону відповідної інформації, крім випадків, установлених Законом України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність". При цьому, порядок ведення Єдиного реєстру адвокатів України затверджується Радою адвокатів України [350].

Отже, процедура реєстрації та обліку адвокатів у Єдиному реєстрі адвокатів України є важливою адміністративною процедурою в діяльності органів адвокатського самоврядування, спрямованою на офіційне закріплення статусу адвоката та забезпечення прозорості адвокатської діяльності. Її сутність полягає у систематизації даних про адвокатів та організаційні форми їх діяльності, що сприяє гарантуванню відкритості інформації та доступності професії для суспільства, а також забезпеченню контролю за дотриманням адвокатами професійних стандартів. Серед основних переваг цієї процедури варто відзначити оперативність внесення змін до реєстру, обов'язковість оновлення даних адвокатами, а також відкритість відомостей для громадськості через офіційний веб-сайт Національної асоціації адвокатів України. Це дозволяє не лише посилити довіру до адвокатури, а й полегшує пошук правничої допомоги для громадян та бізнесу. Крім того, встановлення чітких строків для подання і внесення змін до реєстру сприяє правовій визначеності та дисциплінує адвокатське середовище.

Разом із тим процедура має і певні недоліки. Відсутність чітко врегульованого механізму відповідальності за несвоєчасне оновлення даних або внесення недостовірної інформації може негативно впливати на достовірність реєстру. Крім того, хоча інформація і є відкритою, обсяг доступних відомостей обмежений, що може ускладнювати належну перевірку доброчесності адвоката

за запитом осіб, зацікавлених у його послугах. Вдосконалення цих аспектів могло б підвищити ефективність реєстраційної процедури та рівень довіри до адвокатської спільноти.

Поряд з попередніми адміністративними процедурами, не менш важливою, на нашу думку, є процедура дисциплінарного провадження щодо адвокатів, яка включає в себе подання скарг, розгляд справ КДКА, проведення перевірки діяльності адвоката, винесення дисциплінарного рішення та можливість його оскарження. Так, відповідно до статті 33 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з підстав, передбачених цим Законом. Дисциплінарне провадження - процедура розгляду письмової скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознак дисциплінарного проступку. Дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в Єдиному реєстрі адвокатів України. Підставами для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку. При цьому, дисциплінарним проступком адвоката є 1) порушення вимог несумісності; 2) порушення присяги адвоката України; 3) порушення правил адвокатської етики; 4) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення; 5) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов’язків; 6) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування; 7) порушення інших обов’язків адвоката, передбачених законом. Важливо, підкреслити, що не є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності винесення судом або іншим органом рішення не на користь його клієнта, скасування або зміна судового рішення або рішення іншого органу, винесеного у справі, в якій адвокат здійснював захист, представництво або надавав інші види правничої допомоги, якщо при цьому не було вчинено дисциплінарного проступку [350].

За результатами розгляду заяви (скарги) про дисциплінарний проступок адвоката, довідки та матеріалів перевірки дисциплінарна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури більшістю голосів членів палати, які беруть участь у її засіданні, вирішує питання про порушення або відмову в порушенні дисциплінарної справи стосовно адвоката. Рішення про порушення дисциплінарної справи з визначенням місця, дня і часу її розгляду чи про відмову в порушенні дисциплінарної справи надсилається або вручається під розписку адвокату та особі, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, протягом трьох днів з дня прийняття такого рішення. До рішення про порушення дисциплінарної справи, яке надсилається або вручається адвокату, додається довідка члена дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, складена за результатами перевірки. Рішення про порушення дисциплінарної справи або про відмову в порушенні дисциплінарної справи може бути оскаржено до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду протягом тридцяти днів з дня доведення такого рішення до відома особи [350].

За результатами розгляду дисциплінарної справи дисциплінарна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури приймає рішення про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку і застосування до нього дисциплінарного стягнення або про закриття дисциплінарної справи. Рішення дисциплінарної палати приймається більшістю голосів від її загального складу, крім рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю, яке приймається двома третинами голосів від її загального складу. Рішення у дисциплінарній справі має бути вмотивованим. Під час обрання виду дисциплінарного стягнення враховуються обставини вчинення проступку, його наслідки, особа адвоката та інші обставини. Адвокат чи особа, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, має право оскаржити рішення у дисциплінарній справі протягом тридцяти днів з дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду. Оскарження рішення не зупиняє

його дії. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури протягом десяти днів з дня отримання заяви (скарги) витребовує матеріали дисциплінарної справи у відповідної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та забезпечує розгляд скарги на рішення у дисциплінарній справі протягом тридцяти днів з дня одержання матеріалів дисциплінарної справи [350].

Отже, процедура дисциплінарного провадження в системі адвокатського самоврядування є важливою адміністративною процедурою, що спрямована на забезпечення дотримання професійних стандартів адвокатами та підтримання довіри суспільства до інституту адвокатури. Вона полягає у розгляді скарг на дії адвокатів, перевірці фактів можливого порушення професійних обов'язків, ухваленні рішень щодо наявності дисциплінарного проступку та, за потреби, застосуванні відповідних стягнень. Ця процедура є ключовим механізмом саморегулювання адвокатської діяльності, сприяючи зміцненню професійної відповідальності та етичних засад адвокатури. Перевагою дисциплінарного провадження є наявність гарантій об'єктивності та прав адвоката на захист, зокрема, можливість оскарження як рішень про порушення дисциплінарної справи, так і рішень про притягнення до відповідальності. Чітка регламентація підстав для відповідальності, процесуальних строків і порядку прийняття рішень дозволяє знизити ризики упередженості та забезпечує дотримання принципу юридичної визначеності. При цьому значення має колегіальний розгляд дисциплінарних справ та обов'язкове мотивування прийнятих рішень. Разом із тим, процедура має й окремі недоліки. Зокрема, незважаючи на встановлені строки розгляду справ, практика може свідчити про їх затягування, що негативно впливає на процесуальні права учасників провадження. Крім того, відсутність єдиного механізму незалежного контролю за діяльністю кваліфікаційно-дисциплінарних комісій під час розгляду скарг може створювати ризики упередженості або корпоративної солідарності. Подальше удосконалення дисциплінарного провадження має бути спрямоване на підвищення його прозорості, оперативності та рівня гарантій для всіх сторін.

Усе вищевикладене дає змогу зробити наступні висновки стосовно адміністративних процедур адвокатського самоврядування:

- адміністративна процедура - це нормативно визначений, впорядкований процес здійснення управлінських дій та прийняття рішень суб'єктами публічної адміністрації, спрямований на регулювання правовідносин у сфері публічного управління, що охоплює послідовність формалізованих дій для реалізації прав, виконання обов'язків та досягнення визначених законом результатів. Адміністративна процедура в діяльності адвокатського самоврядування виступає механізмом правового закріплення та реалізації повноважень органів адвокатського самоврядування, державних органів та органів місцевого самоврядування, визначаючи порядок взаємодії з приватними особами, здійснення контролю, надання адміністративних послуг та прийняття індивідуальних рішень, що мають юридичне значення.

- правова природа адміністративних процедур у діяльності адвокатського самоврядування полягає в їхньому нормативно визначеному, процедурно впорядкованому характері, спрямованому на забезпечення реалізації функцій адвокатури як самоврядного інституту. Адміністративні процедури в діяльності адвокатського самоврядування виступають юридичним механізмом організації та регулювання відносин між суб'єктами адвокатського самоврядування, встановлюючи порядок ухвалення рішень, розгляду справ, здійснення контролю, врегулювання дисциплінарних питань та забезпечення гарантій професійної діяльності адвокатів. Адміністративні процедури в діяльності адвокатського самоврядування процедури поєднують у собі елементи адміністративного регулювання та саморегулювання, оскільки з одного боку, ґрунтуються на вимогах законодавства, а з іншого – формуються та реалізуються органами адвокатського самоврядування, що діють автономно від державних органів влади. Сутність процедур полягає у забезпеченні балансу між публічним інтересом та незалежністю адвокатури, що виражається через внутрішньо-організаційні механізми регламентації діяльності адвокатів та гарантії їхніх професійних прав у рамках встановлених адміністративно-правових процедур.

- адміністративними процедурами, які забезпечують належне функціонування адвокатури як саморегульованого інституту та гарантують реалізацію її повноважень, якими є: 1. Процедура набуття статусу адвоката, яка включає подання заяви, проходження кваліфікаційного іспиту, стажування (за необхідності), прийняття рішення Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури та складання присяги адвоката. 2. Реєстрація та облік адвокатів, яка передбачає внесення відомостей про адвокатів до Єдиного реєстру адвокатів України, зміну реєстраційних даних, а також надання відповідних витягів. 3. Процедура формування та діяльності органів адвокатського самоврядування, яка охоплює вибори до адвокатських органів (рада адвокатів, кваліфікаційно-дисциплінарна комісія, ревізійна комісія), порядок проведення їхніх засідань, ухвалення рішень та реалізацію їхніх повноважень. 4. Дисциплінарне провадження щодо адвокатів, що включає подання скарг, розгляд справ Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, проведення перевірки діяльності адвоката, винесення дисциплінарного рішення та можливість його оскарження. 5. Процедура припинення або зупинення адвокатської діяльності, яка передбачає підстави та порядок добровільного припинення діяльності адвоката, його тимчасове виключення з Єдиного реєстру адвокатів України, а також примусове позбавлення статусу адвоката. 6. Фінансово-адміністративні процедури, що регулюють порядок сплати адвокатами щорічних внесків на забезпечення діяльності органів самоврядування, розподіл фінансування та ведення фінансової звітності. 7. Процедура підвищення кваліфікації адвокатів, яка визначає порядок та вимоги до проходження адвокатами обов’язкового навчання, сертифікації та фіксації результатів у Єдиному реєстрі адвокатів України. 8. Процедура взаємодії адвокатів із органами адвокатського самоврядування, яка охоплює порядок подання запитів, отримання інформації, розгляд звернень адвокатів та надання консультативної допомоги. 9. Процедура розгляду та врегулювання конфліктів між адвокатами, що спрямована на вирішення внутрішніх суперечностей між адвокатами, медіацію, а також дотримання етичних стандартів у професійній діяльності.

- процедура набуття статусу адвоката в системі адвокатського самоврядування є типовою адміністративною процедурою, що характеризується чіткою нормативною регламентацією, поетапністю та наявністю механізмів контролю за дотриманням встановлених вимог. Її особливістю є поєднання елементів публічного адміністрування з принципами самоврядності, адже реалізація процедури здійснюється спеціально уповноваженими органами адвокатури – кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями, які діють незалежно від державної влади. Важливою рисою цієї адміністративної процедури є забезпечення балансу між вимогами професійної компетентності кандидатів та гарантіями дотримання стандартів адвокатської діяльності. Встановлені етапи процедури набуття статусу адвоката в системі адвокатського самоврядування (подання заяви, перевірка документів, складання кваліфікаційного іспиту, проходження стажування, складення присяги) забезпечують об'єктивну оцінку готовності особи до здійснення адвокатської діяльності та сприяють зміцненню незалежності адвокатури як інституції громадянського суспільства.

- кваліфікаційний іспит як ключовий елемент адміністративної процедури набуття статусу адвоката відзначається високим ступенем формалізації та організаційної самостійності адвокатського самоврядування. Позитивним аспектом регулювання є чітке закріплення етапів іспиту, поділ його на письмову та усну частини, а також оновлення практичних завдань, що сприяє підвищенню об’єктивності оцінювання професійних знань і навичок кандидатів. Така деталізована процедура мінімізує ризики суб'єктивізму та корупційних проявів, створюючи умови для рівного доступу до професії адвоката. Разом із тим чинне регулювання має певні недоліки, зокрема, встановлені законом часові обмеження на повторне складення іспиту (шість місяців та один рік) можуть надмірно затягувати процес набуття права на професію, що обмежує можливості осіб оперативно усунути виявлені прогалини у знаннях. Також відсутність єдиного стандарту для формування екзаменаційних білетів на всій території України створює ризики нерівномірності складності іспиту в різних регіонах.

Врахування цих аспектів є необхідним для подальшого вдосконалення адміністративної процедури допуску до адвокатської діяльності.

- стажування для особи, що виявила бажання стати адвокатом є обов'язковим етапом професійної підготовки, що полягає в практичному закріпленні теоретичних знань і формуванні навичок, необхідних для самостійного здійснення адвокатської діяльності. Стажування виступає інструментом поступового входження особи до адвокатської спільноти, сприяє засвоєнню етичних стандартів професії, розвитку практичних умінь надання правничої допомоги та забезпечує підвищення готовності претендента до виконання завдань, які потребують високого рівня фахової відповідальності.

- стажування як елемент адміністративної процедури набуття статусу адвоката виступає важливим інструментом перевірки професійної готовності кандидата до здійснення адвокатської діяльності, та полягає у практичному закріпленні теоретичних знань, набутті особою навичок, що є критично важливими для роботи адвоката – вміння приймати рішення в умовах обмеженого часу, діяти в межах адвокатської етики та ефективно представляти інтереси клієнтів. Стажування також дозволяє майбутньому адвокату краще інтегруватися у професійне середовище через безпосередню взаємодію з наставником. Важливою перевагою існуючого порядку є наявність чіткої організаційної структури стажування: визначення строків, обов'язковість індивідуального плану, наявність адаптаційного курсу у Вищій школі адвокатури, що створює необхідні умови для системної підготовки майбутніх адвокатів, сприяючи уніфікації вимог до якості їхньої підготовки на всій території України. Крім того, можливість стажування у вільний від основної роботи час підвищує доступність професії для широкого кола претендентів. Водночас не можна не помітити й окремих недоліків чинного регулювання, зокрема, система внесків за стажування та продовження його строків створює додаткове фінансове навантаження на кандидатів, що може стати бар'єром для окремих осіб. Також залежність стажування від наставника-адвоката не завжди гарантує однаковий рівень підготовки, оскільки якість стажування суттєво

варіюється залежно від особистих якостей та професійної активності керівника стажування. Вирішення цих питань є важливим для удосконалення інституту стажування та забезпечення рівного доступу до адвокатської професії.

- процедура реєстрації та обліку адвокатів у Єдиному реєстрі адвокатів України є важливою адміністративною процедурою в діяльності органів адвокатського самоврядування, спрямованою на офіційне закріплення статусу адвоката та забезпечення прозорості адвокатської діяльності, та полягає у систематизації даних про адвокатів та організаційні форми їх діяльності, що сприяє гарантуванню відкритості інформації та доступності професії для суспільства, а також забезпеченню контролю за дотриманням адвокатами професійних стандартів. Серед основних переваг процедури реєстрації та обліку адвокатів у Єдиному реєстрі адвокатів України варто відзначити оперативність внесення змін до реєстру, обов'язковість оновлення даних адвокатами, а також відкритість відомостей для громадськості через офіційний веб-сайт Національної асоціації адвокатів України, що дозволяє посилити довіру до адвокатури та полегшити пошук правничої допомоги для громадян та бізнесу. Крім того, встановлення чітких строків для подання і внесення змін до реєстру сприяє правовій визначеності та дисциплінує адвокатське середовище. Разом із тим процедура має і певні недоліки – відсутність чітко врегульованого механізму відповідальності за несвоєчасне оновлення даних або внесення недостовірної інформації може негативно впливати на достовірність реєстру. Крім того, хоча інформація і є відкритою, обсяг доступних відомостей обмежений, що може ускладнювати належну перевірку доброчесності адвоката за запитом осіб, зацікавлених у його послугах. Вдосконалення цих аспектів могло б підвищити ефективність реєстраційної процедури та рівень довіри до адвокатської спільноти.

- процедура дисциплінарного провадження в системі адвокатського самоврядування є важливою адміністративною процедурою, що спрямована на забезпечення дотримання професійних стандартів адвокатами та підтримання довіри суспільства до інституту адвокатури, та полягає у розгляді скарг на дії

адвокатів, перевірці фактів можливого порушення професійних обов'язків, ухваленні рішень щодо наявності дисциплінарного проступку та, за потреби, застосуванні відповідних стягнень. Процедура дисциплінарного провадження в системі адвокатського самоврядування є ключовим механізмом саморегулювання адвокатської діяльності, сприяючи зміцненню професійної відповідальності та етичних засад адвокатури. Перевагою дисциплінарного провадження є наявність гарантій об'єктивності та прав адвоката на захист, зокрема, можливість оскарження як рішень про порушення дисциплінарної справи, так і рішень про притягнення до відповідальності. Чітка регламентація підстав для відповідальності, процесуальних строків і порядку прийняття рішень дозволяє знизити ризики упередженості та забезпечує дотримання принципу юридичної визначеності. При цьому значення має колегіальний розгляд дисциплінарних справ та обов'язкове мотивування прийнятих рішень. Разом із тим, процедура має й окремі недоліки. Зокрема, незважаючи на встановлені строки розгляду справ, практика може свідчити про їх затягування, що негативно впливає на процесуальні права учасників провадження. Крім того, відсутність єдиного механізму незалежного контролю за діяльністю кваліфікаційно-дисциплінарних комісій під час розгляду скарг може створювати ризики упередженості або корпоративної солідарності. Подальше удосконалення дисциплінарного провадження має бути спрямоване на підвищення його прозорості, оперативності та рівня гарантій для всіх сторін.

Таким чином, адміністративні процедури в діяльності адвокатського самоврядування є самостійним елементом правового механізму, та полягають у впорядкованому, нормативно закріпленому процесі прийняття рішень та вчинення дій органами адвокатського самоврядування, спрямованих на врегулювання індивідуальних правових ситуацій у межах адвокатської діяльності. Основною особливістю адміністративних процедур в діяльності адвокатського самоврядування виділено подвійний характер, що виражений через поєднання елементів публічного адміністрування для забезпечення

правопорядку та законності, з елементами професійного самоврядування, що гарантують автономію адвокатури.

3.4. Обов'язковість рішення адвокатського самоврядування

Захист прав і свобод людини є невід'ємною частиною формування правової держави, який набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану, оголошеного в Україні у зв'язку з російською агресією 24 лютого 2022 року. Війна російської федерації проти України обумовила масове порушення прав громадян на життя, здоров'я, особисту недоторканність, прав на житло, власність, роботу та інших прав людини. Правовий режим воєнного стану обмежив реалізацію окремих прав людини, але він не обмежив конституційні права на правову допомогу і захист прав і свобод людини [28].

Центральною проблемою сучасності залишається забезпечення ефективного правового захисту людини і громадянина. Ідея захисту прав людини виникла як результат історичного розвитку та усвідомлення необхідності не лише декларувати права особи, але й створювати реальні умови для їх реалізації. Загальна декларація прав людини, яка залишається орієнтиром для розвитку законодавства у світовому масштабі, утверджує фундаментальні принципи: визнання гідності всіх членів людської спільноти, рівність та невід'ємність їхніх прав як основу свободи, справедливості та миру. Вона проголошує, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах, і кожна людина повинна мати всі права і свободи, закріплені в Декларації. Ці постулати є не просто результатом соціального компромісу, а відображенням універсальних цінностей, які повинні бути реалізовані через ефективні правові механізми та гарантії в кожній державі [115; 160]. Право на кваліфіковану юридичну допомогу є фундаментальним правом людини, яке відіграє ключову роль у забезпеченні її життєвого шляху та захисті інших прав. Це законодавчо гарантована можливість

для кожної особи отримати професійну підтримку від фахівців у галузі права, які володіють спеціалізованими знаннями, навичками та досвідом. Суть цього права полягає в тому, що людина може звернутися за допомогою до компетентних юристів, які здатні ефективно захистити її інтереси, роз'яснити складні правові питання та представляти її у різних правових ситуаціях. Така допомога є crucial для забезпечення рівного доступу до правосуддя, захисту від можливих зловживань та реалізації інших конституційних прав і свобод [16].

Інститут адвокатури є невід'ємною складовою правової системи та громадянського суспільства в сучасній демократичній державі. Він відіграє ключову роль у забезпеченні права на захист, доступу до правосуддя та реалізації принципу верховенства права. В умовах розбудови правової держави та євроінтеграційних процесів в Україні питання ефективного функціонування адвокатури набуває особливої актуальності. Адвокатура як незалежний професійний правозахисний інститут покликана сприяти захисту прав і свобод людини, представляти інтереси фізичних та юридичних осіб у їх відносинах з державою. Водночас, вона є важливим елементом системи правосуддя, забезпечуючи належне представництво сторін у судовому процесі та сприяючи встановленню істини у справі. У сучасних умовах роль адвокатури виходить за межі простого надання правової допомоги. Адвокати активно беруть участь у формуванні правової політики держави, вдосконаленні законодавства, підвищенні правової культури суспільства [115].

Сучасний етап розвитку правової системи України, зокрема в умовах воєнного стану та інституційного реформування держави, вимагає якісного переосмислення ролі адвокатури як незалежного правозахисного інституту. Одним із ключових напрямів такого переосмислення є інституційне зміцнення органів адвокатського самоврядування, у тому числі через визнання обов'язковості їхніх рішень у межах визначеної компетенції. Традиційно роль таких органів обмежувалась функціями рекомендаційного або консультативного характеру. Проте сучасна правова держава потребує нової моделі взаємодії, у

якій адвокатське самоврядування приймає рішення обов’язкового характеру. Така функціональна характеристика потребує окремого наукового аналізу.

Згідно тлумачного словнику, “обов'язковий” має наступні значення: кого треба беззастережно дотримуватися, яким не можна нехтувати; який вимагається в законодавчому порядку; завжди характерний для кого-, чого-небудь; притаманний комусь, чомусь; неодмінний; який виконується з обов'язку [276]. В просторах науки досить замало тлумачень «Обов’язковість рішення адвокатського самоврядування», тому в цьому випадку, слід використати принцип аналогії і проаналізувати принцип обов’язковості судових рішень. Під обов’язковістю судових рішень, як правило, розуміють або властивість рішення, або принцип судочинства. При цьому кожна із позицій є цілком обґрунтованою та не суперечить одна одній. На думку А.С. Зеленов, обов’язковість судових рішень, у тому числі рішень, ухвалених в порядку адміністративного судочинства, має потрійну природу. з одного боку, обов’язковість судових рішень є однією із засад організації судової влади у державі, що забезпечує реалізацію функцій судових органів влади та їх авторитет. з другого боку, обов’язковість судових рішень становить принцип відправлення правосуддя, на якому повинен ґрунтуватися весь судовий процес до закінчення виконання рішення по справі. Із зазначеного принципу випливає і така властивість судового рішення, як його обов’язковість, яка притаманна рішенням, що набрали законної сили у порядку, встановленому законом [171, с. 167-174]. Н. Сиза характеризує засаду обов’язковості судових рішень, що поширює свою дію на всі стадії кримінального провадження, а відтак, характеризується такою ознакою як загальність. Ознака системності має прояв у взаємозв’язках засади обов’язковості судових рішень з іншими засадами кримінального провадження, зокрема, законності, публічності, презумпції невинуватості, заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення та ін. очевидний і зв’язок засади обов’язковості судових рішень із завданнями кримінального провадження, адже без виконання судових рішень буде неможливим захист особи, суспільства та держави від кримінальних

правопорушень і притягнення до відповідальності в міру своєї вини кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення. З набранням законної сили судове рішення набуває ознак загальнообов'язковості, тобто стає обов'язковим як для суду, який його ухвалив, так і для сторін та інших учасників кримінального провадження, а також для усіх фізичних і юридичних осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх службових осіб, і підлягає виконанню на всій території україни. окрім зазначеного, засада обов'язковості судових рішень у кримінальному провадженні містить правозастосовний аспект, який передбачає обов'язковість врахування висновків щодо застосування норм права, викладених у постановах верховного суду, іншими судами при застосуванні таких норм права, а також обов'язковість висновків щодо застосування норм права, викладених у постановах верховного суду, для всіх інших суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності у кримінальному провадженні нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права [435, с. 254–260].

Ще одна цікава думка існує в науці, зокрема, Т. Коломоєць вважає, що засада обов'язковості судових рішень як правова категорія в межах науки адміністративного права є основоположним принципом адміністративного судочинства, що впливає на об'єктивізацію судового процесу та гарантує його завершеність, а також реалізує концепцію захисту прав, свобод та інтересів приватних осіб у спорах з суб'єктами владних повноважень. Обов'язковість судових рішень як стандарт судочинства закріплений на рівні норм національного права та правозастосовної практики. Обов'язковість судового рішення надає такому акту законної сили, впливає на остаточність вирішення питання стосовно прав, свобод та інтересів сторін та функціональної діяльності адміністративних судів у конкретній справі [204, с. 274-278].

Використовуючи принцип аналогії, слід сформувати, що обов'язковість рішення адвокатського самоврядування – це властивість внутрішньо-управлінського акта, прийнятого уповноваженим органом адвокатського самоврядування в межах його компетенції, що полягає у безумовному

зобов’язанні адвокатів та органів адвокатури дотримуватись, реалізовувати або виконувати відповідне рішення.

Обов’язковість рішень органів адвокатського самоврядування є ключовим елементом забезпечення ефективного функціонування адвокатури як незалежного правового інституту. В умовах правової держави адвокатура відіграє важливу роль у гарантуванні права на захист, що вимагає чітко визначених механізмів регулювання її діяльності. Однак, незважаючи на наявність законодавчих норм, питання юридичної сили та механізму реалізації рішень адвокатського самоврядування залишається дискусійним. Це зумовлює необхідність глибшого наукового аналізу правових аспектів обов’язковості таких рішень, їх співвідношення з загальнодержавними нормами та гарантіями прав адвокатів.

Серед проблемних аспектів обов’язковості рішень органів адвокатського самоврядування особливої уваги заслуговує питання меж обов’язковості рішень органів адвокатського самоврядування та їх правових наслідків, адже відсутність чітких механізмів примусового виконання цих рішень може ставити під сумнів їхню ефективність, особливо у випадках конфлікту з національним законодавством чи судовою практикою. Також важливою є проблема балансу між автономією адвокатури та необхідністю державного контролю, що спричиняє дискусії щодо меж саморегулювання адвокатської діяльності. Вивчення цих аспектів може бути важливим для вдосконалення законодавчої бази та практичної діяльності адвокатських органів.

Закон України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" визначає правові засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні. Згідно з цим законом, адвокатура України є незалежним самоврядним інститутом, який забезпечує надання правничої допомоги, захисту та представництва професійним шляхом. Вона також має право самостійно організовуватися та регулювати свою діяльність. Таке адвокатське самоврядування призначене для забезпечення належності адвокатської діяльності, дотримання прав та гарантій адвокатів, забезпечення професійного

розвитку та дисципліни адвокатської гілки. Система адвокатського самоврядування складається з таких організаційних структур, як З'їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури, Конференція адвокатів регіону, Рада адвокатів регіону, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія та Ревізійна комісія регіону [350].

Досліджуючи питання обов'язковості рішень органів адвокатського самоврядування, варто сказати, що відповідно до статті 57 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" рішення з'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України є обов'язковими до виконання всіма адвокатами. В свою чергу, рішення конференцій та рад адвокатів регіонів є обов'язковими до виконання адвокатами, адреса робочого місця яких знаходиться у відповідному регіоні та відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України. Рішення органів адвокатського самоврядування набирають чинності з дня їх прийняття, якщо інший строк не передбачений рішеннями. При цьому, законодавцем визначено, що рішення органів адвокатського самоврядування, які є адміністративними актами, набирають чинності у порядку, визначеному Законом України "Про адміністративну процедуру" [350].

Решота В.В. у своїй праці про організацію адвокатського самоврядування в України, зазначає, що важливим принципом адвокатського самоврядування є обов'язковість виконання рішень органів адвокатського самоврядування усіма адвокатами, що характеризується необхідністю виконання адвокатами норм, що встановлюється адвокатським самоврядуванням. За своєю природою цей різновид самоврядування можна визначити як корпоративний, що об'єднує всіх адвокатів у єдину систему, єдину корпорацію зі спеціальними правилами поведінки, положеннями та нормами, які повинні виконуватись та дотримуватись усіма адвокатами. Адже через виборність формування органів адвокатського самоврядування їм делегуються відповідні повноваження і в подальшому адвокати зобов'язуються виконувати норми, що створюються такими органами. Автор зазначає, що попри принцип обов'язковості виконання

рішень органів адвокатського самоврядування адвокати залишаються самостійними у своїй діяльності і такі органи не мають право втручатись у професійну діяльність адвокатів, що є ще одним важливим принципом адвокатури в Україні [406, с. 267].

В свою чергу, Габані І.І. зазначає, що адвокат зобов'язаний виконувати законні рішення органів адвокатського самоврядування, прийняті в межах їх компетенції, що не виключає можливості їх оскарження у встановленому законом порядку, а також з внутрішнього розпорядку палати при виконанні своєї професії. Однак ці рішення органів адвокатського самоврядування є обов'язковими лише для адвокатів та адвокатів-стажистів, але не пов'язують сторонніх осіб, які не належать до цієї професійної організації. Автор піднімає питання, наскільки адвокати знають та дотримуються цих внутрішніх правил НААУ? На думку автора, ми можемо побачити НААУ зацікавлена у дотриманні окремих внутрішніх правил, має складну та функціональну систему нагляду за дотриманням належної поведінки адвоката та включаючи етичні правила, які закріплені у Положенні про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, затвердженому рішенням РАУ від 30.08.2014 №120 із доповненнями, внесеними рішенням Ради адвокатів України №64 від 03 липня 2021 року [107].

Таким чином, можемо сказати, що аналіз норм Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" свідчить про те, що рішення органів адвокатського самоврядування мають юридично обов'язковий характер для всіх адвокатів України. Зокрема, рішення З'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України підлягають безумовному виконанню всіма адвокатами, тоді як рішення конференцій адвокатів регіонів та рад адвокатів регіонів є обов'язковими для адвокатів, робоче місце яких зареєстроване у відповідному регіоні. Це забезпечує ефективне управління адвокатською діяльністю на національному та регіональному рівнях, сприяє дотриманню стандартів професійної етики та дисципліни в адвокатській спільноті. Разом із тим, хоча обов'язковість

виконання рішень є визначальною характеристикою адвокатського самоврядування, законодавство передбачає можливість оскарження таких рішень у встановленому порядку. Це кореспондується з правами адвокатів і загальними демократичними принципами правової держави.

Важливим аспектом є також те, що рішення органів адвокатського самоврядування стосуються виключно адвокатів і не мають обов'язкового характеру для осіб, які не є членами адвокатської спільноти. В окремих випадках рішення органів адвокатського самоврядування можуть мати наслідки для інших суб'єктів (органів влади, громадян), але не мають для них прямої обов'язковості, якщо це прямо не передбачено законом. Таким чином, адвокатура в Україні функціонує за моделлю професійного самоврядування, де рішення її органів мають силу корпоративних норм, спрямованих на підтримання професійного порядку та високих стандартів правозахисної діяльності.

Як зазначає Бойко М.М., видання органами адвокатського самоврядування рішень на підставі спеціального закону та їх обов'язковість у інституційному середовищі адвокатів забезпечують внутрішнє регулювання корпоративними нормами функціонування інституту адвокатури. Стосовно рішень органів адвокатського самоврядування ці локальні нормативні акти встановлюють правила та стандарти професійної поведінки адвокатів, внутрішню організацію та функціонування адвокатської спільноти, що базуються на загальноприйнятих юридичних принципах і нормах, встановлених міжнародним та національним законодавством [39, с. 495-496.]. Корпоративними актами органів адвокатського самоврядування є: Статут НААУ; положення про органи адвокатського самоврядування та регламенти, що визначають їх правовий статус, правила та процедури щодо їх організації та функціонування; кодекси та рекомендації, ухвалені міжнародними й регіональними асоціаціями та товариствами адвокатів; етичні правила; рішення загальних зборів (конференцій); інструкції, що затверджуються наказами НААУ та Ради адвокатів України; рішення, що приймаються з конкретних питань, які регулюють внутрішню адвокатську діяльність або стосуються певних аспектів адвокатської практики (приміром,

Порядок підвищення кваліфікації адвокатів України [370]); роз'яснення до рішень Ради адвокатів України, які є невід'ємною складовою цих рішень, оскільки приймаються як додатки до останніх (приміром, Про стаж роботи у галузі права для осіб, що отримали вищу юридичну освіту [383]).

Таким чином, обов'язковість рішень органів адвокатського самоврядування є фундаментальним принципом, що забезпечує ефективність функціонування адвокатури як незалежного правового інституту, який ґрунтується на ідеї саморегулювання професійної діяльності адвокатів, що передбачає прийняття рішень відповідними органами адвокатського самоврядування, які є обов'язковими для виконання всіма членами адвокатської спільноти. Обов'язковість таких рішень сприяє підтриманню єдиних стандартів професійної етики, дисциплінарної відповідальності та організаційної діяльності адвокатури, що, своєю чергою, зміцнює довіру суспільства до адвокатської професії та гарантує ефективний захист прав громадян. Законодавче закріплення обов'язковості рішень адвокатського самоврядування відображає баланс між автономією адвокатури та загальними принципами правопорядку.

Водночас виникають певні виклики щодо правозастосування цього принципу, зокрема у випадках, коли рішення органів адвокатського самоврядування можуть суперечити загальнодержавним нормативним актам або правам окремих адвокатів. Відсутність ефективного механізму контролю за виконанням таких рішень та процедур їх оскарження також є проблемним питанням. Впровадження чітких регламентів щодо виконання рішень органів адвокатського самоврядування та узгодження їх із правовими нормами держави є важливим кроком у розвитку адвокатури як самостійного та впливового правового інституту.

Система адвокатського самоврядування в Україні є однією з ключових гарантій незалежності правничої професії. Одним із наріжних каменів її функціонування є обов'язковість рішень, ухвалених органами адвокатського самоврядування, для всіх адвокатів. Прецедентом, що яскраво ілюструє юридичну силу таких рішень та наслідки їхнього ігнорування, стала справа щодо

дисциплінарного стягнення, накладеного КДКА Вінницької області на адвоката, який узяв участь у нелегітимному зібранні та привласнив повноваження члена КДКА м. Києва. Зокрема, 11 лютого 2020 року Шостий апеляційний адміністративний суд залишив у силі рішення ОАСК, яким було відмовлено у скасуванні рішення КДКА Вінницької області про притягнення до дисциплінарної відповідальності адвоката. Підставою для зупинення права на зайняття адвокатською діяльністю на 3 місяці стала його участь у незаконному зібранні адвокатів, яке проводилося 07 жовтня 2017 року під назвою «Звітно-виборча конференція адвокатів міста Києва» та обрання до неповноважної КДКА м. Києва на посаду секретаря за результатами такого зібрання. Адвокат оскаржив це рішення до апеляційної інстанції, вимагаючи скасувати акт індивідуальної дії – рішення КДКА Вінницької області. НААУ була третьою стороною у справі, КДКА Вінницької області - відповідачем. «Всупереч законних рішень РАУ від 11.06.2016 року № 153, від 17.11.2016 року № 267 та від 23.09.2017 року № 211, Позивач на зібранні 07.10.2017 року подав свою кандидатуру та був обраний до складу нелегітимної КДКА міста Києва», - ідеться у постанові апеляційного суду. Колегія суддів погоджується з висновками суду першої інстанції про наявність підстав для прийняття дисциплінарного рішення. Зокрема, позивачем привласнені повноваження члена КДКА міста Києва, тобто вчинялися дії, які свідчать про втручання у діяльність та блокування роботи органів адвокатського самоврядування міста Києва. «Відповідно, суд підтримує висновок Відповідача про наявність у діях Позивача складу дисциплінарного проступку внаслідок грубого невиконання рішень органів місцевого самоврядування, блокування роботи окремих органів адвокатського самоврядування, тож спірне рішення Відповідача є правомірним та скасуванню не підлягає», - ідеться у постанові Шостого апеляційного адміністративного суду. При цьому суд відхилив твердження апелянта про порушення порядку розгляду дисциплінарної справи та про необізнаність із згаданими рішеннями РАУ. «Щодо посилання апелянта на те, що суд першої інстанції не встановив, коли саме були опубліковані рішення РАУ НААУ , на які посилається відповідач, чи могли вони бути відомі

позивачу, як адвокату, колегія суддів звертає увагу апелянта, що в протоколі засідання дисциплінарної палати КДКА Вінницької області зазначено, що рішення про нелегітимність зборів містяться на офіційному сайті Національної асоціації адвокатів України та підтверджено рішеннями суду по справі №22-ц/796/1372/18», - ідеться у постанові апеляції [347].

Іншим прецедентом щодо обов'язковості виконання рішень є рішення ВКДКА від 4 вересня 2019 року, у якому було чітко закріплено: факт повної сплати внеску після вчинення проступку не є підставою для пом'якшення дисциплінарного стягнення. Повне виконання обов'язку (сплата щорічного внеску) після притягнення до відповідальності не може бути підставою для зменшення покарання. Адвокат оскаржив рішення ДП КДКА Харківської області в частині застосування до нього дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю строком на три місяці, оскільки вважав його занадто суворим. У скарзі до ВКДКА він просив змінити рішення в частині строку зупинення права на заняття адвокатською діяльністю – на один місяць. Адвокат визнав свою провину в тому, що невчасно сплатив щорічний внесок, але як пом'якшуючу обставину серед іншого вказав те, що сплатив внесок негайно після того, як йому стало відомо про оскаржуване рішення. Однак, у ВКДКА погодилися з висновками регіональної ДП про те, що адвокат порушив встановлені строки сплати щорічного внеску і про наявність передбачених Законом підстав притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за невиконання рішення органів адвокатського самоврядування та застосування до нього дисциплінарного стягнення. Також було зауважено, що при обранні строку зупинення права на зайняття адвокатською діяльністю вже було враховано, що раніше до адвоката не застосовувались дисциплінарні стягнення, на що адвокат також посилався у скарзі до ВКДКА (Рішення ВКДКА від 04.09.2019 № IX-005/2019). Водночас, визнання адвокатом свого проступку та усунення його наслідків, сплата щорічного внеску, може враховуватися при прийнятті відповідного рішення КДКА регіон Так, ВКДКА погодилася з позицією КДКА Львівської області, яка при ухваленні рішення обґрунтовано

взяла до уваги визнання адвокатом свого проступку щодо несвоєчасної оплати членських внесків, добровільне усунення ним наслідків проступку – повну оплату внесків, а також урахувала, що раніше адвокат до дисциплінарної відповідальності не притягався (Рішення ВКДКА від 29.03.2017 № III-012/2017). Однак, у ВКДКА звернули увагу на те, що сплата щорічного внеску є, перш за все, обов'язком адвоката і перекладання даного обов'язку на іншу особу не може звільнити адвоката від відповідальності (Рішення ВКДКА від 01.02.2019 № II-004/2019) [277; 475].

Ще одним прикладом, що висвітлює особливості оскарження рішень органів адвокатського є Постанова від 06.05.2020 по справі № 160/9696/18 Велика Палата Верховного Суду відповідно до якої ОСОБА_1 звернувся до суду касаційної інстанції з позовом, у якому з уточненням позовних вимог просив визнати протиправними: дії Ради адвокатів щодо скликання та проведення конференції адвокатів; дії голови Ради адвокатів з організаційно-технічного забезпечення проведення конференції адвокатів Дніпропетровської області 07 грудня 2018 року та скасувати рішення конференції адвокатів Дніпропетровської області від 07 грудня 2018 року. Вимоги позову ОСОБА_1 мотивував процедурними порушеннями, які були допущені при проведенні конференції адвокатів 07 грудня 2018 року, та фактами незаконного її скликання Радою адвокатів. Дніпропетровський окружний адміністративний суд ухвалою від 10 квітня 2019 року відмовив у відкритті провадження у справі. Суд першої інстанції зазначив, що предметом спору в цій справі є рішення конференції адвокатів як органу адвокатського самоврядування з питань організації та діяльності адвокатури, зокрема, можливості брати участь у діяльності і бути обраним до органу адвокатського самоврядування - КДКА, а не набуття статусу адвоката чи притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, отже, такий орган не здійснює владних управлінських функцій, тому в розумінні Кодексу адміністративного судочинства України не відноситься до суб`єктів владних повноважень рішення, дії чи бездіяльність яких можуть бути оскаржені до адміністративних судів. Третій апеляційний адміністративний суд

постановою від 03 липня 2019 року рішення суду першої інстанції залишив без змін. ОСОБА_1 не погодився з рішеннями судів попередніх інстанцій і подав касаційну скаргу, в якій просить скасувати їх, а справу направити для продовження розгляду до суду першої інстанції. Вимоги мотивує тим, що суди дійшли помилкового висновку про те, що вирішення цього спору не відноситься до юрисдикції адміністративного суду [333].

З аналізу прецедентної практики слід вказати, що принцип обов'язковості рішень органів адвокатського самоврядування є ключовим елементом гарантії її інституційної незалежності, та водночас означає, що ухвалені відповідними органами рішення мають юридичну силу для всіх адвокатів, незалежно від їх особистого ставлення чи участі в діяльності самоврядних структур. Можливість оскарження рішень органів адвокатського самоврядування не заперечує принципу обов'язковості, але існує виключно в межах процедурних гарантій захисту прав адвоката.

Усе вищевикладене дозволяє зробити наступні висновки стосовно обов'язковості рішень адвокатського самоврядування:

– обов'язковість рішення адвокатського самоврядування – це властивість внутрішньо-управлінського акта, прийнятого уповноваженим органом адвокатського самоврядування в межах його компетенції, що полягає у безумовному зобов'язанні адвокатів та органів адвокатури дотримуватись, реалізовувати або виконувати відповідне рішення.

– рішення органів адвокатського самоврядування мають юридично обов'язковий характер для всіх адвокатів України. Зокрема, рішення З'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України підлягають безумовному виконанню всіма адвокатами, тоді як рішення конференцій адвокатів регіонів та рад адвокатів регіонів є обов'язковими для адвокатів, робоче місце яких зареєстроване у відповідному регіоні. Це забезпечує ефективне управління адвокатською діяльністю на національному та регіональному рівнях, сприяє дотриманню стандартів професійної етики та дисципліни в адвокатській спільноті. Разом із тим, хоча обов'язковість виконання рішень є визначальною

характеристикою адвокатського самоврядування, законодавство передбачає можливість оскарження таких рішень у встановленому порядку. Це кореспондується з правами адвокатів і загальними демократичними принципами правової держави.

– рішення органів адвокатського самоврядування стосуються виключно адвокатів і не мають обов'язкового характеру для осіб, які не є членами адвокатської спільноти. В окремих випадках рішення органів адвокатського самоврядування можуть мати наслідки для інших суб'єктів (органів влади, громадян), але не мають для них прямої обов'язковості, якщо це прямо не передбачено законом. Таким чином, адвокатура в Україні функціонує за моделлю професійного самоврядування, де рішення її органів мають силу корпоративних норм, спрямованих на підтримання професійного порядку та високих стандартів правозахисної діяльності.

– обов'язковість рішень органів адвокатського самоврядування є фундаментальним принципом, що забезпечує ефективність функціонування адвокатури як незалежного правового інституту, який ґрунтується на ідеї саморегулювання професійної діяльності адвокатів, що передбачає прийняття рішень відповідними органами адвокатського самоврядування, які є обов'язковими для виконання всіма членами адвокатської спільноти. Обов'язковість таких рішень сприяє підтриманню єдиних стандартів професійної етики, дисциплінарної відповідальності та організаційної діяльності адвокатури, що, своєю чергою, зміцнює довіру суспільства до адвокатської професії та гарантує ефективний захист прав громадян. Законодавче закріплення обов'язковості рішень адвокатського самоврядування відображає баланс між автономією адвокатури та загальними принципами правопорядку.

– виникають певні виклики щодо правозастосування принципу обов'язковості рішень, зокрема у випадках, коли рішення органів адвокатського самоврядування можуть суперечити загальнодержавним нормативним актам або правам окремих адвокатів. Відсутність ефективного механізму контролю за виконанням таких рішень та процедур їх оскарження також є проблемним

питанням. Впровадження чітких регламентів щодо виконання рішень органів адвокатського самоврядування та узгодження їх із правовими нормами держави є важливим кроком у розвитку адвокатури як самостійного та впливового правового інституту.

– принцип обов'язковості рішень органів адвокатського самоврядування є ключовим елементом гарантії її інституційної незалежності, та водночас означає, що ухвалені відповідними органами рішення мають юридичну силу для всіх адвокатів, незалежно від їх особистого ставлення чи участі в діяльності самоврядних структур. Можливість оскарження рішень органів адвокатського самоврядування не заперечує принципу обов'язковості, але існує виключно в межах процедурних гарантій захисту прав адвоката.

Отже, обов'язковість рішень органів адвокатського самоврядування є формою реалізації внутрішньоорганізаційної нормативності в межах професійного саморегулювання, що проявляється у юридичній імперативності актів управлінського характеру, прийнятих самоврядними інституціями в межах їх компетенції, які мають нормативну або індивідуальну дію щодо адвокатів як суб'єктів спеціального правового статусу для забезпечення функціональної цілісності інституту адвокатури та професійної дисципліни адвокатів.

Обов'язковість рішень органів адвокатського самоврядування, як принцип функціонування, має наступні особливості:

1) корпоративна обов'язковість (рішення мають юридичну силу в межах адвокатської спільноти та поширюються на адвокатів, органи адвокатури та суб'єктів, що мають спеціальний правовий зв'язок із адвокатським самоврядуванням);

2) адміністративно-владна природа (рішення мають владну природу, оскільки приймаються у межах публічно делегованих повноважень та спрямовані на забезпечення належного функціонування професії, включаючи управлінське, дисциплінарне та етичне регулювання);

3) територіальна юрисдикція (обов'язковість рішень залежить від рівня органу, що їх ухвалив);

4) функціональна автономність у межах правопорядку (рішення ухвалюються незалежно від впливу державних органів, однак діють у межах правової системи та підлягають судовому контролю щодо відповідності загальним нормам права);

5) забезпечує професійну єдність та стандартизованість адвокатури як інституту правозахисту;

6) процедурна оскаржуваність при збереженні обов'язковості (обов'язковість рішень не є абсолютною та не виключає можливість їх оскарження у визначеному процесуальному порядку, що створює баланс між владними повноваженнями органів самоврядування та правами окремого адвоката);

7) правотворчо-дисциплінарна функція.

Висновки до розділу 3

Дослідження загальної характеристики функціонування органів адвокатського самоврядування сприяло отриманню наступних висновків.

1. Наголошено, що компетенція органів адвокатського самоврядування – це сукупність встановлених законом та нормативними актами завдань, функцій та повноважень спеціальних суб'єктів адвокатури – органів адвокатського самоврядування, які забезпечують здатність ефективно виконувати функції самоврядної організації адвокатури, спрямовані на регулювання адвокатської діяльності, захист професійних прав адвокатів, забезпечення дотримання етичних стандартів, контролю за якістю правничої допомоги та представництва інтересів адвокатської спільноти перед органами державної влади. Компетенція органів адвокатського самоврядування за своєю адміністративною природою є організаційно-правовим інструментом реалізації інституційної спроможності адвокатури як самоврядної професійної спільноти.

2. доведено, що за адміністративною природою, компетенція органів адвокатського самоврядування в Україні поділяється на: 1) нормативно-організаційну, що передбачає розробку, прийняття та впровадження нормативних та локальних актів, які регулюють діяльність функціональних суб'єктів інституту адвокатури. Відповідна компетенція також направлена на встановлення правил та механізмів, які регулюють відносини у сфері адвокатської діяльності; 2) представницька, що визначає особливості представництва інтересів адвокатури з органами державної влади, судовими установами, міжнародними організаціями та в суспільстві загалом; 3) контролююча, що передбачає здійснення контролю за дотриманням стандартів професійної етики та належного виконання адвокатами своїх обов'язків, а також контроль за діяльністю адвокатських об'єднань; 4) комунікативна, що визначає особливості комунікації та взаємодії між адвокатами та іншими суб'єктами інституту адвокатури; 5) освітньо-кваліфікаційна, що спрямована на забезпечення постійного професійного розвитку адвокатів; 6) компетенція інституційного розвитку, що включає стратегічне планування розвитку адвокатури; створення умов для самовдосконалення та професійного росту адвокатів; впровадження нових технологій для підвищення ефективності адвокатської діяльності; співпраця з науковими установами та правничими школами для розвитку правової науки тощо.

3. Обґрунтовано, що унікальність повноважень органів адвокатського самоврядування полягає в поєднанні делегованих державою функцій із внутрішньо професійною автономією, що дозволяє цим органам діяти одночасно як суб'єктам публічного управління і як представникам незалежного професійного середовища, що створює передумови для становлення адвокатури як правозахисного інституту та ключового механізму демократичного балансу між державою, суспільством і особою.

4. Доведено, що у системі адвокатського самоврядування України ключову роль відіграють два загальнодержавні органи – З'їзд адвокатів України та Рада адвокатів України. Особливості їхніх повноважень полягають передусім у

різному правовому статусі та функціональному призначенні. З’їзд адвокатів України є вищим органом адвокатського самоврядування, що діє періодично та приймає стратегічні рішення, які формують основу функціонування всієї адвокатури. До його компетенції належить затвердження основоположних документів, обрання вищого керівництва самоврядних органів, а також затвердження правил адвокатської етики, що визначають стандарти професійної поведінки адвокатів. Натомість Рада адвокатів України виконує функції постійно діючого органу, що забезпечує реалізацію рішень З’їзду в між з’їздовий період. Її повноваження мають переважно виконавчий і координаційний характер: організація діяльності адвокатури на загальнодержавному рівні, забезпечення роботи Єдиного реєстру адвокатів України, затвердження регламентів і положень, а також контроль за діяльністю рад адвокатів регіонів. Крім того, Рада адвокатів України виконує адміністративні функції, зокрема щодо ведення фінансової звітності, затвердження зразків адвокатських документів і врегулювання процедур включення іноземних адвокатів до Єдиного реєстру.

5. Особлива увага приділена Вищій кваліфікаційно-дисциплінарній комісії адвокатури, яка виступає саме як колегіальний орган адвокатського самоврядування, наділений переважно контрольними та переглядовими повноваженнями. Її ключовим завданням є забезпечення справедливого та об'єктивного перегляду рішень, дій або бездіяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, що свідчить про її статус органу другої інстанції в дисциплінарному провадженні щодо адвокатів. Такий характер повноважень надає їй свого роду функції арбітра в межах системи внутрішньої адвокатської юрисдикції. На відміну від інших органів адвокатського самоврядування, зокрема рад адвокатів або конференцій адвокатів, які виконують організаційні, управлінські чи представницькі функції, повноваження Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури зосереджені на дисциплінарному контролі та забезпеченні єдності правозастосування. У цьому аспекті вона наближається за функціональною сутністю до касаційної інстанції,

яка не лише виправляє помилки, але й формує підходи до тлумачення етичних норм професії адвоката.

6. З’ясовано, що адміністративні форми діяльності адвокатського самоврядування є дещо іншою категорією, та розкривають зовнішній прояв діяльності суб’єктної структури адвокатського самоврядування. Відповідно, до адміністративних форм діяльності адвокатського самоврядування в Україні належать: 1) видання нормативних актів; 2) видання індивідуальних актів; 3) укладення адміністративних договорів; 4) здійснення матеріально-технічних операцій; 5) учинення юридично значущих адміністративних дій (організація навчань, заходів, координація діяльності тощо).

7. Наголошено, що видання нормативних актів як форма діяльності адвокатського самоврядування є самостійною зовнішньо-вираженою формою правотворчої діяльності органів адвокатського самоврядування, яка полягає в установленні обов'язкових для виконання загальних правил поведінки в межах адвокатської спільноти шляхом прийняття підзаконних нормативно-правових актів. Видання нормативних актів здійснюється на підставі та на виконання Конституції України, законів України та спеціального адвокатського законодавства та має на меті регулювання професійних стандартів, гарантій адвокатської діяльності, правил етики та організаційних питань функціонування інституту адвокатури. Нормативні акти органів адвокатського самоврядування мають подвійну природу: по-перше, є актами професійного врядування; по-друге, виступають елементом системи підзаконного нормативного регулювання у сфері здійснення правничої діяльності.

8. Доведено, що у сфері діяльності адвокатського самоврядування, видання індивідуальних актів є процесом офіційного оформлення органами адвокатського самоврядування індивідуально-конкретних рішень, спрямованих на встановлення, зміну або припинення правового статусу конкретних адвокатів чи адвокатських об’єднань, реалізацію внутрішніх приписів адвокатського самоврядування, забезпечення дисциплінарної відповідальності та дотримання

професійних стандартів, що має одноразову дію, адресується визначеним особам та є обов’язковим виключно для них.

9. Визначено, що адміністративний договір як форма діяльності адвокатського самоврядування є публічно-правовим інструментом, що виражає погоджену волю органів адвокатського самоврядування та суб'єктів публічної адміністрації, спрямований на реалізацію спільних завдань у сфері правничої діяльності через встановлення взаємних прав та обов'язків у письмовій, офіційно оприлюдненій формі, що забезпечує баланс публічних інтересів та автономії адвокатури.

10. Досліджено та проаналізовано методи, які органи адвокатського самоврядування в Україні використовують у своїй діяльності. Доведено, що органи адвокатського самоврядування в Україні, використовуючи заохочення, переконання та примус, ефективно регулюють професійну діяльність адвокатів, що сприяє забезпеченню правопорядку та дисципліни, формуванню високих стандартів професії адвоката, дотримання принципів справедливості, пропорційності та об’єктивності в діяльності органів адвокатського самоврядування.

11. Наголошено, що адміністративна процедура - це нормативно визначений, впорядкований процес здійснення управлінських дій та прийняття рішень суб’єктами публічної адміністрації, спрямований на регулювання правовідносин у сфері публічного управління, що охоплює послідовність формалізованих дій для реалізації прав, виконання обов’язків та досягнення визначених законом результатів. Адміністративна процедура в діяльності адвокатського самоврядування виступає механізмом правового закріплення та реалізації повноважень органів адвокатського самоврядування, державних органів та органів місцевого самоврядування, визначаючи порядок взаємодії з приватними особами, здійснення контролю, надання адміністративних послуг та прийняття індивідуальних рішень, що мають юридичне значення.

12. З’ясовано зміст та правова природа адміністративних процедур у діяльності адвокатського самоврядування. Адміністративні процедури в

діяльності адвокатського самоврядування поєднують у собі елементи адміністративного регулювання та саморегулювання, оскільки з одного боку, ґрунтуються на вимогах законодавства, а з іншого – формуються та реалізуються органами адвокатського самоврядування, що діють автономно від державних органів влади. Сутність процедур полягає у забезпеченні балансу між публічним інтересом та незалежністю адвокатури, що виражається через внутрішньо-організаційні механізми регламентації діяльності адвокатів та гарантії їхніх професійних прав у рамках встановлених адміністративно-правових процедур.

13. Доведено, що рішення органів адвокатського самоврядування мають юридично обов'язковий характер для всіх адвокатів України. Зокрема, рішення З'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України підлягають безумовному виконанню всіма адвокатами, тоді як рішення конференцій адвокатів регіонів та рад адвокатів регіонів є обов'язковими для адвокатів, робоче місце яких зареєстроване у відповідному регіоні. Це забезпечує ефективне управління адвокатською діяльністю на національному та регіональному рівнях, сприяє дотриманню стандартів професійної етики та дисципліни в адвокатській спільноті. Разом із тим, хоча обов'язковість виконання рішень є визначальною характеристикою адвокатського самоврядування, законодавство передбачає можливість оскарження таких рішень у встановленому порядку. Це кореспондується з правами адвокатів і загальними демократичними принципами правової держави.

14. Обґрунтовується позиція, що обов'язковість рішень органів адвокатського самоврядування є фундаментальним принципом, що забезпечує ефективність функціонування адвокатури як незалежного правового інституту, який ґрунтується на ідеї саморегулювання професійної діяльності адвокатів, що передбачає прийняття рішень відповідними органами адвокатського самоврядування, які є обов'язковими для виконання всіма членами адвокатської спільноти. Обов'язковість таких рішень сприяє підтриманню єдиних стандартів професійної етики, дисциплінарної відповідальності та організаційної діяльності адвокатури, що, своєю чергою, зміцнює довіру суспільства до адвокатської

професії та гарантує ефективний захист прав громадян. Законодавче закріплення обов'язковості рішень адвокатського самоврядування відображає баланс між автономією адвокатури та загальними принципами правопорядку.

15. Відстоюється позиція, що обов'язковості рішень органів адвокатського самоврядування є ключовим елементом гарантії її інституційної незалежності, та водночас означає, що ухвалені відповідними органами рішення мають юридичну силу для всіх адвокатів, незалежно від їх особистого ставлення чи участі в діяльності самоврядних структур. Можливість оскарження рішень органів адвокатського самоврядування не заперечує принципу обов'язковості, але існує виключно в межах процедурних гарантій захисту прав адвоката.

РОЗДІЛ 4.
ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

4.1. Державний контроль за діяльність органів адвокатського самоврядування

Закріплений у законодавстві принцип незалежності адвокатури від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб не виключає можливості здійснення контролю за роботою адвокатів, адвокатських бюро та адвокатських об'єднань. З огляду на особливості адвокатської діяльності мають особливості предмет, межі, адміністративні форми та процедури здійснення такого контролю. Більшість управлінських функцій делеговано системі адвокатського самоврядування; держава здійснює контроль лише щодо окремих аспектів адвокатської діяльності (надання безкоштовної юридичної допомоги в кримінальному процесі, здійснення фінансового моніторингу клієнтів тощо) [108, с. 43-50].

Одним із проявів управлінських функцій є контроль, в тому числі, за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні. Контроль є важливою складовою забезпечення верховенства права, прозорості та підзвітності адвокатури. У сучасних умовах реформування правової системи України актуальність цього питання зростає, оскільки від ефективності контролю залежить якість надання правничої допомоги, дотримання етичних стандартів адвокатами та захист прав громадян. Водночас, нормативно-правова база, що регулює контрольні механізми у сфері адвокатського самоврядування, є недостатньо систематизованою, що створює правову невизначеність і можливості для зловживань. Відповідні питання вимагають ґрунтовного наукового аналізу для ефективності контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні.

Комплексним самостійним інструментів публічного адміністрування є контроль як вид діяльності, що полягає в тому, що суб'єкт публічної адміністрації здійснює перевірку й облік того, як контрольований об'єкт виконує покладені на нього завдання та реалізує свої функції [6, с. 254–255]. Державний контроль, з позиції В. Шестак, це самостійно чи зовнішньо ініційована діяльність уповноважених на те суб'єктів, яка спрямована на встановлення фактичних даних щодо об'єктів цього контролю задля визначення їх відповідності (невідповідності) тим правомірним оціночним критеріям, котрі припускають застосування адекватних одержаному результату заходів реагування в унормованому порядку [500, с. 119]. І. Павлик вважає, що контрольна функція державного управління в Україні повинна охоплювати два найважливіші напрями – контроль і нагляд. Ці напрями мають бути відображені у повноваженнях інституційно відокремлених організаційно-правових форм на центральному, регіональному та місцевому рівнях управління. Контроль повинен сприяти підвищенню якості здійснення державної влади та втілюватись в організаційно-правових формах державної контрольної діяльності: парламентський контроль, президентський контроль, внутрішній контроль органів виконавчої влади; судовий контроль [285].

На наш погляд, контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні – це системна та нормативно врегульована діяльність уповноважених суб'єктів публічної влади, спрямована на забезпечення законності, прозорості та ефективності функціонування органів адвокатського самоврядування, що здійснюється у формі моніторингу, аналізу, перевірки, аудиту та оцінки до відповідності рішень та дій цих органів правовим стандартам, дотримання принципів незалежності адвокатури та захисту прав адвокатів, а також з метою запобігання зловживанням повноваженнями органами адвокатського самоврядування. Контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування має бути спрямований на забезпечення балансу між державним наглядом та незалежністю адвокатури, уникаючи надмірного

втручання в її самоврядну діяльність, але водночас гарантуючи дотримання правових та етичних стандартів адвокатської професії.

Які ж ознаки має контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування? Ознаками контролю як інструмента публічного адміністрування є таке: мета полягає у здійсненні перевірки суб'єктами публічного адміністрування щодо виконання об'єктами публічного адміністрування визначених законодавством положень адміністративно-правових режимів; органи публічного контролю здійснюють заходи виключно на основі та у випадках, передбачених законами України; у ході перевірки публічна адміністрація виявляє недоліки в адміністративно-правовому регулюванні суспільних відносин, вимагає від об'єктів публічного управління усунення виявлених порушень, надає їм приписи; виявляє осіб та усуває обставини, які можуть негативно вплинути на забезпечення прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб [6, с. 254–255].

При цьому, якщо аналізувати спеціалізовано, Н. Галабурда визначає, що завданнями контролю за адвокатською діяльністю є: 1) аналіз отриманої інформації про порушення адвокатами вимог етики поведінки, принципів незалежності, ефективності, законності, своєчасності, достатності надання правової допомоги; 2) забезпечення високих стандартів якості та професіоналізму при захисті (представництві) юридичних та фізичних осіб; 3) запобігання розголошенню адвокатської таємниці; 4) протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; 5) вирішення питання відповідальності адвокатів; 6) встановлення причин та умов, що сприяють порушенню законності та дисципліни в роботі адвоката, розроблення рекомендації стосовно заходів щодо усунення цих факторів, мінімізації їх негативного впливу; 7) перевірка додержання адвокатами зобов'язань, що випливають з чинного законодавства України, присяги адвоката України, правил адвокатської етики, інших актів [108, с. 43-50].

Найбільш наочно сутність публічного контролю розкривається в діяльності спеціалізованих державних інспекцій і служб та представницьких органів місцевого самоврядування, основними завданнями яких є здійснення державного контролю і нагляду в певній досить вузькій, але важливій сфері діяльності [6, с. 254–255]. Як форми контролю за адвокатською діяльністю виділяється перевірка (в ході якої можуть встановлюватися юридичні факти як порушень, так і відсутності порушень під час надання юридичної допомоги фізичним та юридичним особам), аналіз (оцінювання певних обставин та фактів), моніторинг (спостереження) (постійне отримання та узагальнення інформації про адвокатську діяльність в частині якості, повноти, доступності та належності правової допомоги, дотримання вимог законодавства при її наданні; узагальнення дисциплінарної практики; надання різноманітних роз'яснень, тощо) та аудит адміністративної діяльності (з'ясування відповідності вимогам закону та фактичним обставинам справи прийнятих рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів, які наділені управлінською компетенцією у сфері адвокатури) [108, с. 43-50; 117, с. 114-128].

Отже, формуючи адміністративно-правову характеристику контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні, слід визначити наступні ознаки такого виду контролю:

– законодавча обмеженість (здійснюється виключно на підставі законодавчих актів України для запобігання надмірному впливу державних органів);

– спеціалізованість (вплив контролюючих правовідносин здійснюється лише для перевірки дотримання законності, правових та етичних норм діяльності органів адвокатського самоврядування);

– незалежність та неупередженість суб'єктів здійснення контролю;

– об'єктивність;

– інтегрованість державного контролю з професійним самоконтролем та іншими видами контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування;

– різноманітність форм контролю (моніторингу, аналізу, перевірки, аудиту та оцінки), що поєднуються в єдиний контролюючий вплив;

– прозорість та публічна звітність про результати контрольної діяльності;

– обов'язковість гарантій захисту прав суб'єктів контролю (в тому числі, право на оскарження).

Окремо слід вказати, що законодавством України, зокрема, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [350] не визначено види державного контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування, однак, це не означає, що він не здійснюється. Така діяльність, в більшій мірі, реалізується Парламентом, органами виконавчої влади – Міністерством юстиції України, Національним агентством з питань запобігання корупції, Державною службою фінансового моніторингу України, правоохоронними органами (Службою безпеки України, органами поліції тощо).

Контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні є невід'ємною складовою системи публічного адміністрування, спрямованою на забезпечення законності, етичності та ефективності надання правової допомоги. Водночас, контроль здійснюється у рамках правової автономії адвокатури, що гарантує незалежність професійної діяльності адвокатів. Особливістю контролю є вузькоспеціалізований характер, обмеженість правового впливу та чітка регуляція законодавчими актами, що визначають виключні підстави та порядок здійснення контрольних заходів.

Адміністративно-правова природа контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні визначається через інтеграцію державного контролю з механізмами саморегулювання, що дозволяє поєднувати професійний самоконтроль з державним наглядом, зберігаючи незалежність адвокатури.

Контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування здійснюється у різних формах, включаючи правову перевірку (зокрема правил адвокатської етики, норм професійної компетентності та конфіденційності), аналіз і моніторинг практик (систематичний збір, узагальнення інформації про

діяльність адвокатів, аналіз дисциплінарної практики тощо), аудит адміністративної діяльності (перевірка відповідності рішень, дій або бездіяльності органів адвокатського самоврядування чинному законодавству та вимогам професійної етики). Однією з ключових ознак контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування є принцип прозорості, який передбачає публічну звітність контролюючих органів, забезпечуючи відкритість результатів перевірок для громадськості, що сприяє підвищенню довіри до адвокатури та зміцненню її авторитету в суспільстві.

Охарактеризуємо більш детальніше кожен з видів контролю за суб'єктним складом.

Однією з основних форм контрольної діяльності є державний контроль. Він провадиться з метою організації виконання вимог нормативних правових актів, дотримання державної дисципліни, належного використання фінансових коштів і майна, яке належить до державної або комунальної власності, організації роботи з громадянами. Державний контроль – поширена форма діяльності державних органів і посадових осіб, як і в усіх сферах державного управління вищий державний орган завжди здійснює в якій-небудь формі контроль над підлеглими йому органами. До цього спричинює наявність у будь-якій державі універсальної контрольної функції, що випливає із сутності публічної, державної влади. Контрольна функція притаманна загалом державі. Ґрунтуючись на принципі поділу влади, зазначена загальна контрольна функція делегується органам законодавчої, виконавчої і судової влади. Внаслідок чого однією з найважливіших форм державного контролю є парламентський контроль. Парламентський контроль – це діяльність законодавчого (представницького) органу державної влади, його членів та утворених ним органів моніторингу законності здійснення своїх повноважень органами публічної влади, їх посадовими особами й іншими особами з метою подальшої оцінки їх діяльності і можливого застосування заходів реагування [40, с. 159-171].

Наділення парламенту контрольними повноваженнями виступає однією зі складових механізму стримувань і противаг, що в свою чергу забезпечує ефективну реалізацію принципу поділу державної влади, створює гарантії запобігання її узурпації в руках одного державного органу. Визначення місця контрольної функції парламенту серед інших виконуваних ним функцій великою мірою залежить від форми державного правління, а також державно-правових традицій, що є характерними для тієї чи іншої держави. Проте незалежно від вказаних обставин в державі з демокра- тичним правовим режимом наявність контрольної функції у парламенту об'єктивно обумовлена його правовим статусом: парламент виступає представником народу і виразником його волі, а отже, повинен мати комплекс повноважень, які забезпечували б йому, з одного боку, можли- вість контролювати здійснення державної політики, а з іншого – реалізацію зворотного зв'язку представницького органу держави з суспільством [217, с. 9-16].

Парламентський контроль є активною системною діяльністю, яка повинна здійснюватися на засадах принципів законності, гласності та розподілу влади, дотримання прав і свобод людини і громадянина. Суб'єкти парламентського контролю мають бути самостійні та незалежні, дотримуватись у своїй діяльності принципу: закон вище партійних інтересів. Демократичні принципи вимагають від нього максимальної гласності та відкритості для суспільства. Конституції не завжди відображають реальну владу президента, а лише більшою мірою створюють основу для розподілу влади, тоді як політичні умови і боротьба можуть значно її змінювати, і навіть у формально парламентсько-президентській республіці може виникнути дуже сильний президентський інститут. Конфлікт між трьома гілками влади не може зникнути, навіть якщо повноваження кожної гілки влади закріплені конституційно. І те, що на парламент покладається роль головного контролера цілком справедливо, тому що в колективному обговоренні важливих для країни питань істину знайти легше, оскільки особисті якості депутатів відходять на другий план, а у виступах депутатів можна розгледіти

партійні інтереси та запобігти лобіюванню сумнівних законодавчих ініціатив [228, с. 41].

Парламентський контроль як окремий вид державного контролю, здійснюється відповідно до Конституції і законів України Парламентом України – Верховною Радою України для отримання відповідної інформації про діяльність інших органів влади та їх посадових осіб, та реагувати у випадках порушень з боку цих органів положень, законів та Конституції України для забезпечення та виконання принципу законності у всіх сферах державного управління. У сфері публічного управління парламентський контроль повинен реалізовуватись із дотриманням принципу законності та забезпечення поділу влади. Основні принципи діяльності є такі: законності; відповідальності контролюючого органу перед суспільством і державою; професійності; неупередженості; об'єктивності; гласності; систематичності, регулярності тощо. Основними видами є такі: інформаційний контроль, політичний та юридичний, також він поділяється на попередній, поточний та наступний. До основних форм можна віднести годину запитань до уряду, контроль за стратегічними актами, інтерпеляція та інші [200, с. 51-57].

Верховна Рада України, виступаючи представницьким органом народу та носієм верховної законодавчої влади, реалізує контрольну функцію у сфері діяльності органів адвокатури через механізми парламентського нагляду, інформаційних запитів, інтерпеляцій, заслуховування звітів та моніторингу виконання правових норм, що регламентують діяльність адвокатури. В основі контрольної діяльності парламенту перебувають принципи поділу влади, правової державності та публічної відповідальності, що є гарантіями запобігання зловживанням повноваженнями в адвокатському самоврядуванні й забезпеченням дотримання адвокатами та їх об'єднаннями високих стандартів професійної етики, захисту прав людини й основоположних свобод.

Міністерство юстиції України (Мін'юст) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Основними завданнями Мін'юсту є: здійснення загального

управління у сфері надання безоплатної первинної правничої допомоги та безоплатної вторинної правничої допомоги; запобігання та протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (щодо адвокатських бюро, адвокатських об'єднань та адвокатів, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально; нотаріусів; суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги; осіб, які надають послуги щодо створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами, трастами та іншими утвореннями без статусу юридичної особи) []. Для реалізації відповідних завдань, Мінюст здійснює регулювання і нагляд за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу - адвокатських бюро, адвокатських об'єднань та адвокатів, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально. Також Мінюст інформує Держфінмоніторинг про дотримання суб'єктами первинного фінансового моніторингу - адвокатськими бюро, адвокатськими об'єднаннями та адвокатами, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально [364].

Як суб'єкт управління правничою допомогою, Мінюст: взаємодіє з центральними органами виконавчої влади з питань реалізації Закону України "Про безоплатну правничу допомогу"; затверджує нормативно-правові акти з питань функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги та надання такої допомоги відповідно до закону; відповідає за впровадження та функціонування системи безоплатної вторинної правничої допомоги; приймає рішення про утворення територіальних відділень Координаційного центру з надання правничої допомоги; забезпечує підвищення професійного рівня працівників центрів з надання безоплатної правничої допомоги; встановлює порядок ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу [364].

Як орган регулювання і нагляду за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу Мінюст повинен: 1) визначати, оцінювати (переоцінювати) та розуміти ризики, притаманні суб'єктам первинного

фінансового моніторингу та/або секторам діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу; 2) вживати відповідних заходів до управління ризиками у спосіб та обсязі, що забезпечать мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня; 3) проводити моніторинг ризиків, зокрема тих, які змінюються, та швидко виявляти (встановлювати) ризики, які з'являються, і оперативно реагувати на них; 4) вживати заходів, спрямованих на запобігання виникненню та/або зменшення негативних наслідків ризиків, виявлених під час здійснення нагляду (контролю) у сфері запобігання та протидії; 5) визначати заходи нагляду (контролю) у сфері запобігання та протидії з реагування, мінімізації та усунення поточних ризиків та ризиків, які можуть із високою вірогідністю виникнути в майбутньому в діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу, зокрема розробляти та впроваджувати стратегію наглядової діяльності; 6) мати достатні людські та технічні ресурси, необхідні для здійснення нагляду (контролю) у сфері запобігання та протидії; 7) проводити для працівників суб'єкта державного фінансового моніторингу на постійній основі навчання та/або підвищення кваліфікації у сфері запобігання та протидії; 8) вивчати (отримувати) міжнародний досвід та найкращі міжнародні практики у сфері запобігання та протидії; 9) використовувати відомості (дані) державних електронних інформаційних ресурсів, які необхідні для виконання завдань, покладених на суб'єктів державного фінансового моніторингу; 10) надавати методологічну, методичну та іншу допомогу (зокрема надавати рекомендації та роз'яснення з питань щодо застосування законодавства у сфері запобігання та протидії); 11) проводити планові/позапланові перевірки, зокрема безвиїзні; 12) застосовувати стримувальні, пропорційні та ефективні заходи впливу за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії; 13) визначати ефективність застосованих заходів нагляду (контролю) для мінімізації та усунення ризиків, а саме визначати суб'єктів первинного фінансового моніторингу, що підлягають пріоритетному нагляду (контролю) у сфері запобігання та протидії; 14) співпрацювати із органами (організаціями) професійного самоврядування суб'єктів первинного фінансового моніторингу,

Держфінмоніторингом, правоохоронними органами, а також органами іноземних держав і міжнародними організаціями у сфері запобігання та протидії шляхом обміну інформацією, визначення пріоритетів ризиків і провадження спільної наглядової діяльності [317].

Відповідно, Міністерство юстиції України є суб'єктом державного контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування, поєднуючи у своїй компетенції нормативно-правове регулювання, координацію та наглядову функцію. Здійснюючи контроль за суб'єктами первинного фінансового моніторингу, серед яких адвокатські об'єднання та індивідуальні адвокати, Міністерство юстиції України діє в межах визначених законодавством процедур оцінки ризиків, моніторингу та запровадження відповідних заходів впливу. З одного боку, Міністерство юстиції України як орган державного нагляду наділений широкими контрольними повноваженнями, що включають право на проведення перевірок, застосування заходів впливу та методичну підтримку органів адвокатського самоврядування. З іншого боку, реалізація цих функцій вимагає дотримання принципів верховенства права, поваги до незалежності адвокатури та недопущення втручання у здійснення адвокатської діяльності. Міністерство юстиції України, як центральний орган виконавчої влади, поєднує регулятивну та координуючу функції для партнерства з органами адвокатського самоврядування, що базується на взаємному обміні інформацією, узгодженні пріоритетів у запобіганні ризикам фінансових правопорушень, виробленні спільних стратегій наглядової діяльності та реалізації спільних заходів у сфері підвищення правничої культури та професійної етики.

Наступним суб'єктом є Національне агентство з питань запобігання корупції. Правовою основою діяльності адвокатури України є Конституція України та законодавчі акти України [350]. Відповідно до Конституції України, правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що

передбачені Конституцією та законами України. В Україні визнається і діє принцип верховенства права [211]. Запобігання корупції є однією з функцій держави, а забезпечення законності та прозорості діяльності всіх органів – складова принципу верховенства права. Органи адвокатського самоврядування, хоча й мають самостійність, діють у межах правового режиму України, а тому не є повністю ізольованими від державного контролю, особливо у питаннях доброчесності та запобігання корупції

Закон України «Про запобігання корупції» прямо не визначає органи адвокатського самоврядування суб'єктами, на яких поширюється дія цього Закону України «Про запобігання корупції». Однак, якщо проаналізувати Закон, можна впевнено визначити, що діяльність органів адвокатського самоврядування має бути здійснена відповідно до антикорупційного законодавства. Наприклад, під дію Закону України «Про запобігання корупції» підлягають особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, які не є службовими особами та які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією. Також, органи адвокатського самоврядування, як суб'єкти публічного права, підпадають під дію Закону України «Про запобігання корупції» [358].

Основним суб'єктом реалізації заходів із контролю у сфері запобігання корупції є Національне агентство з питань запобігання корупції. До повноважень Національного агентства належать, зокрема: здійснення моніторингу та контролю за виконанням актів законодавства з питань етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб; контроль та моніторинг за дотриманням

антикорупційної програми у діяльності юридичної особи, а також оцінки результатів здійснення передбачених нею заходів тощо [358].

Значний обсяг повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції стосується роботи з кадрами, громадськістю, співпраці з державними органами, неурядовими організаціями іноземних держав і міжнародними організаціями в межах своєї компетенції, змістом яких є: здійснення співпраці з особами, які добросовісно повідомляють про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень (викривачі), вжиття заходів щодо їх правового та іншого захисту, притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні їх прав, у зв'язку з таким інформуванням; надання роз'яснень, методичної та консультаційної допомоги щодо питань застосування актів законодавства з питань етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та прирівняних до них осіб; інформування громадськості про здійснювані Національним агентством заходи щодо запобігання корупції; реалізація заходів, спрямованих на формування у свідомості громадян негативного ставлення до корупції; залучення громадськості до формування, реалізації та моніторингу антикорупційної політики. У випадках виявлення порушення вимог законодавства України в частині запобігання корупції Національне агентство з питань запобігання корупції вносить керівнику відповідного органу, підприємства, установи чи організації припис щодо усунення порушень законодавства, проведення службового розслідування та притягнення винної особи до відповідальності. Відповідно до покладених повноважень, Національне агентство з питань запобігання корупції є уповноваженим органом, що складає адміністративні протоколи щодо порушення антикорупційних обмежень [262, с. 85–90].

Таким чином, Національне агентство з питань запобігання корупції є окремим суб’єктом державного контролю за дотриманням антикорупційних стандартів в органах адвокатського самоврядування, адже їх діяльність поширюється на площину публічного права з обов’язковим дотриманням засади

підзвітності антикорупційній політиці держави. Національне агентство з питань запобігання корупції здійснює антикорупційний контроль, превентивний нагляд через моніторинг етичної поведінки, контроль за врегулюванням конфлікту інтересів та застосуванням антикорупційних програм. При виявленні порушень Національне агентство з питань запобігання корупції має право ініціювати службові розслідування, видавати приписи та складати адміністративні протоколи.

Все ж таки нами відстоюється позиція, що адвокатура є незалежним інститутом громадянського суспільства, діяльність якого не пов'язана з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування. Державні органи не можуть утручатися в її роботу [80; 94]. Крім того, антикорупційні заходи, задля забезпечення їх ефективності, мають відповідати вимогам юридичної визначеності. Юридичні конструкції, які не дають змоги чітко з'ясовувати обов'язки щодо подання декларації, передбачати наслідки своїх дій, можуть призвести до довільного тлумачення положень законів органами державної влади. А це – свавілля у притягненні осіб до юридичної відповідальності, настання інших негативних наслідків. Отже, маємо відповідне переконання, що розширене тлумачення закону про запобігання корупції прямо суперечить принципу правової визначеності, який є складовою принципу верховенства права [80; 94].

Згідно Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" адвокатські бюро, адвокатські об'єднання та адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально є суб'єктами первинного фінансового моніторингу. При цьому, державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії здійснюються щодо адвокатських бюро, адвокатських об'єднань та адвокатів, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально здійснюється Міністерством юстиції України [359]. При цьому, у цій сфері Мінюст не діє відособлено, наприклад, Порядок надання юридичною особою пояснень та документів для підтвердження

зазначених відомостей, а також порядок їх розгляду встановлюються Міністерством юстиції України за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [359].

І саме Державна служба фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Основними завданнями Держфінмоніторингу є: 1) реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; 2) внесення на розгляд Міністра фінансів пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; 3) збирання, оброблення та проведення аналізу (операційного і стратегічного) інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов’язана з підозрою в легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму чи фінансуванні розповсюдження зброї масового знищення; 4) забезпечення функціонування та розвитку єдиної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; 5) проведення національної оцінки ризиків; 6) налагодження співпраці, взаємодії та інформаційного обміну з державними органами, Національним банком, компетентними органами

іноземних держав та міжнародними організаціями у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; 7) забезпечення в установленому порядку представництва України в міжнародних організаціях з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [362].

Загалом, Державна служба фінансового моніторингу України виконує роль координатора державного контролю за діяльність органів адвокатського самоврядування, що полягає не у прямому втручанні у самоврядну діяльність адвокатури, а в реалізації державної політики на наглядовому рівні через встановлення вимог до фінансового контролю, координацію процедур обміну інформацією та аналізу підозрілих фінансових операцій. У взаємодії з Міністерством юстиції України, Державна служба фінансового моніторингу України забезпечує виконання органами адвокатського самоврядування обов'язків фінансового моніторингу без порушення засад їхньої незалежності.

Окрему роль слід віднести і правоохоронним органам як суб’єктам державного контролю за діяльність органів адвокатського самоврядування. Одним із таких суб’єктів є Служба безпеки України, на яку покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці. До завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [382]. Іншим суб’єктом є Національна поліція України як центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини,

протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [373].

Однак, із визначення статусу та завдань правоохоронних органів все ж не зрозуміло – як вони є суб'єктами саме державного контролю за діяльність органів адвокатського самоврядування? Контрольна функція правоохоронних органів як суб'єктів державного контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування не має характеру постійного чи системного характеру та реалізується винятково у випадках порушення законності, загрозу суспільним інтересам чи національній безпеці. Правоохоронні органи не втручаються в автономну діяльність адвокатури, що є основоположним принципом демократичної правової держави, однак мають право діяти у межах визначених законом процедур для запобігання кримінальним правопорушенням або іншим загрозам.

Загалом, можна зробити наступні висновки стосовно державного контролю за діяльність органів адвокатського самоврядування:

– контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні – це системна та нормативно врегульована діяльність уповноважених суб'єктів публічної влади, спрямована на забезпечення законності, прозорості та ефективності функціонування органів адвокатського самоврядування, що здійснюється у формі моніторингу, аналізу, перевірки, аудиту та оцінки до відповідності рішень та дій цих органів правовим стандартам, дотримання принципів незалежності адвокатури та захисту прав адвокатів, а також з метою запобігання зловживанням повноваженнями органами адвокатського самоврядування. Контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування має бути спрямований на забезпечення балансу між державним наглядом та незалежністю адвокатури, уникаючи надмірного втручання в її самоврядну

діяльність, але водночас гарантуючи дотримання правових та етичних стандартів адвокатської професії.

– формуючи адміністративно-правову характеристику контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні, слід визначити наступні ознаки такого виду контролю: – законодавча обмеженість (здійснюється виключно на підставі законодавчих актів України для запобігання надмірному впливу державних органів);– спеціалізованість (вплив контролюючих правовідносин здійснюється лише для перевірки дотримання законності, правових та етичних норм діяльності органів адвокатського самоврядування); – незалежність та неупередженість суб'єктів здійснення контролю; – об'єктивність; – інтегрованість державного контролю з професійним самоконтролем та іншими видами контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування; – різноманітність форм контролю (моніторингу, аналізу, перевірки, аудиту та оцінки), що поєднуються в єдиний контролюючий вплив; – прозорість та публічна звітність про результати контрольної діяльності; – обов'язковість гарантій захисту прав суб'єктів контролю (в тому числі, право на оскарження).

– державний контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні, в більшій мірі, реалізується Парламентом, органами виконавчої влади – Міністерством юстиції України, Національним агентством з питань запобігання корупції, Державною службою фінансового моніторингу України, правоохоронними органами (Службою безпеки України, органами поліції тощо).

– контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні є невід'ємною складовою системи публічного адміністрування, спрямованою на забезпечення законності, етичності та ефективності надання правничої допомоги. Водночас, контроль здійснюється у рамках правової автономії адвокатури, що гарантує незалежність професійної діяльності адвокатів. Особливістю контролю є вузькоспеціалізований характер, обмеженість

правового впливу та чітка регуляція законодавчими актами, що визначають виключні підстави та порядок здійснення контрольних заходів.

– адміністративно-правова природа контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні визначається через інтеграцію державного контролю з механізмами саморегулювання, що дозволяє поєднувати професійний самоконтроль з державним наглядом, зберігаючи незалежність адвокатури.

– контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування здійснюється у різних формах, включаючи правову перевірку (зокрема правил адвокатської етики, норм професійної компетентності та конфіденційності), аналіз і моніторинг практик (систематичний збір, узагальнення інформації про діяльність адвокатів, аналіз дисциплінарної практики тощо), аудит адміністративної діяльності (перевірка відповідності рішень, дій або бездіяльності органів адвокатського самоврядування чинному законодавству та вимогам професійної етики). Однією з ключових ознак контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування є принцип прозорості, який передбачає публічну звітність контролюючих органів, забезпечуючи відкритість результатів перевірок для громадськості, що сприяє підвищенню довіри до адвокатури та зміцненню її авторитету в суспільстві.

– Верховна Рада України, виступаючи представницьким органом народу та носієм верховної законодавчої влади, реалізує контрольну функцію у сфері діяльності органів адвокатури через механізми парламентського нагляду, інформаційних запитів, інтерпеляцій, заслуховування звітів та моніторингу виконання правових норм, що регламентують діяльність адвокатури. В основі контрольної діяльності парламенту перебувають принципи поділу влади, правової державності та публічної відповідальності, що є гарантіями запобігання зловживанням повноваженнями в адвокатському самоврядуванні й забезпеченням дотримання адвокатами та їх об’єднаннями високих стандартів професійної етики, захисту прав людини й основоположних свобод.

– Міністерство юстиції України є суб’єктом державного контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування, поєднуючи у своїй компетенції нормативно-правове регулювання, координацію та наглядову функцію. Здійснюючи контроль за суб’єктами первинного фінансового моніторингу, серед яких адвокатські об'єднання та індивідуальні адвокати, Міністерство юстиції України діє в межах визначених законодавством процедур оцінки ризиків, моніторингу та запровадження відповідних заходів впливу. З одного боку, Міністерство юстиції України як орган державного нагляду наділений широкими контрольними повноваженнями, що включають право на проведення перевірок, застосування заходів впливу та методичну підтримку органів адвокатського самоврядування. З іншого боку, реалізація цих функцій вимагає дотримання принципів верховенства права, поваги до незалежності адвокатури та недопущення втручання у здійснення адвокатської діяльності. Міністерство юстиції України, як центральний орган виконавчої влади, поєднує регулятивну та координуючу функції для партнерства з органами адвокатського самоврядування, що базується на взаємному обміні інформацією, узгодженні пріоритетів у запобіганні ризикам фінансових правопорушень, вироблennі спільних стратегій наглядової діяльності та реалізації спільних заходів у сфері підвищення правничої культури та професійної етики.

– Національне агентство з питань запобігання корупції є окремим суб’єктом державного контролю за дотриманням антикорупційних стандартів в органах адвокатського самоврядування, адже їх діяльність поширюється на площину публічного права з обов’язковим дотриманням засади підзвітності антикорупційній політиці держави. Національне агентство з питань запобігання корупції здійснює антикорупційний контроль, превентивний нагляд через моніторинг етичної поведінки, контроль за врегулюванням конфлікту інтересів та застосуванням антикорупційних програм. При виявленні порушень Національне агентство з питань запобігання корупції має право ініціювати службові розслідування, видавати приписи та складати адміністративні протоколи.

– Державна служба фінансового моніторингу України виконує роль координатора державного контролю за діяльність органів адвокатського самоврядування, що полягає не у прямому втручанні у самоврядну діяльність адвокатури, а в реалізації державної політики на наглядовому рівні через встановлення вимог до фінансового контролю, координацію процедур обміну інформацією та аналізу підозрілих фінансових операцій. У взаємодії з Міністерством юстиції України, Державна служба фінансового моніторингу України забезпечує виконання органами адвокатського самоврядування обов'язків фінансового моніторингу без порушення засад їхньої незалежності.

– контрольна функція правоохоронних органів як суб’єктів державного контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування не має характеру постійного чи системного характеру та реалізується винятково у випадках порушення законності, загрозу суспільним інтересам чи національній безпеці. Правоохоронні органи не втручаються в автономну діяльність адвокатури, що є основоположним принципом демократичної правової держави, однак мають право діяти у межах визначених законом процедур для запобігання кримінальним правопорушенням або іншим загрозам.

4.2. Контроль громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування

Кожна демократична, правова та соціальна держава повинна ставити собі за фундаментальне завдання розвиток і забезпечення гармонійного функціонування громадянського суспільства. Концепції становлення і розвитку громадянського суспільства в Україні, його інститутів та інституцій перебувають на стадії трансформаційного розвитку. Перш за все це обумовлено особливостями історичного розвитку нашої держави, який характеризується численною кількістю труднощів і випробувань, а також пов’язане з

особливостями формування правової системи України. Такі поняття як «громадянське суспільство», «інститут громадянського суспільства», «інституція громадянського суспільства» є предметом дослідження багатьох наук, через це спостерігається певний плюралізм думок у їх визначенні [292, с. 23-35].

Інститути громадянського суспільства, будучи неурядовими структурами, за допомогою контролю повинні, не перешкоджаючи державі, більше сприяти вдосконаленню механізму державного управління, підвищенню його антикорупційного потенціалу, поліпшенню якості надаваних громадянам послуг, раціональному використанню ресурсів, та вдосконаленню різних інституцій, зокрема, і адвокатури [145, с. 189–191].

Для розуміння контролю громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування слід, в першу чергу, визначитись із теоретичними конструкціями – хто належить до суб’єктів громадянського суспільства, що здійснюють контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування; що таке «контроль громадських інституцій»; особливості контролю громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування

По першому питанні, можна проаналізувати Закон України «Про громадські об'єднання», відповідно до якого, громадське об'єднання - це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка. Громадська організація - це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи. Громадська спілка - це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи [356]. Інституція громадянського суспільства являє собою відносно самостійний структурний елемент громадянського суспільства, який діє з метою задоволення інтересів

його соціально активних членів у межах правової системи. До головних ознак інституції громадянського суспільства А. М. Мерник відносить наступні: кожна з інституцій є відносно відокремленою стосовно інших, відмінність кожної інституції визначається можливістю її самостійної діяльності незалежно від діяльності інших; правова урегульованість її діяльності, необхідність її легалізації; структурним елементом інституції громадянського суспільства є соціально активний її член; в основі утворення інституції лежить інтерес, який відображає необхідність члена громадянського суспільства у взаємодії з іншим з метою задоволення власних потреб [257, с. 73].

Л. Мельник визначає громадянське суспільство як систему, яка складається з кількох частин. Це, по-перше, громадські організації (інститути), які виконують соціальні функції; по-друге, механізми взаємодії між суспільством і державою; по-третє, механізми контролю суспільства владних відносин. Структурними елементами цієї системи є організації (політичні партії, громадські об'єднання, асоціації) та різні об'єднання (професійні, творчі, спортивні, конфесійні тощо), що охоплюють усі сфери суспільного життя і є своєрідним регулятором свободи людини. З позиції вченого, інститути громадянського суспільства забезпечують: – надання якісних та економічно ефективних соціальних послуг, зокрема й тих, які не можуть забезпечити ані держава, ані комерційні організації, наприклад, шляхом вироблення інноваційних підходів до забезпечення таких послуг; – організацію приватних осіб та юридичних осіб приватного права для самостійного задоволення їх інтересів без додаткових фінансових або адміністративних витрат з боку держави; – поширення благодійництва та надання адресної й оперативної благодійної допомоги; – неполітичне, тобто без мети здобуття політичної влади, формування, відстоювання інтересів різних груп населення серед громадян і в комунікації з органами державної влади; – участь в ухваленні рішень та забезпечення так більшої ефективності рішень з огляду на врахування інтересів різних соціальних груп [250]. Під інституціями громадянського суспільства В. Пилип трактує самостійні, незалежні від держави добровільні об'єднання

соціально активних громадян, створені для реалізації суспільного інтересу, діяльність яких відбувається в межах правового поля і врегульована відповідно до засад диспозитивного методу правового регулювання. Іманентними ознаками інституцій громадянського суспільства є такі: 1) добровільність створення (на основі вільного волевиявлення); 2) метою створення є реалізація суспільного інтересу, а його досягнення вдається завдяки ініціативності членів, тобто самоорганізації; 3) діяльність урегульована законом, однак суспільним відносинам, що складаються в результаті діяльності, властивий диспозитивний метод правового регулювання; 4) притаманний органічний тип управлінської структури, переважають горизонтальні зв'язки [292, с. 23-35].

З позиції Д. Левченко, суб'єкт громадянського суспільства – це окремо сформований індивідуум громадянського суспільства, що має специфічний правовий статус та наділений повноваженнями щодо взаємодії із органами державної влади, місцевого самоврядування, іншими суб'єктами суспільного життя з метою реалізації, захисту та відновлення своїх гарантованих прав, свобод і законних інтересів у різних правовідносинах. Специфіка окремого суб'єкта громадянського суспільства залежить насамперед від його адміністративно-правового статусу, що визначається як основними елементами (повноваженнями), так і додатковими правовими складовими (правосуб'єктність, функції, завдання, гарантії, відповідальність тощо), що в сукупності визначають правове становище суб'єкта громадянського суспільства у відносинах публічного адміністрування при взаємодії із органами державної влади та місцевого самоврядування [232, с. 39–40].

Серед учасників процесу вироблення державної політики В. Купрієм виділено чотири окремі групи: 1) інституції/особи, які остаточно ухвалюють рішення; 2) інституції/особи, які беруть участь у підготовці рішень; 3) групи інтересів/групи тиску; 4) заінтересовані сторони. Кожна група учасників є структурованою та інституціоналізованою і відіграє свою специфічну роль. Всі зазначені учасники поділяються на тих, хто бере участь у процесі, та тих, хто хотів би брати у ньому участь, проте не має до нього доступу. Серед великої

кількості різноманітних інституцій, що беруть участь у процесі вироблення державної політики, виокремлюються організації громадянського суспільства, під якими В. Купрій розуміє добровільні самоврядні соціальні структури, які реалізують законні цілі стосовно особистих немайнових прав, не підлягають управлінню з боку державних органів та не виконують функції таких органів. З точки зору державного управління ці організації виступають засобом управлінського впливу, ключовим інструментом забезпечення прав громадян просувати свої інтереси та брати участь в управлінні державними справами [225, с. 4–5]. З точки зору Д. Левченко, класифікація суб'єктів громадянського суспільства в Україні формується за такими критеріями: 1) видом інститутів громадянського суспільства (громадські об'єднання, органи самоорганізації населення, творчі та професійні спілки, благодійні організації, релігійні громади, засоби масової інформації тощо); 2) спеціалізацією або видом діяльності (організації, зв'язані з трудовою діяльністю, наукові установи, політичні, релігійні або благодійні організації тощо); 3) різновидом участі як окремі особи (фізичні або юридичні особи); спеціалізовані автономні громадські утворення (організації, фонди, кооперативи, інститути, асоціації, засоби масової інформації); сукупність громадських інститутів (громадські рухи, зібрання тощо); 4) часом дії (постійно діючі, тривалі, тимчасові); 5) масштабом діяльності (міжнародні, національні, регіональні, локальні); 6) правовим становищем (самостійно утворені суб'єкти громадянського суспільства; суб'єкти громадянського суспільства, адміністративно-правовий статус яких закріплений законодавством тощо) [232, с. 39–40]. Н. Нестор виділяє індивідуальних і колективних суб'єктів. Першими є будь-які фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства), які реалізовують свої адміністративні можливості особисто або через представника. Іншими є різноманітні колективні утворення фізичних осіб, при цьому вони можуть мати організаційне оформлення (громадські організації, громадські ради) або не мати його – бути ситуативним, неорганізованим колективом осіб, об'єднаних спільними цілями досягнення мети та завдань контрольно-наглядової діяльності [275, с. 46].

На наш погляд, інституції громадянського суспільства як суб'єкти контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування – це незалежні, добровільно сформовані організаційно оформлені або неформалізовані окремі особи або об'єднання осіб, що реалізують суспільний інтерес за відсутності владних повноважень шляхом здійснення публічного моніторингу, нагляду, аналізу та оцінки діяльності органів адвокатського самоврядування для забезпечення прозорості, підзвітності та відповідальності органів адвокатського самоврядування у межах правової держави.

Перед розглядом змісту поняття громадянського контролю необхідно відокремити його від феноменів, які за своїми властивостями є схожими, але не є громадським контролем в повному змістовному розумінні поняття. У науковій літературі окрім терміна «суспільний контроль» вживають категорії «соціальний контроль», а також «громадський контроль». Досить часто громадський контроль ототожнюють із суспільним контролем. Ця позиція ґрунтується на таких обставинах. У сучасному соціумі все більше стверджується концепція громадського розвитку спільноти. Сам термін «громадський» вказує на єдність з походженням понять «громадянин». В ідеалі громадянське суспільство – «це суспільство, в якому держава та суспільство утворюють дві чітко поділених між собою сфери, причому держава має виключно інструментальний характер, контролюючи індивідуальні інтереси в разі виникнення потреби, з урахуванням того, що вона сама знаходиться під контролем» [104, с. 40-47].

Сквірський І.О пропонує під громадським контролем розуміти спостереження громадськості за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадовими особами, а також за недержавними організаціями та іншими суб'єктами при здійсненні ними владних управлінських функцій, в тому числі і в разі виконання ними делегованих владних повноважень, яке має своєю метою забезпечення законності та дисципліни у сфері публічного управління. Громадський контроль не може бути обмежений як за своєю спрямованістю, так і за своїм змістом. Іншими словами, абсолютно всі сфери і напрями діяльності суб'єктів публічної влади повинні і можуть бути об'єктами

громадського контролю [437, с. 23]. С. С. Вітвіцький вважає, що громадський контроль – це системна діяльність уповноважених інститутів громадянського суспільства й окремих громадян щодо встановлення відповідності функціонування державних органів нормативно-правовим стандартам і коригування виявлених відхилень за допомогою звернень до уповноважених державних органів або до громадської думки [104, с. 40-47].

Якщо використати метод аналогії, то з точки зору Г. Гончаренко, громадський контроль над сектором безпеки – це сукупність контрольних заходів, які здійснюються з боку інститутів громадянського суспільства для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектора безпеки та інших органів, діяльність яких пов'язана із забезпеченням національної безпеки. Така діяльність інститутів громадянського суспільства спрямована на сприяння ефективній діяльності органів сектора безпеки й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України та має рекомендаційний характер [122]. Іншу сферу аналізував С. Панасюк, який визначив зміст громадського контролю за дотриманням законодавства про соціальне забезпечення як діяльності інститутів громадянського суспільства, що спрямована на дотримання та належне виконання актів законодавства про соціальне забезпечення з метою належної реалізації, гарантування і правової охорони права особи на соціальний захист та інших пов'язаних із ним прав. Основні ознаки громадського контролю за дотриманням законодавства про соціальне забезпечення: 1) передбачає розвиток гармонійних відносин суспільства, особи і держави з питань соціального забезпечення; 2) реалізується основними інститутами громадянського суспільства; 3) спрямований на належне виконання і дотримання актів законодавства про соціальне забезпечення; 4) метою є належне дотримання права особи на соціальний захист та інших пов'язаних із ним прав; 5 поширюється на усі правовідносини з питань соціального забезпечення; 6) громадський контроль здійснюється у таких організаційно-правових формах: моніторинг; обмін інформацією і взаємні консультації; попереджувальний

правовий вплив на порушника (наприклад подання заяв, скарг до компетентних органів тощо); 7) має дорадчий (рекомендаційний) характер [286, с. 267-274]. В. Олійник визначає, що громадський контроль є одним із фундаментальних державно-правових явищ. Громадський контроль за діяльністю органів судової влади є одним із видів соціального контролю, що здійснюється з використанням комплексу правових та організаційних заходів з боку інституцій громадянського суспільства чи окремих громадян з метою сприяння ефективній діяльності органів судової влади та неухильного дотримання положень Конституції і чинного законодавства України в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави, що передбачає отримання об’єктивної інформації про роботу судів та доведення її до громадськості з метою забезпечення ефективних державно-громадських відносин [279, с. 125-131].

На наш погляд, контроль громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування – це системна, ініційована знизу та суспільно значуща діяльність інститутів громадянського суспільства, спрямована на спостереження, аналіз, оцінювання й правове реагування на функціонування органів адвокатського самоврядування з метою забезпечення їхньої прозорості, підзвітності, дотримання професійних етичних стандартів, публічних інтересів та верховенства права у сфері реалізації права на правничу допомогу. Контроль передбачає моніторинг процедур управління у межах адвокатської спільноти, оцінку відповідності діяльності органів самоврядування чинному законодавству та етичному регламенту, а також ініціювання звернень, публічного обговорення або консультативного впливу з боку громадськості, не втручаючись у професійну автономію адвокатури, але забезпечуючи баланс між її незалежністю та соціальною відповідальністю.

Суб'єкти громадського контролю рівною мірою можуть використовувати правові і соціальні контрольні механізми. У першому випадку суб'єкти громадського контролю при виявленні порушень з боку державних органів і посадових осіб застосовують правові механізми, реалізуючи конституційне право на звернення до різних органів державної влади з метою вжиття

відповідних заходів. В іншому – при виявленні недоліків у діяльності службовців контрольний вплив здійснюється через інститут громадської думки. Використовуючи цей соціальний інститут, заснований на моральних та етичних нормах, суб'єкти громадського контролю віддають широкому розголосу факти порушень, формують негативне ставлення населення до них та осіб, що їх скоїли. Тоді в багатьох випадках осуд суспільства може бути значно відчутнішим за заходи державного примусу. Крім того, донесення до суспільства фактів зловживання владою, порушень принципу верховенства в системі державного управління не тільки викликає негативний резонанс у суспільстві, але й є приводом для втручання в ситуацію офіційних осіб [104, с. 40-47].

Особливості громадського контролю як інструменту публічного адміністрування, з позиції Д. Левченко, полягають в наступному: 1) суб'єктами здійснення громадського контролю є суб'єкти громадянського суспільства; 2) об'єктом громадського контролю є процес здійснення публічного адміністрування та адміністративна діяльність органів влади; 3) громадський контроль є правовим інструментом дотримання принципів верховенства права та законності у публічному адмініструванні; 4) громадський контроль створює взаємозв'язок між суб'єктами громадянського суспільства та органами влади; 5) громадський контроль є поліфункціональним адміністративним інструментом, що може виявлятися у різних правових формах; 6) складовою громадського контролю є право на оскарження в судовому порядку рішень, дій чи бездіяльності органів влади, які стосуються реалізації громадського контролю та прав суб'єктів громадянського суспільства щодо його здійснення [232, с. 106–107].

Загалом, можливо виділити наступні особливості контролю громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування:

1) подвійна природа контрольних механізмів (контроль реалізується через правові засоби впливу (звернення, скарги, судове оскарження рішень адвокатського самоврядування) та соціальні інструменти (гласність, формування

громадської думки, суспільний тиск на органи самоврядування в разі відхилення від етичних та професійних стандартів);

2) обмеження втручання в професійну автономію адвокатури (громадський контроль здійснюється з дотриманням меж самостійності та незалежності адвокатури, не втручаючись у її процесуальну діяльність, однак допускає вплив на управлінські, організаційні, фінансові та етичні аспекти функціонування органів адвокатського самоврядування);

3) конституційна та правозахисна основа (контроль громадських інституцій ґрунтується на конституційних правах громадян на участь в управлінні державними справами, свободу слова та доступ до інформації, а також на цілях захисту прав і свобод осіб, які отримують правничу допомогу);

4) прозорість і підзвітність як ключові цінності (одним із головних завдань контролю є забезпечення відкритості процедур прийняття рішень у системі адвокатського самоврядування, підзвітність його органів перед юридичною спільнотою та суспільством загалом);

5) комплексна суб'єктність контролю (суб'єктами контролю можуть виступати як інституалізовані структури громадянського суспільства (правозахисні організації, профільні ГО, аналітичні центри), так і індивідуальні громадяни);

6) профілактична функція (контроль може мати попереджувальний характер, спрямований на запобігання зловживанням, конфлікту інтересів або неефективному управлінню);

7) рекомендаційний характер рішень громадських інституцій (висновки та оцінки, що формуються в результаті громадського контролю, як правило, мають дорадчу (неконвенційну) силу, проте можуть мати високий соціальний резонанс і слугувати поштовхом до реформування органів адвокатського самоврядування чи перегляду конкретних рішень);

8) інтегративна роль (контроль громадських інституцій забезпечує інтеграцію адвокатського самоврядування в загальну систему публічного

нагляду, формуючи механізм збалансованого впливу між професійною автономією й демократичною відповідальністю перед суспільством).

Громадський контроль у публічному адмініструванні є складним, комплексним, поліфункціональним інструментом участі суб'єктів громадянського суспільства у публічному адмініструванні, що характеризується контрольно-наглядовою, інспекційною, експертною та аналітично-перевірочного юридичною природою та полягає у здійсненні суб'єктами громадянського суспільства законодавчо гарантованої діяльності з метою загальної участі суб'єктів громадянського суспільства в управлінні державними справами, впровадження принципів громадянського суспільства в національне публічне адміністрування, реальної реалізації органами влади інтересів громадянського суспільства [232, с. 104]. Громадський контроль не тільки виражається через певні форми, а й є самостійним адміністративним інструментом суб'єктів громадянського суспільства, тобто функціонує як безпосередній громадський контроль, що реалізується через комплексну контрольну-наглядову діяльність різних суб'єктів громадянського суспільства. Основною характеристикою саме ефективного громадського контролю є нормативна закріпленість статусу суб'єктів громадянського суспільства, на які законодавством покладено обов'язок здійснення громадського контролю; в Україні найпоширенішими спеціалізованими інституціями є ради громадського контролю при органах влади, що використовують низку адміністративних інструментів при здійсненні громадського контролю. Тобто, громадський контроль не може реалізовуватися без використання інших адміністративних інструментів суб'єктів громадянського суспільства (діалог, консультації, партнерські дії тощо), що за своєю юридичною природою не є контрольно-наглядовими, однак в сукупності становлять механізм участі суб'єктів громадянського суспільства у публічному адмініструванні [232, с. 114–115].

Оскільки адвокатура є досить специфічною інституцією, контроль громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні є обмежені форми, зокрема:

1) запити на публічну інформацію, участь відкритих заходах та інших формах взаємодії громадськості та органів адвокатського самоврядування;

2) звернення інституцій громадянського суспільства до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури щодо порушення адвокатами законодавства;

3) співпраця щодо вдосконалення законодавства у сфері адвокатури.

Проаналізуємо кожну із форм контролю через конкретні прояви діяльності. Наприклад, 26 жовтня 2018 року Національна асоціація адвокатів України, Координаційний центр з надання правової допомоги, Українська фундація правової допомоги, Українська Гельсінська спілка з прав людини та Харківська правозахисна група підписали меморандум щодо посилення експертного потенціалу у сфері доступу вразливих категорій населення до правосуддя у кримінальному провадженні. Меморандум передбачав створення Комісії з експертно-правового аналізу, яка розроблятиме механізми забезпечення якості безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному провадженні [4].

Також, як приклад, можна виділити те, що у 2023 році Рада адвокатів України, розглянувши Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році, який підготовлений в межах реалізації Проєкту ЄС «Право-Juctice» за фінансової підтримки Європейського Союзу; взявши до уваги, що за своїм змістом Тіньовий звіт, в частині, що стосується адвокатури, є блочним викладом суб'єктивних тверджень про проблеми функціонування адвокатури, складений без системного аналізу рішень органів адвокатського самоврядування, без отримання реальних та достовірних даних, у тому числі статистичних, від вищих та регіональних органів адвокатського самоврядування з питань пов'язаних з ефективністю адвокатського самоврядування, у тому числі в умовах воєнного стану в Україні; а також без позиції Національної асоціації адвокатів України стосовно питань реформування адвокатури та без врахування інформації про інституційні досягнення адвокатури та Національної асоціації адвокатів України з моменту її

створення, вирішила: 1. Затвердити Офіційну позицію Національної асоціації адвокатів України щодо Тіньового звіту до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році. 2. Доручити Голові Ради адвокатів України, Національної асоціації адвокатів України направити Офіційну позицію Національної асоціації адвокатів України щодо Тіньового звіту до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році до Ради адвокатських та правничих товариств Європи (CCBE), Міжнародної асоціації юристів (IBA) та іншим зацікавленим особам, у тому числі тим, які працюють в межах реалізації Проєкту ЄС «Право-Juctice [407].

Прецедент свідчить про зіткнення незалежності органів адвокатського самоврядування з потребами у зовнішньому оцінюванні їх ефективності. Національна асоціація адвокатів України, діючи як саморегульований інститут, відхилила легітимність зовнішнього аналізу, апелюючи до відсутності у звіті достовірних даних і узгодження з нею. Така позиція підкреслює тенденцію до закритості системи адвокатського самоврядування й обмежене сприйняття зовнішнього (громадського) контролю.

З аналізу прецеденту можна зробити висновок, що контроль громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування може бути у формі контрольно-аналітичної оцінки діяльності органу самоврядування, що базується на суспільно значущій інформації та фактичній суспільній легітимності. Метою аналітичного контролю є висвітлення проблем та недоліків, що існують в адвокатському самоврядуванні, з подальшим формуванням громадської думки, публічного запиту на зміни та суспільного резонансу. Змістовно-публічна форма контролю може стати підставою для правового тиску, ініціювати обговорення на міжнародному рівні або в межах національних стратегічних реформ у сфері адвокатури.

Іншим прикладом є те, що на адресу Національної асоціації адвокатів України надійшли звернення начальника Київського відділу державної реєстрації шлюбів Чеснокової В. № 373/21.11-57 від 09 вересня 2022 року та

начальника Подільського відділу державної реєстрації актів цивільного стану у місті Києві Макаренко Н. № 2135/21.7-88 від 29 вересня 2022 року з проханням роз'яснити можливість адвокатам здійснювати представництво клієнтів у відділах державної реєстрації актів цивільного стану з питань реалізації особистих немайнових прав на підставі договорів, які не містять підпису клієнтів та інших пов'язаних питань. Рада адвокатів України, дослідивши матеріали зазначених звернень, взявши до уваги висновок Комітету з сімейного права НААУ з питань, окреслених у вказаних зверненнях, керуючись Законом України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", Правилами адвокатської етики, затвердженими 09 червня 2017 року Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року, зі змінами, Цивільним кодексом України, Законом України "Про електронні довірчі послуги", Законом України "Про інформацію", Законом України "Про захист персональних даних", роз'яснює, що відповідно до абзацу 7 п. 4 розділу IV "Видача документів про державну реєстрацію актів цивільного стану" Правил державної реєстрації актів цивільного стану, затверджених наказом Міністерства юстиції України 18 жовтня 2000 року № 52/5, свідоцтва про державну реєстрацію актів цивільного стану можуть повторно видаватись представнику особи, яка має право на повторне отримання свідоцтва про державну реєстрацію акта цивільного стану, у разі подання довіреності, посвідченої відповідно до Закону України "Про нотаріат", або документа, що посвідчує повноваження такого представника, відповідно до Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність". Під час пред'явлення адвокатом ордера до нього обов'язково додається копія договору про надання правничої допомоги, засвідчена у встановленому законодавством порядку. Договір є укладеним у місці проживання фізичної особи або за місцезнаходженням юридичної особи, яка зробила пропозицію укласти договір, якщо інше не встановлено договором (ст. 647 ЦК України). Укладення договору про надання правничої допомоги між клієнтом і адвокатом в електронній формі та підписання його з використанням електронного цифрового підпису передбачено законодавством та відповідає його нормам. На підставі такого договору адвокат

має право представляти інтереси клієнта у відділах державної реєстрації актів цивільного стану з питань реалізації особистих немайнових прав [368].

У даному прецеденті ключовим є факт ініціювання розгляду Національною асоціацією адвокатів України звернень органів державної влади, які фактично виступили в ролі суб'єктів громадського контролю, реагуючи на неясність у поведінці адвокатів при реалізації представницьких функцій. Це демонструє унікальну природу громадського контролю, коли не лише громадяни, а й інституції, залучені до публічних процесів, мають право ініціювати перегляд або надання тлумачення адвокатськими органами. Прецедент виявляє профілактичну функцію громадського контролю: запобігання можливим зловживанням або колізіям у представницьких діях адвокатів шляхом завчасного реагування з боку зацікавлених сторін

Отже, громадським контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування може обумовлювати формальні наслідки, зокрема у вигляді офіційних роз'яснень, рекомендацій тощо, що виступає як механізм превентивного етично-правового впливу.

Також слід проаналізувати і практику внутрішньої діяльності. Наприклад, Рішенням № І-002/2023 27 січня 2023 року Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури було розглянуто скаргу Особа_1 на рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Чернігівської області у складі дисциплінарної палати № 8-21/22 від 14 вересня 2022 року про відмову в порушенні дисциплінарної справи відносно адвоката Особа_2. За матеріалами справи, 31 травня 2022 року до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Чернігівської області звернулась Особа_1 зі скаргою №4 відносно адвоката Особа_2 про притягнення його до дисциплінарної відповідальності та застосування до нього дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України. 14 вересня 2022 року рішенням дисциплінарної палати КДКА Чернігівської області №8-21/22 відмовлено в порушенні дисциплінарної справи відносно адвоката Особа_2. 21 листопада 2022 року

Голова Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Особа_4 доручив члену ВКДКА Особа_5 провести перевірку відомостей та фактів, які викладені у скарзі. Скаржницею пропущено строк на оскарження рішення, визначений ч. 3 ст. 39 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», у зв'язку з чим подано клопотання про поновлення строку та вказано поважність причин пропуску строку. За розглядом, ВКДКА вирішила скаргу Особа_1 – задовольнити частково. Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Чернігівської області у складі дисциплінарної палати № 8-21/22 від 14 вересня 2022 року про відмову в порушенні дисциплінарної справи відносно адвоката Особа_2, – скасувати. Матеріали справи направити на новий розгляд до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Чернігівської області на стадію проведення перевірки відомостей про дисциплінарний проступок адвоката [410].

Прецедент ВКДКА № І-002/2023 репрезентує системну специфіку громадського контролю за адвокатським самоврядуванням та доводить, що: громадяни можуть виступати носіями контрольних функцій, органи адвокатського самоврядування перебувають у зоні публічної відповідальності, відкритість і підзвітність – це не лише декларації, а дієві принципи, контроль має багаторівневу і багатовимірну структуру – етичну, організаційну, правозахисну.

Громадський контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування може виражатися через персональну правозахисну ініціативу громадян, які використовують апеляційний механізм оскарження рішень органів адвокатського самоврядування для висловлення публічного сумніву щодо об'єктивності та доброчесності внутрішнього рішення органу адвокатського самоврядування. На практиці існує специфічна форма громадського контролю за органами адвокатського самоврядування, що має індивідуально-апеляційний характер та реалізується персонально, спрямована на перегляд управлінських рішень, функціонує в межах інституційної моделі самоврядування та є виявом демократичного нагляду знизу.

Усе вищевикладене можна зробити наступні висновки стосовно контролю громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування:

– інституції громадянського суспільства як суб'єкти контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування – це незалежні, добровільно сформовані організаційно оформлені або неформалізовані окремі особи або об'єднання осіб, що реалізують суспільний інтерес за відсутності владних повноважень шляхом здійснення публічного моніторингу, нагляду, аналізу та оцінки діяльності органів адвокатського самоврядування для забезпечення прозорості, підзвітності та відповідальності органів адвокатського самоврядування у межах правової держави.

– контроль громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування – це системна, ініційована знизу та суспільно значуща діяльність інститутів громадянського суспільства, спрямована на спостереження, аналіз, оцінювання й правове реагування на функціонування органів адвокатського самоврядування з метою забезпечення їхньої прозорості, підзвітності, дотримання професійних етичних стандартів, публічних інтересів та верховенства права у сфері реалізації права на правничу допомогу. Контроль передбачає моніторинг процедур управління у межах адвокатської спільноти, оцінку відповідності діяльності органів самоврядування чинному законодавству та етичному регламенту, а також ініціювання звернень, публічного обговорення або консультативного впливу з боку громадськості, не втручаючись у професійну автономію адвокатури, але забезпечуючи баланс між її незалежністю та соціальною відповідальністю.

– можливо виділити наступні особливості контролю громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування: 1) подвійна природа контрольних механізмів (контроль реалізується через правові засоби впливу (звернення, скарги, судове оскарження рішень адвокатського самоврядування) та соціальні інструменти (гласність, формування громадської думки, суспільний тиск на органи самоврядування в разі відхилення від етичних та професійних стандартів); 2) обмеження втручання в професійну автономію

адвокатури (громадський контроль здійснюється з дотриманням меж самостійності та незалежності адвокатури, не втручаючись у її процесуальну діяльність, однак допускає вплив на управлінські, організаційні, фінансові та етичні аспекти функціонування органів адвокатського самоврядування); 3) конституційна та правозахисна основа (контроль громадських інституцій ґрунтується на конституційних правах громадян на участь в управлінні державними справами, свободу слова та доступ до інформації, а також на цілях захисту прав і свобод осіб, які отримують правничу допомогу); 4) прозорість і підзвітність як ключові цінності (одним із головних завдань контролю є забезпечення відкритості процедур прийняття рішень у системі адвокатського самоврядування, підзвітність його органів перед юридичною спільнотою та суспільством загалом); 5) комплексна суб'єктність контролю (суб'єктами контролю можуть виступати як інституалізовані структури громадянського суспільства (правозахисні організації, профільні ГО, аналітичні центри), так і індивідуальні громадяни); 6) профілактична функція (контроль може мати попереджувальний характер, спрямований на запобігання зловживанням, конфлікту інтересів або неефективному управлінню); 7) рекомендаційний характер рішень громадських інституцій (висновки та оцінки, що формуються в результаті громадського контролю, як правило, мають дорадчу (неконвенційну) силу, проте можуть мати високий соціальний резонанс і слугувати поштовхом до реформування органів адвокатського самоврядування чи перегляду конкретних рішень); 8) інтегративна роль (контроль громадських інституцій забезпечує інтеграцію адвокатського самоврядування в загальну систему публічного нагляду, формуючи механізм збалансованого впливу між професійною автономією й демократичною відповідальністю перед суспільством).

– адвокатура є досить специфічною інституцією, контроль громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні є обмежені форми, зокрема: 1) запити на публічну інформацію, участь відкритих заходах та інших формах взаємодії громадськості та органів адвокатського самоврядування; 2) звернення інституцій громадянського суспільства до Вищої

кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури щодо порушення адвокатами законодавства; 3) співпраця щодо вдосконалення законодавства у сфері адвокатури.

– контроль громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування може бути у формі контрольно-аналітичної оцінки діяльності органу самоврядування, що базується на суспільно значущій інформації та фактичній суспільній легітимності. Метою аналітичного контролю є висвітлення проблем та недоліків, що існують в адвокатському самоврядуванні, з подальшим формуванням громадської думки, публічного запиту на зміни та суспільного резонансу. Змістовно-публічна форма контролю може стати підставою для правового тиску, ініціювати обговорення на міжнародному рівні або в межах національних стратегічних реформ у сфері адвокатури.

– громадським контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування може обумовлювати формальні наслідки, зокрема у вигляді офіційних роз’яснень, рекомендацій тощо, що виступає як механізм превентивного етично-правового впливу.

– громадський контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування може виражатися через персональну правозахисну ініціативу громадян, які використовують апеляційний механізм оскарження рішень органів адвокатського самоврядування для висловлення публічного сумніву щодо об'єктивності та доброчесності внутрішнього рішення органу адвокатського самоврядування. На практиці існує специфічна форма громадського контролю за органами адвокатського самоврядування, що має індивідуально-апеляційний характер та реалізується персонально, спрямована на перегляд управлінських рішень, функціонує в межах інституційної моделі самоврядування та є виявом демократичного нагляду знизу.

4.3. Судовий контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування

Принцип відокремлення гілок влади одна від одної дозволяє диференційовано підходити до різних функцій державної влади. За загальним правилом, кожній функції відповідає певна чисельність частин державності, кожній частині – функція. При цьому можлива ситуація, коли одній функції відповідають декілька частин, тоді як одній частині – декілька функцій. Це свідчить на користь того, що одна функція розподілена між декількома різними частинами або одна частина виконує декілька функцій. Однак в ідеалі тут має місце тенденція до однакового співвідношення (одна функція м одна частина) [444, с. 101].

Концептуалізація наукових уявлень щодо теоретико-правового дискурсу у галузі визначеності функцій судової влади ґрунтується, як звикле, на загальнонаукових уявленнях щодо функцій, зокрема загально-філософських та соціологічних інтерпретаціях загальнонаукового терміну «функція» [186, с. 90]. Так, застосування цієї категорії, наприклад, у філософії права здебільшого відбувається із зазначенням положень про поєднання трьох основних її аспектів: діяльнісного (специфічний спосіб взаємодії певного явища з навколишнім світом), сутнісного (розкриття іманентних властивостей та природи системи) та цільового (призначення даної системи в контексті збереження та розвитку системи вищого порядку) [13, с. 43]. Як зауважує А. Калараш, наразі переважна більшість учених, ґрунтуючись на загальнофілософському тлумаченні поняття «функція», конструюють поняття «функція судової влади», виходячи із загальнотеоретичних уявлень про функції держави, що обґрунтовувалися свого часу у класичних працях з теорії держави і права та з теорії конституційного права. В їх інтерпретаціях функціями держави вважалися переважно основними напрямами та/ або видами державної діяльності. Тому фахівці з судового права та юристи-процесуалісти під функціями судової влади зазвичай розуміють таке:

«1) основні напрями або види діяльності у сфері здійснення правосуддя [274]; 2) основні напрями судової діяльності, в яких виражається її цільове призначення, та з якими прямо пов’язані обсяг і зміст владних повноважень судової влади [348, с. 15]; 3) напрями та види діяльності судів у межах і порядку, передбачених Конституцією, законами й іншими актами чинного законодавства» [210, с. 484] тощо [186, с. 91].

Однак, на нашу думку, функцію суду слід визначати як напрям діяльності, що здійснюється з метою реалізації повноважень суду виключно судами на підставі, у межах та в порядку, які передбачені Конституцією та законами України [444, с. 101]. Наприклад, С. Штогун висвітлює такі функції судової влади за основними напрямами її діяльності: 1) функцію правосуддя; 2) конституційний контроль; 3) контрольну функцію; 4) дозвільну функцію; 5) організаційну функцію; 6) кадрову функцію; 7) інформаційно-статистичну функцію; 8) роз'яснювальну функцію; 9) функцію обрання міри запобіжного заходу у вигляді арешту; 10) функцію звільнення від покарання та направлення для відбуття покарання; 11) функцію звернення до виконання рішення суду і контролю за його виконанням [444, с. 101; 503].

Власне, інститут судового контролю наразі є одним з найважливіших елементів сучасної правової держави, яким забезпечується режим законності у сфері організації та функціонування [189] як державних, так і громадських інституцій. Важливо зауважити, що діяльність окремих саморегулівних організацій, яка, як відомо, поєднує у собі елементи організаційної самостійності та окремих управлінських повноважень, є предметом судового контролю. Яскравим прикладом при дослідженні даного питання є здійснення судового контролю за діяльністю адвокатського самоврядування.

Аналізуючи наукову доктрину на предмет визначення поняття судового контролю, можемо чітко спостерігати основну його ідейно-концепційну спрямованість як явища юридичної дійсності, а також зосередженість на діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, рішення яких мають безпосередній вплив на реалізацію прав громадян та юридичних осіб.

Наприклад, академік В. Авер'янов підкреслював, що «судовий контроль – це комплексне правове вище, яке відображає як основні риси судової влади, так і ознаки юрисдикційної діяльності органів держави» [2, с. 223]. Вчений зазначає, що сутність судового контролю проявляється в тому, що суд використовує свої повноваження кожний раз, коли державний орган здійснює незаконну, недоцільну або несправедливу дію чи приймає таке саме рішення (акт). Ці ознаки не мають чіткого визначення, і їх розширене тлумачення у справах, по яких уже винесено рішення, у неабиякій мірі сприяє підвищеній ролі судового контролю в правовому захисті громадян [1, с.183]. Натомість, на думку Р. Кайдашева, «судовий контроль – це самостійна правова форма здійснення судової влади, а основними є встановлення факту: чи є законною дія (бездіяльність) або акт відповідного органу, посадової особи» [185, с. 128]. Сушко Л. П. зауважує на тому, що контрольна діяльність суду за законністю актів і діями органів управління може стати необхідною при розгляді будь-якої справи, але сам контроль посідає особливе місце в системі гарантій забезпечення законності актів виконавчої влади, він не має характеру систематичного спостереження за законністю на відміну від прокурорського нагляду і виникає у зв'язку зі скаргами громадян на дії виконавчих органів або звернення до суду відповідних органів держави [464, с. 84]. При цьому вчена надає більш загальне визначення цього терміну, вказуючи, що: «судовий контроль – це вид державного контролю, який здійснюється у сфері функціонування судової влади з віднесених до її компетенції питань» [189; 465, с.122] та уточнюючи, що: «судовий контроль, для судової системи України якісно нове поняття і тому під ним розуміють: 1) то функцію судової влади; 2) то форму її реалізації; 3) то особливий вид діяльності судів; 4) то особливу форму здійснення правосуддя» [464, с. 46].

Варто вказати, що з'ясувавши попередньо маємо: судова влада є самостійною, незалежною сферою публічної влади й становить сукупність повноважень по здійсненню правосуддя, тлумаченню норм права, з відповідними контрольними повноваженнями спеціальних органів – судів. Вона реалізується через: здійснення правосуддя; конституційний контроль; контроль

за додержанням законності та обґрунтованості рішень і дій державних органів і посадових осіб; формування органів суддівського самоврядування; роз'яснення судам загальної юрисдикції актів застосування законодавства; утворення державної судової адміністрації [126, с. 26].

Відповідно, слід підтримати науковий підхід, який визначає судовий контроль як вид державного контролю, що здійснюється судовою гілкою влади та спрямований на забезпечення законності, правопорядку і захисту прав громадян. При цьому, на нашу думку, обмеження його лише площиною діяльності публічної адміністрації чи інших суб'єктів владних повноважень є однобокою концепцією.

Тому виокремлюємо наступні характерні ознаки судового контролю:

– здійснюється судовою гілкою влади – на відміну від інших видів державного контролю, судовий контроль здійснюється виключними суб'єктами – судами;

– виконує функцію арбітра між гілками влади (суди контролюють рішення органів державної влади та місцевого самоврядування, але самі не підлягають контролю з їхнього боку), виявляє дефективність актів, протиправність дій чи бездіяльності Президента України, органів зі спеціальним статусом, а також громадських інституцій у випадках, коли їхня діяльність або рішення порушують права, свободи та законні інтереси осіб;

– відображає рівень демократичного розвитку держави – незалежність судової влади є основним показником правової держави;

– гарантується Конституцією України – частина 2 статті 8 передбачає, що: «звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується»; частини 2 статті 55 визначає, що «кожен громадянин має право оскаржити в суді рішення, дії чи бездіяльність державних органів»; частина 4 статті 124 гарантує, що «з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди».

У контексті судового контролю за діяльністю адвокатського самоврядування, вбачаємо доречним визначити особливості його здійснення через подвійний теоретико-правовий дискурс, зумовлений дуалізацією правового статуту органів адвокатського самоврядування в Україні, – у процесі реалізації ними владних повноважень та як учасників цивільно-правових (у тому числі господарсько-правових) відносин.

Зауважимо, що за переконаннями З. Добош, судовий контроль за діяльністю публічної адміністрації здійснюється у двох формах – прямій і непрямій, де перша форма реалізовується у процесі здійснення правосуддя адміністративними судами, а друга – у процесі розгляду цивільних, господарських і кримінальних справ побічно через встановлення законності акту чи діяння органу виконавчої влади у тому випадку, якщо такий акт чи діяння постає юридичною основою судового рішення щодо розглядуваної справи [144].

Якщо вести мову про судовий контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування, то наразі немає остаточної позиції щодо здійснення його у прямій чи непрямій формі.

Так, наприклад, Київський апеляційний адміністративний суд послідовно відстоював позицію, що спори із органами адвокатського самоврядування мають розглядатися в порядку адміністративного судочинства. 1 липня КААС скасував ухвалу про закриття провадження у справі №826/1973/15, яку виніс Окружний адмінсуд Києва. Суд першої інстанції мотивував своє рішення тим, що спір із ВКДКА начебто підлягає розгляду у порядку цивільного судочинства. Це було п’яте подібне рішення Київського апеляційного адміністративного суду. Раніше аналогічні ухвали виносилися 2 квітня у справі №825/111/15-а, 21 квітня у справі №826/19511/14 та справі №826/19670/14, а також 12 травня у справі №826/20374/14). Суд завжди виходив з того, що, по-перше, приймаючи рішення, ВКДКА реалізує владну компетенцію, якою вона наділена відповідно до положень національного законодавства. По-друге, спори з органами адвокатського самоврядування мають публічно-правову природу, а тому вони підлягають розгляду за правилами адміністративного судочинства [182].

Проблему розуміння судами юрисдикції спорів із органами адвокатського самоврядування фактично створив Вищий адміністративний суд України, який усупереч практиці, що формувалася роками, ухвалив два рішення (9 грудня 2014 року та 26 травня 2015 року). Так, сформовано позицію, що правовідносини та спори, які виникають між адвокатами та кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури не є публічно-правовими, що даний спір не підлягає розгляду в адміністративному суді, оскільки КДКА не є суб'єктом владних повноважень у розумінні положень КАС України, а адвокат не є особою, що проходить публічну службу, чи має намір проходити таку службу [182].

Спірним у цьому випадку є те, чи відносяться органи адвокатського самоврядування до «суб'єкта владних повноважень». Адже відповідно до пункту 7 частини 1 статті 3 КАС України: «суб'єкт владних повноважень – орган державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), орган місцевого самоврядування, орган військового управління, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг» [197]. Тобто, публічний спір може виникати якщо один із суб'єктів здійснює публічно-владні управлінські функції на підставі норм чинного законодавства.

З означеного також є відповідна правова позиція. Так Велика Палата Верховного Суду нагадує, що: «публічно-правовим вважається, зокрема, спір, у якому одна зі сторін виконує публічно-владні управлінські функції, тобто хоча б один суб'єкт законодавчо вповноважений владно керувати поведінкою іншого суб'єкта, а останній відповідно зобов'язаний виконувати вимоги та приписи такого владного суб'єкта, в яких одна особа може вказувати або забороняти іншому учаснику правовідносин певну поведінку, давати дозвіл на передбачену законом діяльність тощо. Необхідною ознакою суб'єкта владних повноважень є виконання ним публічно-владних управлінських функцій саме у тих правовідносинах, в яких виник спір» [334].

Якщо звернутися до положення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» завданнями адвокатського самоврядування є: 1) забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності; 2) підтримання високого професійного рівня адвокатів; 3) утворення та забезпечення діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; 4) створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності; 5) забезпечення відкритості інформації про адвокатуру та адвокатську діяльність; 6) забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України [350]. У цьому випадку діяльність органів адвокатського самоврядування спрямована на забезпечення діяльності адвокатів у сфері реалізації важливого публічного інтересу – захисту від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах [182].

Крім зазначеного, до владних управлінських функцій відносяться зокрема: контрольна, регуляторна, координаційна, кадрова.

Так, згідно з частиною першою статті 52 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» ВКДКА є колегіальним органом, завданням якого є розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури [350]. А відповідно до пункту 3.3. Положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, затвердженого установчим з'їздом адвокатів України 17 листопада 2012 року, ВКДКА є юридичною особою, створюється та діє з метою реалізації публічно-правових функцій з відбору, атестування осіб, які виявили намір займатися адвокатською діяльністю, та як дисциплінарний орган в системі самоврядування адвокатури України [182; 301].

Тобто, враховуючи наведений матеріал, можна стверджувати, що спори, де стороною є ВКДКА відносяться до публічно-правових, а тому підпадають під юрисдикцію адміністративних судів.

Однак судова доктрина містить судові рішення, в яких не віднесено до юрисдикції адміністративних судів вирішення спорів, які виникають між

адвокатами та органами адвокатського самоврядування, у тому числі спори з ВКДКА. Наприклад, відповідно до ухвали Чернігівського окружного адміністративного суду від 12 лютого 2016 року позивачу відмовлено у відкриті провадження в адміністративній справі № 825/304/16 за позовом до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Сумської області про визнання протиправним та скасування рішення [455]. Знову ж таки суд визначив, що Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури Сумської області не є суб'єктом владних повноважень, не здійснює владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, а адвокатська діяльність не є публічною службою у розумінні пункту 15 частини 1 статті 3 КАС України. Таким чином, сформовано висновок, що «оскільки позивач не є особою, що проходить публічну службу, чи має намір проходити таку службу, а відповідач не є суб'єктом владних повноважень у розумінні положень КАС України, то справу за адміністративним позовом ОСОБА_1 до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Сумської області про визнання протиправним та скасування рішення не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства» [455; 482].

Аналогічні висновки сформовані у справі №821/570/16 за позовом до Дисциплінарної палати Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Херсонської області про визнання протиправним та скасування рішення від 18 березня 2016 року про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. Судом залишено без задоволення апеляційну скаргу позивача, а ухвалу Херсонського окружного адміністративного суду від 26 квітня 2016 року про відмову у відкритті провадження в цій адміністративній справі залишено без змін [454]. Колегією суддів встановлено, що предметом спору у даній справі є перевірка правомірності прийнятого Дисциплінарною палатою Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Херсонської області рішення про притягнення адвоката ОСОБА_1 до дисциплінарної відповідальності. Обов'язковою умовою віднесення спору до категорії публічно-правових спорів є участь в ньому суб'єкта владних повноважень, а також оскарження його рішень

(нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії) дій чи бездіяльності. В цьому випадку, на думку суду, Дисциплінарна палата Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Херсонської області не є суб'єктом владних повноважень у розумінні положень КАС України, а тому перевірка правомірності прийнятих нею рішень не відноситься до юрисдикції адміністративних судів [454; 482].

Водночас, наприклад, Івано-Франківський окружний адміністративний суд, в результаті розгляду адміністративної справи №344/13462/16-а про визнання протиправними та скасування рішень Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Івано-Франківської області від 14 липня 2014 року Д/с №23 та від 06 серпня 2014 року Д/с №23/12, ухвалив рішення, яким позов задоволено повністю [453]. Тоді як Донецький окружний адміністративний суд, розглянувши адміністративну справу за позовною заявою Фонду гарантування вкладів фізичних осіб до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Донецької області, про визнання рішення протиправним (визнати протиправним та скасувати рішення відповідача від 13 жовтня 2020 року про відмову в порушенні дисциплінарної справи відносно адвоката ОСОБА_1 (свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю №1113, видане КДКА Донецької області 29 жовтня 1998 року)) та зобов’язання вчинити певні дії (зобов’язати відповідача повторно розглянути скаргу позивача від 24 липня 2020 року №27-9834/20 на дії адвоката ОСОБА_1 (свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю №1113, видане КДКА Донецької області 29 жовтня 1998 року) вирішив в задоволені позову відмовити повністю, адже позивач не довів обставин, які б вказували на порушення його прав, свобод або інтересів саме спірним рішенням відповідача [456].

Зауважимо, що Велика Палата Верховного Суду у Постанові від 06 травня 2020 року (справа № 160/9696/18) констатує: «Із системного, сутнісного та цільового підходу до розуміння зазначених конституційних положень та положень профільного (базового) законодавчого акта, який визначає статус, мету, завдання та функції адвокатури, убачається, що адвокатура як інституція

та її діяльність в аспекті забезпечення реалізації конституційного права особи на правову допомогу набуває певних особливих властивостей суб'єкта публічних відносин. Ця властивість адвокатури увиразнюється (посилюється) метою її служіння суспільному інтересу шляхом надання своєчасної і належної правової допомоги у поєднанні з виконанням делегованих їй державою окремих владних повноважень. У контексті сказаного має значення й особливий характер адвокатської професії, представники якої є учасниками творення правосуддя, у зв'язку з чим користуються, зокрема, правом участі у суді як захисники чи представники та імунітетом від судового переслідування за свої виступи в залі суду (стаття 23 Закону № 5076-VI). Отже, коли виникає спір із правовідносин, у яких адвокатура, як особлива формація реалізує надані їй правоможності в означеному сенсі, як-от у разі обмеження права особи на зайняття адвокатською діяльністю або прийняття рішення про зупинення чи припинення права на зайняття адвокатською діяльністю (пункти 2, 3 частини п'ятої статті 50 Закону № 5076-VI), оскарження рішення про накладення дисциплінарного стягнення, інші подібні за суттю і значенням дії, зокрема й щодо делегованих державою владних повноважень, то такий спір за наявності для цього підстав може підпадати під ознаки публічно-правового, на який поширюється юрисдикція адміністративних судів» [452].

Отже, актуалізуємо висновок, що судовий контроль за діяльністю адвокатського самоврядування у процесі реалізації ними владних повноважень стосується правової перевірки рішень та дій, що об'єктивують вирішення внутрішньоорганізаційних питань, пов'язаних з функціонуванням інституту адвокатури та під час здійснення яких порушено баланс дотримання прав і гарантій адвокатської діяльності у сфері атестаційних, дисциплінарних та суміжних питань.

При цьому предметом оскарження в таких адміністративних справах більшою мірою є рішення зазначених суб'єктів, а саме індивідуалізовані, тобто індивідуальні (адміністративні) акти. Уточнимо, що правовий акт індивідуальної дії – це виданий суб'єктом владних повноважень документ, прийнятий з метою

реалізації положень нормативно-правового акта (актів) щодо конкретної життєвої ситуації, не містить загальнообов'язкових правил поведінки та стосується прав і обов'язків чітко визначеного суб'єкта (суб'єктів), якому він адресований [332; 434, с. 74] (тлумачення терміна» здійснив Вищий адміністративний суд України в Постанові від 15 січня 2009 року у справі № К-1647/07) [296, с. 178]. Загалом зазначені акти можуть бути як правовими, так і не правовими. Як правило, щодо правомірності акту або його не правомірності мається одне ж те ж саме – його відповідність праву. Досить поширеним є поділ не правових (не правомірних) індивідуальних (адміністративних) актів на оспорювані та нікчемні. Згідно теорії сучасного адміністративного права нікчемними є акти, юридична недійсність яких очевидна, недоліки яких скасувати не можна і які не породжують юридичних наслідків. Вони недійсні з моменту ухвалення, за їх невиконання не настає юридична відповідальність (містять указівки щодо порушення законодавства, сприяють вчиненню злочинів тощо). У той час як оспорюваними (заперечуваними) вважаються акти з помилками, дефектність яких не є очевидною, і які можна скасувати. Недоліки не позбавляють їх юридичної сили, але вони можуть бути оскаржені зацікавленими суб'єктами права. Після оскарження або опротестування акт може бути визнано або правомірним, законним (після усунення недоліків), або нікчемним. За такої ситуації оспорювані акти підлягають виконанню на відміну від нікчемних актів [7, с. 172]. Водночас, відповідно до частини дев'ятої статті 264 КАС України, суд може визнати акт протиправним (незаконним чи таким, що не відповідає правовому акту вищої юридичної сили) та нечинним повністю або в окремій його частині [197; 295].

Із змісту статтей КАС України також випливає, що в разі задоволення позову про визнання протиправним рішення суб'єкта владних повноважень чи його окремих положень суд повинен зазначити про це в судовому рішенні та одночасно застосувати один із встановлених законом способів захисту порушеного права позивача: про скасування або визнання нечинними рішення чи окремих його положень. При цьому суди повинні мати на увазі, що одночасне

застосування обох способів захисту порушеного права – визнання спірного акта нечинним та скасування такого акта – є помилковим [197; 295; 385].

Таким чином, судовий контроль за діяльністю адвокатського самоврядування у процесі реалізації ними владних повноважень має на меті як відновити баланс соціальної справедливості, так і вказати суб'єкту прийняття оскаржуваного рішення на допущені ним помилки задля їхнього виправлення. Причому не обов'язково самостійно. Наприклад, за наслідками розгляду адміністративної справи №816/2198/16, Колегія суддів Касаційного адміністративного суду Верховного Суду сформувала позицію, що «Тлумачення пункту 3 частини п'ятої статті 52 Закону має здійснюватися з огляду на повноваження Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури приймати нове рішення з метою усунення порушень і помилок, допущених регіональною КДКА. Інше застосування вказаної норми суперечило б її меті». На підставі цього Верховний Суд дійшов висновку, що ВКДКА має право ухвалити нове рішення за результатами розгляду скарги на рішення регіональної КДКА про відмову в порушенні дисциплінарної справи, яким порушити дисциплінарну справу й повернути її матеріали на стадію розгляду до регіональної комісії. Приймаючи таке рішення, Вища Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури не перевищує своїх повноважень [61].

Однак варто також вказати, що досить часто позивачі висувають прохання до суду визнати протиправними та зобов'язати вчинити дії органів адвокатського самоврядування. Приміром, у жовтні 2015 року ОСОБА_5 звернувся до суду з адміністративним позовом до КДКА Київської області, в якому просив визнати протиправним та скасувати рішення КДКА Київської області від 10 вересня 2015 року про притягнення адвоката ОСОБА_5 до дисциплінарної відповідальності, у вигляді позбавлення права на зайняття адвокатською діяльністю. Власне Суди першої та апеляційної інстанції, аналізуючи наявні в матеріалах справи докази через призму положень статті 40 Закону №5076-VI та пункту 6.1.2 Регламенту, прийшли до неправильного висновку про обізнаність позивача щодо розгляду його дисциплінарної справи (справ) 10 вересня 2015 року та як наслідок

належного виконання відповідачем свого обов'язку, щодо забезпечення розгляду дисциплінарної справи на засадах змагальності. В свою чергу, суд касаційної інстанції не встановлюючи обставини, що не були встановлені у рішеннях судів попередніх інстанцій, не вирішуючи питання про достовірність або перевагу одних доказів над іншими, не збираючи чи приймаючи до розгляду нові докази, без додаткової перевірки доказів, надавши оцінку правильності застосування судами першої та апеляційної інстанції, норм права, що регулюють дані правовідносини, прийшов до висновку, що повідомлення позивача про розгляд його дисциплінарної справи, листами, які повернулися відповідачу з відміткою «за закінченням терміну зберігання», не можна вважати належним (завчасним) повідомленням, а прийняте в такому випадку КДКА рішення, таким, що відповідає засадам змагальності [458].

Також у якості прикладу можна навести справу №826/1765/18. Так у січні 2018 року ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до Недержавної некомерційної професійної організації «Національна асоціація адвокатів України» в особі Ради адвокатів України, за участю третьої особи – Ради адвокатів міста Києва, в якому просив: 1) визнати протиправними дії Недержавної некомерційної професійної організації «Національна асоціація адвокатів України» щодо навмисного приховування та знищення з набору відкритих даних у вигляді Єдиного реєстру адвокатів України, розміщеному на веб-порталі www.unba.org.ua, публічної інформації щодо позивача як адвоката (свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю від 30 червня 2016 року серія КВ № 005777); 2) зобов’язати Недержавну некомерційну професійну організацію «Національна асоціація адвокатів України» в особі Ради адвокатів України відновити для публічного доступу відомості про адвоката ОСОБА_1. в Єдиному реєстрі адвокатів України, зокрема шляхом надання відкритого доступу до них користувачам офіційного веб-сайту Недержавної некомерційної професійної організації «Національна асоціація адвокатів України» (www.unba.org.ua). Позовні вимоги були задоволені повністю, адже: «наявність певних спорів між третіми особами відносно статусу КДКА міста Києва, у якій позивачем

добросовісно складено іспит, внаслідок чого отримано відповідне свідоцтво, не може бути перешкодою чи підставою для позбавлення позивача права на зайняття адвокатською діяльністю, на набуття якого він мав законне сподівання, складаючи відповідний іспит та добросовісно вчиняючи передбачені законом дії.» [457].

Інший момент досліджуваних питань, – виконання відповідачами та третіми особами таких судових рішень. Відомо, що винесення рішення суду завершає процес розгляду будь-якої справи. Судове рішення вступає в силу, стає чинним, як правило, після спливу строку на його оскарження та відсутності факту оскарження за цей час. Коли рішення суду набуло законної сили, воно має бути виконаним [224, с. 145; 460, с. 52]. Передбачивши обов'язковість судових рішень, що набрали законної сили, законодавець передбачив механізм судового контролю за їх виконанням, з одного боку, та відповідальність за їх невиконання, – з іншого [260].

Власне в аспекті контролю за виконанням судового рішення суб'єктом владних повноважень, статтею 382 КАС України передбачено, що суд, який ухвалив судове рішення в адміністративній справі, може зобов'язати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення. За наслідками розгляду звіту суб'єкта владних повноважень про виконання рішення суду або в разі неподання такого звіту суддя своєю ухвалою може встановити новий строк подання звіту, накласти на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання рішення, штраф у сумі від двадцяти до сорока розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Причому половина суми штрафу стягується на користь позивача, інша половина – до Державного бюджету України. Ухвала суду про накладення штрафу, що набрала законної сили, направляється для виконання до державної виконавчої служби. З наступного дня після набрання ухвалою законної сили на суму заборгованості без додаткового рішення суду нараховується пеня у розмірі трьох відсотків річних з урахуванням індексу інфляції [197; 224, с. 146].

Але, якщо такий «швидкий» метод примусу не матиме результату, то позивач може застосувати «тяжку артилерію», подавши заяву про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого частинами 2 або 3 статті 382 «Невиконання судового рішення» Кримінального кодексу України [260].

На нашу думку, окрему увагу слід звернути на специфіку реалізації судового контролю за діяльністю адвокатського самоврядування у випадку визначення таких учасниками цивільно-правових відносин. Першочергово мова йде про інші спори організаційного характеру, не пов'язані з вирішенням атестаційних, дисциплінарних та подібних питань між представниками інституту адвокатури. Проте цей аспект також стосується їхніх договірних відносин з іншими суб'єктами права.

Зауважимо, що у разі виникнення спору між адвокатами щодо порядку денного конференції адвокатів, місця її проведення, обирання голови та членів ради адвокатів регіону, обрання делегатів на з'їзд адвокатів України; визначення кількості членів кваліфікаційної і дисциплінарної палат КДКА, обрання голови та членів КДКА, затвердження штатного розпису і кошторису ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; розгляду та затвердження звіту ради адвокатів регіону, представництва делегатів на конференції адвокатів регіону, порядку формування делегацій адвокатів на цей форум, організаційного, методичного, інформаційного забезпечення ведення та контролю за внесенням відомостей до ЄРАУ, інших правовідносин, що стосуються внутрішньостатутної діяльності цієї організації, до 6 травня 2020 року більшою мірою ці питання були під юрисдикцією цивільних судів. Проте Велика Палата Верховного Суду у справі № 160/9696/18 зробила правовий висновок про те, що спори щодо питань проведення конференції адвокатів мають розв'язуватись в позасудовому порядку, а отже відсутньою є юрисдикція цивільних судів та компетенція судів інших юрисдикцій на вирішення таких спорів [451].

З одного боку, зазначене є цілком логічним, адже адвокатське самоврядування є самостійним та незалежним інститутом, що має виключну

компетенцію. Однак, на нашу думку, відсутність судового контролю за такими питаннями може породжувати виникнення низки потенційних негативних наслідків (наприклад, порушення права на судовий захист та принципу верховенства права, упередженість, узурпація влади в адвокатському середовищі тощо), оскільки означені суб'єкти є одночасно як стороною конфлікту, так і вирішальним органом у таких справах.

З усім тим, маємо також зауважити, що судовий контроль за діяльністю адвокатського самоврядування не обмежений питаннями перевірки їхніх дій та рішень. Він має на меті й недопущення порушення незалежності інституту адвокатури, зокрема через втручання в діяльність органів адвокатського самоврядування. Зокрема Рада адвокатів України неодноразово висловлювала стурбованість щодо судових рішень, які, на її думку, порушували незалежність адвокатури та втручалися в діяльність її самоврядних органів шляхом звернення до Ради суддів України, Вищої ради правосуддя та Верховного Суду щодо неприпустимості втручання в діяльність органів адвокатського самоврядування. При цьому наголошуючи на необхідності дотримання суддями принципів незалежності та самоврядності органів адвокатського самоврядування при розгляді дисциплінарних справ, а також висловлюючи прохання до Верховного Суду затвердити узагальнення щодо неправомірності винесення рішень суду про припинення повноважень органів адвокатського самоврядування, визначених Конституцією України та Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [408].

Відповідно, як підсумок дослідження варто узагальнити, що судовий контроль за діяльністю адвокатського самоврядування реалізується у спосіб здійснення судочинства (розгляд та вирішення адміністративних справ, пов'язаних з оскарженням дій та рішень органів адвокатського самоврядування у сфері атестаційних, дисциплінарних та інших подібних публічно-правових відносинах), забезпечення виконання відповідачами та третіми особами (органами адвокатського самоврядування) судових рішень, а також

недопущення порушення незалежності інституту адвокатури та втручання в діяльність її самоврядних органів.

4.4. Порядок і підстави та наслідки оскарження рішень адвокатського самоврядування

Одними із пріоритетних завдань, що потребують вирішення на будь-якому етапі формування демократичної правової держави є забезпечення належного функціонування механізмів захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб та забезпечення законності у різних сферах суспільного життя. У сфері правових відносин нерідко виникають конфлікти (спори), з одного боку, та фізичними і юридичними особами – з іншого. Їх предметом є рішення, дії та бездіяльність владних суб'єктів, які, на думку іншої сторони адміністративно-правових відносин, порушують її права чи охоронювані законом інтереси. Вирішення таких конфліктів (спорів) здійснюється у регламентованих правовими нормами процесуальних формах. Одним із механізмів врегулювання конфліктів та формою захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб, є оскарження рішень, дій та бездіяльності у встановленому законом порядку, зокрема і у сфері адвокатури [125, с. 3].

Якщо аналізувати «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», існують такі види внутрішнього оскарження (тобто, оскарження, що звернено безпосередньо до органів адвокатського самоврядування [350]:

– оскарження рішення про відмову в допуску особи до кваліфікаційного іспиту до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (ст. 8);

– оскарження рішення щодо кваліфікаційного іспиту до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (ст. 9);

– оскарження рішення ради адвокатів регіону про продовження стажування до Ради адвокатів України (ст. 10);

– оскарження рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про зупинення права на заняття адвокатською діяльністю до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду (ст. 31);

– оскарження рішення у дисциплінарній справі до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (ст. 42);

– оскарження рішень кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (ст. 50);

– оскарження рішення про відмову у включенні адвоката іноземної держави до Єдиного реєстру адвокатів України до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (ст. 52).

Як бачимо, переважна більшість внутрішньо-адміністративного оскарження, що звернено безпосередньо до органів адвокатського самоврядування належить до повноважень Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (окрім, оскарження рішення ради адвокатів регіону про продовження стажування до Ради адвокатів України). Відповідно, характеристику порядку оскарження рішень адвокатського самоврядування слід будувати і на основі внутрішнього регламенту органів адвокатського самоврядування Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та Ради адвокатів України.

На відміну від спеціально законодавства, Законом України «Про адміністративну процедуру» визначено, що право на адміністративне оскарження має особа, яка вважає, що: 1) прийнятим адміністративним актом чи його виконанням порушено або може бути порушено її право, свобода чи законний інтерес; 2) процедурне рішення або дія, бездіяльність адміністративного органу негативно впливає на її права, свободи чи законні інтереси. Особа, реалізуючи своє право на адміністративне оскарження, залежно від обставин справи може вимагати: 1) припинення вчинення адміністративним органом певної дії; 2) визнання дії адміністративного органу протиправною та усунення її наслідків; 3) виконання адміністративним органом іншої дії, на яку особа має право і яка не була виконана на її вимогу; 4) визнання протиправним

та скасування адміністративного акта чи окремих його положень; 5) визнання протиправним виконаного адміністративного акта чи окремих його положень, що призвело до настання незворотних правових наслідків; 6) вчинення адміністративним органом необхідних дій з метою відновлення порушеного права, свободи чи законного інтересу особи, а також усунення негативних наслідків, відшкодування матеріальної шкоди; 7) визнання бездіяльності адміністративного органу протиправною та зобов'язання вчинити певні дії [352].

Таким чином, з аналізу спеціального законодавства, існують такі підстави оскарження рішень адвокатського самоврядування:

1) порушення процедурних норм встановленого порядку прийняття рішень;

2) вихід за межі повноважень органів адвокатського самоврядування;

3) оцінка суб'єктивних чинників без належного обґрунтування (у випадку оцінки особи, яка складає кваліфікаційний іспит, без конкретного обґрунтування з упередженим чи необґрунтованим рішенням);

4) порушення принципів рівності, неупередженості, об'єктивності;

5) неповнота розгляду обставин справи;

6) порушення права на доступ до професії адвоката або на її реалізацію;

7) невідповідність рішення загальновизнаним стандартам справедливого правосуддя (у контексті статті 6 Європейської конвенції з прав людини, навіть внутрішньоінституційні рішення адвокатського самоврядування можуть бути оцінені через призму принципу справедливого розгляду, права бути вислуханим та права на ефективне оскарження) [5].

Який же порядок оскарження? Згідно законодавства, відносини щодо прийняття, набрання чинності, оскарження в адміністративному порядку, виконання, припинення дії адміністративних актів у сфері адвокатури та адвокатської діяльності регулюються Законом України «Про адміністративну процедуру» з урахуванням особливостей, визначених Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [350; 352]. При цьому, у спеціальному законодавстві у сфері функціонування адвокатури України немає чіткого окремого розділу чи

порядку внутрішньо-адміністративного оскарження рішень органів адвокатського самоврядування, тому, порядок оскарження визначається розділом 6 Закону України «Про адміністративну процедуру», з урахуванням особливостей Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та внутрішньо-регламентних положень органів адвокатського самоврядування.

Законом України «Про адміністративну процедуру» встановлено, що особа має право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності адміністративного органу в порядку адміністративного оскарження відповідно до закону та/або в судовому порядку. Адміністративний орган зобов'язаний повідомити особу про спосіб, порядок і строк оскарження адміністративного акта, який негативно впливає на право, свободу чи законний інтерес особи [352].

Особа може оскаржити до моменту прийняття адміністративного акта: 1) відмову щодо початку адміністративного провадження; 2) відмову в наданні статусу заінтересованої особи; 3) відмову щодо відводу посадової особи адміністративного органу (члена колегіального органу) або особи, яка сприяє розгляду справи; 4) рішення про зупинення або закриття адміністративного провадження; 5) відмову в наданні доступу до матеріалів справи або обмеження права особи на ознайомлення з такими матеріалами; 6) іншу процедурну дію та/або процедурне рішення у визначених законом випадках. Скарга на іншу процедурну дію та/або процедурне рішення адміністративного органу, подана до завершення адміністративного провадження, розглядається після прийняття адміністративного акта. Бездіяльність адміністративного органу оскаржується у разі неприйняття адміністративного акта у встановлений законом строк або зволікання з розглядом справи (прийняттям процедурного рішення та/або вчиненням процедурної дії). Скаргу на вчинення тієї самої процедурної дії, бездіяльність або прийняття того самого адміністративного акта може бути подано окремою особою (індивідуальна скарга) або групою осіб (колективна скарга) лише один раз, крім випадків, передбачених законом [352].

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», статтею 42 визначає норму щодо оскарження рішення у дисциплінарній справі, зокрема,

адвокат чи особа, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, має право оскаржити рішення у дисциплінарній справі протягом тридцяти днів з дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури [350].

Відповідно, суб'єктами права на оскарження рішень органів адвокатського самоврядування є особи, процесуальні права та/або законні інтереси яких безпосередньо або опосередковано зачіпаються такими рішеннями. До таких суб'єктів належать: адвокат, щодо якого ухвалено рішення; особа, яка ініціювала процедуру оскарження; стажист адвоката; керівник стажування; уповноважені представники органів адвокатського самоврядування; інші заінтересовані особи, якщо порушені або невизнані публічні інтереси є предметом оскарження.

Далі слід охарактеризувати суб'єктів реалізації процедури оскарження. Суб'єктом розгляду скарги, згідно Закону України "Про адміністративну процедуру", є адміністративний орган вищого рівня, якщо інший суб'єкт не передбачений законом. Суб'єкт розгляду скарги може утворити комісію з розгляду скарг. До складу комісії з розгляду скарг, крім посадових осіб адміністративного органу, можуть включатися представники інститутів громадянського суспільства у кількості, що не перевищує третини її загального складу. При цьому, рішення комісії з розгляду скарг оформлюється висновком, який має рекомендаційний характер і є обов'язковим для розгляду керівником (іншою уповноваженою особою) відповідного адміністративного органу. Остаточне рішення щодо скарги приймається відповідним адміністративним органом не пізніш як на п'ятий робочий день з дня отримання рішення комісії з розгляду скарг. Неврахування висновку комісії з розгляду скарг обґрунтовується та додається разом з висновком до остаточного рішення, прийнятого за результатами розгляду скарги. Інші питання формування та організації діяльності комісій з розгляду скарг визначаються адміністративними органами, що утворюють такі комісії, з урахуванням примірного положення про, затвердженого Кабінетом Міністрів України. . У разі відсутності адміністративного органу вищого рівня скарга щодо прийнятого

адміністративного акта, процедурних рішень, дій чи бездіяльності адміністративного органу подається до того самого адміністративного органу, який прийняв адміністративний акт, вчинив процедурні дії та/або прийняв процедурне рішення чи допустив бездіяльність, що оскаржуються, якщо при ньому утворено комісію з розгляду скарг. Такий адміністративний орган має статус суб'єкта розгляду скарги. Посадова особа адміністративного органу, яка прийняла адміністративний акт, процедурне рішення, вчинила дію або допустила бездіяльність, що оскаржується, не бере участі в розгляді скарги. Суб'єкт розгляду скарги під час здійснення адміністративного провадження за скаргою користується правами і виконує обов'язки, визначені законом для адміністративного органу, та може здійснювати перегляд справи в повному обсязі, у тому числі збирати додаткові докази [352].

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури [350]. Згідно Регламенту Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, для виконання завдань ВКДКА та у порядку, визначеному Регламентом ВКДКА розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури. Голова ВКДКА видає накази, розпорядження та доручення, у тому числі щодо негайного скерування скарг на рішення КДКА, які надійшли до ВКДКА, учасникам дисциплінарного провадження, зокрема, але не виключно через електронні засоби зв'язку [367].

Також, згідно Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» Рада адвокатів України розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність рад адвокатів регіонів, їх голів, скасовує рішення рад адвокатів регіонів [350]. Відповідно до Положення про Раду адвокатів України, Рада розглядає скарги на рішення, дії, бездіяльність рад адвокатів регіонів, із правом скасування незаконних рішень [7].

Тому, у системі адвокатського самоврядування України процедури оскарження мають чітко виокремлену інституційну структуру, що демонструє

поєднання елементів автономності професійного врядування з принципами процесуально-правової визначеності. Основними суб'єктами реалізації процедури оскарження рішень адвокатського самоврядування є Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури та Рада адвокатів України, кожна з яких уповноважена розглядати скарги на відповідні органи нижчого рівня. Як суб'єкти реалізації процедури оскарження рішень адвокатського самоврядування Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури та Рада адвокатів України виконують контрольну функцію в межах внутрішньо-адміністративного провадження, що має саморегулівний характер.

Відносно строків оскарження, то згідно Закону України «Про адміністративну процедуру» скарга на адміністративний акт може бути подана протягом тридцяти календарних днів з дня доведення його до відома особи, яка була учасником адміністративного провадження щодо прийняття зазначеного акта. Особа, на право, свободу чи законний інтерес якої негативно впливає адміністративний акт, але яка не була учасником адміністративного провадження, має право подати скаргу на такий адміністративний акт протягом тридцяти календарних днів з дня, коли вона дізналася або мала дізнатися про такий вплив. Скарга на бездіяльність адміністративного органу може бути подана в будь-який час після спливу строку прийняття адміністративного акта. Скарга на процедурну дію або процедурне рішення може бути подана протягом тридцяти календарних днів з дня, коли особі, яка була учасником адміністративного провадження, стало відомо про вчинення процедурної дії або прийняття процедурного рішення. Для окремих видів справ законом можуть встановлюватися інші строки подання скарги. У разі пропущення у зв'язку з хворобою, відрядженням чи з інших поважних причин строку подання скарги скаржник може звернутися з клопотанням про поновлення строку подання скарги. Звернення про поновлення строку подання скарги може бути подано протягом десяти робочих днів з дня припинення обставин, що були поважною причиною пропущення строку подання скарги, але не пізніше одного року з дня прийняття адміністративного акта. Скарга, строк подання якої пропущено з

поважних причин, подається протягом десяти робочих днів з дня отримання повідомлення про поновлення такого строку. У разі поновлення строку подання скарги суб'єкт розгляду скарги зазначає про це в окремому рішенні або у рішенні за скаргою із зазначенням поважних причин пропуску строку подання скарги та документів або інших доказів, що підтверджують наявність поважних причин. Скарга, подана з порушенням строку подання без поважних причин залишається без розгляду. Строк подання скарги не вважається пропущеним у разі незазначення в адміністративному акті строку та порядку його оскарження [352].

Якщо звернутися до аналізу Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», то на оскарження рішень органів адвокатського самоврядування встановлено загальний адміністративний строк – протягом тридцяти днів з дня його отримання чи прийняття. У визначенні строку на оскарження рішень органів адвокатського самоврядування також слід застосовувати адміністративне законодавство щодо надання можливості звернення про поновлення строку на оскарження з поважних причин не пізніше одного року з дня прийняття оскаржуваного рішення органу адвокатського самоврядування.

Форма та зміст скарги також закріплені Законом України «Про адміністративну процедуру», зокрема, скарга подається в письмовій (електронній або паперовій) формі та має містити: 1) найменування адміністративного органу, до якого подається скарга; 2) відомості в обсязі, достатньому для встановлення особи скаржника, та його контактні дані (прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності) або найменування особи, адресу місця проживання/перебування, місцезнаходження, номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти, інші контактні дані). У разі подання скарги представником скаржника в ній додатково зазначаються такі самі відомості стосовно представника; 3) вимоги скаржника та їх обґрунтування; 4) дату складення скарги. Скаржник або його представник підписує скаргу, подану в письмовій формі, власноруч або з використанням електронного підпису, крім випадків, передбачених законом. Скарга може бути подана в усній формі у

випадках, передбачених законом, що фіксується в матеріалах справи шляхом переведення її посадовою особою адміністративного органу в письмову форму в момент подання. Звернення особи, яке за назвою чи формою не відповідає вимогам до скарги, але є скаргою по суті (за змістом), розглядається за правилами адміністративного оскарження [352].

У спеціальних вимогах законодавства не визначену форму скарги на рішення органів адвокатського самоврядування. З аналізу загального законодавства, слід підкреслити, що скарга на рішення органів адвокатського самоврядування має містити: 1) найменування органу, до якого подається скарга – Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або Ради адвокатів України; 2) відомості про скаржника та його представника; 3) підстави оскарження, фактичні вимоги скаржника та їх обґрунтування; 4) підпис та дату складення скарги.

Згідно Закону України «Про адміністративну процедуру» скарга може бути подана скаржником шляхом особистого звернення, надіслана поштовим відправленням або подана в електронній формі, у тому числі з використанням Єдиного державного вебпорталу електронних послуг. Заява реєструється адміністративним органом в день її надходження. Відмова в реєстрації заяви не допускається. Адміністративний орган у день надходження заяви на вимогу заявника або його представника видає (надсилає) йому письмове підтвердження реєстрації його заяви із зазначенням дати та номера реєстрації, крім випадків, якщо справа вирішується в момент подання заяви. Реєстрація заяви, поданої в електронній формі, підтверджується автоматично надісланим електронним повідомленням [352]. При цьому, у Регламенті ВКДКА зазначено, що скарга на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури реєструється у ВКДКА та у триденний строк, після надходження матеріалів справи, передається члену ВКДКА, із урахуванням пропорційності навантаження на членів комісії, для вивчення, перевірки і підготовки матеріалів до засідання ВКДКА. Член ВКДКА, якому доручено проведення перевірки відомостей, викладених у зверненні або скарзі, у разі, якщо такі відомості

містяться у судовому рішенні, перевіряє наявність відповідного рішення у Єдиному державному реєстрі судових рішень [367].

Адміністративне провадження за скаргою починається з дня надходження скарги до суб'єкта розгляду скарги. Подання скарги за клопотанням скаржника зупиняє дію адміністративного акта, що оскаржується, крім випадків, передбачених законом [352]. Однак, за спеціальним законодавством, оскарження рішення про зупинення права на заняття адвокатською діяльністю, питання про дисциплінарну відповідальність адвоката не зупиняє його дії [350]. Про оскарження рішення про продовження стажування не визначено законодавством вимоги тривалості його дії під час оскарження.

Тому, можна зробити висновок, що законодавством у сфері функціонування адвокатури визначено спеціальну вимогу щодо залишення в дії рішень про зупинення права на заняття адвокатською діяльністю та про дисциплінарну відповідальність під час процедури оскарження. Інші рішення органів адвокатського самоврядування (про продовження стажування) повинні бути зупинені в дії під час процедури оскарження.

Підготовка, розгляд та вирішення справи за скаргою здійснюються згідно з вимогами Закону України "Про адміністративного провадження" щодо адміністративного провадження у справах за заявою особи з урахуванням особливостей. Суб'єкт розгляду скарги може самостійно вчиняти необхідні процедурні дії або вимагати від відповідного адміністративного органу вчинення певних процедурних дій (витребування документів, опитування свідків, заслуховування учасників адміністративного провадження, вчинення інших процедурних дій) та надсилання йому додаткових матеріалів. Суб'єкт розгляду скарги зобов'язаний поінформувати учасників провадження про можливість вирішення спору шляхом примирення в межах, передбачених законом [352].

Регламентом Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури встановлено особливості порядку оскарження рішень органів адвокатського самоврядування, наприклад, оголошення засідання та порядку денного розгляду питань, з розміщенням відповідної інформації на сайті передує відкриттю

провадження. Також комісією має бути надано дистанційний доступ учасникам засідання до документів.

При цьому, розгляд скарг на рішення органів адвокатського самоврядування з такими особливостями та можливостями:

– за участі або без участі сторін, у випадках, встановлених законодавством;

– можливістю листування з суб'єктами адміністративного оскарження;

– можливістю внесення членами комісії на засіданні додаткових питань до порядку денного;

– обов'язкового головування на засіданні;

– безпосередньої участі членів комісії на засіданні;

– рівноправності членів комісії;

– наявності диспозитивних процесуальних прав учасників засідання (відвід, право на пояснення, клопотання, вжиття заходів забезпечення тощо);

– забороною недобросовісного користування правами учасниками засідання з можливістю вжиття відповідних заходів реагування. Адже, недобросовісне користування своїми правами не допускається. ВКДКА може визнати дії учасника засідання недобросовісним користуванням своїми правами, зокрема у разі: - подання заяви, клопотання для вирішення питання, яке вже вирішено комісією, за відсутності інших підстав або нових обставин; - подання заяви, клопотання про відкладення розгляду скарги чи клопотання без доказів, які підтверджують поважні причини неявки на засідання комісії; - заявлення завідомо безпідставного відводу (така заява має містити обґрунтування); - заявлення відводу усім членам ВКДКА без обґрунтування такого відводу стосовно кожного члена ВКДКА; - порушення порядку під час засідання комісії або невиконання розпоряджень головуючого; - вчинення інших дій, які спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду скарги чи клопотання. У випадку недобросовісного користування своїми правами, ВКДКА має право вжити заходи реагування. Заходами реагування є дії, що вчиняються з метою спонукання учасників засідання до добросовісного виконання своїх обов'язків, припинення недобросовісного користування своїми правами та

запобігання створенню перешкод для розгляду скарги чи клопотання. Види заходів реагування: 1) попередження; 2) видалення із залу засідання комісії / відключення від відеоконференції у разі прийняття участі у засіданні дистанційно [367].

– проведення засідань комісії гласно і відкрито, при можливості проведення закритого засідання в окремих випадках (розголошення адвокатської таємниці, державної таємниці, іншої захищеної інформації);

– можливості проведення засідання дистанційно, з дотриманням порядку заборони фіксації обговорення у нарадчій кімнаті;

– можливості участі у засіданні представники засобів масової інформації за умови попередньої акредитації;

– оголошення на засіданні уповноваженим членом комісії довідки та доповіді щодо перевірки матеріалів справи;

– обов’язкового фіксування ходу засідання;

– можливості відкладення розгляду питання, віднесеного до порядку денного, у випадках: - необхідності проведення додаткової комісійної перевірки; - залучення до участі інших заінтересованих осіб; - відсутності кворуму після задоволення відводу (самовідводу) члена (членів) комісії; - відсутності на засіданні члена ВКДКА, якому було доручено перевірити матеріали справи; - до з'ясування додаткових обставин або отримання додаткової інформації; - з інших підстав за відповідним рішенням ВКДКА [367];

– можливості об'єднання в одне провадження скарг, що були подані як предмет одного дисциплінарного провадження.

ВКДКА забезпечує розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури протягом тридцяти днів з дня одержання матеріалів дисциплінарної (кваліфікаційної) справи, справи про встановлення факту надання недостовірних відомостей для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та складення присяги адвоката України, шляхом доручення скарги і матеріалів справи члену ВКДКА та

включення їх до переліку питань порядку денного наступного засідання ВКДКА [367].

Рішення ВКДКА приймається відкритим голосуванням. Рішення ВКДКА приймається таємним голосуванням за пропозицією не менш ніж семи членів ВКДКА. Під час прийняття рішення ВКДКА ніхто не має права перебувати в приміщенні, у якому приймається таке рішення («нарадча кімната»), крім складу ВКДКА, який приймає таке рішення, та працівників Секретаріату ВКДКА. Члени ВКДКА та працівники Секретаріату ВКДКА не мають права розголошувати хід обговорення та прийняття рішення в приміщенні, у якому ухвалювалося таке рішення («таємниця нарадчої кімнати»). Виключенням з правила, встановленого цим абзацом п. 3.44 Регламенту, становить необхідність захисту Головою та членами ВКДКА, працівниками Секретаріату ВКДКА своїх прав та інтересів. Рішення ВКДКА приймаються шляхом голосування за наслідками загального обговорення. Член ВКДКА не має права утриматися при голосуванні. Рішення про задоволення скарги вважається прийнятим, якщо за нього проголосувала більшість членів ВКДКА від загальної кількості її членів. У разі відсутності за наслідками голосування встановленої законодавством більшості голосів, скарга вважається відхиленою, про що зазначається у рішенні ВКДКА про залишення скарги без задоволення, а рішення КДКА без змін [367].

Якщо звернутися до характеристики засідань Ради адвокатів України, засідання Ради адвокатів України скликаються головою Ради адвокатів України, а в разі його відсутності - одним із заступників голови не рідше одного разу на два місяці. Ухилення члена Ради адвокатів України від участі у засіданні Ради тягне дисциплінарну відповідальність. Рішення Ради адвокатів України приймаються більшістю голосів від загальної кількості членів, присутніх на засіданні Ради. У разі рівного розподілу голосів членів Ради голос головуючого на засіданні є вирішальним. Рада адвокатів України вправі приймати рішення методом електронного голосування. У випадку, якщо член РАУ, що з поважних причин не може особисто бути присутнім на засіданні РАУ, він може прийняти участь в засіданні РАУ за допомогою засобів зв'язку (відео-конференція, Skype-

конференція тощо). Рішення Ради адвокатів України, прийняті в межах її повноважень, обов'язкові до виконання адвокатами, адвокатськими об'єднаннями, бюро, регіональними органами адвокатського самоврядування, а також у межах реалізації публічних функцій органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх територіальними органами, підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності і громадянами. Рішення Ради адвокатів України оприлюднюються на офіційному сайті НААУ, а також можуть бути оприлюднені у засобах масової інформації, які визначаються Головою Ради або Радою адвокатів України [306].

Фактично, розгляд скарг на рішення органів адвокатського самоврядування включає такі етапи:

1) відкриття провадження;

2) оголошення членом комісії доповіді або довідки про попереднє вивчення та перевірку матеріалів справи;

3) заслуховування позицій учасників засідання, розгляд матеріалів справи;

4) загальне обговорення членів комісії матеріалів з справи, вивчення матеріали справи;

5) прийняття рішення голосуванням.

Окремо слід виділити і специфіку розгляду з різних підстав, зокрема, ВКДКА протягом десяти днів із дня отримання скарги, що відповідає вимогам, які визначені у Положенні про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, затвердженому рішенням Ради адвокатів України № 120 від 30.08.2014 року (з наступними змінами та доповненнями), витребовує матеріали дисциплінарної (кваліфікаційної) справи, у відповідної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури зобов'язана не пізніше трьох календарних днів з дня отримання листа ВКДКА про витребування зазначених матеріалів направити їх до ВКДКА. У разі ненадходження до ВКДКА вказаних матеріалів до моменту формування проекту порядку денного засідання ВКДКА, Секретаріат складає акт про ненадходження

матеріалів до ВКДКА, який оголошується та обговорюється на засіданні Комісії. ВКДКА протягом десяти днів із дня отримання скарги на рішення КДКА, прийнятого за результатами розгляду звернення (заяви, подання) про встановлення факту надання недостовірних відомостей для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та складення присяги адвоката України, витребовує у КДКА матеріали справи, сформовані за результатами розгляду відповідного звернення. КДКА зобов'язана не пізніше трьох календарних днів з дня отримання листа ВКДКА про витребування зазначених матеріалів справи направити їх до ВКДКА. У разі ненадходження до ВКДКА вказаних матеріалів до моменту формування проекту порядку денного засідання ВКДКА, Секретаріат складає акт про ненадходження матеріалів до ВКДКА, який оголошується та обговорюється на засіданні Комісії. За результатом обговорення ВКДКА приймає протокольне рішення про повідомлення Ради адвокатів України та Ради адвокатів регіону щодо зазначених обставин, про що повідомляє останніх інформаційним листом. Дисциплінарну відповідальність за недотримання встановлених строків несе персонально Голова ВКДКА/КДКА відповідного регіону або виконуючий обов'язки Голови ВКДКА/КДКА відповідного регіону [305; 367].

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», статтею 42 визначає норму щодо оскарження рішення у дисциплінарній справі, зокрема, адвокат чи особа, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, має право оскаржити рішення у дисциплінарній справі протягом тридцяти днів з дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду. Оскарження рішення не зупиняє його дії. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури протягом десяти днів з дня отримання заяви (скарги) витребовує матеріали дисциплінарної справи у відповідної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та забезпечує розгляд скарги на рішення у дисциплінарній справі протягом тридцяти днів з дня одержання матеріалів дисциплінарної справ [350].

Стадія оскарження рішення у дисциплінарній справі відносно адвоката спрямована забезпечити можливість усунути помилки, які могли бути допущені на попередніх стадіях розгляду справи. Така стадія спрямована на забезпечення інтересів, з одного боку, адвоката, якого неправомірно було притягнуто до дисциплінарної відповідальності, а з іншого - навпаки, особи, яка ініціювала питання про притягнення адвоката до такої відповідальності, коли адвоката безпідставно не було притягнуто до дисциплінарної відповідальності або ж застосовано стягнення, яке не відповідає характеру вчиненого ним проступку [158, с. 142-147].

Щодо наслідків оскарження рішень адвокатського самоврядування, то згідно адміністративного законодавства, суб'єкт розгляду скарги відповідно до своєї компетенції за результатами перегляду справи може прийняти одне з таких рішень: 1) скасувати повністю або частково адміністративний акт та зобов'язати адміністративний орган видати новий адміністративний акт або повторно розглянути справу, а в передбачених законом випадках - самостійно прийняти адміністративний акт; 2) скасувати повністю або частково процедурне рішення, самостійно прийняти процедурне рішення; 3) залишити адміністративний акт, процедурне рішення без змін, а скаргу - без задоволення; 4) визнати дію адміністративного органу протиправною та зобов'язати його: а) припинити вчинення відповідної дії; б) усунути наслідки такої дії; в) виконати іншу дію на вимогу особи; 5) зобов'язати адміністративний орган усунути негативні наслідки, відшкодувати матеріальну шкоду, заподіяну протиправним адміністративним актом, дією або бездіяльністю адміністративного органу, у порядку, визначеному законом; 6) визнати повністю або частково виконаний адміністративний акт протиправним, якщо його виконання призвело до настання незворотних правових наслідків. Суб'єкт розгляду скарги скасовує повністю або частково адміністративний акт у разі порушення норм матеріального права, істотного порушення процедури (включаючи компетенцію) або неправильного чи неповного встановлення обставин справи, що призвело до прийняття протиправного адміністративного акта. Після скасування адміністративного

акта, якщо це необхідно здійснити для усунення порушення, суб’єкт розгляду скарги: 1) зобов’язує адміністративний орган, що прийняв адміністративний акт, видати новий адміністративний акт; 2) приймає власне рішення (за наявності повноважень щодо вирішення справи по суті). Суб’єкт розгляду скарги за результатами аналізу розгляду скарг може публікувати на своєму офіційному веб-сайті із дотриманням вимог Закону України "Про захист персональних даних" інформацію щодо практики розгляду та вирішення скарг [352].

Якщо звернутися до спеціального законодавства, то Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури має право: 1) залишити скаргу без задоволення, а рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури без змін; 2) змінити рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; 3) скасувати рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та ухвалити нове рішення; 4) направити справу для нового розгляду до відповідної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та зобов’язати кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури вчинити певні дії [350].

Відповідні наслідки слід розглядати через приклади, зокрема, рішенням ВКДКА № V-016/2024 від 23.05.2024 року за скаргою на рішення дисциплінарної палати Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Рівненської області № Д/2-2 від 28.02.2024 року про відмову в порушенні дисциплінарної справи відносно адвоката було розглянуто, що 09.01.2023 року до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Рівненської області надійшла скарга Особа_1 відносно дій адвоката Особа_2. 12.01.2024 року Голова дисциплінарної палати КДКА Рівненської області Особа_3 доручила члену дисциплінарної палати Особа_4 провести перевірку відомостей, викладених у скарзі Особа_1 відносно дій адвоката Особа_2. Листом № 46 від 17.01.2024 року адвоката Особа_2 повідомлено про надходження скарги та проведення перевірки відносно неї, надано копію скарги з додатками та запропоновано надати письмові пояснення по суті порушених у скарзі питань. 23.01.2023 року за вх. № 26 до КДКА

Рівненської області надійшли письмові пояснення адвоката Особа_2. 31.01.2024 року за вх. № 40 до КДКА Рівненської області від Особа_1 надійшли додаткові документи до скарги. 28.02.2024 року дисциплінарна палата Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури ухвалила рішення № Д/2-2 про відмову в порушенні дисциплінарної справи відносно адвоката Особа_2 за скаргою Особа_1. Не погоджуючись з прийнятим 28.02.2024 року рішенням, 27.03.2024 року Особа_1 звернулась зі скаргою до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (вхід. № 21480 від 03.04.2024 року). За результатом розгляду, було прийнято: скаргу Особа_1 – задовольнити частково. Рішення дисциплінарної палати Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Рівненської області № Д/2-2 від 28.02.2024 року про відмову в порушенні дисциплінарної справи відносно адвоката Особа_2, – скасувати. Ухвалити нове рішення про порушення дисциплінарної справи відносно адвоката Особа_2 [412]. У іншій справі, за рішенням ВКДКА № V-005/2024 від 23.05.2024 року за скаргою на рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Полтавської області у складі дисциплінарної палати від 12.01.2024 про закриття дисциплінарної справи відносно адвоката було прийнято: скаргу представника скаржника Товариства з обмеженою відповідальністю «Особа_1», адвоката Особа_3, – задовольнити частково. Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Полтавської області у складі дисциплінарної палати від 12.01.2024 про закриття дисциплінарної справи відносно адвоката Особа_2, – скасувати. Ухвалити нове рішення про притягнення адвоката Особа_2 до дисциплінарної відповідальності та застосування дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю строком на шість місяців [411].

Одже, при визначенні наслідків оскарження рішень адвокатського самоврядування гарантується автономія у прийнятті та перегляді рішень у межах спеціалізованої внутрішньої процедури та загальних засад адміністративного провадження, забезпечує баланс між незалежністю адвокатури та принципом правової відповідальності. Наслідки оскарження рішень адвокатського

самоврядування мають відновний та превентивний характер, та полягають у можливості уповноважених органів адвокатського самоврядування: залишити рішення без змін; змінити рішення; скасувати рішення; направити на новий розгляд; вчинити певні дії.

Усе вищевикладене дозволяє зробити наступні комплексні висновки:

– існують такі підстави оскарження рішень адвокатського самоврядування: 1) порушення процедурних норм встановленого порядку прийняття рішень; 2) вихід за межі повноважень органів адвокатського самоврядування; 3) оцінка суб'єктивних чинників без належного обґрунтування (у випадку оцінки особи, яка складає кваліфікаційний іспит, без конкретного обґрунтування з упередженим чи необґрунтованим рішенням); 4) порушення принципів рівності, неупередженості, об'єктивності; 5) неповнота розгляду обставин справи; 6) порушення права на доступ до професії адвоката або на її реалізацію; 7) невідповідність рішення загальновизнаним стандартам справедливого правосуддя.

– у спеціальному законодавстві у сфері функціонування адвокатури України немає чіткого окремого розділу чи порядку внутрішньо-адміністративного оскарження рішень органів адвокатського самоврядування, тому, порядок оскарження визначається Законом України «Про адміністративну процедуру», з урахуванням особливостей Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та внутрішньо-регламентних положень органів адвокатського самоврядування.

– суб'єктами права на оскарження рішень органів адвокатського самоврядування є особи, процесуальні права та/або законні інтереси яких безпосередньо або опосередковано зачіпаються такими рішеннями. До таких суб'єктів належать: адвокат, щодо якого ухвалено рішення; особа, яка ініціювала процедуру оскарження; стажист адвоката; керівник стажування; уповноважені представники органів адвокатського самоврядування; інші заінтересовані особи, якщо порушені або невизнані публічні інтереси є предметом оскарження.

– у системі адвокатського самоврядування України процедури оскарження мають чітко виокремлену інституційну структуру, що демонструє поєднання елементів автономності професійного врядування з принципами процесуально-правової визначеності. Основними суб'єктами реалізації процедури оскарження рішень адвокатського самоврядування є Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури та Рада адвокатів України, кожна з яких уповноважена розглядати скарги на відповідні органи нижчого рівня. Як суб'єкти реалізації процедури оскарження рішень адвокатського самоврядування Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури та Рада адвокатів України виконують контрольну функцію в межах внутрішньо-адміністративного провадження, що має саморегулівний характер.

– на оскарження рішень органів адвокатського самоврядування встановлено загальний адміністративний строк – протягом тридцяти днів з дня його отримання чи прийняття. У визначенні строку на оскарження рішень органів адвокатського самоврядування також слід застосовувати адміністративне законодавство щодо надання можливості звернення про поновлення строку на оскарження з поважних причин не пізніше одного року з дня прийняття оскаржуваного рішення органу адвокатського самоврядування.

– скарга на рішення органів адвокатського самоврядування має містити: 1) найменування органу, до якого подається скарга – Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або Ради адвокатів України; 2) відомості про скаржника та його представника; 3) підстави оскарження, фактичні вимоги скаржника та їх обґрунтування; 4) підпис та дату складення скарги.

– законодавством у сфері функціонування адвокатури визначено спеціальну вимогу щодо залишення в дії рішень про зупинення права на заняття адвокатською діяльністю та про дисциплінарну відповідальність під час процедури оскарження. Інші рішення органів адвокатського самоврядування (про продовження стажування) повинні бути зупинені в дії під час процедури оскарження.

– розгляд скарг на рішення органів адвокатського самоврядування з такими особливостями та можливостями: – за участі або без участі сторін, у випадках, встановлених законодавством; – можливістю листування з суб'єктами адміністративного оскарження; – можливістю внесення членами комісії на засіданні додаткових питань до порядку денного; – обов'язкового головування на засіданні; – безпосередньої участі членів комісії на засіданні; – рівноправності членів комісії; – наявності диспозитивних процесуальних прав учасників засідання (відвід, право на пояснення, клопотання, вжиття заходів забезпечення тощо); – забороною недобросовісного користування правами учасниками засідання з можливістю вжиття відповідних заходів реагування; – проведення засідань комісії гласно і відкрито, при можливості проведення закритого засідання в окремих випадках (розголошення адвокатської таємниці, державної таємниці, іншої захищеної інформації); – можливості проведення засідання дистанційно, з дотриманням порядку заборони фіксації обговорення у нарадчій кімнаті; – можливості участі у засіданні представники засобів масової інформації за умови попередньої акредитації; – оголошення на засіданні уповноваженим членом комісії довідки та доповіді щодо перевірки матеріалів справи; – обов'язкового фіксування ходу засідання; – можливості відкладення розгляду питання, віднесеного до порядку денного; – можливості об'єднання в одне провадження скарг, що були подані як предмет одного дисциплінарного провадження.

– розгляд скарг на рішення органів адвокатського самоврядування включає такі етапи: 1) відкриття провадження; 2) оголошення членом комісії доповіді або довідки про попереднє вивчення та перевірку матеріалів справи; 3) заслуховування позицій учасників засідання, розгляд матеріалів справи; 4) загальне обговорення членів комісії матеріалів з справи, вивчення матеріали справи; 5) прийняття рішення голосуванням.

– при визначенні наслідків оскарження рішень адвокатського самоврядування гарантується автономія у прийнятті та перегляді рішень у межах спеціалізованої внутрішньої процедури та загальних засад адміністративного

провадження, забезпечує баланс між незалежністю адвокатури та принципом правової відповідальності. Наслідки оскарження рішень адвокатського самоврядування мають відновний та превентивний характер, та полягають у можливості уповноважених органів адвокатського самоврядування: залишити рішення без змін; змінити рішення; скасувати рішення; направити на новий розгляд; вчинити певні дії.

Висновки до розділу 4

Дослідження гарантій діяльності адвокатського самоврядування дозволило отримати наступні висновки.

1. Наголошено, що контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування має бути спрямований на забезпечення балансу між державним наглядом та незалежністю адвокатури, уникаючи надмірного втручання в її самоврядну діяльність, але водночас гарантуючи дотримання правових та етичних стандартів адвокатської професії.

2. Доведено, що контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні є невід'ємною складовою системи публічного адміністрування, спрямованою на забезпечення законності, етичності та ефективності надання правничої допомоги. Водночас, контроль здійснюється у рамках правової автономії адвокатури, що гарантує незалежність професійної діяльності адвокатів. Особливістю контролю є вузькоспеціалізований характер, обмеженість правового впливу та чітка регуляція законодавчими актами, що визначають виключні підстави та порядок здійснення контрольних заходів.

3. З’ясовано, що адміністративно-правова природа контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні визначається через інтеграцію державного контролю з механізмами саморегулювання, що дозволяє поєднувати

професійний самоконтроль з державним наглядом, зберігаючи незалежність адвокатури.

4. Визначено, що контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування здійснюється у різних формах, включаючи правову перевірку (зокрема правил адвокатської етики, норм професійної компетентності та конфіденційності), аналіз і моніторинг практик (систематичний збір, узагальнення інформації про діяльність адвокатів, аналіз дисциплінарної практики тощо), аудит адміністративної діяльності (перевірка відповідності рішень, дій або бездіяльності органів адвокатського самоврядування чинному законодавству та вимогам професійної етики). Однією з ключових ознак контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування є принцип прозорості, який передбачає публічну звітність контролюючих органів, забезпечуючи відкритість результатів перевірок для громадськості, що сприяє підвищенню довіри до адвокатури та зміцненню її авторитету в суспільстві.

5. Доведено, що контроль передбачає моніторинг процедур управління у межах адвокатської спільноти, оцінку відповідності діяльності органів самоврядування чинному законодавству та етичному регламенту, а також ініціювання звернень, публічного обговорення або консультативного впливу з боку громадськості, не втручаючись у професійну автономію адвокатури, але забезпечуючи баланс між її незалежністю та соціальною відповідальністю.

6. Наголошено, що контроль громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні має такі форми, зокрема: 1) запити на публічну інформацію, участь відкритих заходах та інших формах взаємодії громадськості та органів адвокатського самоврядування; 2) звернення інституцій громадянського суспільства до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури щодо порушення адвокатами законодавства; 3) співпраця щодо вдосконалення законодавства у сфері адвокатури.

7. Акцентовано, що контроль громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування може бути у формі контрольно-аналітичної оцінки діяльності органу самоврядування, що базується на суспільно

значущій інформації та фактичній суспільній легітимності. Метою аналітичного контролю є висвітлення проблем та недоліків, що існують в адвокатському самоврядуванні, з подальшим формуванням громадської думки, публічного запиту на зміни та суспільного резонансу. Змістовно-публічна форма контролю може стати підставою для правового тиску, ініціювати обговорення на міжнародному рівні або в межах національних стратегічних реформ у сфері адвокатури. Доведено, що громадським контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування може обумовлювати формальні наслідки, зокрема у вигляді офіційних роз'яснень, рекомендацій тощо, що виступає як механізм превентивного етично-правового впливу.

8. Наголошено, що громадський контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування може виражатися через персональну правозахисну ініціативу громадян, які використовують апеляційний механізм оскарження рішень органів адвокатського самоврядування для висловлення публічного сумніву щодо об'єктивності та доброчесності внутрішнього рішення органу адвокатського самоврядування. На практиці існує специфічна форма громадського контролю за органами адвокатського самоврядування, що має індивідуально-апеляційний характер та реалізується персонально, спрямована на перегляд управлінських рішень, функціонує в межах інституційної моделі самоврядування та є виявом демократичного нагляду знизу.

9. Підтримано науковий підхід, який визначає судовий контроль як вид державного контролю, що здійснюється судовою гілкою влади та спрямований на забезпечення законності, правопорядку і захисту прав громадян. При цьому, зауважено, що обмеження його лише площиною діяльності публічної адміністрації чи інших суб'єктів владних повноважень є однобокою концепцією. Тому виокремлено наступні характерні ознаки судового контролю:
а) здійснюється судовою гілкою влади – на відміну від інших видів державного контролю, судовий контроль здійснюється виключними суб'єктами – судами;
б) виконує функцію арбітра між гілками влади (суди контролюють рішення органів державної влади та місцевого самоврядування, але самі не підлягають

контролю з їхнього боку), виявляє дефективність актів, протиправність дій чи бездіяльності Президента України, органів зі спеціальним статусом, а також громадських інституцій у випадках, коли їхня діяльність або рішення порушують права, свободи та законні інтереси осіб; в) відображає рівень демократичного розвитку держави – незалежність судової влади є основним показником правової держави; г) гарантується Конституцією України – частина 2 статті 8 передбачає, що: «звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується»; частини 2 статті 55 визначає, що кожен громадянин має право оскаржити в суді рішення, дії чи бездіяльність державних органів; частина 4 статті 124 гарантує, що з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди.

10. Судовий контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування схарактеризовано через подвійний теоретико-правовий дискурс, зумовлений дуалізацією правового статуту органів адвокатського самоврядування в Україні, зокрема досліджено його особливості щодо реалізації ними владних повноважень та як учасників цивільно-правових (у тому числі господарсько-правових) відносин. У результаті констатовано, що:

– наразі немає остаточної наукової позиції щодо доцільності розподілу форм здійснення судового контролю у цій сфері на пряму чи непряму;

– досить тривалий час наявною була суперечність судової практики щодо визначення юрисдикції спорів із органами адвокатського самоврядування. Наразі усталеним є правило, що спори, де стороною є ВКДКА та більшість інших органів адвокатського самоврядування відносяться до публічно-правових, а тому підпадають під юрисдикцію адміністративних судів. Однак у цьому випадку судовий контроль за діяльністю адвокатського самоврядування стосується правової перевірки рішень та дій, що об’єктивують вирішення внутрішньоорганізаційних питань, пов’язаних з функціонуванням інституту адвокатури та під час здійснення яких порушено баланс дотримання прав і гарантій адвокатської діяльності у сфері кваліфікаційних, дисциплінарних та

суміжних питань. Предметом оскарження в таких адміністративних справах більшою мірою є рішення зазначених суб'єктів, а саме індивідуалізовані, тобто індивідуальні (адміністративні) акти. Він має на меті як відновити баланс соціальної справедливості, так і вказати суб'єкту прийняття оскаржуваного рішення на допущені ним помилки задля їхнього виправлення (не обов'язково самостійно);

– інші спори організаційного характеру, не пов'язані з вирішенням кваліфікаційних, дисциплінарних та подібних питань не є предметом судового контролю. З одного боку, це логічно, адже адвокатське самоврядування є самостійним та незалежним інститутом, що має виключну компетенцію. Однак висунуто припущення, що відсутність судового контролю за такими питаннями може породжувати виникнення низки потенційних негативних наслідків (наприклад, порушення права на судовий захист та принципу верховенства права, упередженість, узурпація влади в адвокатському середовищі тощо), оскільки означені суб'єкти є одночасно як стороною конфлікту, так і вирішальним органом у таких справах.

11. Узагальнено, що судовий контроль за діяльністю адвокатського самоврядування реалізується у спосіб здійснення судочинства (розгляд та вирішення адміністративних справ, пов'язаних з оскарженням дій та рішень органів адвокатського самоврядування у сфері кваліфікаційних,, дисциплінарних та інших подібних публічно-правових відносинах), забезпечення виконання відповідачами та третіми особами (органами адвокатського самоврядування) судових рішень, а також недопущення порушення незалежності інституту адвокатури та втручання в діяльність її самоврядних органів.

12. Наголошено, що у системі адвокатського самоврядування України процедури оскарження мають чітко виокремлену інституційну структуру, що демонструє поєднання елементів автономності професійного врядування з принципами процесуально-правової визначеності. Основними суб'єктами реалізації процедури оскарження рішень адвокатського самоврядування є Вища

кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури та Рада адвокатів України, кожна з яких уповноважена розглядати скарги на відповідні органи нижчого рівня. Як суб'єкти реалізації процедури оскарження рішень адвокатського самоврядування Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури та Рада адвокатів України виконують контрольну функцію в межах внутрішньо-адміністративного провадження, що має саморегулівний характер.

13. Обґрунтовується, що розгляд скарг на рішення органів адвокатського самоврядування з такими особливостями та можливостями: – за участі або без участі сторін, у випадках, встановлених законодавством; – можливістю листування з суб'єктами адміністративного оскарження; – можливістю внесення членами комісії на засіданні додаткових питань до порядку денного; – обов'язкового головування на засіданні; – безпосередньої участі членів комісії на засіданні; – рівноправності членів комісії; – наявності диспозитивних процесуальних прав учасників засідання (відвід, право на пояснення, клопотання, вжиття заходів забезпечення тощо); – забороною недобросовісного користування правами учасниками засідання з можливістю вжиття відповідних заходів реагування; – проведення засідань комісії гласно і відкрито, при можливості проведення закритого засідання в окремих випадках (розголошення адвокатської таємниці, державної таємниці, іншої захищеної інформації); – можливості проведення засідання дистанційно, з дотриманням порядку заборони фіксації обговорення у нарадчій кімнаті; – можливості участі у засіданні представники засобів масової інформації за умови попередньої акредитації; – оголошення на засіданні уповноваженим членом комісії довідки та доповіді щодо перевірки матеріалів справи; – обов'язкового фіксування ходу засідання; – можливості відкладення розгляду питання, віднесеного до порядку денного; – можливості об'єднання в одне провадження скарг, що були подані як предмет одного дисциплінарного провадження.

РОЗДІЛ 5.
НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

5.1. Зарубіжний досвід організації та функціонування незалежних самоврядних органів адвокатури та можливість його адаптації в національну правову систему

Незалежні самоврядні органи адвокатури – це її фундаментальні структурні елементи, якими організовується життєзабезпечення всієї системи правників. Саморегуляція вищевказаного органу в рамках самоврядування є можливою завдяки Євроінтеграційному курсу України, і який є причиною того, що адвокатура зазнала реформ та видозмін, та стала на шлях впровадження провідних світових стандартів діяльності на зміну тоталітарним пострадянським. Євроінтеграційний напрямок України є безальтернативним шляхом для нашої країни у зв'язку з вибором саме такого вектору руху Україні відбуваються перетворення та переформатування інституцій державної влади у відповідності до Європейських стандартів.

Практичний досвід діяльності адвокатури Європейських розвинених країн є таким, що представляє інтерес для вивчення, так, як Україна рухається в напрямку забезпечення європейських стандартів діяльності всіх відомств та інституцій, в тому числі й адвокатури, бо це є частиною її Євроінтеграційної програми. Проблеми, з якими стикається адвокатура в Україні в Європейських країнах здебільшого або не існують, або вже вирішені. Пострадянське минуле є значною перешкодою на етапі позитивних перетворень та впровадження демократичних основ в українське законодавства. Також набуті раніше не демократичні культурно – ментальні поведінкові патерни певних категорій працівників та навіть певних прошарків населення, являють собою додаткову

перешкоду. Тому вивчення функціонування самоврядування адвокатури країн Європейського союзу буде правильним і логічним кроком, в межах даного наукової праці.

На важливість наукового аналізу зарубіжного досвіду організації та функціонування незалежних самоврядних органів адвокатури звернута увага у наукових працях вчених, а саме: Андрощук А. «Професія юриста в країнах Європейського Союзу» [12]; Андрушко Н. «Адвокатура Франції на сучасному етапі свого розвитку» [14]; Баженова Б. «Правова регламентація діяльності соліситорів у Англії» [18]; Бочуляк Н. «Моделі розвитку адвокатури як соціально-правового інституту: світова практика» [43]; Гвоздій В. «Ґенеза розвитку органів адвокатського самоврядування в західній Європі» [112]; Гловацький І. «Адвокатура зарубіжних країн (Англія. Німеччина. Франція)» [117]; Дурнов Є. «Організаційно-правовий стан адвокатури України у складі Польщі в 30-х роках XX ст.» [149]; Косенко М. «Досвід зарубіжних країн щодо організаційно-правових засад діяльності дисциплінарних органів адвокатури» [216]; Личенко І. «Адвокатура зарубіжних країн» [234]; Сакун Д. «Міжнародно-правові стандарти гарантування безоплатної правової допомоги адвокатами» [426]; Святоцька В. «Інститут адвокатури Франції: особливості формування і розвитку» [432]; Фазекош О. «Зарубіжний досвід у захисті прав і свобод осіб адвокатами на прикладі Великобританії та Німеччини» [481]; Форманюк В. «Порівняльно-правова характеристика адвокатури України з деякими країнами в рамках інтеграції з Європейською унією» [483].

Основна *мета* наукової праці полягає у аналізу зарубіжного досвіду організації та функціонування незалежних самоврядних органів адвокатури на прикладі таких країн, як: Франції, Італії, Німеччини, Польщі, з метою подальшого запозичення позитивного досвіду та впровадження його в чинне українське законодавство.

Загальноєвропейська правнича традиція є окремою галуззю як історико-політичної сфери, так і культурно-соціальної, та нормативно-правової в тому ж

числі. Її вивчення – це найбільш раціональний крок, коли стоїть мета повторити успіх провідних демократичних країн Європи в даному напрямку.

Отже, перейдемо до практичного та більш детального аналізу моделей функціонування адвокатури в Європейських країн. Розглянемо приклад адвокатури Франції. «Адвокати у Франції об'єднані в колегії при кожному Суді другої інстанції [531]. Колегії адвокатів, утворені в компетенції одного Апеляційного суду, можуть об'єднатися, щоб утворити єдину колегію – Орден адвокатів. Рішення приймається на голосуванні в кожній колегії більшістю голосів. Усі колегії адвокатів рівні в правах, незалежні й автономні. Основна функція колегії адвокатів – координувати дії адвокатів, що входять до її складу, забезпечувати загальні потреби, здійснювати захист інтересів адвокатів у рамках своєї компетенції та дбати про якість надаваної юридичної допомоги, забезпечуючи доступ до правосуддя. Відповідно до Закону від 31 грудня 1971 р. № 71-1130 щодо реформи деяких судових та юридичних професій колегії адвокатів володіють цивільною правосуб'єктністю (ст. 21 Закону) [531]. Від їх ім'я діють представницькі органи в особі голови колегії адвокатів, якому допомагає Рада. Адвокатські ордени забезпечують дві категорії завдань: перша – адміністративна діяльність, друга – дисциплінарна юрисдикція. Колегії забезпечують дотримання професійної етики адвокатами, розгляд скарг, поданих приватними особами, державними органами, громадськими організаціями і самими адвокатами. Кожен вищий суд, при якому існує колегія адвокатів, контролює прийом до неї нових членів та виключення з неї. Конституційне керівництво кожною колегією здійснюється Радою колегії, що обирається Генеральною асамблеєю адвокатів строком на 3 роки. Вищим органом адвокатського самоврядування Франції є Національна рада колегій, заснована 31 грудня 1991 р., яка складається з 80 членів, що обираються адвокатами відкритим голосуванням [101]».

Французька адвокатура має розгалужену систему, але зі своєю особливою специфікою організації діяльності. Рішення здебільшого приймаються більшістю голосів правників, що свідчить про високий рівень демократичності

та саморегуляції, але водночас частковий контроль з боку держави в формі підзвітності відомства Міністерству юстиції Франції є певним ризиком, так, як теоретично він створює певний простір для зловживань. Варто відзначити, що «на національному рівні адвокатура Франції представлена радою асоціацій адвокатів, яка обирається членами асоціації. Основною діяльністю ради асоціацій адвокатів Франції є координація учбових центрів з підготовки адвокатів, представництво інтересів спільноти адвокатів перед державними органами та громадськістю. Також рада асоціацій адвокатів має право приймати дисциплінарні та етичні норми для всієї професії. Рада виконує репрезентативну, освітню функцію, а також має повноваження приймати рішення про прийом іноземних громадян у число адвокатів Франції. Рада колегії має досить широкі владні повноваження і здійснює владні функції нарівні з Головою колегії. У Франції так само, як в Італії, Австрії та Німеччині, чисельний склад Ради колегії адвокатів залежить від кількості зареєстрованих адвокатів у тій чи іншій колегії, що діє в даній області [536]. Голова кожної з колегій називається батоньє і в даний час володіє значними повноваженнями. Функції голови колегії визначені у ст. 21 Закону від 31 грудня 1971 р. № 71-1130 про сертифікат придатності до професії адвоката, відповідно до якої голова представляє колегію в усіх сферах суспільного життя; попереджає або вирішує спори професійного характеру між членами колегії і розглядає всі скарги, подані третіми особами; керує колегією, представляє її у всіх установах юстиції, а також адміністративних і державних установах. У жодному з положень спеціального законодавства про адвокатуру у Франції не йдеться про те, що голова ради колегій має бути обраний із членів Ради колегій, «проте традиція вимагає такого» [101; 536]».

Аналіз французького досвіду дає нам чітке розуміння того, що Франція репрезентує класичну модель організації самоврядування, окремі елементи якої також реалізовані практичним чином і в Україні в тому ж числі. Широкі повноваження та значна роль адвокатських асоціацій є ознакою достатньо широкого спектру самоврядності. До того ж обов’язкове членство в адвокатських палатах є її однією з головних ознак, що репрезентує ознаки

класичної моделі адвокатури, що широко представлені в більшості Європейських країн. Важливим аспектом функціонування французької адвокатури також є те, що адвокатські колегії існують виключно при судах, що вказує на характер адміністративно – територіального устрою її системи, що є по суті класичним для країн Європи. До того ж, французька адвокатура підзвітна міністерству юстиції так само, як і адвокатура Польщі та Німеччини, що робить її самоврядність гібридною. В Україні така модель створювала б ризики для можливих зловживань, враховуючи пострядянську спадщину у вигляді певної негативної ментальності та звичок деяких соціальних та професійних прошарків населення.

Наступним кроком в вивченні досвіду самоврядних інституції адвокатур провідних країн світу буде вивчення Італійського досвіду. «Адвокатське самоврядування в Італії має певні особливості. Усі особи, що набули в установленому законом порядку статус адвоката, включаються до професійного реєстру адвокатів певної колегії, яка є професійним об’єднанням адвокатів при кожному адміністративному судовому окрузі (у кожній області та провінції, де є Трибунал, тобто суд першої інстанції). Організаційно італійська адвокатура складається з 160 колегій адвокатів, наявних у кожному судовому окрузі. Основним органом управління колегії є Рада ордену (Consiglio dell, ordine). Саме Рада вирішує питання про внесення претендентів до професійного списку адвокатів. У цілому повноваження Ради зводяться до таких: прийняття рішень в обсязі своєї компетенції; консультативні функції, у тому числі з питань розміру гонорарів адвокатів; контроль адміністративного характеру за здійсненням адвокатської діяльності та дотриманням професійної етики адвокатів; дисциплінарні функції; встановлення суми річного збору (внеску) у суворо визначених межах для покриття витрат колегії на реєстрацію. Вищим органом самоврядування в професійному співтоваристві всіх адвокатів Італії є Національна адвокатська рада. На кожній дільниці Апеляційного суду (Corte di Appello), які знаходяться в обласних центрах Італії, адвокатською спільнотою обирається адвокат із числа допущених до представництва у вищих судах, який

і стає членом Національної адвокатської ради строком на 3 роки. Таким чином, італійська адвокатура діє під контролем державних органів (в особі Міністерства юстиції, вищих судів) у формі самоврядної корпорації з розвиненими централізованими структурами та єдиними органами самоврядування: Радою ордену і Загальними зборами членів [101]». Італійська адвокатура частково підзвітна державі через міністерство юстиції, так само як і Польська, Французька та Німецька адвокатури. Регуляція з боку держави несе певні ризики. До прикладу сторона обвинувачення завжди представлена державою, але якщо держава має важелі впливу на сторону захисту або сторона захисту є також їй підконтрольна, то теоретично – це може бути використано, як можливість впливати на неї. Таким чином піддається ризику забезпечення принципу змагальності сторін в кримінальному провадженні, а як наслідок з'являється загроза зловживань в рамках досудового розслідування та судового розгляду матеріалів кримінального провадження. Але загалом гібридна самоврядність широко поширена в Європі, і не заважаючи на це адвокатури розвинених країн Європи користуються довірою серед населення та ефективно виконують покладені на них завдання. Враховуючи ментальність та культурно-правові традиції Європейської спільноти для їх рівня розвитку правової культури населення та державних службовців такий вид організаційної діяльності адвокатури може бути найвідповіднішим умовам та вимогам сьогодення.

Розглянемо Німецький досвід функціонування вищевказаної інституції. «В Німеччині адвокатура є незалежною організацією в системі правосуддя, а самі адвокати є практично вільними підприємцями, які мають свої контори, наймають службовців. Всі колегії об'єднані в Федеральну палату адвокатів, яка включає до свого складу 28 регіональних палат. За своєю організаційно-правовою формою вона створена як корпорація громадського права. Важливим аспектом є те, що кожен практикуючий адвокат повинен перебувати у Палаті. Щодо принципів на яких побудована адвокатура, то першим принципом є незалежність адвокатської професії. В Німецькому законодавстві закріплено, що будь-який юрист, що працює на певну компанію, не може бути адвокатом, адже певною мірою він

залежний від свого роботодавця, а отже не можна в такому випадку говорити про незалежність. В основі цього принципу лежить не тільки незалежність від роботодавців, а й незалежність в цілому від держави. Наступний принцип – це конфіденційність, підтриманням цього принципу є те, що його порушення може привести до втрати ліцензії на здійснення адвокатської праці або до кримінального переслідування адвоката. В основі цього принципу лежить обов'язок адвоката зберігати в таємниці деталі справи клієнта, цей принцип існує для того, щоб клієнт повністю був щирим з адвокатом. Органи державної влади не вправі обшукувати адвокатські контори, не мають право допитувати адвоката як свідка у справі його клієнта, що є подібним із Україною. Ще одним принципом є заборона представництва протилежних інтересів, тобто представляючи інтереси позивача адвокат не може одночасно представляти інтереси і відповідача. Особливість цього принципу у Німеччині закладається в тому, що його порушення тягне за собою не тільки позбавлення ліцензії, адже це є правопорушенням [134]». Вищевказані загально-світові принципи діяльності адвокатури активно імплементуються і в Україні також, так, як вони закріплені в законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Щодо самоврядних органів адвокатури Німеччини, то їх діяльність більш конкретно можна проаналізувати на прикладі дослідження функціонування палати адвокатів Німеччини та інших самоврядних органів.

Німецькі колегії адвокатів створюються за територіальним принципом, об'єднуючи юристів, закріплених за судами конкретної федеральної землі. Можливість утворення нової колегії на певній території залежить від дозволу Міністерства юстиції землі, який надається, якщо чисельність адвокатів на цій території перевищує 500 осіб. Усі ці колегії входять до складу єдиної Федеральної палати адвокатів [532]. Загальні збори членів є найвищим керівним органом кожної колегії. Вони скликаються головою або за вимогою щонайменше 10% членів. Кворум та процедура голосування визначаються статутом колегії. Рішення, як правило, приймаються простою більшістю голосів, за винятком виборів членів правління, де при рівності голосів вирішальним є жереб [532]. До

функцій загальних зборів належить обрання правління, встановлення розміру та порядку сплати членських внесків, вирішення питань соціального забезпечення адвокатів та їхніх родин, стажування, а також фінансування загальноколегіальних потреб та відшкодування витрат членам правління та суду адвокатської честі [532].

Правління є виконавчим органом колегії, зазвичай складається із семи членів, обраних на чотирирічний термін із можливістю переобрання. Воно може створювати спеціальні відділення (мінімум 3 особи). Хоча німецьке законодавство визначає адвокатські колегії як «корпорації публічного права», що може натякати на добровільність членства, адвокат, який не є членом колегії, не зможе працювати при Федеральному верховному суді і може зіткнутися з іншими професійними обмеженнями. Система управління адвокатською палатою в Німеччині включає правління, президію та Загальні збори адвокатів [101; 532]».

Адвокатура Німеччини по суті має гібридну самоврядність, так, як вона є підзвітною Міністерству юстиції Німеччини, та керівним органам самоврядування водночас. Також вона має особливий територіально-адміністративний устрій, за рахунок чого діяльність адвокатів має територіальну прив’язку, що різниться з українським підходом до організації діяльності правників. Адвокатура України не є підконтрольною Міністерству Юстиції або іншим органам державної влади, і де – юре наділена повною саморегуляцією. Водночас створення спеціальних адвокатських судів з метою встановлення істини по певним спеціальним заявам чи скаргам є ефективним інститутом самоврядного саморегулювання правничого відомства Німеччини, так, як він по суті передбачає поділ повноважень, щодо дисциплінарних розслідувань між різними органами, в залежності від тяжкості та суспільної небезпечності вчиненого адвокатом діяння. Впровадження в Україні такого розподілу повноважень, щодо проведення дисциплінарних проваджень з великою вірогідністю вивело б українську адвокатуру на новий рівень демократичності дисциплінарної процедури, позбавило б можливості узурпації даного напрямку

діяльності адвокатури. Питання поділу повноважень щодо розгляду скарг між дисциплінарною комісією адвокатури та адвокатськими судами, в залежності від їх серйозності можна вважати доцільним кроком, який ймовірно варто було б впровадити в самоврядну діяльність української адвокатури, задля викорінення можливості для зловживань в ході здійснення дисциплінарного розслідування одним самоврядним органом, який є занадто залежним в прийнятті своїх рішень від вищого керівного органу українського самоврядування. Водночас з плюсів Німецького самоврядного підходу можна виділити, що більшість важливих рішень приймаються шляхом голосування більшості адвокатів, що надає змогу регіональним об'єднанням правників реально впливати на ситуацію з вибором ключових осіб, що входять до всіх основних органів самоврядування адвокатури в Німеччині.

Розглянемо особливості структурної організації адвокатури Польщі, яка представляє собою відомство, що пройшло перетворення з інституції пост – соціалістичної країни, що перебувала під значним впливом Радянського союзу, до сучасного демократичного європейського органу, котрий успішно виконує покладені на нього обов'язки. Саме Польща є яскравим прикладом для України та дороговказом в напрямку здійснення реформ та перетворень, які наближатимуть її до високодемократичних стандартів Європейського союзу. Україна перебуває в даний час на тому ж шляху, що є вже пройдений Польщею, саме тому досвід саме цієї Європейської країни є цінним джерелом практичних знань. Згідно статті 3 закону Польщі про адвокатуру «завданням адвокатського професійного самоврядування є: 1) створення умов для виконання статутних завдань адвокатури; 2) репрезентація адвокатури і охорона її прав; 3) нагляд за додержанням правил на здійснення адвокатської діяльності; 4) підвищення професійної кваліфікації адвоката і навчання аплікантів адвокатських (стажерів); 5) встановлення і просування правил професійної етики та догляд за їх дотриманням; 6) здійснення управління майном адвокатського самоврядування та розпорядження ним [165]». До основних органів самоврядування польської адвокатури належать Національний З'їзд Адвокатури, Найвища Рада Адвокатів,

Вищий Дисциплінарний Суд, Вища Ревізійна Комісія. «Національний з'їзд адвокатів складається з делегатів, обраних зборами адвокатських палат. Національний З'їзд Адвокатури відбувається кожні чотири роки і скликається Вищою радою адвокатів. До сфери діяльності Національного з'їзду адвокатів входять: обрання колегії адвокатів, розгляд та затвердження звітів Вищої ради адвокатів, Вищого дисциплінарного суду та Вищої ревізійної комісії та затвердження, заслухавши пропозиції Вищої ревізійної комісії, закриття рахунків та звільнення Вищої ради адвокатів, визначення напрямів діяльності місцевого самоврядування, прийняття окремих нормативно-правових актів та визначення принципів створення фондів та управління активами адвокатури [533]. Вища рада адвокатів здійснює нагляд за належним виконанням професії адвоката, в межах суспільного інтересу та для його захисту. Адвокатське самоврядування діє під захистом Конституції Республіки Польща (ст. 17, п. 1). ВРА складається з: президента, адвокатів, обраних Національним конгресом адвокатів, і деканів окружних рад адвокатів. До сфери діяльності Вищої ради адвокатів, серед іншого, входять: представляти адвокатуру, контроль за діяльністю рад адвокатів районів та контроль за підготовкою стажистів, розгляд скарг на ухвали рад адвокатів району, надання висновків щодо проектів законодавчих актів та подання пропозицій і положень у сфері створення та застосування права, встановлення правил здійснення професійної діяльності, проходження адвокатського стажування, правил діяльності рад адвокатів, співробітництва з іноземними адвокатськими колегіями. Вищий дисциплінарний суд розглядає, як апеляційну інстанцію справи, які розглядаються в першій інстанції дисциплінарними судами. Вищий дисциплінарний суд складається з членів і заступників членів, обраних під час Національного з'їзду адвокатів. До сфери діяльності Дисциплінарного секретаря адвокатури входить діяльність у дисциплінарному провадженні, визначеному Законом та прийнятими на його підставі положеннями. Дисциплінарний представник адвокатури може виконувати свої обов'язки за допомогою своїх заступників. Вища ревізійна комісія здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю Вищої ради

адвокатів і контроль за виконанням рішень Національного з'їзду адвокатів. Вища ревізійна комісія складається з голови, заступника голови та чотирьох членів і двох заступників [533]».

Структура організації польського самоврядування адвокатури має певні особливості, до яких належить часткова підзвітність в певних питаннях міністерству юстиції Польщі, більш серйозна дисциплінарна відповідальність адвокатів, що виражається в ширшому спектрі дисциплінарних стягнень, наявність адвокатських дисциплінарних судів. Загалом польська адвокатура відповідає класичній моделі організації самоврядування, що притаманна багатьом країнам Європейського союзу.

Від недавна Польща прийняла рішення про надання доступу українським адвокатам до надання адвокатських послуг в Польщі. Це надає гарну можливість, щодо вивчення особливостей польського самоврядування адвокатури в практичному розрізі, з метою подальшого запозичення позитивного досвіду та впровадження його в чинне українське законодавство.

Аналізуючи практику функціонування європейських адвокатур, виявляється, що самоврядні професійні об'єднання адвокатів у країнах Європейського Союзу відіграють вирішальну роль у: забезпеченні захисту членів від неправомірного втручання; просуванні їхніх професійних інтересів; розробці професійних стандартів діяльності та етичних норм поведінки. Водночас, на вказані органи покладається відповідальність за контроль відповідності дій адвокатів фундаментальним принципам професійної етики та стандартам, а також за вжиття належних заходів у разі їх порушення. Системи правового регулювання організації та діяльності органів адвокатського самоврядування у Франції, Німеччині, Італії та Польщі характеризуються високим ступенем деталізації, що свідчить про їхню фундаментальність та організаційну ефективність.

5.2. Критерії ефективності діяльності органів адвокатського самоврядування

Адекватно осягнути проблематику «ефективності адвокатського самоврядування» навряд чи можливо поза межами явища, яке представляє з себе «інститут адвокатури» в цілому. В свою чергу, останній має тривалу історію становлення та розвитку, яка неодноразово привертала до себе увагу науковців-дослідників. Наприклад, відповідні питання розглянуто в: науковій статті 2011-го року М. Аракелян – «Інститут адвокатури у правозахисній діяльності сучасної української держави» [17]; дисертаційному дослідженні 2014-го року Н. Меєрович – «Адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності в Україні» [248]; дисертаційному дослідженні 2018-го року Є. Дурнова – «Адвокатура в Україні: історико-правове дослідження (кінець XIX-XX ст.)» [150]; матеріалах X міжнародної науково-практичної конференції 2020-го року – «Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє» [5]; науковій статті 2023-го року М. Голодняка – «Ґенеза розвитку інституту адвокатури на українських територіях в середньовіччі та за часи імперій» [121] та багатьох інших джерелах, кількість яких постійно поповнюється.

Наразі, представлений вище список аж ніяк не претендує на вичерпність. Натомість його наведення має мету переконливо продемонструвати той факт, що «інститут адвокатури» видозмінювався та удосконалювався в залежності від історичних етапів розвитку суспільства (яких було чимало, що видно вже навіть із назв перелічених вище досліджень). Отже, й для належної оцінки сучасного стану національної «адвокатури» потрібно окреслити хоча б основні, найбільш визначальні ознаки сучасності.

Такими характерними умовами, на наш погляд, є: набуття незалежності сучасною українською державою, що було закріплене «Актом проголошення незалежності України» від 24 серпня 1991 року [380]; в 1992 році Верховною Радою України (ВРУ) видано Закон України «Про адвокатуру» № 2887-XII [351];

в 1995-му році Парламентською Асамблеєю Ради Європи (ПА РЄ) надано Висновок № 190 «Щодо заявки України на вступ до Ради Європи», в якому констатовано, що Україна бере на себе обов'язки члена Ради Європи та має намір протягом одного року з моменту вступу здійснити відповідні зміни в національному законодавстві (зокрема щодо захисту законом статусу правничої професії та заснування професійної асоціації адвокатів) [96]; у цьому ж 1995-му році ВРУ видано Закон України «Про приєднання України до Статуту Ради Європи» [379]; в 1996-му році прийнято Основний Закон України [211]; в 2012-му році ВРУ проведено перегляд законодавства про «адвокатуру» та прийнято новий Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» № 5076-VI [350]; а в 2016-му році до Конституції України внесені зміни, згідно яких на найвищому законодавчому рівні більш точно визначено призначення «адвокатури», яким є надання професійної правничої допомоги в Україні, а також фактично введена так звана «адвокатська монополія» (згідно якої «виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення» [355]), наведені зміни були внесені до розділу VIII Конституції України – «Правосуддя».

Все викладене свідчить про те, що становлення та трансформування «адвокатури» відбувалось не як миттєва зміна, а здійснювалось поступово, разом із розвитком сучасної України. Отже, й відповідні досягнення на кожному етапі становлення «адвокатури», оцінювались за різними показниками в залежності від намічених векторів розвитку та поточних задач.

Наразі «адвокатура» не є органом влади, або взагалі державним органом. Як відомо: «адвокатуру України складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність» [350, ст. 2]. Отже, це фактично сукупність осіб, передусім об’єднаних доволі самостійною професією. При цьому, остання на відміну, наприклад, від нотаріальної діяльності, передбачає не виконання певних делегованих державою функцій, а становить самостійну й навіть унікальну *професійну діяльність*, що здійснюється, в тому числі, з метою отримання матеріальної винагороди та прибутку.

В той же час, згідно Конституції України з'їзд адвокатів України (як вищий орган «адвокатського самоврядування») бере участь у формуванні складу Вищої ради правосуддя (а в попередніх редакціях Основного Закону України – Вищої ради юстиції). Отже, «адвокатура» це не просто певна професійна спільнота, але й важливий недержавний інститут, задіяний в вирішенні адміністративних питань в сфері правосуддя на загальнодержавному рівні.

На додачу до всього викладеного, «адвокатура» є незамінним соціальним інститутом (в цьому контексті варто ще раз нагадати про так звану «адвокатську монополію», хоча остання насправді й не є абсолютною). Наразі соціальне значення розвиненого інституту «адвокатури» полягає не лише в забезпеченні професійної правничої допомоги, але й характеризує державу на міжнародній арені як таку, що справді є демократичною.

Із викладеного витікає, що внаслідок розвитку національного законодавства, інститут «адвокатури» на сьогоднішній день представляє з себе складне соціальне явище, яке одночасно має об'єднувати: сукупність різноманітних осіб однієї професійної групи; недержавний інститут, який бере участь в вирішенні певних адміністративних питань в сфері правосуддя; та важливий атрибут демократичності держави. Всі ці три характеристики «інституту адвокатури» взаємопов'язані між собою. Відтак, вони потребують продуманого, взаємоузгодженого та цілісного підходу до свого забезпечення.

Сучасні розвинуті демократичні держави у власній практиці вже випробували достатньо дієвий спосіб вирішення означеної задачі. Не дивлячись на різноманітність форм її рішення, основою обраного підходу є відокремлення «інституту адвокатури» від впливу органів державної влади. Результатом такого принципу є: з одного боку, позитивне використання стимулюючого впливу ринкової конкуренції (що відбивається на кількості та якості відповідних пропозицій правничої допомоги); а з іншого, незалежність «адвокатури» забезпечує суттєве зниження адміністративного тиску на адвоката в контексті здійснення ним власної професійної діяльності, що також безпосередньо

позитивно впливає на рівень якості забезпечення професійною правничою допомогою в державі.

З 2016-го року в статті 131^{-2} Конституції України чітко визначено, що «незалежність адвокатури гарантується». Означена норма наразі складає основу для відповідного національного нормативно-правового забезпечення. В той же час, вона не виключає участь держави в забезпеченні правничої допомогою. Специфічним прикладом такої участі є організація системи безоплатної правничої допомоги, яка була врегульована ще в 2011-му році Законом України «Про безоплатну правничу допомогу» № 3460-VI [353].

Разом із тим, постає питання: а чи достатньо лише законодавчого декларування певних нормативно-правових гарантій для дійсно якісного забезпечення незалежності «адвокатури»? На наш погляд, вочевидь – ні, потрібні також реальні структурно-організаційні механізми. Останні мають бути реалізовані передусім за рахунок цілеспрямованого створення і належного функціонування органів «адвокатського самоврядування», адже сам лише «вільний ринок» адвокатських послуг не забезпечить достатньо швидкого та повноцінного формування відповідних органів й структур. Крім того, держава має організувати належне правове середовище і шляхи взаємодії такого самоврядування з іншими державними органами та інститутами (доволі близький за змістом приклад практичного втілення ми вже наводили вище, а саме, це стосувалося З'їзду адвокатів України та Вищої ради правосуддя. Навіть розгляд лише цього випадку демонструє, що механізми й порядок відповідної взаємодії продовжують змінюватись та удосконалюватись).

В контексті всього викладеного ми вважаємо правильним погодитись із Н. Бочуляком, який в своєму дисертаційному дослідженні 2020-го року (тобто порівняно зовсім недавно) підкреслив, що: «реальне адвокатське самоврядування в Україні *є новим явищем*, котре нині проходить випробовування щодо координації регіональних та загальнонаціональних інтересів, специфіки виконання адміністративних функцій в інституті адвокатури тощо. … З метою гарантування незалежності адвокатура в Україні

діє за модусом корпоративного самоврядування. Позаяк, адвокатське самоврядування є запорукою запобігання неправовому впливу на адвоката у процесі здійснення ним професійної діяльності та ефективності управління в системі адвокатури. Незалежність адвокатури від державних органів, її самостійність є одним із визначальних моментів належної організації цього правового інституту. … (Проте), сучасна система адвокатського самоврядування в Україні має низку проблем, які (на сьогоднішній день) вимагають розв'язання» [44, с. 183-184].

Констатуючи недосконаліть сучасного «адвокатського самоврядування», слід разом із тим визнати й наявність потенціалу для подальшого удосконалення. Але в цьому контексті варто задатися питаннями: 1) від кого реально залежить побудова та регулювання «адвокатського самоврядування»? 2) та що взагалі варто розуміти під «ефективністю адвокатського самоврядування» на теперішньому етапі розвитку українського суспільства і держави?

Перше із поставлених питань безпосередньо пов'язане із сутністю розуміння поняття «незалежність адвокатури», а відповідно й органів «самоврядування адвокатури». З цього приводу цікавим є зауваження Т. Вільчик, зроблене на основі дослідження проведеного в 2020-му році. В ньому ідеться про те, що: «хоча адвокатська діяльність в сучасному світі здійснюється за принципом самоорганізації адвокатів і адвокатських спільнот, є небагато країн, де адвокати повністю саморегулюються без будь-якого нагляду, керівництва чи обмежень з інших джерел, таких як виконавча, законодавча чи судова гілки влади» [103, с. 607].

Отже, із викладеного виходить, що «самоврядування», яке має бути однією з дієвих практичних гарантій забезпечення незалежності «адвокатури», насправді регулюється зовсім не спільнотою професійних адвокатів? Відповідь на це питання доцільно з'ясувати більш докладно.

Наразі в Україні формування правових засад «адвокатського самоврядування», тобто здатність самостійно будувати його законодавчі основи, справді належить не адвокатській спільноті безпосередньо, а органам

законодавчої влади. Так, пункт 14 частини першої статті 92 Конституції України стверджує, що Виключно законами України визначаються … засади організації та діяльності адвокатури. Фактичне те саме твердження дублюється й в статті 131^{-2} Основного Закону України, де вказано, що: «засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом» [211]. Зауважимо, що коли Конституція стверджує, що щось визначається законом, то насамперед ідеться про окреслення виключної компетенції Верховної Ради України встановлювати вимоги, норми та правила в певній сфері діяльності.

При цьому, важливо наголосити, що «адвокатура» в особі органів свого самоврядування насправді має деяку реальну можливість брати участь у законотворчій діяльності, наприклад, долучаючись до громадських обговорень проєктів законодавчих актів, проведення їх аналізу тощо. А зважаючи на загальну чисельність адвокатів в Україні, насправді ніщо не перешкоджає «адвокатурі» скористатись таким способом впливу й комунікації як «електронна петиція» до Президента України. Крім того, «адвокатура» наділена можливістю опосередковано впливати на законотворчі ініціативи через членів Вищої ради правосуддя, до повноважень якої згідно із пунктом 15 частини першої статті 3 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» віднесено: узагальнення пропозиції судів, *органів та установ системи правосуддя* стосовно законодавства щодо їх статусу та функціонування, судоустрою і статусу суддів [354]. Втім, не дивлячись на те, що двох членів до названої Ради обирає «адвокатура» (а саме, З'їзд адвокатів України згідно статті 54 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), все ж саму «адвокатуру» навряд чи буде повністю коректним назвати «*установою*» системи правосуддя.

В той же час, згаданий Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не містить правових норм, які б чітко закріплювали право органів «адвокатського самоврядування» на їх безпосередню участь у законотворчій діяльності, наприклад, шляхом подання узагальнених пропозицій адвокатської спільноти щодо удосконалення національних законів, зокрема й тих, що прямо

стосуються «адвокатури» та «адвокатського самоврядування». Найбільш близьке по змісту згадування про відповідний напрям діяльності містить стаття 44 названого вище Закону. Зокрема в ній зазначено, що до завдань «адвокатського самоврядування» відноситься створення сприятливих умов, необхідних для здійснення адвокатської діяльності. Отже, реальна участь самої «адвокатури» в формуванні законодавчої бази для регулювання «адвокатського самоврядування» на рівні законотворчості здебільшого опосередкована, а її здійснення відбувається в межах компетенції «адвокатури» переважно на підзаконному рівні. Відтак, значна частина проблем ефективності означеного «самоврядування» не може бути вирішена зусиллями однієї лише «адвокатури» і потребує для свого розв'язання обов'язкового залучення законодавчої гілки влади.

Разом із тим, вплив на формування «адвокатського самоврядування» здатні завдавати та завдають й інші недержавні суб'єкти, наприклад, міжнародні. Результатами їх діяльності є сформовані акти обов'язкового та рекомендаційного характеру. Приклади таких документів становлять: «Стандарти незалежності юридичної професії міжнародної асоціації юристів», прийняті на конференції у вересні 1990 року в місті Нью-Йорк [530]; або «Основні положення про роль адвокатів», прийняті на VIII конгресі ООН у 1990 році [282]; або вже згаданий вище Висновок ПА РЄ № 190 «Щодо заявки України на вступ до Ради Європи» тощо.

Резюмуючи викладене, можна стверджувати, що (порівняно із іншими згаданими вище суб'єктами) національна «адвокатура» насправді має обмежений, порівняно невеликий вплив на формування законодавчого поля, яким регулюється правовий статус органів «адвокатського самоврядування» в Україні. Отже, говорячи про «ефективність адвокатського самоврядування», доцільним буде умовно розділити розуміння цього поняття на дві складові. А саме, на: «ефективність» нормативно-правового *регулювання* «адвокатського самоврядування» (вона насамперед залежить від активності законодавчої влади);

та «ефективність» *діяльності* органів «адвокатського самоврядування», на яку визначальний вплив має вже сама́ «адвокатура».

Втім, «ефективність адвокатського самоврядування» безумовно є складним за своєю структурою поняттям. І навіть запропоноване вище розділення насправді не спрощує розуміння закладеного в нього змісту. Отже, доцільним буде дещо глибше розкрити поняття «ефективність».

Велика українська енциклопедія (ВУЕ) тлумачить категорію «ефективність» як: «відносний ефект, результативність процесу, операції, проєкту, що визначається як відношення результату до затрат, які зумовили його одержання» [56].

В свою чергу, національна база правових термінів доволі часто використовує слово «ефективність» у назвах визначених законодавством понять. Якщо бути більш точними, пошук за словом «ефективність» видає посилання на 58 законодавчих термінів. Серед них, наприклад, такі як: Ефективність діяльності; Повна ефективність; Корисна ефективність (2); Аналітична ефективність [390] тощо.

Національне законодавство наразі містить також й безпосередньо термін «ефективність». Так, Закон України «Про державну службу» визначає «ефективність» одним із принципів державної служби і роз’яснює його сутність як: «раціональне і результативне використання ресурсів для досягнення цілей державної політики» [357, ст. 4].

Отже, загальне міждисциплінарне тлумачення поняття «ефективність» дещо відрізняється від закріпленого в законодавстві пояснення. Так, до продуктивності й співвіднесених до неї витрат, законодавством додається ще й раціональність, тобто відповідність отриманого результату певному логічному обґрунтуванню.

Цікаве (хоча й таке, що не має нормативної сили) визначення поняття «ефективність» надає «Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2017/745 від 05.04.2017 року про медичні вироби…». В тексті названого

Регламенту «ефективність» запропоновано сприймати як: «здатність виробу виконувати його цільове призначення, заявлене виробником» [395].

Отже, міжнародне тлумачення (також як і національне правове розуміння) не пов'язує «ефективність» виключно із балансом між витратами і досягнутими результатами. Акцент у визначенні сутності «ефективності» робиться на обґрунтуванні са́ме корисності досягнутих результатів. Тобто останні мають бути не лише отримані з мінімальними затратами, але й гарантувати, що вони справді будуть сприяти досягненню бажаної цілі або задекларованої мети.

Більш усесторонній розвиток цієї методологічної конструкції був реалізований в теорії та практиці менеджменту, наприклад, у широко поширеному підході І. Адізеса. Останній пропонує розділяти поняття «ефективність» і «продуктивність» організації та сприймати їх в короткостроковій та довгостроковій перспективі, тобто динаміці. В літературі, присвяченій менеджменту, виробництву й економіці, є багато пояснень цього підходу. Наприклад, Н. Москаленко наголошує: «короткострокова ефективність та продуктивність спрямовані на задоволення поточних потреб … При цьому індикаторами є зростання прибутку та зниження витрат. Довгострокова ефективність означає, що поточний стан буде задовольняти (й) майбутні потреби... Умовою забезпечення довгострокової ефективності є досягнення продуктивності за рахунок узгодження особистісних інтересів із спільними (інтеграції). (Тобто) наведені підходи свідчать про те, що важливі не (лише) інструменти, а (й) концепції, на яких вони засновані» [261, с. 51].

З викладеного витікає, що «ефективність» це складене узагальнене й доволі оціночне (тобто довільно сформоване) поняття в сфері управління, трактування змісту якого залежить від якісного збалансування багатьох факторів, як в короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі.

Узагальнюючи усе викладене, можна аргументовано стверджувати, що:

по-перше, оцінка «ефективності адвокатського самоврядування» хоча і потребує урахування майбутніх перспектив розвитку, але може буде якісно здійснена тільки по відношенню до певного визначеного часового інтервалу.

При цьому, у разі істотної зміни ситуації, така оцінка за попередні роки буде мати суто історичне значення. Оцінка ж майбутніх періодів, які ще не наступили, не може бути ані адекватно методологічно обґрунтована, ані реально здійснена. Вона може бути лише запланована. Таким чином, визначення «ефективності адвокатського самоврядування» має починатись із окреслення періоду, який буде оцінюватись;

по-друге, «ефективність адвокатського самоврядування» може розглядатись на двох взаємопов'язаних рівнях – як ефективність *регулювання* «адвокатського самоврядування» та як ефективності *діяльності* «адвокатського самоврядування». Умовну межу між цими рівнями можна провести по характеристиці сили нормативно-правових актів, якими забезпечується управління – регулювання законом або підзаконне адміністрування. При цьому, найбільший вплив адвокатської спільноти на відповідну «ефективність» буде реалізовуватись са́ме на другому (меншому) рівні, тобто стосуватися підзаконної нормотворчості та реальної реалізації «самоврядування»;

по-третє, зважаючи на складну структуру поняття «ефективність», а також на той факт, що органів «адвокатського самоврядування» значно більше ніж один, «ефективність діяльності органів адвокатського самоврядування» недоцільно оцінювати в цілому, більш перспективним видається провадити відповідну оцінку за окремими критеріями, адже останні враховують як «ефективність» конкретних органів самоврядування, так і встановлюються для певного часового періоду, на важливість чого ми вказували раніше.

Враховуючи викладене, подальше дослідження має бути зосереджене на «*критеріях ефективності* діяльності органів адвокатського самоврядування», виявлені їх ознак, з'ясуванні переліку і визначенні сучасного стану.

Одразу підкреслимо, що особливості організації «адвокатського самоврядування», а також питання ефективності їх діяльності досліджувало чимало вчених. Серед них, наприклад: А. Аксьонов, М. Ануфрієва, М. Аракелян, Н. Бакаянова, О. Безпалова, Н. Бочуляк, С. Браян, Т. Варфоломеєва, Т. Вільчик, М. Ворошило, Т. Гарасимів, І. Голосніченко, С. Гончаренко, О. Джафарова,

М. Димитров, В. Долежан, О. Жуковська, В. Заросило, С. Іваницький, А. Іванцов, Р. Йокабаускас, І. Катеринчук, В. Ковальська, А. Козьміних, А. Кормич, М. Косенко, С. Кузніченко, О. Кузьменко, І. Личенко, А. Меланчук, Т. Мінка, О. Музичук, Р. Мюллерат, В. Настюк, Л. Нестерчук, О. Нікітенко, Н. Обловацька, І. Переверза, Т. Плугатар, Ю. Полянський, С. Прилуцький, П. Репешко, В. Ридчик, В. Самсонов, С. Сафулько, О. Святоцький, В. Сергієв, Л. Слива, А. Собакарь, Т. Сокол, С. Тарасов, Д. Фіолевський, С. Фурса, Н. Христинченко, Л. Чистоклетов, С. Шатрава, В. Шкарупа, Є. Шкребець та багато інших науковців.

При проведенні цього дослідження в нагоді також стали такі наукові інформаційні матеріали й напрацювання як: *дисертаційне дослідження* – «Дієвість та ефективність права: порівняльно-правові аспекти» (Ю. Почепцов; 2020 рік) [340]; *дисертаційне дослідження* – «Адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування» (В. Гвоздій; 2020 рік) [113]; *звіт* Національної асоціації адвокатів України за 2021 рік (НААУ; 2022 рік) [272]; *наукова стаття* – «Адвокатське самоврядування в контексті судово-правової реформи в Україні» (Х. Дідух; 2023 рік) [140] тощо.

Попри високий інтерес дослідників до «ефективності адвокатського самоврядування» все ж маємо констатувати, що означену проблему неможна вважати достатньо глибоко вивченою. Причиною такого стану є постійне інтенсивне переосмислення питань «адвокатського самоврядування», яке спостерігається як з боку, науковців, так і практиків, а також супроводжується наявністю великої кількості відповідних нормотворчих ініціатив.

Так, наприклад, в своєму дисертаційному досліджені В. Гвоздій сповіщає, що: «менш ніж через півроку після прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 05.07.2012 р., до Верховної Ради України було подано перший законопроект про внесення до нього змін (№ 1115 від 18.12.2012 р. …). На теперішній час (ідеться про відомості станом на 2020 рік) загальна кількість законодавчих ініціатив, що стосуються внесення змін до окремих положень або пропозиції нових редакцій складає двадцять три нормативно-правових акти.

Крім одного (№ 2303 від 23.10.2019 р. щодо несумісності діяльності адвокатів та окремих питань про притягнення їх до дисциплінарної відповідальності…) усі законопроекти відкликано. Зміни, які пропонували законодавці у цій сфері торкались питань притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності (3); стажування та порядку проведення кваліфікаційного іспиту (7); інших питань діяльності адвоката (7). Безпосередньо щодо функціонування органів адвокатського самоврядування вносилось два проекти… Крім того, до Верховної Ради України вносились три законопроекти Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у новій редакції, що мали певні пропозиції щодо діяльності органів адвокатського самоврядування» [113, с. 132].

Втім, далеко не всі законотворчі ініціативи були безрезультатними. Наразі чинний Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» містить близько півтора десятка реалізованих змін та редакцій [394], що свідчить про певну динамічність правового розвитку в означеній сфері.

На додачу до викладеного варто зазначити, що на теперішній час відбуваються й деякі новації в регулюванні правових відносин, до яких можуть бути тим, чи іншим чином дотичні або залучені й професійні адвокати. Наприклад, 16.11.2021 року Верховною Радою України було видано Закон України № 1875-IX «Про медіацію». «Цей Закон визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов’язані з цією процедурою. … Дія цього Закону поширюється на суспільні відносини, пов’язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим)» [372].

Наразі статус медіатора не співпадає із правовим статусом адвоката. Більше того, адвокати жодного разу не згадуються у названому Законі. Втім,

окреслене коло суспільних відносин, у яких може застосовуватись медіація, безпосередньо стосуються й сфери діяльності адвокатів. Отже, медіація є новаційним для України соціальним інститутом, взаємодія якого із адвокатською діяльністю поки що тільки очікує на реальне випробування та відповідні практичні напрацювання.

На стадії уточнення наразі також перебуває визначення співвідношення діяльності адвоката із лобіюванням. Так, Д. Шмигалем від 13.12.2023 року ініційовано розгляд проєкту Закону України «Про доброчесне лобіювання», реєстр. № 10337. Виходячи із змісту Пояснювальної записки до названого законопроєкту його мета полягає в забезпеченні «правових засад лобіювання в Україні відповідно до міжнародних практик та стандартів, нормативно-правового регулювання взаємодії посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування із заінтересованими сторонами та суб'єктами лобіювання, встановлення прозорих механізмів забезпечення діяльності суб'єктів лобіювання та посадових осіб державних органів та органів місцевого самоврядування; механізмів контролю за лобістською діяльністю» [343].

У наведеному вище переліку осіб про адвокатів безпосередньо не йдеться. Проте, вже зараз зрозуміло, що якісне правове регулювання лобіської діяльності не зможе обійти стороною чинний Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адже чіткого вирішення потребує питання, чи може адвокат займатись лобіюванням, чи ні.

Узагальнюючи викладене, виникають підстави стверджувати, що трансформаціям піддається не лише чинне законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність. В той же час відбувається, перегляд підходів до формування правничої професії в цілому, а також створення нових, взаємопов'язаних із адвокатською діяльністю правових інститутів, таких як медіація і лобіювання. Все це, в свою чергу, потребує вироблення нового, більш сучасного погляду на «адвокатське самоврядування», як таке, що має забезпечити не лише якісні правничі послуги, але й повинне сприяти захисту

інтересів адвокатської спільноти в відношеннях з іншими суб'єктами. Поєднанням цих факторів і обумовлюється актуальність цього дослідження.

Виходячи із обґрунтованих вище положень, перше, що необхідно зробити для дослідження «критеріїв ефективності адвокатського самоврядування» – це окреслити період, в якому будуть вивчатися особливості стану «адвокатського самоврядування». Найбільш органічним рішенням цієї задачі є виявлення відповідного документа стратегічного планування. Такий акт справді існує. Ним, на наш погляд, є Рішення Ради адвокатів України (РАУ) від 02.07.2021 року № 38 «Про затвердження Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021-2025 роки».

Звернемо увагу на те, що офіційний сайт самої Національної асоціації адвокатів України (НААУ) повідомляє, що: система адвокатського самоврядування складається та здійснюється через діяльність таких організаційних форм, як: З'їзд адвокатів України; Рада адвокатів України; Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури; Вища ревізійна комісія адвокатури; Конференція адвокатів регіону; Рада адвокатів регіону; Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія; Ревізійна комісія регіону. (При цьому), органи адвокатського самоврядування об'єднує Національна асоціація адвокатів України, яка діє через організаційні форми адвокатського самоврядування вказані вище» [271].

Статут НААУ, в його новій редакції затвердженій Рішенням Звітно-виборного з'їзду адвокатів України 2017 року 09.06.2017 року, стверджує, що: 1.1. Національна асоціація адвокатів України (далі - НААУ, або Організація) є всеукраїнською недержавною некомерційною неприбутковою професійною організацією, яка об'єднує всіх адвокатів України з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування, створена на засадах професійної належності для сприяння розвитку та зміцнення інституту адвокатури в Україні, підвищення рівня правової допомоги, що надається адвокатами, ролі та авторитету адвокатури в суспільстві, захисту прав і законних інтересів членів Організації. … 1.7. НААУ є вільною у виборі напрямів її

діяльності у межах, передбачених чинним законодавством України та цим Статутом. … 2.1. Основною метою НААУ є об'єднання українських адвокатів… 2.2. Для досягнення своєї мети НААУ… 2.2.19. (Здійснює) представництво адвокатури в Україні та за її межами.» [461].

Зважаючи на викладене, а також враховуючи, що згідно чинного Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» членами НААУ стають всі особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, а сама́ НААУ є юридичною особою, яка діє через організаційні форми адвокатського самоврядування, передбачені названим Законом [350], «Стратегія розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021-2025 роки» дійсно має вважатись одним з основних документів стратегічного планування в сфері «адвокатури» та «адвокатського самоврядування».

Наразі названа Стратегія: визначає 6 стратегічних цілей; закріплює 10 завдань; та окреслює 16 ключових напрямів діяльності НААУ. Втім, структурна побудова Стратегії як нормативно-правового акта здійснена таким чином, що не передбачає визначення конкретизованих показників досягнення цілей через виконання чітко закріплених завдань. Тобто Стратегія не містить однозначної вказівки на «критерії ефективності» виконання завдань в кількісних показниках. Отже, означений акт може цілком успішно використовуватись для організації роботи з удосконалення, адже вказує напрями діяльності, але недостатньо незручний для оцінки виконання.

В випадку, з яким ми стикнулися, найбільш обґрунтованим подальшим кроком дослідження є аналіз Плану виконання Стратегії. Подібні плани зазвичай складаються на річний або більший термін, у них визначають зміст, очікувані результати та строки робіт, а також конкретних виконавців. Означений підхід дозволяє зручно відслідковувати перебіг відповідних робіт та оцінювати досягнуті результати. Втім, План виконання «Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021-2025 роки» на офіційному сайті НААУ відсутній.

Цікаво, що якщо для пошуку відповідного Плану скористатись удосконаленим пошуком за допомогою google-інструменту із штучним інтелектом Gemini, то останній впевнено наполягає на тому, що розшукуваний План існує. Аргументами для такої впевненості є: наявність названої вище Стратегії; посилання на той факт, що окремі Плани не завжди потрапляють у відкритий доступ у мережу інтернет; а також вказування на те, що НААУ здійснює певні роботи, звіти про які оприлюднює, отже, і вимоги Стратегії виконує.

Нажаль, логіка розмірковування, яка представлена ШІ Gemini щодо означеного питання, з точки зору адміністративного права є хибною. Адже Рішення Ради адвокатів України від 02.07.2021 року № 38 недвозначно вимагає: «доручити Секретаріату Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України в строк до 01 вересня 2021 року розробити та подати на затвердження Голові Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України конкретні рівні та етапи по короткостроковому (1 рік), середньостроковому (до 3-х років) і довгостроковому (до 5-ти років) *горизонтам планування* на основі затвердженої Стратегії» [369]. Отже, вимога щодо створення Планів задокументована.

Що ж до звітів НААУ, до наявності яких апелює ШІ, то такі звіти справді доступні на офіційному сайті Національної асоціації адвокатів України. Але останній узагальнений річний звіт НААУ видано в 2022-му році за результатами роботи проведеної в 2021-му році [273]. На перших же сторінках зазначеного документа Голова Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України Л. Ізовітова повідомляє, що: «незважаючи на непрості умови діяльності органів адвокатського самоврядування в період пандемічного року, ми завершили етап стратегічного планування і затвердили Стратегію розвитку НААУ на 2021-2025 роки. Документ синхронізований зі Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої указом Президента України, та передбачає пріоритетну увагу до

удосконалення системи безоплатної правової допомоги, доступу до професії та цифровізації» [272, с. 3].

Підкреслимо, що «Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» була затверджена Указом Президента України № 231/2021 від 11.06.2021 року. В той час, як Стратегія НААУ затверджена 02.07.2021 року, тобто менше ніж через місяць потому. При цьому, «Стратегія розвитку правосуддя…» спрямована на: «визначення основних напрямів та пріоритетів подальшого удосконалення законодавства України про судоустрій, статус суддів та судочинство у взаємозв'язку та взаємодії із *іншими інститутами правосуддя* для практичного утвердження принципу верховенства права, ефективного і справедливого судочинства, зміцнення функціональних основ організації судової влади відповідно до стандартів захисту прав людини та цінностей, визначених Конституцією України та міжнародно-правовими зобов'язаннями України» [384]. Отже, Стратегія, затверджена Президентом України, вочевидь є більш масштабною і охоплює своїм впливом, у тому числі, й такий інститут правосуддя, яким є «адвокатура».

В контексті викладеного слід зауважити, що розробка «Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021-2025 роки» розрахована на більш тривалий період реалізації та для свого створення потребувала значних скоординованих зусиль, трудовитрат і часу. Так, Стратегія НААУ була розроблена членами Комітету з питань стратегічного розвитку Національної асоціації адвокатів України із урахуванням позицій регіональних рад адвокатів [369].

Враховуючи викладене (а саме: періоди видання й реалізації зазначених Стратегій; відсутність складеного Плану НААУ щодо реалізації власної Стратегії; й відсутність узагальнених звітів НААУ починаючи з 2022-го року), окреслену ситуацію цілком виправдано можна вважати прикладом недостатньої міжвідомчої взаємодії та браку можливостей у інституту «адвокатури», щодо висування власних законотворчих ініціатив до самостійного формування основ «адвокатського самоврядування».

Ще одним фактом, який характеризує розвиток викладеної ситуації є видання Радою адвокатів України Рішення від 27.10.2021 року № 111 «Про затвердження проекту Плану дій щодо реалізації Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, в частині удосконалення інституту адвокатури та щодо органів суддівського врядування та самоврядування, від Національної асоціації адвокатів України». В цьому акті зокрема зазначено таке: «У Розділі І «Розвиток системи правосуддя» Стратегії (ідеться про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки) визначено, що деталізований перелік завдань, заходів, очікуваних результатів та показників подальшої реалізації реформи судоустрою, судочинства та інших правових інститутів відображається у Плані дій щодо реалізації Стратегії, який схвалюється Комісією з питань правової реформи. Розробка та запровадження Плану дій має супроводжуватися комплексними обговореннями із залученням громадського та експертного середовища. У контексті наведеного, Рада адвокатів України, звертає увагу, що наразі План дій, як проект, проходить погодження між різними органами влади та інституціями. І попри те, що Указом Президента України визначено, що розробка Плану має відбуватися за участю представників державних органів, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, провідних фахівців різних галузей права, вже є очевидним на практиці, що відповідальні органи отримали різний вплив і рівень допуску до участі в напрацюванні документу. Більше того, деякі державні органи отримали пріоритетне право участі в реформі адвокатури, хоча це суперечить конституційному статусу адвокатури і міжнародним практикам у відносинах адвокатури з виконавчою владою. Так, Міністерство юстиції України вже внесло пропозиції щодо реформування адвокатури, і лише потім документ направили до Національної асоціації адвокатів України. З подачі Міністерства юстиції України, у проекті Плану вже з’явилися такі заходи, як «запровадження інституту експертної оцінки наданих адвокатських послуг» на рівні нормативно-

правової бази, хоча в Стратегії такого пункту немає, тощо» [422, с. 1-2].

Апелюючи до викладеного НААУ сформувало власний проєкт Плану дій щодо реалізації Стратегії № 231/2021, затвердженої Указом Президента України. В проєкті Плану зокрема передбачені дії щодо реалізації вимог розділу 4.5 зазначеної Стратегії (в частині удосконалення інституту адвокатури – на 11-ти аркушах) та реалізації розділу 4.2.1 (щодо органів суддівського врядування та самоврядування – на 2-х аркушах). Проєкт власного Плану було направлено до Міністерства юстиції України та Комісії з питань правової реформи для врахування при схваленні загального Плану. Виконавцями запропонованих у Плані робіт Рада адвокатів України визначила саму НААУ, або НААУ сумісно з Верховною Радою України, чи Комітетами Верховної Ради України. Фактично всі запропоновані пункти проєкту Плану стосуються здійснення законотворчих та нормотворчих заходів.

Раніше ми вже наголошували на певній довільності, яка притаманна оцінці «ефективності», а відповідно й «критеріям» її оцінювання. Адже значення вказаних показників безпосередньо залежать від обраних (або доведених) методологічних підходів. Натомість, все вищевикладене безперечно демонструє недостатню методологічну узгодженість й свідчить про намагання її виробити на державному рівні. Відтак, обидві перелічені Стратегії (строк реалізації однієї з яких вже завершився, а іншої ще не минув) недостатньо задовольняють потреби нашого дослідження для виявлення «критеріїв» ефективності «адвокатського самоврядування». В цьому разі, наступним найбільш перспективним кроком вивчення буде з’ясування сутності поняття «критерій», а подальша оцінка «ефективності адвокатського самоврядування» буде здійснюватися вже через призму виявлених характерних особливостей цієї категорії.

Наразі слово «критерій» успішно використовується в національному законодавстві. Воно входить до складу таких правових термінів як: Критерій ризику (3); Критерій оцінки; Критерій граничного стану та інших [393]. Загальна кількість наявних термінів менша за два десятки, тобто помірковано невелика.

Проте, серед них є й такий, що безпосередньо визначає зміст поняття «критерій» – «це показник, який обраховується у відсотках як співвідношення набраної закладом суми до максимально можливої суми балів при оцінюванні досягнення стандартів» [222]. Процитоване визначення закріплене на підзаконному рівні в Наказі Міністерства охорони здоров'я України № 142 «Критерії акредитації закладів охорони здоров'я» від 14.03.2011 року.

Розглядаючи наведене нормативне пояснення стає зрозумілим, що воно має доволі вузьке прикладне спрямування, доречи як і інші подібні правові терміни. Отже, відмітивши, що «критерій» передусім є певним показником, дослідимо й більш узагальнені, міждисциплінарні значення цього поняття.

Так, Великий тлумачний словник сучасної української мови пояснює зміст слова критерій як: підставу для оцінки, визначення або класифікації чогось; певне мірило; або мірку [60, с. 588]. Словник іншомовних слів інтерпретує поняття «критерій» як: «мірило для визначення, оцінювання предмета, чи явища; ознаку, узяту за основу класифікації; мірило достовірності знань, їхньої відповідності об’єктивній дійсності» [439, с. 432].

Схожі тлумачення можна зустріти й в інших словниках. Відтак, «критерій» – це не просто показник, як ми це встановили раніше, а інструмент оцінювання і як будь-який інструмент він вочевидь повинен мати обмежене коло застосування. Отже, для оцінки сукупності чогось потрібен буде не один «критерій». І навпаки, із логічних розмірковувань витікає, що навіть один і той самий показник може потребувати для свого якісного й всебічного оцінювання декілька «критеріїв». Отже, поняття «показник» та «критерій» неідентичні. Враховуючи це, доцільним буде з’ясувати як поняття «критерій» тлумачиться науковою спільнотою са́ме в сфері права.

Тож, наприклад, Л. Приходченко (досліджуючи ефективність державного управління) стверджує, що «критерії» це: «ознака чи сукупність ознак, які надають підставу для здійснення оцінки показників» [349, с. 5].

Ю. Почепцов (у результаті вивчення особливостей дієвості та ефективності права) доходить висновку, що «критерії» це: «певна система

орієнтирів, на які необхідно спиратись під час … виміру та оцінки, (або) підстави, за якими потрібно вирішувати, який бік виміряти, яким чином … оцінити» [340, с. 136].

В. Василенко (розглядаючи проблематику громадського контролю за діяльністю поліції) наполягає на тому, що: «критерієм може бути той об'єктивний чинник, що в позитивному, чи негативному сенсі свідчить про здійснення певного кола заходів, котрі безпосередньо пов'язані з досягненням (певної) мети» [54, с. 329].

О. Мажула (займаючись проблематикою економічної безпеки держави) наголошує, що: «критерій виступає параметром, за яким здійснюється відбір показників, які зможуть досить точно охарактеризувати рівень та стан економічної безпеки держави (тобто певного досліджуваного явища. При цьому), варто відмітити, що критерії не є статичними, а змінюються відповідно до умов…» [238, с. 127].

Узагальнюючи викладене можна виділити такі властивості категорії «критерій»: по-перше, «критерій» – це методологічно обґрунтована конструкція, яка використовується як складова інструменту оцінки; по-друге, застосування «критеріїв» може здійснюватися з метою класифікації; по-третє, «критерії» мають динамічний характер; по-четверте, «критеріями» можуть слугувати як кількісні, так і якісні показники; по п'яте; «критерії» виконують роль орієнтира для прийняття управлінських рішень (адже відображають певну ознаку бажаного / небажаного результату), або використовуються для здійснення певних висновків.

Спираючись на останню наведену характеристику категорії «критерій», виникають підстави стверджувати, що «критерії», які застосовуються для прийняття управлінських рішень, мають суто практичний характер, адже їх застосування спрямоване на вирішення певних актуальних проблем. Отже, використання таких «критеріїв» має бути нормативно закріплене, тобто офіційно визнане та зафіксоване.

Натомість, якщо висновки, зроблені на основі застосування певних «критеріїв», не спрямовані на забезпечення прийняття адміністративних рішень, то такі «критерії» є виключно теоретичними, науковими або дослідницькими тощо. Виходячи з цього, в рамках цієї роботи ми можемо пропонувати лише теоретичні «критерії», адже наша наукова діяльність не передбачає здійснення реальних нормотворчих дій.

Зазначимо, що практика щодо висування теоретичних «критеріїв» з різної правової проблематики доволі поширена. Наприклад, А. Кондратьєв, досліджуючи питання ефективності адміністративного права виділяє такі групи критеріїв: 1) рівень реалізації прав і свобод особи; 2) аксіологічні критерії, що визначають ефективність адміністративного права з точки зору його співвідношення із соціальними цінностями; 3) економічні критерії; 4) політичні критерії ефективності адміністративного права; 5) поведінкові та психологічні критерії; 6) цільові критерії, які передбачають аналіз співвідношення між метою (цілями) права й реальними результатами її реалізації суб'єктами права; 7) конфліктні критерії, що дають змогу оцінити ефективність адміністративного права за наслідками реалізації його норм, що призводять до зниження рівня конфліктності в суспільстві [207, с. 72]. Цей широкий список «критеріїв» насправді може бути корисним і при оцінці ефективності «адвокатського самоврядування».

А скажімо, Є. Кобко, розглядаючи питання національної безпеки, формує «критерії» в такі групи: 1) фінансово-економічні; 2) соціально-культурні; 3) політичні; 4) бойової готовності армії тощо. При цьому, науковець наголошує, що наразі ані в науковій літературі, ані на законодавчому рівні, не сформовано єдиного підходу щодо критеріїв, за якими має здійснюватися оцінювання ефективності забезпечення національної безпеки в Україні [191, с. 296-297]. До визначеного додаймо, що окреслена сфера далеко не єдина, в якій не має сформованого узагальненого, уніфікованого підходу щодо визначення необхідних «критеріїв» оцінки.

Із викладеного витікає, що теоретичні «критерії» дослідниками здебільшого формуються в групи, що запобігає їх зайвій конкретизації. Крім того, викладене фактично демонструє як са́ме наукове виявлення «критеріїв» сприяє необхідному методологічному обґрунтуванню, потрібному й для нормотворчої практики. Ця особливість пояснює взаємозв'язок та взаємозалежність теоретичних і практичних «критеріїв». Проте, теоретично розроблені групи «критеріїв», на відміну від тих, що мають застосовуватись у практичній діяльності, не потребують для свого формування обов'язкової опори на чинні законодавчі акти та документи планування.

Обґрунтована властивість дозволяє нам (для вироблення «критеріїв» ефективності діяльності органів «адвокатського самоврядування») прийняти за основу головні характеристики «інституту адвокатури», які ми докладно окреслили на початку цієї частини дослідження. Крім того, зважаючи на те, що для здійснення якісної оцінки окремі «критерії» мають встановлюватись для кожного завдання, в подальшому дослідженні варто з'ясувати, якщо не перелік таких завдань, то принаймні список реально здійснюючих їх структур «адвокатури».

Наразі ми передусім маємо на увазі не основні, визначені законом органи або організаційні форми «адвокатського самоврядування», а ті структури, які створені сами́м НААУ для вирішенням методологічних питань. До останніх можна віднести відповідні «Комітети НААУ». Їх правовий статус визначено, наприклад, «Положенням про Комітети Національної асоціації адвокатів України», затвердженим Розпорядженням Голови НААУ, РАУ від 13.07.2021 року № 110. Згідно цього акту: «1.1. Комітети Національної асоціації адвокатів України є постійнодіючими дорадчими органами, утвореними при НААУ за розпорядженням Голови НААУ, РАУ, або рішенням Ради Адвокатів України. Комітети не є юридичними особами. 1.2. Комітети можуть бути інституційними (метою яких є сприяння в забезпеченні реалізації завдань органів адвокатського самоврядування, захист прав та професійних гарантій адвокатів, укріплення та розбудова інституту адвокатури в Україні, так і за її межами), або галузевими (за

галузями права, напрямками практики тощо). … 1.11. Кількісний склад, спеціальні (додаткові) завдання, права та/або обов'язки конкретного комітету встановлюються розпорядженнями Голови НААУ, РАУ» [303].

Зауважимо, що Комітети НААУ видають річні звіти про свою поточну діяльність. Зміст означених звітів зокрема демонструє: активність Комітетів щодо реагування на окремі випадки, які потребують їх втручання (наприклад, оперативне реагування на порушення професійних прав адвокатів [169] тощо); а також іншу роботу, наприклад, щодо участі у конференціях, круглих столах, взаємодію із органами влади та громадськістю тощо.

Наразі звіти Комітетів НААУ не містять переліку обов’язкових й конкретизованих «критеріїв» ефективності «адвокатського самоврядування». Проте, навіть на фоні існування визначеного законом списку органів «адвокатського самоврядування», сам перелік постійнодіючих дорадчих органів НААУ свідчить про вже виявлені напрями роботи, які потребують конкретизації відповідних «критеріїв».

Зауважимо, що кількість діючих Комітетів НААУ чимала. Так, за результатами 2023-го року представлено звіти: 1) Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності; 2) Комітету з питань міжнародних зв’язків; 3) Комітету з питань адвокатської етики; 4) Комітету з питань антикорупційної політики та комплаєнсу; 5) Комітету законотворчих ініціатив з питань адвокатської діяльності; 6) Комітету з питань сімейного права; 7) Комітету з питань адвокатської практики; 8) Комітету з питань інтеграції системи адвокатури України в ЄС; 9) Комітету з питань примусового виконання рішень; 10) Комітете з питань захисту прав людини; 11) Комітете з питань захисту прав осіб з інвалідністю; 12) Комітету медичного та фармацевтичного права та біоетики; 13) Комітету з питань гендерної політики; 14) Комітету з питань кримінального права та процесу; 15) Комітету з питань цивільного права та процесу; 16) Комітету з питань електронного судочинства та кібербезпеки адвокатської діяльності; 17) Комітету з питань інтелектуальної власності; 18) Комітету з питань захисту бізнесу та інвесторів; 19) Комітету з питань

банкрутства; 20) Комітету з питань митного та податкового права; 21) Комітету з питань інформаційної політики та взаємодії із засобами масової інформації; 22) Комітету з питань безоплатної правничої допомоги; 23) Комітету з питань підвищення професійної кваліфікації; 24) Комітету з питань юридичної освіти та науки; 25) Комітету з питань аграрного, земельного та довкілевого права; 26) Комітету з питань взаємодії з громадянським суспільством; 27) Комітету з питань медіа та рекламного права; 28) Комітету з питань трудового права; 29) Комітету з питань господарського права та процесу; 30) Комітету з питань адміністративного права та процесу; 31) Комітету з питань виборчого права; 32) Комітету з питань правового регулювання органів місцевого самоврядування; 33) Молодіжного Комітету – UNBA NextGen; 34) Комітету з гуманітарних питань та творчих ініціатив. Крім того, про свою діяльність відзвітували також 2 Центри: Центр надання методичної допомоги та координації волонтерської руху адвокатів з правового захисту військовослужбовців; та Науково-методичний Центр досліджень адвокатури і права. Отже, загалом 36 органів [270]. До визначеного варто додати, що вже зараз зрозуміло, що кількість відповідних комітетів у 2024-му році буде збільшуватись. При цьому, кожен з означених напрямків робіт, якими опікуються перелічені органи, беззаперечно потребує вироблення якісних та чітких «критеріїв», що мають характеризувати ефективність діяльності органів «адвокатського самоврядування».

Спираючись на результати проведеного дослідження, виникають підстави дійти таких висновків щодо особливостей «критеріїв ефективності діяльності органів адвокатського самоврядування».

Виявлено, що сутність категорії «ефективність адвокатського самоврядування» складається з двох щільно взаємопов’язаних понять, у контексті яких можна оцінювати означене явище, а саме: ефективність законодавчого й підзаконного правового регулювання «адвокатського самоврядування»; та ефективність безпосередньої реалізації діяльності органів «адвокатського самоврядування». При цьому, обмежені можливості

«адвокатури» ініціювати законотворчі ініціативи призводять до певного ускладнення в виробленні узгодженої методології щодо обґрунтування «критеріїв ефективності адвокатського самоврядування».

Під «критеріями ефективності адвокатського самоврядування» пропонуємо розуміти: сукупність методологічно обґрунтованих конструкцій, які використовується як складові інструменту оцінки ефективності, мають динамічний характер й кількісне, або якісне вираження та використовуються з метою наукового пізнання і розвитку, а також для прийняття зважених управлінських рішень.

Спираючись на загальноприйняте положення про те, що «адвокатське самоврядування» є основним демократичним способом забезпечення якісної роботи «адвокатури», а також беручи до уваги особливості сучасних стратегічних документів щодо удосконалення та розвитку «адвокатського самоврядування» та інші обставини сьогодення, доцільно виділити такі групи «критеріїв ефективності» діяльності органів «адвокатського самоврядування»: 1) загальні – спрямовані на узагальнену оцінку стану «адвокатури» як самоврядної професійної спільноти, інституту правосуддя та атрибуту демократичності держави; 2) інституційні – призначені для оцінки реалізації завдань органів та організаційних форм «адвокатського самоврядування»; 3) галузеві – такі, що сприяють оцінюванню якості за різними напрямками адвокатської практики.

З метою вироблення цілісної системи «критеріїв» оцінки ефективності діяльності органів «адвокатського самоврядування» варто запропонувати НААУ та РАУ: 1) сформувати нову «Стратегію розвитку Національної асоціації адвокатів України» з урахуванням перспектив подальшого реформування системи правосуддя; 2) повернутися до практики складання та оприлюднення узагальнених річних звітів Національної асоціації адвокатів України; 3) сформувати пропозиції щодо законодавчих змін, які можуть забезпечити «адвокатурі» прозорий механізм прямого та безперешкодного висування власних законотворчих ініціатив.

5.3. Тенденції удосконалення адміністративно-правового регулювання організації і функціонування органів адвокатського самоврядування

В 2016-му році, досліджуючи шляхи вдосконалення адміністративного законодавства щодо забезпечення діяльності адвокатури в Україні, Є. Шкребець наголошує на тому, що: «сучасне адміністративно-правове забезпечення адвокатури розвивається в складних політичних, економічних та навіть культурних умовах» [502, с. 126]. Ми повністю погоджуємось із таким спостереженням та вважаємо, що воно не лише не втратило своєї актуальності, але й доповнилося новими викликами, наприклад, такими як повномасштабна тривала війна.

Втім, у своєму висновку науковець безперечно вказує не просто на реагування адвокатури на зміни і не на протистояння актуальним, чи потенційним загрозам. Ідеться не лише про якісне, ефективне, чи успішне функціонування інституту адвокатури та адвокатського самоврядування в певних історичних умовах, а про щось інше. Відтак, доцільним видається з'ясувати, що ж представляє з себе «удосконалення».

Вочевидь, «удосконалення» або «вдосконалення» є поняттям міждисциплінарним, яке характеризує універсальне для різних сфер діяльності явище. Разом із тим, слово «удосконалення» використовується й в національній базі нормативно-правових термінів. Так, наприклад, існують нормативно закріплені визначення таких термінів як: Фізичне вдосконалення; Тематичне удосконалення (2); Удосконалення нематеріальних активів (3); Рекомендації щодо вдосконалення діяльності закладу освіти (2); тощо [391].

Звісно саме́ «удосконалення» є лише певною частиною в поясненні змісту згаданих вище вузько спрямованих понять, проте, їх аналіз все ж дозволяє виявити певні типові риси цікавого нам явища. Так, «тематичне удосконалення» розглядається законодавством як: «підвищення кваліфікації…» [366]; або як

«набуття нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей…» [376]. «Рекомендації щодо вдосконалення діяльності закладу освіти» сприймаються нормотворцями як: «документ, який містить пропозиції щодо підвищення якості…» [365].

Отже, характерною ознакою «удосконалення» є впровадження певних змін, мета яких полягає у підвищенні якості. Зауважимо, що більшість словників дають майже таке саме пояснення поняття «удосконалення». Наприклад, Словник української мови (СУМ) стверджує, що «удосконалення» це: «зміна в чому-небудь у бік поліпшення» [440].

Втім, англомовна версія Вільної енциклопедії пропонує більш змістовне тлумачення. «Удосконалення» в ній ототожнюється із поліпшенням, яке представляє з себе процес переходу речі з одного стану в стан, який вважається кращим, зазвичай шляхом зміни або доповнення, що покращує. Енциклопедія сповіщає, що в 20-му столітті концепція вдосконалення розширилася. Підприємства розробили філософію постійного процесу вдосконалення, під час якого всі види діяльності компанії або організації постійно перевіряються, щоб усунути неефективність і отримати кращі способи виконання завдань [542].

Відтак, сучасне сприйняття явища «удосконалення» набуває вигляду певної концепції, важливої для урядів, приватного сектору і навіть пересічних людей. Водночас із тим, викладене остаточно виявляє різницю між поняттям «розвиток», який може бути наслідком змін, що відбуваються під впливом певної довільної комбінації зовнішніх обставин, й «удосконаленням», яке завжди є результатом цілеспрямованої активності. При цьому, зважаючи на те, що «досконалість» фактично недосяжна (адже вона статична, на відміну від рухливого світу), до того ж «найкраще – ворог гарного (або просто хорошого)», «удосконалення» має розцінюватись не як одинична дія, яка може бути завершена, а як постійний процес стимулювання позитивних кількісних або якісних змін. Таким чином, потреба в удосконаленні зберігається незалежно від складності, чи сприятливості існуючих умов і вже досягнутих результатів. Отже,

це один з постійних векторів діяльності, як державних, так і недержавних інститутів.

Разом із тим, аби наповнити поняття «удосконалення» певним практичним змістом, вочевидь, необхідно знайти відповіді на такі питання як: що саме необхідно «удосконалювати»?; та яким чином (тобто завдяки чому) таке «удосконалення» можна реалізувати на практиці?

Пошук відповіді на перше запитання пов'язаний із вивченням усієї сукупності процесів, процедур, відносин та взаємодії до яких дотична адвокатура. Тож, це доволі широке поле різноманітних конструктів. До того ж, всім означеним складовим притаманна варіативність, яка визначається наявними умовами та динамікою ситуації. Натомість, друге питання, щодо здійснення «удосконалення» має більш чіткі й стійкі межі. Адже вирішення останнього відбувається передусім у полі адміністративного (управлінського) права, відтак, здійснюється за рахунок «адміністративно-правового регулювання».

Підкреслимо, що категорія «адміністративно-правове регулювання» неодноразово досліджувалась вченими. При цьому, вже із самої її назви зрозуміло, що це збірне, тобто сконструйоване із окремих складових понять. Так, наприклад, слово «регулювання» має іншомовне походження. Про це сповіщає Етимологічний тлумачний словник української мови, який також свідчить, що дієслово «регулювати» є запозиченням з німецької мови від слова «regulferen», яке в свою чергу має зв'язок з пізньолатинським «regulo» (регулюю, влаштовую; навчаю) та з латинським «rëgula» – норма, правило [203, с. 45].

Отже, «регулювання» – це спосіб активного цілеспрямованого впливу, який реалізується шляхом встановлення певних правил та вимог. Зміст викладеного висновку дещо розширюють та уточнюють відомості Словника іншомовних слів О. Мельничука, який пояснює, що «регулювання» передбачає забезпечення певного упорядкування [254, с. 659]. Тобто «регулювання» має за мету не просто вирішення якоїсь поточної проблеми, але й спрямоване на вироблення певної структурованої системи, яка має забезпечити відповідні

типові рішення на майбутнє. Відтак, «регулювання» є універсальним способом впливу та організації.

В сучасній національній нормативно-правовій базі слово «регулювання» використовується в складі багатьох термінів законодавства. Кількість відповідних нормативно закріплених понять наразі досягає майже двох сотень. Серед них, наприклад, такі як: Регулювання ВПП; Регулювання фізичного захисту; Врегулювання (2); Цілі врегулювання; Орган з врегулювання (3); Параметр регулювання (3); Об'єкти регулювання тощо [392]. Цікаво, що багато з названих термінів визначені міжнародними правовими документами. Втім, слід зазначити, що серед усієї сукупності унормованих термінів відсутні тлумачення понять «адміністративно-правове регулювання» або хоча б «правове регулювання». Отже, обидві ці понятійні конструкції передусім є суто науковими.

Доволі докладний аналіз сучасних наукових підходів щодо тлумачення змісту та сутності категорії «правове регулювання» здійснила, наприклад, О. Гуцуляк. У 2023-му році, досліджуючи особливості поняття адміністративно-правового регулювання діяльності дільничних офіцерів поліції в контексті забезпечення безпеки територіальних громад, вчена наводить такі узагальнені відомості: «у сфері права під поняттям правового регулювання здебільшого розуміють: 1) результативний вплив права на конкретні суспільні відносини з метою їх впорядкування [130, с. 256], гарантування [491, с. 208] закріплення [253, с. 31] охорони та розвитку [469, с. 404]; 2) спосіб упорядкування суспільних відносин, який зводиться до нормативного встановлення стандартів, меж належної та можливої поведінки [226, с. 12]; 3) систему дій та операцій, які здійснюються органами державної влади у встановлених процесуальних формах за допомогою певних методів та з використанням при цьому юридичних засобів, спрямованих на встановлення і реалізацію певних моделей суспільного розвитку [133, с. 22]; 4) цілеспрямовану дію (вплив) на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів [469, с. 327], тощо» [132, с. 40].

Наведене свідчить про різноманітність підходів, які застосовуються науковцями до визначення сутності категорії «правове регулювання». Відсутність єдиного тлумачення при цьому пояснюється різними завданнями, які вчені вирішують у своїх дослідженнях. Але узагальнення, яке можна зробити користаючись представленими даними, вказує зокрема на таку характеристику «правового регулювання»: це впорядковуючий вплив права на суспільні відносини, який здійснюється шляхом закріплення нормативних вимог (приписів) та реалізується завдяки відповідним діям щодо застосування юридичних засобів уповноваженими на те суб'єктами.

Щодо викладеного варто підкреслити, що ідеться не про створення одних лише правових норм, але й обов'язково про вироблення належних правових механізмів та реальну роботу відповідних суб'єктів по забезпеченню їх застосування. Адже це дві частини одного цілого, без поєднання яких навіть найкращі правові норми не можуть бути реалізовані на практиці.

Отже, «правове регулювання» насправді аж ніяк не може бути обмежене виключно нормотворчою діяльністю. В такому разі явище «правового регулювання» варто розглядати як комплексну легітимну діяльність, спрямовану на формування умов для упорядкування певних взаємовідносин.

Що ж до сутності «адміністративно-правового регулювання», то сама ця правова конструкція недвозначно вказує на галузеву приналежність відповідних правових норм та задіяних в їх реалізації інститутів. Втім, навіть сприймаючи «адміністративне право» як галузь, що упорядковує взаємовідносини не лише з виконавчою владою, а й з іншими органами та інститутами влади, все одно виникає певний термінологічний дисонанс, адже адвокатура не є державним органом. При цьому, значна частина її «нормативно-правового регулювання» реалізується на підзаконному рівні самими органами адвокатського самоврядування. А, отже, називати таке «регулювання» суто адміністративно-правовим буде неповністю коректним.

Водночас із тим, є підстави вважати, що справжня проблема дещо більша за просту термінологічну невизначеність, чи понятійну недосконалість. На наш

погляд, сутність ускладнення в реалізації правового удосконалення організації і функціонування органів адвокатського самоврядування полягає передусім в недосконалості наявних правових механізмів та особливостях самої інституційної складової їх реалізації. Для пояснення висунутої тези, докладніше розберемо особливості адвокатського самоврядування та інституту адвокатури в цілому.

Як відомо, наразі адвокатура внесена до розділу VIII Конституції України (статті 124-131^{-2}), яким визначено засади правосуддя. Окрім адвокатури (стаття 131^{-2}) правосуддя забезпечується такими його невід'ємними інститутами як Суд та прокуратура (стаття 131^{-1}). При цьому, Суд представляє з себе окрему гілку влади та має складну систему судоустрою, а прокуратура є державним конституційним органом, що становить єдину систему. Одночасно із цим, всі перелічені інститути мають відповідні гарантії та захист від втручання у власну діяльність. Для цього всі вони також провадять самоврядування. При цьому, систему самоврядування в жодному з цих інститутів наразі навряд чи можна назвати досконалою.

Втім, і Суд, і прокуратура є інститутами державної влади. А, як відомо, «єдиним джерелом влади в Україні є народ» [211, ст. 5]. Тобто обидві означені структури за своєю суттю не є повністю самодостатніми, а лише уповноважені народом України (через належні правові механізми) на виконання відповідних владних функцій. Отже, недоліки побудови самоврядування в цьому випадку можна розцінювати як неякісне використанням делегованої народом влади і вся національна система адміністративного права, що є похідним від держави, спрямована на виявлення та виправлення таких недосконалостей. При цьому, загальні інтереси всіх перелічених учасників регулювання в своїй суті здебільшого (принаймні теоретично) співпадають.

Натомість адвокатура є недержавним інститутом з управлінням фактично побудованим по корпоративному принципу. Наприклад, Т. Вільчик щодо цього зауважує, що: «адвокатура здійснює свою діяльність під егідою двох систем управління: станового (корпоративного) управління і управління зовнішнього,

державного. Тому і незалежність адвокатури складається з двох елементів: незалежності організацій адвокатури та адвокатських утворень, у межах яких здійснюється адвокатська діяльність, і незалежності самого адвоката при здійсненні його діяльності. Незалежний адвокат може існувати тільки в незалежній адвокатурі, тому наявність у країні сильної і незалежної організації адвокатів є необхідною умовою гарантії незалежності кожного адвоката, адже організація адвокатів може відстоювати позицію адвокатури на державному рівні [102, с. 65].

Отже, адвокатське самоврядування для свого якісного існування має захищати адвоката та себе від надмірного впливу держави. Що одразу ж свідчить про наявність структурно обумовленої різниці в інтересах, тобто певного конфлікту. Адже переважна частина повноважень для адміністративно-правового регулювання адвокатського самоврядування насправді належить державі, а не адвокатурі.

В той же час, й сам адвокат виявляється в певній мірі залежним від органів самоврядування. При цьому, доступні йому механізми впливу на адвокатське самоврядування вочевидь є обмеженими та значно скромнішими, порівняно із кількістю й якістю аналогічних адміністративних механізмів, вироблених для впливу громадянина на державне управління. Крім того, певна частина адвокатів взагалі навряд чи може брати постійну участь у вирішені проблем організації адвокатського самоврядування. Адже адвокати передусім спрямовані на здійснення своєї основної професійної діяльності. Отже, виникає ситуація, в якій інтереси органів адвокатського самоврядування можуть певним чином розходитись із інтересами адвокатської спільноти або недостатньо активно нею скореговуватись.

Звісно організація адвокатського самоврядування не може та і не має копіювати всі адміністративно правові державні напрацювання щодо власного управління, яке в цьому сенсі можна вважати значно більш опрацьованим. Але із всього викладеного витікає питання: хто має бути справді зацікавленим і

дієвим ініціатором удосконалення адвокатського самоврядування? та які правові механізми для цього має такий суб'єкт?

Узагальнюючи усе викладене виникають підстави стверджувати що, по-перше, адміністративно-правове удосконалення організації і функціонування органів адвокатського самоврядування реалізується шляхом правового регулювання. Але зважаючи на природу адвокатського самоврядування, правова основа якого суттєво відрізняється від аналогічного самоврядування в державних інститутах, означене регулювання має більш складну (на сьогоднішній день ще недостатньо науково опрацьовану) структуру. А саме, відповідне правове регулювання має здійснюватися на перетині інтересів держави та самоврядного недержавного інституту (яким є адвокатура), до того ж з урахуванням потреб й інших суб'єктів, таких як пересічні адвокати, народ України та міжнародна спільнота. Гарантій того, що бачення і інтереси усіх цих учасників узгоджені та будуть між собою співпадати немає, як не має й рівних можливостей однаково активно впливати на адміністративно-правове регулювання. По-друге, в контексті викладеної проблематики «адміністративно-правове регулювання» варто розглядати не як суто нормотворчу діяльність, а як комплексне явище, яке передбачає здійснення законотворчості, нормотворчості та залучення уповноважених й зацікавлених суб'єктів з метою формування і забезпечення належних умов для упорядкування відповідних взаємовідносин. По-третє, удосконалення організації і функціонування органів адвокатського самоврядування є постійним процесом, якісне забезпечення якого вимагає паралельного вирішення двох задач: ідентифікації існуючих недосконалостей та визначення подальших векторів адміністративно-правового регулювання; а також модернізації вже існуючого правового механізму реалізації адміністративно-правового регулювання інституту адвокатського самоврядування.

Звернемо увагу на те, що проблематика шляхів розвитку та напрямків удосконалення адвокатури й адвокатського самоврядування неодноразово досліджувалась багатьма відомими вченими. Зокрема свій вклад у відповідні

напрацювання внесли: В. Авер'янов, Л. Алєксєєв, М. Барщевский, Ю. Битяк, А. Бірюкова, Т. Варфоломєєва, Д. Ватман, Т. Вільчик, Ю. Грошевой, Т. Демчина, О. Джафарова, В. Заборовський, Р. Ігонін, С. Калинюк, Т. Коваленко, Т. Коломоєць, В. Колпаков, М. Кравченко, П. Кучевський, В. Леоненко, М. Лотоцький, Н. Меєрович, О. Міхайленко, М. Міхєєнко, А. Олійник, Ю. Оніщик, О. Острогляд, О. Радишевська, І. Садовська, В. Святоцька, М. Северин, І. Семенюк, Л. Тацій, С. Шатрава, О. Яновська та багато інших науковців.

Корисними при проведенні дослідження також стали такі науково-інформаційні матеріали як: *наукова стаття* – «Шляхи вдосконалення адміністративного законодавства щодо забезпечення діяльності адвокатури в Україні» (Є. Шкребець; 2016 рік) [502]; *монографія* – «Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система» (С. Іваницький; 2017 рік) [178]; *тези доповіді* – «Реформування інституту адвокатури України: загрози і виклики» (В. Гвоздій; 2018 рік) [114]; *звіт* – «Адвокатура України: уроки перших років самоврядності» (ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив», ГО «Адвокат майбутнього»; 2018 рік) [468]; *дисертаційне дослідження* – «Адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури України» (О. Коваль, 2023 рік) [196].

Попри щільну увагу науковців та практиків, а також самої адвокатської спільноти до проблематики удосконалення адміністративно-правового регулювання організації і функціонування органів адвокатського самоврядування, більшість здійснених досліджень стосується визначення перспективних шляхів та напрямків розвитку самоврядування адвокатури. Тобто, стосуються лише однієї частини, а не всієї окресленої нами проблеми.

Натомість вивчення особливостей документів стратегічного планування в сфері удосконалення адвокатури та правосуддя свідчать про неменшу актуальність другої частини проблеми, а саме: необхідності доопрацювання існуючого правового механізму реалізації адміністративно-правового

регулювання адвокатського самоврядування (що обумовлено інституційними особливостями самої адвокатури).

Запропоноване твердження можна проілюструвати фактами. Наприклад, «Стратегія розвитку Національної асоціації адвокатів України до 2020 року» вказує на такі 4-ри стратегічні цілі: «1. Зробити НААУ сильною, згуртованою та авторитетною організацією в Україні та світі. 2. Забезпечити активну участь її членів у конституційному процесі та втіленні конституційних змін у чинне законодавство. 3. Удосконалити процедури професійної підготовки та розвитку адвокатів. 4. Покращити ефективність системи комунікацій з усіма суб'єктами та учасниками правової реформи в Україні» [463].

Натомість «Стратегія НААУ на 2021-2025 роки» вже має на дві стратегічні цілі більше. Зокрема до означених цілей віднесено такі: «5.1. Розвивати НААУ як авторитетну, незалежну, самоврядну та монолітну організацію в Україні; 5.2. Забезпечити активну участь її членів у конституційному процесі та втіленні конституційних змін у чинне законодавство; 5.3. Удосконалити процедури професійної підготовки та розвитку адвокатів; 5.4. Удосконалити дисциплінарні та кваліфікаційні процедури; 5.5. Покращити ефективність системи комунікацій з усіма суб'єктами та учасниками правової реформи в Україні; 5.6. Забезпечити ефективний розвиток міжнародної співпраці НААУ з метою обміну досвідом кращими практиками адвокатського самоврядування та з питань діяльності інституту адвокатури в цілому» [369].

Із викладеного можна зробити висновок, що стратегічні цілі НААУ наразі формулюються більш чітко та змістовно. Але дві з них стосуються основних функцій адвокатського самоврядування (професійної підготовки та дисциплінарних і кваліфікаційних процедур), тобто фактично є постійними і незмінними. А більшість інших пов'язана із статусом самого НААУ або питаннями, на яке адвокатська спільнота насправді має доволі опосередкований вплив (наприклад, таких як втілення конституційних змін у чинне законодавство). Тож, продемонстрована стабільність стратегічних цілей, певним чином свідчити про обмеження потенціалу до розвитку і удосконалення. На

підтвердження цього твердження також вказує і відсутність розділу «основні проблеми», типового для складання подібних стратегічних документів, але невключеного до обох названих вище Стратегій.

Маємо наголосити на нашій підтримці прагнення щодо зміцнення НААУ, але водночас змушені визнати й негативну сторону такого підходу. Адже адвокатська діяльність є професійною та здійснюється з метою отримання прибутку. Отже, в такому випадку цілком виправданим було б використовувати й ринкові підходи. А саме, сприяти конкуренції в сфері професійної підготовки та розвитку адвокатів, а можливо й формувати більш гнучку та конкурентну стратегію щодо сплати внесків. Втім, в умовах зміцнення НААУ такі дії навряд чи будуть розцінюватись як необхідні, адже Національна асоціація адвокатів України фактична є монополістом (доречи, така практика провадиться далеко не у всіх демократичних країнах). Проте, монополія НААУ, сама по собі не є чимось негативним. Насправді обмеження готовності до змін та потенціалу до удосконалень в деякій мірі викликає відсутність альтернативного взірця, а відтак і стимулу для адекватного порівняння. Са́ме цей фактор передусім перешкоджає ефективній реалізації інтересів усіх зацікавлених сторін і са́ме він робить актуальною обрану нами тематику дослідження.

Продовжуючи дослідження і перед тим як переходити безпосередньо до розгляду окремих напрямків удосконалення, доцільно окреслити зміст ще одного поняття, а саме: категорії «тенденція». Поняття «тенденція» на теперішній час використано в національному законодавстві лише один раз постановою Правління Національного банку України від 28.12.2020 року № 169 [363]. У складі таких термінів як «позитивні та негативні тенденції в діяльності об’єктів безвиїзного нагляду» поняття «тенденція» розглядається як певна динаміка поліпшення або погіршення фінансового стану. Отже, нормотворці схильні розцінювати «тенденцію» як певний помітний, зафіксований й достатньо стійкий вектор змін. Втім, подальше розкриття сутності цього поняття безперечно є передусім суто науковим.

Енциклопедії з цього приводу сповіщають про походження слова «тенденція» від латинського «tendere» – спрямовувати або прагнути [100] і тлумачать його зміст як: «1) шлях, напрям розвитку ідеї, задуму; … 3) напрям розвитку будь-якого процесу, що має наукове та логічне пояснення» [57].

Отже, в межах цього дослідження будемо розуміти під поняттям «тенденція» не просто потенційно можливий і бажаний шлях розвитку, а вже проявлений напрям удосконалення, який має логічне пояснення і відповідне обґрунтування.

Джерелами інформації про «тенденції» удосконалення адвокатського самоврядування слугують наукові напрацювання, експертні звіти та оцінки, а також інші офіційні інформаційні матеріали. Прикладом незалежного експертного джерела є матеріали підготовлені Громадською організацією «Лабораторія законодавчих ініціатив» в форматі «Shadow Report», тобто так званий «тіньовий звіт». Відповідні відомості були напрацьовані в рамках реалізації програми USAID «РАДА: відповідальність, підзвітність, демократичне парламентське представництво» за підтримки Фонду «Східна Європа», в співпраці з ГО «Адвокат майбутнього». Замовником виступив Комітет Верховної Ради України з питань правової політики і правосуддя, метою якого було забезпечення підтримки здійснення власної контрольної функції. Звіт має назву «Адвокатура України: уроки перших років самоврядності» та налічує 88 сторінок. Зокрема в підготовлених інформаційних матеріалах ідеться про: стратегічні документи державної політики, конституційні зміни, ідентифікацію проблемних аспектів, формування органів адвокатського самоврядування й регулятивну діяльність національного та регіонального рівнів тощо [468].

Названий Звіт було підготовлено на доволі високому професійному рівні. Але зважаючи на те, що виданий він був у 2018-му році, його матеріали на сьогоднішній день значно втрачають актуальність. Проте, сам факт подібного видання демонструє не лише наявність незалежного громадського експертного середовища, але й активність зацікавлених сторін, у даному випадку

законодавчої гілки влади. Тож, розробка подібних експертних звітів (з більш актуальною інформацією) в майбутньому вкрай вірогідна та бажана.

Водночас із тим, доволі докладно проблематика удосконалення адвокатського самоврядування розглядалась і науковим товариством. Узагальнений аналіз відповідних напрацювань у 2023-му році здійснив О. Коваль в своєму дисертаційному дослідженні «Адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури України». Зокрема ним розглянуто рекомендації таких дослідників як: Є. Шкребець, Т. Вільчик, Н. Бакаянова, В. Заборовський, С. Іваницький, В. Гвоздій, В. Святоцька та інших. Із всього викладеного переліку лише роботи двох останніх вчених були здійснені в 2020-му році або пізніше. Отже, зважаючи на динамічність, яка притаманна розвитку і удосконаленню (про що ми наголошували раніше), саме роботи цих авторів потребують вивчення в першу чергу.

Так, у 2020-му році В. Гвоздієм висунуто рекомендації щодо адміністративно-правового поліпшення функціонування органів адвокатського самоврядування, які стосуються напрямків: удосконалення законодавства в сфері адміністративного судочинства та правозастосовної практики судів; унормування балансу між інтересами органів адвокатського самоврядування та адвокатської спільноти на регіональному і національному рівнях; поліпшення взаємодії з державними органами та зарубіжною спільнотою адвокатів; структурних змін кваліфікаційно-дисциплінарних, ревізійних комісій адвокатури; оптимізації строку повноважень посадових осіб органів адвокатського самоврядування тощо [113, с. 196-208].

В свою чергу в 2021-му році В. Святоцька акцентує увагу на таких перспективних напрямках удосконалення адвокатури як: підвищення гарантій захисту адвоката від тиску під час кримінального провадження і проведення оперативно-розшукових заходів, а також удосконалення процедури й посилення відповідальності співробітників правоохоронних органів за порушення професійних прав і гарантій адвокатської діяльності; удосконалення процесуальних гарантій; забезпечення професійного імунітету, сприяння

діджиталізації адвокатури; страхування професійної відповідальності; розвиток стандартів, які мають сприяти поміркованості в гонорарній практиці адвоката тощо [433, с. 445].

Порівнюючи наведені пропозиції між собою та із змістом інших інформаційних й нормативних матеріалів можна помітити, що перспективні напрямки удосконалення поділяються на дві великі групи: такі, що містять вже традиційні тенденції, які потребують постійної уваги (наприклад, посилення гарантій захисту адвоката, або удосконалення кваліфікаційно-дисциплінарних процедур); та такі, що враховують нові тенденції, які відповідають актуальним вимогам часу (наприклад: сприяння запровадженню діджиталізації, в тому числі й в адвокатському самоврядуванні; або ще незгадувана нами раніше необхідність врегулювати професійну реалізацію та правовий статус адвокатів, які знаходяться на окупованих територіях, чи повернулись з них).

Втім, О. Коваль, на роботу якого ми і посилались при проведенні наведеного вище розгляду, пропонує іншу класифікацію. А саме, науковець радить «диференціювати напрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України на такі: інституційний, компетентнісний, змістовний, матеріальний. (При цьому): *Інституційний напрям* полягає у формуванні оптимальної моделі організації і діяльності адвокатури. Реалізація цього напряму передбачає такі піднапрями: дотримання принципу незалежності адвокатури; законодавча конкретизація компетенції органів публічної влади та їх посадових осіб у відносинах з адвокатурою; законодавча регламентація особливостей взаємодії між державою та адвокатурою; законодавчо встановити за органами адвокатського самоврядування такі функції: участь у законотворчому процесі; управління системою безоплатної правничої допомоги; акредитація освітніх програм закладів вищої освіти, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти за спеціальністю 081 Право; *Компетентнісний напрям* охоплює необхідність нормативної регламентації правового статусу адвокатури. Реалізація цього напряму передбачає такі піднапрями: удосконалення правового регулювання

професійних прав та обов'язків адвокатів; удосконалення гарантій здійснення адвокатської діяльності; удосконалення правового регулювання органів адвокатського самоврядування; удосконалення правового регулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів; *Змістовний напрям* охоплює потребу розробки норм щодо підвищення ефективності діяльності адвокатури для забезпечення якісних стандартів надання професійної правничої допомоги. Реалізація цього напряму передбачає такі піднапрями: формування ефективної системи органів адвокатського самоврядування; удосконалення порядку та умов залучення адвокатів до надання безоплатної правничої допомоги; удосконалення інституту стажування; удосконалення врегулювання спорів між адвокатами та клієнтами; *Матеріальний напрям* характеризується забезпеченням нормативних засад фінансового, соціального та пенсійного забезпечення організації і діяльності адвокатури. Реалізація цього напряму передбачає такі піднапрями: удосконалення фінансового забезпечення органів адвокатського самоврядування; законодавча регламентація соціального забезпечення адвокатів; удосконалення пенсійного забезпечення адвокатів» [196, с. 174-175].

Наведена класифікація та сформовані пропозиції безперечно заслуговують на увагу. Проте, із їх змісту стає очевидним, що деякі із запропонованих напрямів безпосередньо перетинаються з інтересами та компетенцією інших зацікавлених суб'єктів (як державних, так і приватних), наприклад, управління системою безоплатної правничої допомоги або акредитація освітніх програм закладів вищої освіти тощо. Отже, ми знову повертаємось до другої частини проблеми удосконалення адміністративно-правового регулювання організації органів адвокатського самоврядування та адвокатури, яка стосується механізму віднаходження балансу інтересів та способу ініціювання нормативно-правових змін.

В контексті викладеного, ми ще раз звертаємо увагу на існування добре відпрацьованих підзаконних та законодавчих способів і механізмів нормативно-правового регулювання, які цілком успішно здійснюються, як на рівнях окремого соціального інституту, так і держави в цілому. Втім, ще нерозглянутим нами

залишається механізм, який може бути реалізований на міжнародному рівні. Перевага останнього, на нашу думку, може полягати не стільки в швидкості реалізації змін, скільки в авторитетному сприянні виробленню обґрунтованого балансу інтересів та моніторингу наявності критичних недосконалостей в організації діяльності національної адвокатури і адвокатського самоврядування.

Відомими прикладами міжнародних актів, що впливають на регулювання проблем адвокатури є такі документи як: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1966 році; Європейська Конвенція про захист прав і основних свобод людини, запроваджена Радою Європи в 1950 році; Хартія основних прав Європейського Союзу, 2000 року; Директива Ради Європи 77/249/ЄЕС Про сприяння ефективному здійсненню адвокатами свободи надання послуг, 1977 року; Директива 98/5/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи Про сприяння практиці професії юриста, 1998 року; Основні принципи стосовно ролі юристів, прийняті восьмим Конгресом ООН в 1990 році; Рекомендації № R(2000)21 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам Щодо свободи здійснення професії адвоката, 2000 року; Хартія основних принципів європейської юридичної професії та кодекс поведінки для європейських адвокатів, запропоновані Радою адвокатських асоціацій та юридичних товариств Європи в 2013-му році тощо.

Наведений перелік далекий від вичерпності, проте, він переконливо доводить активну діяльність різноманітних міжнародник структур з розбудови правового поля в сфері прав людини, юристів та адвокатів. Отже, залишається питання: на скільки системним та дієвим може бути такий вплив, а також якими реальними механізмами втілення та підтримки він забезпечений?

З приводу викладеного варто зазначити, що У 2020 році Європейський комітет з правового співробітництва (CDCJ) Ради Європи прийняв техніко-економічне обґрунтування нового європейського правового інструменту який буде спрямовано на посилення захисту професії юриста та адвоката.

Нагадаємо, що Рада Європи – це міжнародна організація, яка діє в європейському просторі з 1949-го року. Членство в ній відкрите для всіх європейських держав, які визнають принцип верховенства права і гарантують дотримання основних прав людини, а також свобод для своїх громадян. Головний орган цієї організації – Комітет міністрів Ради Європи. Іншим статутним консультативним органом Ради Європи є Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ), яка включає в себе представників парламентів усіх держав-членів. Наразі ПАРЄ – це один з найстаріших органів міжпарламентської співпраці в Європі.

Україна стала 37-ю державою-членом Ради Європи і разом із набуттям членства зобов'язалась провести низку реформ національного законодавства з урахуванням норм та стандартів РЄ, а остання, в свою чергу, підтвердила готовність надавати докладну експертну допомогу.

Отже, викладене підтверджує не лише існування, але й дієвість правового міжнародного впливу на формування норм національного законодавства. В той же час, в повідомленнях Європейського комітету з правового співробітництва (CDCJ), про який ми зазначали вище, ідеться про вироблення не просто рекомендацій, а саме нового зобов'язуючого правового інструменту. Для забезпечення відповідних розробок у 2022-му році Комітет міністрів створив Комітет експертів із захисту прав адвокатів (CJ-AV), який мав працювати під керівництвом CDCJ.

Склад CJ-AV було сформовано з 15 представників держав-членів, учасників і спостерігачів, у тому числі міжнародних організацій, які просувають і захищають права та інтереси адвокатів. Від України до складу комітету увійшов Віце-президент Національної асоціації адвокатів України, Керуючий партнер Міжнародної юридичної фірми «GOLAW» В. Гвоздій.

В роботі CJ-AV заплановано проведення дев'яти засідань у період з 2022-го по 2024-й рік. А результатом роботи має стати Конвенція про захист професії, яка має бути прийнята Комітетом міністрів РЄ. Оскільки причиною вироблення нового зобов'язуючого правового інструменту виступив факт

збільшення кількості нападів на адвокатів та їх переслідувань за професійну діяльність, то новий інструмент, вочевидь, має передбачати практичні заходи із моніторингу та аналізу стану адвокатури в окремих державах, а також вироблення рекомендацій обов'язкових до виконання.

Означені обставини дозволяють говорити про перспективи формування справді дієвого міжнародного правового механізму правового впливу і розглядати відповідні події як ознаку виділення тенденції з відповідного удосконалення. Наразі ще рано оцінювати результати означених робіт, проте, започаткований механізм у майбутньому цілком вірогідно буде придатний для використання у якості основи й для забезпечення відслідковування стану національних адвокатур та впливу на якість адвокатського самоврядування. Отже, новий міжнародний правовий інструмент є перспективним засобом підтримання належного функціонування інституту адвокатури.

Проведене вивчення сучасних тенденцій удосконалення адміністративно-правового регулювання організації і функціонування органів адвокатського самоврядування дозволяє дійти таких висновків.

Доведено, що удосконалення організації і функціонування органів адвокатського самоврядування є постійно триваючим процесом, який здійснюється в правовому полі шляхом адміністративно правового регулювання. Уточнено сутність адміністративно-правового регулювання як явища, яке реалізується в комплексній легітимній діяльність, спрямованій на формування та забезпечення умов для упорядкування певних взаємовідносин і яке складається з визначення перспективних векторів удосконалення й модернізації самого правового механізму регулювання.

Виявлено наявність особливостей адвокатури та адвокатського самоврядування, в яких закладено потенційні інституційні вразливості. Встановлено, що адміністративно правове регулювання організації і функціонування органів адвокатського самоврядування здійснюється на перетині інтересів держави та самоврядного недержавного інституту (яким є адвокатура), в також потребує урахування потреб й інших зацікавлених сторін

(таких як: пересічні адвокати, народ України та міжнародна спільнота), при цьому, кожен із перелічених суб'єктів може мати різні інтереси та вплив на процес регулювання, що значно ускладнює його здійснення.

Запропоновано розглядати тенденції удосконалення як напрями запровадження цілеспрямованих поліпшень, ознаки яких вже проявилися в практиці та мають логічне пояснення і належне обґрунтування. Напрямки удосконалення адміністративно-правового регулювання організації і функціонування органів адвокатського самоврядування рекомендовано поділити на дві великі групи: такі, що відповідають стійким традиційним тенденціям удосконалення (які витікають із основних завдань адвокатури й адвокатського самоврядування); та ситуативні тенденції (які викликані вимогами часу або додатковими ризиками).

Доведено, існування дієвих механізмів адміністративно-правового регулювання організації і функціонування органів адвокатського самоврядування на рівні держави, окремого соціального інституту та міжнародному рівні. Зважаючи на складність адміністративно-правового регулювання організації і функціонування органів адвокатського самоврядування, обґрунтовано доцільність та потенційну можливість вироблення додаткового міжнародного правового механізму відслідковування стану національних адвокатур та впливу на якість адвокатського самоврядування як перспективного засобу підтримання належного функціонування інституту адвокатури.

Висновки до розділу 5

Дослідження напрямків удосконалення організації та функціонування адвокатського самоврядування дозволило отримати наступні висновки.

1. Піддано науковому аналізу з позиції адміністративно-правової науки діяльність органів адвокатського самоврядування у Франції, Німеччині, Італії та Польщі. Аналіз практики функціонування європейських адвокатур, сприяв встановленню, що самоврядні професійні об'єднання адвокатів у країнах Європейського Союзу відіграють вирішальну роль у: забезпеченні захисту членів від неправомірного втручання; просуванні їхніх професійних інтересів; розробці професійних стандартів діяльності та етичних норм поведінки. Водночас, на вказані органи покладається відповідальність за контроль відповідності дій адвокатів фундаментальним принципам професійної етики та стандартам, а також за вжиття належних заходів у разі їх порушення.

2. Наголошено, що сумлінність виконання завдань адвокатури та дотримання її основних принципів в рамках адвокатського самоврядування обумовлює високий рівень незалежності українських правників. Але водночас існують проблеми, викликані процесом переходу від пост-радянського досвіду до сучасних моделей функціонування відомства, що може виражатися в надмірній централізації діяльності органів адвокатського самоврядування, інколи, навіть фактичного позбавлення звичайних адвокатів можливості впливати на процес прийняття рішень.

3. Констатовано, що інститут адвокатура в країнах Європи налічує різні концепції та методи реалізації поставлених перед нею завдань. Але всі вони перевірені часом та практикою на протязі десятків, а подекуди і навіть сотень років, впродовж яких формувалася правова система країн Європи. В свою чергу Україна є молодою країною, яка тільки робить свої перші кроки в напрямку досягнення подібних результатів, які демонструють країни Європи, а також інші розвинені країни світу. Тому запозичення їх досвіду може значно прискорити її рух до поставленої мети.

4. Виявлено, що сутність категорії «ефективність адвокатського самоврядування» складається з двох щільно взаємопов’язаних понять, у контексті яких можна оцінювати означене явище, а саме: ефективність законодавчого й підзаконного правового регулювання «адвокатського

самоврядування»; та ефективність безпосередньої реалізації діяльності органів «адвокатського самоврядування». При цьому, обмежені можливості «адвокатури» ініціювати законотворчі ініціативи призводять до певного ускладнення в виробленні узгодженої методології щодо обґрунтування «критеріїв ефективності адвокатського самоврядування».

5. Під «критеріями ефективності адвокатського самоврядування» пропонуємо розуміти: сукупність методологічно обґрунтованих конструкцій, які використовується як складові інструменту оцінки ефективності, мають динамічний характер й кількісне, або якісне вираження та використовуються з метою наукового пізнання і розвитку, а також для прийняття зважених управлінських рішень.

6. Спираючись на загальноприйняте положення про те, що «адвокатське самоврядування» є основним демократичним способом забезпечення якісної роботи «адвокатури», а також беручи до уваги особливості сучасних стратегічних документів щодо удосконалення та розвитку «адвокатського самоврядування» та інші обставини сьогодення, доцільно виділити такі групи «критеріїв ефективності» діяльності органів «адвокатського самоврядування»: 1) загальні – спрямовані на узагальнену оцінку стану «адвокатури» як самоврядної професійної спільноти, інституту правосуддя та атрибуту демократичності держави; 2) інституційні – призначені для оцінки реалізації завдань органів та організаційних форм «адвокатського самоврядування»; 3) галузеві – такі, що сприяють оцінюванню якості за різними напрямками адвокатської практики.

7. З метою вироблення цілісної системи «критеріїв» оцінки ефективності діяльності органів «адвокатського самоврядування» варто запропонувати НААУ та РАУ: 1) сформувати нову «Стратегію розвитку Національної асоціації адвокатів України» з урахуванням перспектив подальшого реформування системи правосуддя; 2) повернутися до практики складання та оприлюднення узагальнених річних звітів Національної асоціації адвокатів України; 3) сформувати пропозиції щодо законодавчих змін, які можуть забезпечити

«адвокатурі» прозорий механізм прямого та безперешкодного висування власних законотворчих ініціатив.

8. Доведено, що удосконалення організації і функціонування органів адвокатського самоврядування є постійно триваючим процесом, який здійснюється в правовому полі шляхом адміністративно правового регулювання. Уточнено сутність адміністративно-правового регулювання як явища, яке реалізується в комплексній легітимній діяльність, спрямованій на формування та забезпечення умов для упорядкування певних взаємовідносин і яке складається з визначення перспективних векторів удосконалення й модернізації самого правового механізму регулювання.

9. Виявлено наявність особливостей адвокатури та адвокатського самоврядування, в яких закладено потенційні інституційні вразливості. Встановлено, що адміністративно правове регулювання організації і функціонування органів адвокатського самоврядування здійснюється на перетині інтересів держави та самоврядного недержавного інституту (яким є адвокатура), в також потребує урахування потреб й інших зацікавлених сторін (таких як: пересічні адвокати, народ України та міжнародна спільнота), при цьому, кожен із перелічених суб'єктів може мати різні інтереси та вплив на процес регулювання, що значно ускладнює його здійснення.

10. Запропоновано розглядати тенденції удосконалення як напрями запровадження цілеспрямованих поліпшень, ознаки яких вже проявилися в практиці та мають логічне пояснення і належне обґрунтування. Напрямки удосконалення адміністративно-правового регулювання організації і функціонування органів адвокатського самоврядування рекомендовано поділити на дві великі групи: такі, що відповідають стійким традиційним тенденціям удосконалення (які витікають із основних завдань адвокатури й адвокатського самоврядування); та ситуативні тенденції (які викликані вимогами часу або додатковими ризиками).

11. Доведено, існування дієвих механізмів адміністративно-правового регулювання організації і функціонування органів адвокатського

самоврядування на рівні держави, окремого соціального інституту та міжнародному рівні. Зважаючи на складність адміністративно-правового регулювання організації і функціонування органів адвокатського самоврядування, обґрунтовано доцільність та потенційну можливість вироблення додаткового міжнародного правового механізму відслідковування стану національних адвокатур та впливу на якість адвокатського самоврядування як перспективного засобу підтримання належного функціонування інституту адвокатури.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлена концепція адвокатського самоврядування через призму інституту делегування повноважень шляхом опрацювання існуючих наукових поглядів, чинного адміністративного законодавства та реалій сьогодення, а також сформульовано науково-обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо удосконалення внутрішньо організаційних публічно-правових відносин та адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в цілому, запропонованих особисто здобувачем. Найбільш важливими є такі наукові висновки, пропозиції та рекомендації.

1. З урахуванням проведеного аналізу прецедентної практики Європейського суду з прав людини зроблено висновок щодо публічно-правової природи самоврядного управління в адвокатурі, обумовленої такими особливостями порядку створення та діяльності органів адвокатського самоврядування в Україні: а) органи адвокатського самоврядування створюються не за приватним волевиявленням, а за волею законодавця на підставі Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»; б) діяльність органів адвокатського самоврядування передбачає самостійне вирішення питань організації та діяльності адвокатури, але в порядку й межах, встановлених Законом; в) їх діяльність, обумовлена необхідністю забезпечення незалежності адвокатури, контролю професійної діяльності задля належного виконання покладених на інститут адвокатури завдань, забезпечення доступу до правосуддя, спрямована на реалізацію публічного інтересу шляхом забезпечення надання висококваліфікованої професійної правничої допомоги в Україні, а отже – практичної реалізації засад верховенства права та досягнення цілей справедливого правосуддя; г) органи адвокатського самоврядування здійснюють ряд адміністративних, нормотворчих, кваліфікаційних та дисциплінарних повноважень, які слід віднести до публічно-правових, зокрема: 1) забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України; 2) прийняття та затвердження у

межах своєї компетенції корпоративних актів, які встановлюють професійні стандарти (в тому числі етичні), внутрішньо-організаційні правила діяльності, які є обов'язковими до виконання всіма адвокатами; 3) здійснення кваліфікаційного та дисциплінарного контролю; 4) участь у формуванні Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів у порядку, визначеному законом.

2. Визначено, що метою адвокатського самоврядування є створення таких оптимальних умов належної організації та діяльності адвокатського корпусу, за яких інститут адвокатури здатен в повній мірі реалізувати свої роль і призначення правозахисного інституту, функціонувати у найбільш раціональний спосіб для ефективної реалізації покладених на нього завдань, спрямованих на утвердження засвідчених Україною спільних цінностей, на яких побудований Європейський Союз, таких як: повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та дотримання людських прав.

Сформовано авторську інтерпретацію системи принципів діяльності адвокатського самоврядування, яку запропоновано розглядати у сукупності таких взаємозалежних системоутворюючих елементів: 1) загальноправові принципи: а) верховенство права – в інтегральній сукупності його стрижневих складників, таких як законність, юридична визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя, дотримання прав людини, рівність перед законом; б) принципи демократії – принцип представництва (делегування повноважень); принцип більшості; принцип незалежного контролю; виборність; транспарентність, що проявляється у гласності, публічності, відкритості та прозорості діяльності органів адвокатського самоврядування, а також їх підзвітності в якості обмежувальної характеристики, що виступає засобом стримування; 2) спеціальні принципи адвокатського самоврядування: принцип незалежності, невід'ємними проявами якого виступають в тому числі аполітичність та заборона втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката; принцип пріоритету суспільних інтересів;

принцип обов’язкової участі у самоврядуванні всіх адвокатів та принцип обов’язковості виконання рішень органів адвокатського самоврядування.

3. Визначено, що правові засади функціонування органів адвокатського самоврядування, характеризуючись поєднанням нормативно-правової та корпоративної основ, остання з яких відображає такий системно-організаційний прояв самоврядного управління як «саморегулювання», представлені: а) нормативно-правовими актами, які умовно визначені як засади зовнішнього спрямування, що формуються поза межами адвокатського самоврядування (Конституція України, міжнародні правові акти, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»); б) корпоративними актами органів адвокатського самоврядування (що формують засади внутрішнього спрямування), які, як інструменти саморегулювання, визначаються такими особливостями: а) видаються в межах компетенції органів адвокатського самоврядування; б) не повинні суперечити нормативно-правовим актам; в) об’єктивовані в рішеннях органів адвокатського самоврядування; г) є обов’язковими до виконання всіма адвокатами; ґ) забезпечуються заходами дисциплінарного впливу; д) мають значний ступінь деталізації.

4. Обґрунтовано, що в площині самоврядування адвокатури «делегування повноважень» слід розглядати у двох диференційованих ракурсах: а) як делегування державою владних повноважень організаціям (органам) адвокатського самоврядування щодо управління професійною діяльністю, обумовлене необхідністю здійснення контролю над відповідною професійною практикою з метою забезпечення публічного інтересу шляхом захисту прав невизначеного кола осіб; б) як прояв представницької демократії, що ґрунтується на делегуванні адвокатами повноважень обраним представникам в органи адвокатського самоврядування, які виражають їх інтереси та ухвалюють рішення задля забезпечення виконання завдань адвокатського самоврядування.

5. Доведено, що у системному ракурсі площини адвокатського самоврядування публічно-правовий характер правового статусу органів адвокатського самоврядування обумовлений єдиною метою функціонування

системи суб'єктів адвокатського самоврядування, що виражається у спрямованості їх діяльності на забезпечення публічного інтересу шляхом сприяння наданню належної кваліфікованої правничої допомоги у поєднанні з контролем за здійсненням незалежної професійної діяльності адвоката й дотриманням норм професійної етики задля належного виконання покладених на інститут адвокатури завдань, а відтак – забезпечується реалізація інтересів невизначеного кола осіб.

Визначено, що правове становище органів адвокатського самоврядування у системному полі публічно-правових зв'язків є різнорідним за змістовим навантаженням функціонально-компетенційних (мета, завдання та повноваження), організаційно-структурних (порядок утворення (формування), порядок обрання на посади, вимоги та обмеження до кандидатів на посади, організація діяльності, ієрархічна підпорядкованість), вимоги та обмеження до кандидатів на посади) елементів, а також відповідальності, як динамічного елементу, який характеризується обмежувально-забезпечуючим характером по відношенню до повноважень, що обумовлює необхідність диференціації їх публічно-правового статусу на: а) публічно-правовий статус представницьких органів адвокатського самоврядування – з'їзду адвокатів України та конференції адвокатів регіону; б) публічно-правовий статус виконавчих органів – Ради адвокатів України та ради адвокатів регіону; в) публічно-владний правовий статус кваліфікаційно-дисциплінарних органів – Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; г) публічно-правовий статус контрольно-ревізійних органів – Вищої ревізійної комісії адвокатури та ревізійної комісії адвокатів регіону.

6. Виокремлено перспективні напрямки удосконалення порядку створення органів адвокатського самоврядування: 1) стандартизувати диференціювання квот представництва делегатів, як регулятивного засобу нормування та забезпечення рівного представлення та належного врахування інтересів усіх представників адвокатського корпусу у відповідному складі органів адвокатського самоврядування на підставі розмежування регіонів за категоріями

залежно від кількості адвокатів на відповідному регіональному рівні за даними Єдиного реєстру адвокатів України та закріпити затвердження таких стандартизованих квот з'їздом адвокатів України як вищим органом адвокатського самоврядування; 2) з метою зменшення рівня централізації повноважень, а також забезпечення прав адвокатів на самостійне вирішення питань регіонального значення через обрані ними органи адвокатського самоврядування закріпити повноваження щодо затвердження порядку висування та обрання делегатів конференції адвокатів регіону, регламенту конференції адвокатів регіону за радою адвокатів регіону, а положень та регламентів ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону – за конференцією адвокатів регіонів; 3) закріпити повноваження щодо вибору форми голосування (таємної чи відкритої) за конференцією адвокатів регіону, з'їздом адвокатів України; 4) з метою забезпечення належного та завчасного повідомлення про день, час і місце початку роботи проведення конференції адвокатів регіону, з'їзду адвокатів та питань, що виносяться на їх обговорення доповнити норми Закону вимогами оприлюднення визначеної інформації щодо початку роботи конференції та з'їзду адвокатів України, а також відповідних матеріалів щодо їх роботи на офіційному веб-сайті Національної асоціації України та веб-сайті відповідної ради адвокатів регіону (за наявності такого).

7. Доведено, що система суб'єктів адвокатського самоврядування, які функціонують на засадах взаємовпливу і взаємозалежності у загальносистемних процесах адвокатського самоврядування, поєднуючись стійкими системоутворювальними зв'язками та підпорядковуючись єдиній меті, складається з двох підсистем: 1) суб'єктів, які реалізують завдання адвокатського самоврядування (підсистема органів адвокатського самоврядування, що складається з компонентів нижчого порядку – загальнодержавних (з'їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури) та регіональних (конференції адвокатів регіону, ради адвокатів

регіону, кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури, ревізійні комісії адвокатів регіону) органів адвокатського самоврядування); 2) суб'єктів, які забезпечують та сприяють реалізації завдань адвокатського самоврядування (підсистема Національної асоціації адвокатів України, органів та суб'єктів, що функціонують при ній (Секретаріат, комітети, Науково-консультативна рада, Опікунська рада, Науково-методичний Центр досліджень адвокатури і права, Вища школа адвокатури, Експертна рада з питань акредитації та сертифікації щодо підвищення кваліфікації адвокатів), інтегрально поєднаних в організаційній та функціональній площинах в межах Національної асоціації адвокатів України як форми професійного об'єднання адвокатів.

8. Визначено, що поняття «організаційна форма адвокатського самоврядування» знаходиться у площині варіацій органів адвокатського самоврядування, тобто має окреслювати вид суб'єкта, відображати сутнісні зовнішньо-організаційні та інституційні параметри, формалізовані в певній моделі функціонування типологічно подібних суб'єктів. Відповідно до чинної редакції ст. 46 Закону організаційні форми адвокатського самоврядування дублюються в рамках загальнодержавного та регіонального рівнів органів адвокатського самоврядування, що спотворює семантичне значення поняття та хибно відображає типологічний розподіл.

Враховуючи наведене, а також зважаючи на суперечливий характер положень ст. 46 Закону щодо визначення переліку організаційних форм адвокатського самоврядування, а також непослідовність застосування понять «організаційна форма адвокатського самоврядування» та «орган адвокатського самоврядування» запропоновано ст. 46 викласти у такій редакції:

«Стаття 46. Організаційні форми адвокатського самоврядування:

Адвокатське самоврядування здійснюється через загальнодержавні (з'їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури) та регіональні (конференція адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), рада адвокатів регіону (Автономної Республіки

Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), ревізійна комісія адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя)) організаційні форми адвокатського самоврядування».

9. Визначено, що компетенція органів адвокатського самоврядування в Україні являє собою цілісну, багаторівневу систему правових, організаційних та функціональних можливостей, що надаються законом цим органам для реалізації завдань, покладених на адвокатуру як інститут громадянського суспільства. Компетенція органів адвокатського самоврядування в Україні охоплює нормативно-організаційні, представницькі, контролюючі, освітньо-кваліфікаційні, комунікативні та стратегічно-розвивальні аспекти, які відображають здатність органів адвокатського самоврядування впливати на формування правової політики у сфері адвокатської діяльності. На відміну від загального розуміння компетенції як сукупності прав і обов'язків, компетенція органів адвокатського самоврядування розкривається не лише через законодавчо визначене коло повноважень, а й через здатність самостійно визначати напрями свого функціонування в межах саморегулювання правничої спільноти.

Виділено, що повноваження органів адвокатського самоврядування в Україні є конкретизованим прояв компетенції, що визначає інструменти реалізації завдань адвокатського самоврядування, забезпечуючи ефективне функціонування органів у сфері гарантування незалежності адвокатів, дотримання професійної етики, організації кваліфікаційного відбору, розв'язання дисциплінарних спорів та забезпечення фінансової прозорості.

10. Сформовано, що адміністративні форми діяльності адвокатського самоврядування в Україні – це зовнішні організаційно-правові прояви адміністративно-управлінської діяльності органів адвокатського самоврядування, що реалізуються у межах їхніх повноважень та спрямовані на забезпечення належного функціонування адвокатури як інституту правової держави. Визначено, що адміністративні методи діяльності адвокатського

самоврядування в Україні – це сукупність організаційно-правових способів та прийомів владно-управлінського впливу, які використовуються органами адвокатського самоврядування в межах їхніх повноважень з метою регулювання професійної діяльності адвокатів, забезпечення дотримання етичних стандартів, захисту прав та законних інтересів адвокатів та суб'єктів надання адвокатських послуг, а також сприяння ефективному функціонуванню інституту адвокатури в Україні.

11. Визначено, що адміністративні процедури в діяльності адвокатського самоврядування є самостійним елементом правового механізму, та полягають у впорядкованому, нормативно закріпленому процесі прийняття рішень та вчинення дій органами адвокатського самоврядування, спрямованих на врегулювання індивідуальних правових ситуацій у межах адвокатської діяльності. Основною особливістю адміністративних процедур в діяльності адвокатського самоврядування виділено подвійний характер, що виражений через поєднання елементів публічного адміністрування для забезпечення правопорядку та законності, з елементами професійного самоврядування, що гарантують автономію адвокатури.

12. Виділено особливості обов'язковості рішень органів адвокатського самоврядування, як принципу функціонування: 1) корпоративна обов'язковість; 2) адміністративно-владна природа; 3) територіальна юрисдикція; 4) функціональна автономність у межах правопорядку; 5) забезпечення професійної єдності та стандартизованості адвокатури як інституту правового захисту; 6) процедурна оскаржуваність при збереженні обов'язковості; 7) правотворчо-дисциплінарна функція.

13. Розкрито сутність державного контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні як системної та нормативно-врегульованої діяльності уповноважених суб'єктів публічної влади, що спрямована на забезпечення законності, прозорості та ефективності функціонування органів адвокатського самоврядування, та здійснюється у формі моніторингу, аналізу, перевірки, аудиту та оцінки до відповідності рішень та дій

цих органів правовим стандартам, дотримання принципів незалежності адвокатури та захисту прав адвокатів, а також з метою запобігання зловживанням повноваженнями органами адвокатського самоврядування. До суб'єктів державного контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні належать Парламент України, органи виконавчої влади, в більшій мірі Міністерство юстиції України, Національне агентство з питань запобігання корупції, Державна служба фінансового моніторингу України, та правоохоронні органи (Служба безпеки України, органи поліції тощо).

14. Розкрито особливості контролю громадських інституцій за діяльністю органів адвокатського самоврядування: 1) подвійна природа контрольних механізмів (контроль реалізується через правові засоби впливу (звернення, скарги, судове оскарження рішень адвокатського самоврядування) та соціальні інструменти (гласність, формування громадської думки, суспільний тиск на органи самоврядування в разі відхилення від етичних та професійних стандартів); 2) обмеження втручання в професійну автономію адвокатури (громадський контроль здійснюється з дотриманням меж самостійності та незалежності адвокатури, не втручаючись у її процесуальну діяльність, однак допускає вплив на управлінські, організаційні, фінансові та етичні аспекти функціонування органів адвокатського самоврядування); 3) конституційна та правозахисна основа (контроль громадських інституцій ґрунтується на конституційних правах громадян на участь в управлінні державними справами, свободу слова та доступ до інформації, а також на цілях захисту прав і свобод осіб, які отримують правничу допомогу); 4) прозорість та підзвітність як ключові цінності (одним із головних завдань контролю є забезпечення відкритості процедур прийняття рішень у системі адвокатського самоврядування, підзвітність його органів перед юридичною спільнотою та суспільством загалом); 5) комплексна суб'єктність контролю; 6) профілактична функція (контроль може мати попереджувальний характер, спрямований на запобігання зловживанням, конфлікту інтересів або неефективному управлінню); 7)

рекомендаційний характер рішень громадських інституцій (висновки та оцінки, що формуються в результаті громадського контролю, як правило, мають дорадчу (неконвенційну) силу, проте можуть мати високий соціальний резонанс і слугувати поштовхом до реформування органів адвокатського самоврядування чи перегляду конкретних рішень); 8) інтегративна роль (контроль громадських інституцій забезпечує інтеграцію адвокатського самоврядування в загальну систему публічного нагляду, формуючи механізм збалансованого впливу між професійною автономією й демократичною відповідальністю перед суспільством).

15. Виявлено, що судовий контроль за діяльністю адвокатського самоврядування реалізується у спосіб здійснення судочинства (розгляд та вирішення адміністративних справ, пов’язаних з оскарженням дій та рішень органів адвокатського самоврядування у сфері кваліфікаційних, дисциплінарних та інших подібних публічно-правових відносинах), забезпечення виконання відповідачами та третіми особами (органами адвокатського самоврядування) судових рішень, а також недопущення порушення незалежності інституту адвокатури та втручання в діяльність її самоврядних органів.

16. Визначено підстави оскарження рішень органів адвокатського самоврядування: 1) порушення процедурних норм встановленого порядку прийняття рішень; 2) вихід за межі повноважень органів адвокатського самоврядування; 3) оцінка суб’єктивних чинників без належного обґрунтування (у випадку оцінки особи, яка складає кваліфікаційний іспит, без конкретного обґрунтування з упередженим чи необґрунтованим рішенням); 4) порушення принципів рівності, неупередженості, об’єктивності; 5) неповнота розгляду обставин справи; 6) порушення права на доступ до професії адвоката або на її реалізацію; 7) невідповідність рішення загальновизнаним стандартам справедливого правосуддя.

17. Доведено, що самоврядні професійні об'єднання адвокатів у країнах Європейського Союзу відіграють вирішальну роль у: 1) забезпеченні захисту членів від неправомірного втручання; 2) просуванні їхніх професійних інтересів;

3) розробці професійних стандартів діяльності та етичних норм поведінки. Водночас, на вказані органи покладається відповідальність за контроль відповідності дій адвокатів фундаментальним принципам професійної етики та стандартам, а також за вжиття належних заходів у разі їх порушення. Системи правового регулювання організації та діяльності органів адвокатського самоврядування у Франції, Німеччині, Італії та Польщі характеризуються високим ступенем деталізації, що свідчить про їхню фундаментальність та організаційну ефективність.

18. Запропоновано «критеріями ефективності адвокатського самоврядування» вважати сукупність методологічно обґрунтованих конструкцій, які використовується як складові інструменту оцінки ефективності, мають динамічний характер й кількісне, або якісне вираження та використовуються з метою наукового пізнання і розвитку, а також для прийняття зважених управлінських рішень в сфері діяльності адвокатури та адвокатського самоврядування. Виділено такі методологічно узагальнені групи «критеріїв ефективності» діяльності органів «адвокатського самоврядування»: 1) загальні – спрямовані на узагальнену оцінку стану «адвокатури» як самоврядної професійної спільноти; інституту правосуддя; та атрибуту демократичності держави; 2) інституційні – призначені для оцінки реалізації завдань органів та організаційних форм «адвокатського самоврядування»; 3) галузеві – такі, що сприяють оцінюванню якості за різними напрямками адвокатської практики. Задля вироблення цілісної системи «критеріїв» оцінки ефективності діяльності органів «адвокатського самоврядування» рекомендовано НААУ та РАУ: 1) виробити нову «Стратегію розвитку Національної асоціації адвокатів України» з урахуванням перспектив подальшого реформування системи правосуддя; 2) повернутися до практики складання та оприлюднення узагальнених річних звітів Національної асоціації адвокатів України; 3) сформувати пропозиції щодо законодавчих змін, які можуть забезпечити «адвокатурі» прозорий механізм прямого та безперешкодного висування власних законотворчих ініціатив.

19. Виявлено наявність низки потенційних вразливостей самоврядування національного інституту адвокатури, які стосуються, наприклад: забезпечення доступу до професії та професійного розвитку адвокатів; реалізації дисциплінарної відповідальності адвокатів; запобігання корупційним ризикам; інституційної стійкості до сучасних загроз воєнного характеру; тощо. Доведено, що дієвим засобом підтримання належного функціонування інституту адвокатури є адміністративно-правове регулювання, яке варто розглядати як явище, метою якого є формування умов для упорядкування відповідних взаємовідносин. З'ясовано, що таке упорядкування може відбуватись на рівні держави, окремого соціального інституту, або міжнародному рівні. Обґрунтовано доцільність вироблення додаткового міжнародного правового механізму моніторингу стану національних адвокатур та впливу на якість адвокатського самоврядування як перспективної тенденції удосконалення адміністративно-правового регулювання організації і функціонування органів адвокатського самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В.Б. Виконавча влада і адміністративне право. Київ.: Видавничий Дім "Ін-Юре", 2002. 668 с.

2. Авер'янов В.Б. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики. Київ: Факт, 2003. 384 с.

3. Авторгов А. Адміністративно-правовий статус державного виконавця: дис. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. К., 2008. 211 с.

4. Адвокатура, громадські організації та система БПД співпрацюватимуть. Безоплатна правнича допомога. 2018. URL: https://legalaid.gov.ua/novyny/advokatura-gromadski-organizatsiyi-ta-systema-bpd-spivpratsyuvatymut/.

5. Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє : матер. X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 6 листопада 2020 р.) / редкол.: Н.М. Бакаянова (голова) та ін. Одеса, 2020. 720 с.

6. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, Т. Коломоєць, В. Курило, С. Стеценко та ін.; за ред. В. Галунька та О. Правоторової. Видання четверте. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 592 с.

7. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Видання друге. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 584 с.

8. Адміністративне право України: підручник /за ред. Ю. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 544 с.

9. Айзенбарт М. Сутність понять "компетентність" і "компетенція" в сучасній науковій парадигмі. *Молодь і ринок*. 2017. № 3. С. 88-92.

10. Аксюков С. Структура адміністративно-правового статусу уповноваженого центрального органу виконавчої влади з доходів та зборів. *Митна справа*. 2013. № 5(1). С. 68–72.

11. Англо-український словник. Близько 65 000 слів / уклад М.Л. Подвезько, М.І. Балла. Едмонтон: Канадський інститут українських студій, Альбертський університет, 1988. 663 с.

12. Андрощук А. Професія юриста в країнах Європейського Союзу. *Юридичний журнал.* 2011. № 2. С. 118–130.

13. Андрусенко О. М. До питання про зовнішні функції сучасної держави. *Наукові записки НаУКМА, тематичний вип. «Юридичні науки».* 2006. С. 43-46

14. Андрушко Н. Адвокатура Франції на сучасному етапі свого розвитку. URL: https://naub.oa.edu.ua/2012/advokatura-frantsiji-na-suchasnomu-etapi-svoho-rozvytku/.

15. Аніна О. Іноземці та особи без громадянства в адміністративно-деліктному процесі України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2012. 211 с.

16. Антошкіна В.К. Індивідуальні правові акти як об'єкт тлумачення. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2020. Том 31 (70) № 1. С. 7–14.

17. Аракелян М.Р. Інститут адвокатури у правозахисній діяльності сучасної української держави. *Актуальні проблеми держави і права.* 2011. Вип. 60. С. 21-27.

18. Баженова Б. Правова регламентація діяльності соліситорів у Англії. *Право України.* 2005. № 4. С. 128–132.

19. Бакаянова Н. Генезис та сучасний вимір адвокатського самоврядування в Україні. *Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку:* матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17 грудня 2020 року). Харків: Право, 2020. С. 23–27.

20. Бакаянова Н. Збори адвокатів як організаційна форма адвокатського самоврядування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2015. Вип. 34(3). С. 102–105.

21. Бакаянова Н. Права адвокатів як членів єдиної професійної організації. *Jurnalul jurid- icnaţional teorie i practică.* 2015. № 6. С. 53–56.

22. Бакаянова Н. Реалізація принципу виборності в адвокатському самоврядуванні. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє:* матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 19 травня 2017 року). У 2-х т. Т. 2. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 136–138.

23. Бакаянова Н.М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України: дис. … д-ра юрид. наук ; 12.00.10. Одеса, 2017. 395 с.

24. Бакумов О. Юридична відповідальність як елемент правового статусу держави: теоретико-правові аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса: Гельветика, 2019. Вип. 83. С. 3–13.

25. Балинська О., Ященко В. Синергетика як методологічна парадигма юридичних досліджень. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2017. Вип. 4. С. 3–12.

26. Балон І., Тарасенко С., Гончаренко О., Данилевич В. Нотатки про легітимність монополії НААУ та дисциплінарну відповідальність адвоката за несплату щорічного внеску. *Щотижнева інформаційно-правова газет «Правовий тиждень».* URL: http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=123092.

27. Балон І., Радченко В., Павлюк А. Щодо обов'язкового членства в Національній асоціації адвокатів України. *Щотижнева інформаційно-правова газета «Правовий тиждень».* URL: http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=123070.

28. Бандурка С. Адвокатура в країнах Європейського Союзу та можливості використання її досвіду в Україні. *Проблеми становлення правової демократичної держави*. 2024. DOI https://doi.org/10.32850/sulj.2024.1.1.

29. Бевзенко В. Публічно-правові відносини: сутність та ознаки. *Право і Безпека.* 2009. № 1. С. 6–12.

30. Бевзенко В., Коліушко І., Радишевська О., Гриценко І., Стецюк П. Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка). Київ: Дакор, 2016. 464 с.

31. Бедний О. Відносини з делегування повноважень щодо публічного адміністрування як складник предмета адміністративного права. *Актуальні проблеми держави і права.* 2021. Вип. 90. С. 26–31.

32. Безпалова О., Горбач Д. Поняття та структура адміністративно-правового статусу Національної гвардії України. *Форум права.* 2017. № 5. С. 31–38.

33. Бек У. Органи адвокатського самоврядування в системі органів публічного управління: поняття та функції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2021. Вип. 68. С. 118–123.

34. Білоглазова Н., Галунько В., Короєд С. Адміністративно-правовий статус центральних банків країн-учасниць Європейського Союзу: монографія. Херсон: Грінь Д.С., 2015. 176 с.

35. Білько К. Ф. Форми і методи адміністративно-правового регулювання організації та діяльності нотаріату. *Правова держава.* 2015 Вип. 26. С. 542-549.

36. Боднар Г. Місцеві вибори як форма представницької демократії. *Актуальні проблеми вітчизняної економіки, підприємництва та управління на сучасному етапі (частина 2):* матеріали доп. V Ювіл. наук.-практ. конф. студ. та молодих вчен. з міжнар. участю (Тернопіль, 12 листопада 2020 р.). Тернопіль: ЗУНУ. 2020. С. 31–34.

37. Бойко І. В. Адміністративна процедура: поняття, ознаки й види. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 33. С. 113-124.

38. Бойко М. М. Інституційна спроможність органів адвокатського самоврядування України. *Національне та міжнародне право: історія, сучасність, перспективи розвитку*. Збірник матеріалів І–ї Міжнародної науково-практичної конференції до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 09-10 червня 2022 року). Вінниця, 2022. 279 с.

39. Бойко М.М. Правові засади нормотворчої діяльності органів адвокатського самоврядування. Альманах Права. Правові засади нормотворчої діяльності: національний і зарубіжний досвід: До 75-річчя Інституту держави і

права імені В. М. Корецького НАН України, 1949-2024. Випуск 15. Київ. Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2024. С. 495-496.

40. Бондаренко В. А. Парламентський контроль у системі державного контролю. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. Вип. 1. С. 159-171.

41. Бортнікова А. Систематизація наукових поглядів щодо сутності поняття публічно-правових відносин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія: Юриспруденція. 2015. № 14. Т. 1. С. 97–99.

42. Бочуляк Н. Адвокатське самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів: автореф. дис. ... к. ю. н. : 12.00.12; Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. 2020. 23 с.

43. Бочуляк Н. Моделі розвитку адвокатури як соціально-правового інституту: світова практика. *Виконавча влада в Україні та інших державах: історія та сучасність (аспекти права):* матеріали Восьмої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції. Наук. інтернет-конференції. Вип. 8. Терлюк І.Я. (укладач). ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2018. С. 72–76.

44. Бочуляк Н.І. Адвокатське самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів : дис. … к.ю.н. : 12.00.12. Хмельницький, 2020. 214 с.

45. Бреус С., Блажко О. Відбулась прес-конференція учасників установчого з'їзду адвокатів України. *Юридичний журнал.* 2012. № 11. С. 24–25.

46. Бригінець О. Адміністративно-правовий статус державної податкової служби України: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Ірпінь, 2011. 22 с.

47. Бурило Ю. Видання нормативних актів як форма державного управління в інформаційній сфері. *Правова інформатика*. 2007. № 2. С. 28-34.

48. Бусел В. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.). К., 2005.1728 с.

49. Валко П. Адвокат як суб'єкт надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України: питання юридичної

відповідальності. *Наукові записки. Серія : Право*. Вип. 6. Спецвипуск, 2019. С. 108–112.

50. Валко П. Європейський досвід регламентації права особи на безоплатну вторинну правову допомогу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2019. № 4 (48). С. 81–86.

51. Валко П. Поняття та сутність безоплатної правової допомоги в Україні, її система та види. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 2. Т. 2. С. 117–12.

52. Валко П. Система суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги, роль та місце адвокатури серед них. *Наукові записки. Серія: Право*. 2019. Вип. 7. Спецвипуск. С. 89–99.

53. Василенко М. Поняття та особливості правового статусу органів адвокатського самоврядування. *Вісник кримінологічної асоціації України.* 2023. № 3(30). С. 170–176.

54. Василенко В.М. Адміністративно-правове забезпечення громадського контролю за діяльністю Національної поліції : дис. … док. юрид. наук: 12.00.07. Харків. 2021. 439 с.

55. Ващенко К., Корнієнко О., Андрущенко Т., Бульбенюк С., Денисюк С. Політологія для вчителя: навч. посіб. для студ. пед. ВНЗ; ред.: К. Ващенко, В. Корнієнко. Київ: Вид-во ім. М.П. Драгоманова, 2011. 406 с.

56. Велика українська енциклопедія (Електронна версія ВУЕ), «Ефективність». URL: https://vue.gov.ua/Ефективність

57. Велика українська енциклопедія (Електронна версія ВУЕ), «Тенденція». URL: https://vue.gov.ua/Тенденція

58. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2007. 992 с.

59. Великий тлумачний словник сучасної мови. URL: https://slovnyk.me/dict/vts/%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0

60. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

61. Верховний Суд підтвердив право ВКДКА порушувати дисциплінарні справи. ВКДКА, 2020. https://vkdka.org/verhovnij-sud-pidtverdiv-pravo-vkdka-porushuvati-distsiplinarni-spravi/

62. Веснін С. Адміністративно-правове регулювання порядку створення та діяльності органів адвокатського самоврядування: дис…доктора філос.; Університет митної справи та фінансів. Дніпро, 2025. 224 с.

63. Вилков С. В. Адміністративні форми та методи діяльності адвокатського самоврядування в Україні. *Право.ua.* 2022. № 2. С. 250-253. DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2022.2.35.

64. Вилков С. В. Адміністративно-правова природа компетенції органів адвокатського самоврядування. *Наше право.* 2022. № 4. С. 258-262. DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2022.4.44.

65. Вилков С. В. Громадський контроль як фактор забезпечення прозорості та підзвітності адвокатського самоврядування. *Наше право.* 2021. № 3. С. 248-253. DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2021.3.38.

66. Вилков С. В. Державний контроль за функціонуванням органів адвокатського самоврядування: питання сьогодення. *Право.ua.* 2022. № 3. С. 252-257. DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2022.3.36

67. Вилков С. В. Деякі аспекти оскарження рішень адвокатського самоврядування: порядок, підстави та наслідки. *Європейські перспективи.* 2024. № 2. С. 384-391. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2024.2.57

68. Вилков С. В. До питання правової природи органів адвокатського самоврядування. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2024. № 2 (32). С. 817-832. *DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2024.2.62*.

69. Вилков С. В. Доктринальні та системні аспекти імплементації зарубіжного досвіду організації та функціонування незалежних самоврядних органів адвокатури в національну правову систему. *Право.ua.* 2024. № 3. С. 376-381. DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2024.3.54.

70. Вилков С. В. Дослідження критеріїв ефективності діяльності органів адвокатського самоврядування: питання сьогодення. *Право.ua.* 2023. № 4. Ч. 2. С. 294-301. DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2023.4-2.46.

71. Вилков С. В. Зарубіжний досвід організації та функціонування незалежних самоврядних органів адвокатури (на прикладі: Франції, Італії, Німеччини, Польщі). *Наше право.* 2024. № 3. С. 379-386. DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2024.3.51

72. Вилков С. В. Контроль за діяльність органів адвокатського самоврядування в Україні: адміністративно-правова характеристика. *Європейські перспективи.* 2021. № 3. С. 225-229. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2021.3.33.

73. Вилков С. В. Концептуальні засади ефективності діяльності органів адвокатського самоврядування. *Наше право.* 2021. № 4. С. 239-245. DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2021.4.37.

74. Вилков С. В. Обов’язковість рішення органів адвокатського самоврядування як принцип діяльності інституту адвокатури. *Європейські перспективи.* 2024. № 4. С. 314-319. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2024.4.43.

75. Вилков С. В. Правова природа адміністративних процедур в діяльності адвокатського самоврядування. *Наше право.* 2023. № 3. С. 272-277. DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2023.3.42.

76. Вилков С. В. Принципи діяльності адвокатського самоврядування: теоретико-правовий аспект. *Право.ua.* 2021. № 4. С. 240-248. DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2021.4.36.

77. Вилков С. В. Роль та значення адвокатського самоврядування через призму забезпечення механізму практичної реалізації верховенства права. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2024. № 3 (33). С. 608-618. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.56.

78. Вилков С. В. Система суб’єктів адвокатського самоврядування: нормативний та теоретико-правовий аспекти. *Європейські перспективи.* 2022. № 4. С. 293-300. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2022.4.42

79. Вилков С. В. Юридична природа та механізм судового контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування. *Європейські перспективи.* 2023. № 3. С. 287-294. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2023.3.40

80. Вилков С.В. Адвокати в силу закону не можуть бути суб'єктами декларування. *Закон і Бізнес.* 2023. URL: https://zib.com.ua/ua/157900-advokati_v_silu_zakonu_ne_mozhut_buti_subektami_deklaruvanny.html.

81. Вилков С.В. Адвокатура в реалізації права на безоплатну правову допомогу. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матер. VII міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 17 березня 2023 року). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 55-57.

82. Вилков С.В. Делеговані повноваження органів адвокатського самоврядування: доктринальні та практичні аспекти. *Актуальні питання юридичної науки та практики :* тези доп. учасників І Наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 23 квіт. 2020 р.). Київ: НДІ ППСН, 2020. С. 179-183. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200423/article/view/vylkov.

83. Вилков С.В. Державний контроль: аспект функціонування органів адвокатського самоврядування. *Концепція соціальної безпеки в Україні* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 6 лист. 2020 р.). Харків: НДІ ППСН, 2020. С. 10-12. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201106/article/view/vylkov.

84. Вилков С.В. Деякі аспекти реалізації адміністративних інструментів в діяльності адвокатського самоврядування України. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників IX Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 7 черв. 2024 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2024.С. 91-93. URL: https: //library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20240607/article/view/vylkov.

85. Вилков С.В. До питання делегованих повноважень органів адвокатського самоврядування. *Європейські перспективи.* 2022. № 3. С. 256-264. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2022.3.40.

86. Вилков С.В. Дослідження концептуальних засад ефективності діяльності органів адвокатського самоврядування. *Актуальні питання функціонування системи кримінальної юстиції України*: тези доп. учасників Наук.-практ. онлайн-сем. (Харків, 16 трав. 2020 р.). Харків: НДІ ППСН, 2020. С. 62-66. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200516/article/view/vylkov.

87. Вилков С.В. Дослідження правової природи самоврядного управління в адвокатурі. *Гуманітарні аспекти цифрового суспільства* : тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 8 груд. 2022 р.). Харків: НДІ ППСН, 2022. С. 149-153. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20221208/article/view/vylkov.

88. Вилков С.В. Дослідження практики ЄСПЛ щодо правомірності законодавчих положень стосовно обов'язкового членства адвокатів у Національній асоціації адвокатів України як органу адвокатського самоврядування. *Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи* : тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф. (Анн-Арбор - Харків, 12-13 груд. 2023 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2023. С. 407-411. https://doi.org/10.71404/PPSS.2023.1.113.

89. Вилков С.В. Дослідження юридичних аспектів адміністративних процедур в системі адвокатського самоврядування. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників VII Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 09 черв. 2023 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2023. С. 172-174. https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20230609/article/view/vylkov.

90. Вилков С.В. Ефективність функціонування адвокатського самоврядування в контексті європейського вибору України. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку* : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2024 р.).

Харків: НДІ ППСН, 2024. С. 66-70. DOI: https://doi.org/10.32782/PPSS.2024.2.18. URL: https://doi.org/10.71404/PPSS.2024.2.18

91. Вилков С.В. Окремі аспекти публічно-правового статусу органів адвокатського самоврядування. *Людина, суспільство, держава: актуальні питання правового регулювання взаємодії*: тези доп. учасників. наук.-практ. конф. (Київ, 10 груд. 2020 р.). Київ: НДІ СБППФБ, 2020. С. 95-99. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201210a/article/view/vylkov.

92. Вилков С.В. Роль громадських інституцій у контролі за діяльністю адвокатського самоврядування. *Актуальні проблеми криміналістичного та експертного забезпечення діяльності правоохоронних органів та суду в Україні* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 28 трав. 2021 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 129-131. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20210528/article/view/vylkov

93. Вилков С.В. Роль та значення адвокатського самоврядування. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 24 лист. 2023 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2023. С. 205-207. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20231124/article/view/vylkov.

94. Вилков С.В. Фінансовий контроль над адвокатами: втручання у діяльність незалежного інституту чи банальне зведення рахунків? URL: https://unba.org.ua/publications/7088-finansovij-kontrol-nad-advokatami-vtruchannya-u-diyal-nist-nezalezhnogo-institutu-chi-banal-ne-zvedennya-rahunkiv.html

95. Вирішення виборчих спорів: підручник / Барабаш Ю., Губська О., Еллена К., Кобрин В., Ковриженко Д., Коцюруба О., Мохончук Б., Романюк П., Цуркан М.,Чорненький В.; за заг. ред. Барабаша Ю. Київ: «АК-ГРУП», 2023. 416 с.

96. Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи/ Страсбург, 26 вересня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_590#Text

97. Висновок щодо проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших пов'язаних законодавчих актів України. Підготовлений у рамках проекту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» на основі аналізу експертів Ради Європи Ритіса Йокубаускаса і Вахе Ґриґоряна. URL: https://rm.coe.int/opinion-on-the-bar-ukr/16808f0e7c

98. Висоцький В. Потрібно не тільки об'єднати адвокатуру, але й забезпечити єдність професії адвоката. *Юридична газета.* 2012. № 52. С. 16–19.

99. Вишнева А. Адміністративно-правовий статус органів суддівського врядування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. НДІПП. Київ, 2021. 218 с.

100. Вільна енциклопедія (Вікіпедія), «Тенденція». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Тенденція

101. Вільчик Т. Б. Системи органів адвокатського самоврядування в країнах європейського союзу: Італія, Німеччина, Франція. *Право та інноваційне суспільство. 2015.* № 2 (5). С. 38-45.

102. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2016. 490 с.

103. Вільчик Т.Б. Регулювання адвокатської професії: світові тенденції. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє* : матер. X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 6 листопада 2020 р.) / редкол.: Н.М. Бакаянова (голова) та ін. Одеса, 2020. С. 607-611.

104. Вітвіцький С. С. Інститут громадянського контролю в Україні: поняття, сутність, тенденції розвитку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 40-47.

105. Всеукраїнська благодійна організація «Благодійний фонд допомоги адвокатам». Офіційний веб-сайт Національної асоціації адвокатів України. URL: https://unba.org.ua/foundation

106. Габані І. Основні елементи адвокатського самоврядування, як один із видів регулювання адвокатури в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 4. С. 529–532.

107. Габані І.І. Адміністративно-правовий статус Національної адвокатури України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2022. Серія ПРАВО.* Випуск 72: частина 2. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/10/11-1.pdf.

108. Галабурда Н. А. Особливості контролю як одного зі способів забезпечення законності адвокатській діяльності в Україні. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2017. Вип. 4. С. 43-50.

109. Галіцина Н. В. Адміністративна процедура як інститут адміністративного процесу. *Форум права.* 2010. № 4. С. 163-177.

110. Галіцина Н. Основні положення теорії делегування повноважень у сфері соціальної політики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія ПРАВО. 2015. Вип. 35. Ч. ІІ. Т. 2. С. 80–85.

111. Галунько В.В., Курило В.І., Короєд С.О. та ін. Адміністративне право України. Т.1. Загальне адміністративне право: навчальний посібник. Херсон: Грінь Д.С., 2015. 272 с.

112. Гвоздій В. А. Ґенеза розвитку органів адвокатського самоврядування в західній Європі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 3. С. 14–17. URL: http://www.pap.in.ua/3_2019/3.pdf.

113. Гвоздій В. Адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07; Тернопіл. нац. екон. ун-т. Тернопіль, 2020. 217 с.

114. Гвоздій В.А. Реформування інституту адвокатури України: загрози і виклики. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*: матеріали VIII

Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 листопада 2018 р.). Одеса, 2018. С. 27-31.

115. Гефнер К., Бєлов Д. Інститут адвокатури як ключовий елемент розбудови правової держави: сучасні виклики та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. Том 4 № 85. 2024. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.26

116. Гладкий В. Значення та значимість правового статусу в юридичній науці та практиці. *Теорія та практика сучасної юриспруденції:* матеріали XX Всеукраїнської наукової конференції (Харків, 30 травня 2019 року). Харків: Вид-во Нац. ун-ту ім. Ярослава Мудрого. 2019. Т. 1. С. 30–33.

117. Гловацький І. Ю. Адвокатура зарубіжних країн (Англія. Німеччина. Франція). Київ: Атіка, 2007. 588 с.

118. Головань М.С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2011. №8(18). С. 224-234.

119. Головатий С. Верховенство права (правовладдя): як його тлумачить Венеційська Комісія. *Право України.* 2011. № 10. С. 154–184.

120. Головатий С. Декомунізувати право. URL: https://zbruc.eu/node/73468

121. Голодняк М.В. Ґенеза розвитку інституту адвокатури на українських територіях в середньовіччі та за часи імперій. *Економіка. Фінанси. Право.* 2023. № 2. С. 10-16. DOI: https://doi.org/10.37634/efp.2023.2.2

122. Гончаренко Г. А. Громадський контроль за сектором безпеки: адміністративно-правові засади, суб'єкти та проблеми реалізації. Актуальні проблеми політики. № 65. 2020. DOI: https://doi.org/10.32837/app.v0i65.321

123. Гончаренко С. Професійні права адвоката й адвокатське самоврядування. *Адвокат*. 2007. № 10. С. 8–15.

124. Гречанюк Н. Статус суб’єктів адміністративно-правового регулювання становлення ринку землі в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія: Юриспруденція. 2014. № 9–1. С. 62–64.

125. Грибок І.О. Оскарження рішень органів виконавчої влади в адміністративному порядку : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2006. 19 с.

126. Гриценко І. С., Погорецький М. А. Судова влада в Україні: до визначення поняття. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 23-27

127. Губерська Н. Л. Адміністративні процедури у сфері вищої освіти : автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2016. 471 с.

128. Губрієнко Н. Саморегулювання адвокатської діяльності. *Юридична Газета online*. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/samoregulyuvannya-advokatskoyi-diyalnosti.html

129. Гусарєв С. Теоретичні аспекти забезпечення правового статусу особистості в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України.* 2000. № 1. С. 39–44.

130. Гусарєв С., Тихомиров О. Теорія держави та права: навч. посіб. Київ: Освіта України, 2017. 320 с.

131. Гуцалюк О. В. Методи адміністративної діяльності спеціальної публічної адміністрації у сфері забезпечення реформування судової влади. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2017. № 2. С. 217-226.

132. Гуцуляк О.А. Поняття адміністративно-правового регулювання діяльності дільничних офіцерів поліції в контексті забезпечення безпеки територіальних громад. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2023. № 3. С. 38-42. DOI: https://doi.org/10.32782/39221501

133. Демків Р. Правове регулювання як юридичне явище: окремі аспекти розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2015. № 34(1). С. 19-23.

134. Деренюк А. О. Організація та діяльність адвокатури Німеччини. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє* : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11 листопада 2022 р.). Одеса : Фенікс, 2022. С. 453-456.

135. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Школик А. та ін.]; Центр політико-правових реформ. К., Москаленко О., 2012. 212 с.

136. Дивак М. Методичний посібник з дисципліни «Системний аналіз» для студентів спеціальності «Економічна кібернетика». Тернопіль, 2004. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/627/1/%D0%A1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7.pdf

137. Димитрова М. Принцип добровільності в контексті адвокатського самоврядування. *Актуальні проблеми політики.* 2009. Вип. 38. С. 574–579.

138. Димитрова М. Поняття та сутність принципів адвокатського самоврядування. *Актуальні проблеми держави і права.* 2011. Вип. 58. С. 125–130.

139. Діденко С. Адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють адміністративно-правове забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2015. № 3. С. 75–80.

140. Дідух Х. Адвокатське самоврядування в контексті судово-правової реформи в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки».* 2023. № 2 (38). С. 35-42. DOI: http://doi.org/10.23939/law2023.38.035

141. Діюче адвокатське самоврядування стало головним щитом незалежності професії. *Юридичний вісник.* URL: https://yvu.com.ua/diyuche-advokatske-samovryaduvannya-stalo-golovnym-shhytom-nezalezhnosti-profesiyi/

142. Для розподілення благодійної допомоги адвокатам під час воєнного стану створена Опікунська Рада. Офіційний веб-сайт Національної асоціації адвокатів України. URL: https://unba.org.ua/news/7324-dlya-rozpodilennya-blagodijnoi-dopomogi-

143. Дніпров О. Видання нормативних актів як форма діяльності центральних органів виконавчої влади в Україні. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 12. С. 143-147.

144. Добош З. Особливості застосування судового контролю у діяльності публічної адміністрації. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2021. Серія ПРАВО. Випуск 68. С. 148-152. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/03/26.pdf С.150-151

145. Добровольська В. В. Правова природа, поняття, мета та суб'єкти громадського контролю у сфері господарювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : Серія: Право / голов. ред. Ю.М. Бисага. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2012. Вип. 19. Т. 2. С. 189–191.

146. Дрозд О. Ю. Зарубіжний досвід застосування медіації та інших альтернативних процедур вирішення спорів. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 2. С. 133-136. http://www.lsej.org.ua/2_2023/28.pdf.

147. Дрозд О.Ю. Співвідношення норм трудового та адміністративного права при регулюванні проходження державної служби в Україні : монографія / О.Ю. Дрозд. Дніпро : Видавничий дім «Гельветика», 2016. 420 с.

148. Дрозд О.Ю. Теоретико-правова характеристика відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією в Україні. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 181-186. http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/271/258.

149. Дурнов Є.С. Організаційно-правовий стан адвокатури України у складі Польщі в 30-х роках XX ст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Випуск 34. Ч. 2. Т. 1. С. 67-71.

150. Дурнов Є.С. Адвокатура в Україні: історико-правове дослідження: (кінець XIX–XX ст.) : дис. … д.ю.н. : спец. 12.00.01. Харків, 2018. 389 с.

151. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія). Доповідь про правовладдя. Ухвалено Венеційською Комісією на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 р.). URL:

https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr

152. Європейська хартія місцевого самоврядування (м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text

153. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи: пер. з англ. / за ред. Ю.Ключковського. Вид. 2-е, випр. і доповн. К., 2009. 500 с.

154. Євтушенко Г. Державна влада і місцеве самоврядування в політичній системі України: теоретичний аспект. *Збірник наукових праць: історичні науки, філософські науки, політичні науки.* 2009. Вип. 22. С. 320–328

155. Заборовський В. В. Чи порушує обов'язкове членство адвоката в Національній асоціації адвокатів України конституційне право громадянина на свободу об'єднань та принцип незалежності адвокатської діяльності? *Конституційно-правові академічні студії*. 2017. № 1. С. 27–34.

156. Заборовський В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. … докт. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2017. 577 с.

157. Заборовський В., Манзюк В., Ревуцька І. Діяльність українських адвокатів та органів адвокатського самоврядування в умовах повномасштабного вторгнення рф. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 561–567.

158. Заборовський В.В. Оскарження рішення у дисциплінарній справі як факультативна стадія дисциплінарного провадження відносно адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 46. Т. 2. С. 142-147.

159. Заворотченко Т. Політичні партії і громадські організації як гаранти прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Юридичний вісник.* 2008. № 2. С. 20-25.

160. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217А(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

161. Загальна теорія держави і права: підручник / М. Цвік, О. Петришин, Л. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

162. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.

163. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (Прийнято делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text

164. Задоя І.І. Проходження стажування особою для набуття права на заняття адвокатською діяльністю. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2014. Вип. 10-1 (1). С. 119-122.

165. Закон про Польську адвокатуру URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/zakonodavstvo-pro-adv-polsha-zvedenyj-pereklad.pdf?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAAR3uGz05Ki-LzL0cK8mrDu3ssNa96QD1s3XI0m8vYSMEPqzNgT8k49PPbz4_aem_aIXWnZVYQQg5jAjibQ93kA.

166. Залужний В. Адміністративно-правові засади дисциплінарної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України: поняття, особливості юридичної природи та змісту. *Право та державне управління.* 2022. № 2. С. 95–102.

167. Заярний О. Правові передумови укладення адміністративного договору. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2014. Вип. 1. С. 61-66.

168. Заяць О. Інтенціональний аналіз професійної адвокатської діяльності: філософсько-правовий дискурс: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.12. Хмельницький, 2022. 540 с.

169. Звіт Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ за 2023 рік. 45 с. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/files/Komitety/Committee%20report/Committee%20for%20the%20Protection%20of%20the%20Rights%20of%20Advocates_report%202023.pdf

170. Звонков Є. Корпоративні акти: природа, сутність та значення. *Часопис Київського університету права.* 2014. № 3. С. 307–310.

171. Зеленов А. С. Обов'язковість судових рішень як принцип адміністративного судочинства. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 3. С. 167-174.

172. Зубко А. Адміністративно-правовий статус Департаменту міжнародних спорів Міністерства юстиції України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2019. 211 с.

173. Зуєва А. І. Дисциплінарне провадження стосовно адвоката: правова природа та характерні ознаки. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 66-70. https://doi.org/10.32782/pdu.2023.4.9.

174. Зуєва А. І. Дисциплінарна відповідальність адвоката як складова юридичної відповідальності. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2023. № 5. С. 105-109. DOI https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.5.18.

175. Зуєва А. І. Теоретико-правова характеристика дисциплінарного проступку як підстави притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. *KELM.* 2023. № 7 (59). С. 123-128.DOI https://doi.org/10.51647/kelm.2023.7.19.

176. Зуєва А. І. Щодо питання про правосуб'єктність адвоката відносно якого порушено дисциплінарну справу. *Юридичний бюлетень.* 2023. № 31.С. 50-56. DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.07

177. Іваницький С. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2017. 556 с.

178. Іваницький С. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система: монографія. Київ: Інтерсервіс, 2017. 800 с.

179. Іванцова А. Ознаки та загальні риси адвокатського самоврядування. *Часопис Академії адвокатури України.* 2010. Вип. № 9. С. 1–4

180. Ізовітова Л. Стажування як шлях до самостійної адвокатської діяльності та підґрунтя посилення професіоналізму адвокатів. URL: http://web1.unba.ora.ua/news/103966/

181. Ісаков М., Паркулаб В. Тенденції і перспективи становлення корпоративної нормотворчості: зарубіжний досвід. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2017. Вип. 5(1). С. 132–137.

182. КААС уп'яте підтвердив позицію щодо підсудності спорів з органами адвокатського самоврядування. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, 2015. https://vkdka.org/kaas-upyate-pidtverdiv-pozitsiyu-schodo-pidsudnosti-sporiv-z-organami-advokatskogo-samovryaduvannya/

183. Каденко О. О. До питання нормотворчої діяльності Національної асоціації адвокатів України. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*: матер. XI Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 12 листопада 2021 р.) редкол.: Н. М. Бакаянова (гол.) та ін. Одеса: Фенікс, 2021. С. 343–348.

184. Каденко О. Правовий статус Національної асоціації адвокатів України: дис…доктора філос. Одеса, 2022. 283 с.

185. Кайдашев Р.П. Сутність судового контролю в адміністративному процесі України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3 (77), 128.

186. Калараш А.А Функції судової влади: теоретико-правовий аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 3, том 2/2020. С. 88-92. http://lsej.org.ua/3-2_2020/23.pdf

187. Калімбет А., Сідор М. Нормативні та індивідуальні акти як інструменти діяльності публічної адміністрації у сфері телебачення та

радіомовлення. *Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право*. № 3(47). 2020. С. 65–70.

188. Карабін Т. Розподіл повноважень публічної адміністрації: монографія. Ужгород: Ґражда, 2016. 220 с.

189. Касьянова О. В. Судовий контроль за виконанням судових рішень у цивільному процесі. *International scientific e-journal ΛΌΓΟΣ. ONLINE*, 2020. № 5. https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.05.14.html

190. Кваша О. Зміст і значення понять «взаємодія» та «система» у філософських і правових досліджень. *Держава і право.* 2012. Вип. 56. С. 32–38.

191. Кобко Є.Б. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки держави : дис. … док. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2023. 400 с.

192. Коваль В. Елементи адміністративно-правового статусу військовослужбовців. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 92–95.

193. Коваль І., Щербакова Н. Щодо застосування поняття «організаційно-правова форма» в Господарському кодексі України. *Форум права.* 2015. № 3. С. 107–112.

194. Коваль К. «Ручна» адвокатура не потрібна нікому. *Союз юристів України.* URL: https://lawyersunion.org.ua/kateryna-koval-ruchna-advokatura-ne-potribna-nikomu/

195. Коваль Л. Адміністративне право України. Київ : Основи, 1994. 154 с.

196. Коваль О.А. Адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури України: дис. … док. філ. : 081 «Право». Київ, 2023. 202 с.

197. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2005. № 35–36. № 7. ст. 446.

198. Кодекс належної практики у виборчих справах. Керівні принципи та пояснювальна доповідь, ухвалені Венеціанською комісією на 52-й сесії (Венеція,

18–19 жовтня 2002 року). URL: https://eos.cartercenter.org/uploads/document_file/path/279/CoE_Venice_Commission_Code_of_Good_Practice_UK.pdf

199. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. додаток до № 51. Ст. 1122.

200. Козар Ю. Ю. Парламентський контроль у системі державного управління в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 51-57.

201. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні. *Право України*. 2010. № 4. С. 10–21.

202. Коліушко І. Професійне самоврядування як специфічна ознака вільних професій. 19.10.2004. Центр політико-правових реформ. URL: https://pravo.org.ua/profesijne-samovryaduvannya-yak-spetsyfichna-oznaka-vilnyh-profesij/

203. Коломієць В., Мельничук О. Етимологічний тлумачний словник української мови у семи томах. 5-те вид. Київ: Наук. думка, 2006. Т. 5: Етимологічний тлумачний словник української мови. 705 с.

204. Коломоєць Т. О. Обов'язковість судових рішень як стандарт адміністративного судочинства: теоретичні підходи та нормативна визначеність. *Правові новели*. 2023. № 21. С. 274-278.

205. Комзюк А. Адміністративно-правові засоби здійснення митної справи в Україні: дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003.196 с.

206. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

207. Кондратьєв А. Критерії та показники ефективності норм адміністративного права: теоретико-правовий аналіз. *National law journal: teory and practice.* 2018. № 5 (33). С. 68-73.

208. Кононенко І. Сутність, співвідношення, взаємозв'язок ключових категорій публічного управління. *Право і державне управління.* 2019. № 4. С. 299–305.

209. Консолідовані версії договору про Європейський Союз (вчиненого в Маастрихті 7 лютого 1992 року) та договору про функціонування Європейського Союзу (вчиненого в Римі 25 березня місяця 1957 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

210. Конституційне право України : підручник / за заг. ред. В. Л. Федоренка. Київ : Ліра-К, 2012. 576 с

211. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

212. Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права та процесу: тенденції, перспективи, практика: колективна монографія / Є. Герасименко, П. Діхтієвський, Н. Задирака, Т. Коломоєць та ін.; за заг. ред. П. Діхтієвського, В. Пашинського. Рига, Латвія: Baltija Publishing, 2022. 986 с.

213. Концепція реформування інституту саморегулювання в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 року № 308-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-2018-%D1%80#Text

214. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року № 333-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text

215. Копчинський О. Чи залишаються органи адвокатського самоврядування юридичними особами публічного права? *Закон і бізнес.* 14.03 – 20.03.2014. URL: https://zib.com.ua/ua/76310-chi_zalishayutsya_organi_advokatskogo_samovryaduvannya_yurid.html

216. Косенко М. С. Досвід зарубіжних країн щодо організаційно-правових засад діяльності дисциплінарних органів адвокатури. *Вісник Академії адвокатури України.* 2011. Число 2. С. 151–158.

217. Косінов С. А. Парламентський контроль як елемент принципу поділу влади. *Юрист України*. 2013. № 1. С. 9-16.

218. Костенко С. Органи прокурорського самоврядування та органи прокурорського врядування: розмежування понять. *Право і суспільство*. 2019. № 1. Ч.2. С. 10–17.

219. Котенко В. Забезпечення процесуальних прав і законних інтересів позивача та відповідача в адміністративному судочинстві України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 196 с.

220. Кошиков Д. Адміністративно-правові засади реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2021. 485 с.

221. Крижанівський А. Ф. Правозахисна діяльність адвоката як фактор правопорядку. *Адвокат*. 2007. № 11–12. С. 36– 38.

222. Критерії акредитації закладів охорони здоров'я : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 14.03.2011 р. № 142 (із змінами). Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 06.06.2011 р. за № 679/19417. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0679-11#Text

223. Крупчан О. Формування компетенції місцевих органів публічної влади шляхом делегування повноважень. *Юридична Україна.* 2013. № 7. С. 14–19

224. Кузнєцова А. С. Адміністративно-процесуальний статус суб’єктів владних повноважень як учасника судового процесу: дис. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.07. Київ, 2025.229 с.

225. Купрій В.О. Організації громадянського суспільства як суб'єкти вироблення державної політики : автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. Київ, 2007. 20 с.

226. Куракін О. Поняття і зміст нормативно-правового регулювання як юридичного явища. *Держава та регіони. Серія: право.* 2013. № 3(41). С. 10-15.

227. Куркова К. М. Адміністративні процедури у сфері адміністративно-правового забезпечення науково-технологічного розвитку в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Право*. 2023. Т. 2. Вип. 76. С. 58-63.

228. Куцин Я. М. Парламентський контроль – основний чинник ефективності принципу "стримувань і противаг". *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2017. Вип. 46(1). С. 36-41.

229. Кучеренко І. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 328 с.

230. Ладанюк А., Смітюх Я., Власенко Л. Системний аналіз складних систем управління: навч. посіб. Київ: НУХТ, 2013. 274 с.

231. Лебідь Н. Адміністративно-правовий статус державних інспекцій в Україні: дис. кан. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2004. 185 с

232. Левченко Д. С. Суб'єкти громадянського суспільства у публічному адмініструванні в Україні: дис. докт. філос. за спец. 081 Право. Київ, 2020. 225 с.

233. Левчишина О. Розгляд та вирішення в адміністративному судочинстві України публічно-правових спорів за участю організацій саморегулівних професій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2019. 194 с.

234. Личенко І. Адвокатура зарубіжних країн. навчальний посібник. Львів: Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти, 2019. 255 с.

235. Лозинський Ю. Елементи адміністративно-правового статусу. *International independent scientific journal.* 2020. № 15. С. 13–18.

236. Лужикова Є. Міжнародні виборчі стандарти формування системи публічного управління в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ, 2018. 20 с.

237. Луць Л. Критерії системного аналізу - методологічні основи дослідження правової системи. *Вісник Львівського університету.* Серія юридична. 2001. Вип. 36. С. 48–50.

238. Мажула О.В. Критерізація економічної безпеки держави. *Економіка та держава.* 2015. № 11/2015. С. 126-130.

239. Манжула А.А., Власов А.В. Докази та доказування в господарському процесі під час розгляду справ у сфері господарсько-торговельної діяльності: новели національної практики. *Наукові записки. Серія: Право*. 2022. № 13. С. 46-51

240. Манжула А.А., Власов А.В. Особливості корупційних проявів у діяльності Національної поліції України. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs.* 2024. № 1. С. 41–45. DOI: 10.32844/ibpala-2024-1.05.

241. Манжула А.А., Миколенко О.І. Концепт щодо особливостей адміністративно-правового статусу суб'єктів публічного адміністрування в податкових правовідносинах. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 490-498.

242. Маргулян К. Коментар. *Юридичний вісник України.* 2012. № 48. С. 11-16.

243. Марищук С. Адміністративно-правова відповідальність нотаріуса та її співвідношення з іншими видами відповідальності: дис. ... к-та юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2024. 293 с.

244. Матвійчук А. Методологія дослідження феномену самоврядності в контексті політико-правового дискурсу. *Політичне життя.* 2021. № 2. С. 67–73.

245. Махмурова-Дишлюк О. П. Видання нормативно-правових актів як інструментів публічного адміністрування забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного конфлікту в Україні. *Актуальні проблеми держави і права.* 2024. Вип. 101. С. 103-109.

246. Медвідчук Г. Органи адвокатського самоврядування як учасники адміністративно-правових відносин: підстави, форми та особливості участі: дис. … докт. філос. у галузі права 08. Київ. 2021. 203 с.

247. Медвідь Ф., Мельниченко Я., Твердохліб А. Право як ефективний регулятор суспільних відносин в контексті завдань правової освіти. *Будівельне право: проблеми теорії і практики*: зб. наук. праць: Ч.1. (Київ, 4 грудня

2019 року). Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт.; Київ; Тернопіль: Бескиди, 2019. С. 100–109.

248. Меєрович Н.А. Адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності в Україні : дис. … к.ю.н. : спец. 12.00.07. Харків, 2014. 208 с.

249. Меланчук А. Правовий статус органів адвокатського самоврядування у Російській імперії за Судовою реформою 1864 року та сучасній Україні. *Університетські наукові записки.* 2016. № 1. С. 224–235.

250. Мельник Л. А. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства: основні поняття, проблеми та стратегічні напрями. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2019_2_18.

251. Мельник Р. Ще раз про сутність та ознаки публічно-правових відносин. *Вісник Вищого адміністративного суду України.* 2008. № 4. С. 55–64.

252. Мельник Р., Бевзенко В. Загальне адміністративне право: навч. посіб. / за заг. ред. Р. Мельника. Київ: Ваіте, 2014. 376 с.

253. Мельник О. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2004. 208 с.

254. Мельничук О. Словник іншомовних слів. Київ, 1974. 865 с.

255. Меморандум про співпрацю між Національною асоціацією адвокатів України та Міністерством юстиції України у сфері надання безоплатної правової допомоги від 9 листопада 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0021323-13#Text

256. Меморандум про співпрацю між Національною асоціацією адвокатів України та Міністерством юстиції України у сфері надання безоплатної правової допомоги від 9 листопада 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0021323-13#Text

257. Мерник А. М. Поняття та ознаки інституцій громадянського суспільства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 65-73.

258. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

259. Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня: практика України / за заг. ред. М. Козюбри, упорядники та автори коментарів: В. Венгер, С. Головатий, А. Заєць, Є. Звєрєв, М. Козюбра, Ю. Матвєєва, О. Цельєв. Київ: Центр дослідження проблем верховенства права та його втілення в національну практику України Національного університету «Києво-Могилянська академія», 2021. 152 с.

260. Мороцька Н. Виконання рішень адмінсудів щодо права на професійну діяльність — кейс адвокатського самоврядування. «Протокол», 2019. https://protocol.ua/ua/vikonannya_rishen_adminsudiv_shchodo_prava_na_profesiynu_diyalnist_keys_advokatskogo_samovryaduvannya/

261. Москаленко Н.О. Обґрунтування показників для аналізу управління змінами підприємства. *Економіка розвитку.* 2010. № 2 (54). С. 51-53.

262. Мошенський С. З., Нонік В. В., Сергієнко І. Г. Національне агентство з питань запобігання корупції як ключовий орган державної влади у системі побудови інституту доброчесності суб'єктів державного управління. *Інвестиції: практика та досвід.* 2019. № 5. С. 85–90. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.85

263. Музичук О. Уточнення сутності категорії «правовий статус» суб’єкта адміністративно-правових відносин та його елементного складу. *Форум права.* 2008. № 1. С. 316–321.

264. Муніципальне право України / За ред. В. Погорілко, О. Фрицького. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 350 с.

265. Мурашин Г. Демократія. Юридична енциклопедія: в 6 т. / [редкол.: Ю. Шемшученко (голова ред.) та ін.]. Київ: Укр. енцикл., 1999. Т. 2: Д–Й. С. 61–62.

266. НААУ та МЗС уклали Меморандум про співробітництво. Національна асоціація адвокатів України: офіційний веб-сайт. 2020. URL:

https://unba.org.ua/news/3809-naau-ta-mzsuklali-memorandum-pro-spivrobitnictvo.html

267. Наливайко Л., Романов М. Поняття транспарентності в світлі європейських цінностей. *Екологічне право України.* 2016. № 1–2. С. 55–59.

268. Науково-консультативна рада. Офіційний веб-сайт Національної асоціації адвокатів України. URL: https://unba.org.ua/scientific-advisory-board

269. Національна асоціація адвокатів України (НААУ). URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/38488439

270. Національна асоціація адвокатів України (офіційний сайт НААУ), «Новини та Публікації / Комітети НААУ звітують про роботу у 2023 році». URL: https://unba.org.ua/news/8865-komiteti-naau-zvituyut-pro-robotu-u-2023-roci.html

271. Національна асоціація адвокатів України (офіційний сайт НААУ), «Система органів адвокатського самоврядування в Україні». URL: https://unba.org.ua/naau

272. Національна асоціація адвокатів України (офіційний сайт НААУ), «Щорічні звіти НААУ / Звіт Національної асоціації адвокатів України за 2021 рік». URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/zvity/UNBA_REPORT_2021_compressed.pdf

273. Національна асоціація адвокатів України (офіційний сайт НААУ), «Щорічні звіти НААУ». URL: https://unba.org.ua/shorichni-zviti-naau

274. Нестерчук Л. П Загальне поняття та визначення функцій судів загальної юрисдикції. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.]. Одеса : Фенікс, 2011. Вип. 43. С. С.226-233.

275. Нестор Н. В. Поняття громадського контролю за діяльністю суддів і система суб'єктів його здійснення. *Право і Безпека*. 2019. № 2. С. 43-47.

276. Обов'язковий. 2024. Словник.ua. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=обов%27язковий

277. Окремі висновки ВКДКА щодо несплати адвокатами щорічного внеску на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування. Вища школа адвокатури НААУ. 2023. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/okremi-vysnovky-vkdka-shhodo-nesplaty-advokatamy-shhorichnogo-vnesku-na-zabezpechennya-realizatsiyi-advokatskogo-samovryaduvannya-2

278. Окунєв І. С. Загально-теоретичні засади правового статусу суб'єкта права: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2009. 20 с.

279. Олійник В. М. Громадський контроль за діяльністю органів судової влади: підходи до визначення поняття. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 125-131.

280. Ортинська Н. Правовий статус людини: до проблем теоретичного розуміння. *Право і безпека.* 2016. № 3(62). С. 28–32.

281. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права / за заг. ред. Р. Куйбіди, В. Шишкіна. К.: Старий світ, 2006. 576 с.

282. Основні положення про роль адвокатів (Прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text

283. Осятинський С. До питання про поняття і сутність публічно-правових спорів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2012. № 4(2). С. 202–208.

284. Офіційний веб-сайт Національної асоціації адвокатів України. URL: https://unba.org.ua/

285. Павлик Р. І. Відмінність понять "державний контроль" і "державний нагляд": нормативно-правовий аспект. *Демократичне врядування*. 2017. Вип. 20. С. 55-61.

286. Панасюк С. В. Поняття та ознаки громадського контролю за дотриманням законодавства про соціальне забезпечення в умовах сьогодення: теоретико-правовий підхід. *Публічне право.* 2015. № 2. С. 267-274.

287. Панчишин А. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права.* 2010. № 2. С. 95–98.

288. Парфір'їв Д. Цивільно-правовий статус та організаційно-правова форма споживчого кооперативу: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2006. 206 с.

289. Патерило І. До розуміння сутності і змісту категорії «публічна адміністрація». *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 9–1. С. 83–85.

290. Петров Є. Проблема розмежування юрисдикції суду. *Проблеми цивільного права та процесу*: тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 19–20 травня 2017 року). Харків: ХНУВС, 2017. С. 120–121.

291. Петровська О. Корпоративні норми в регулюванні діяльності інститутів громадянського суспільства. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.* Серія: Юридичні науки. 2019. Т. 30(69), № 6. С. 18–22.

292. Пилип В. В. Поняття інституцій громадянського суспільства: історичний та сучасний виміри. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 3. С. 23-35.

293. Плавич В. Феномен права на сучасному етапі трансформації суспільства. *Правова держава:* Щорічник наукових праць. 2010. Вип. 21. С. 68–79.

294. Плавич В., Плавич С. Логіко-лінгвістичний аналіз праворозуміння на сучасному етапі розвитку правової науки. *Право і лінгвістика*: Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (Сімферополь, 23–26 вересня 2004 року). Сімферополь, 2004. С. 24 –25.

295. Погрібніченко І. Адміністративні справи, пов'язані із оскарженням індивідуальних актів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 217 с.

296. Погрібніченко І. М. Юридична природа індивідуальних (адміністративних) актів: законодавчі реалії. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2017. Випуск 1. Том 4. С. 177-180

297. Подковенко Т. Право в контексті філософсько-правового осмислення. *Юридичний вісник.* Повітряне і космічне право. 2011. № 1. С. 20–23.

298. Подоляка С. Адміністративно-правовий статус суб’єктів протидії корупції в органах прокуратури в Україні. *Форум права*. 2017. № 3. С. 160–165.

299. Політологічний енциклопедичний словник. Упорядник В. Горбатенко; За ред. Ю. Шемчученка, В. Бабкіна, В. Горбатенька. 2-ге вид., доп. і перероб. К.: Генеза, 2004. 736 с.

300. Положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури. Затверджено рішенням звітно-виборчого з’їзду адвокатів України від 09.06.2017 року. URL: https://vkdka.org/wp-content/uploads/2017/11/PolojennyaProVKDKA2017.pdf

301. Положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури: затверджене Установчим з'їздом адвокатів України від 17.11.2012. https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0004418-12#Text

302. Положення про Експертну раду з питань акредитації та сертифікації щодо підвищення кваліфікації адвокатів при Національній асоціації адвокатів України: затверджено рішенням Ради адвокатів України від 14 лютого 2019 року № 20. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pologennya/2019-02-14-polozhennya-20_5ca35a99984fa.pdf

303. Положення про Комітети Національної асоціації адвокатів України, затверджене Розпорядженням Голови НААУ, РАУ від 13.07.2021 р. № 110. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/Положення_про_Комітети_НААУ_від_13_07_21.pdf.

304. Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю: Рішення Ради адвокатів України №80 від 01.06.2018 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pologennya/2023-06-15-polozhennya-36_648ab00fd3a0c.pdf.

305. Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність: затверджено рішенням Ради адвокатів України № 120 від

30.08.2014 року. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr120871-14.

306. Положення про Раду адвокатів України. Національна асоціація адвокатів України. Затверджено Установчий з'їзд адвокатів України від 17.11.2012 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001418-12#n27.

307. Полянський Ю., Долежан В. Перспективи розвитку самоврядування в адвокатурі України. *Перспективи судово-правової реформи в Україні*. 2007. С. 497–505.

308. Популярність соцмереж і можливості для брендів. Як людство взаємодіє з цифровими технологіями – звіт Digital 2024. URL: https://mediamaker.me/yak-lyudstvo-vzayemodiye-z-czyfrovymy-tehnologiyamy-zvit-digital-2024-8566/

309. Порядок ведення Єдиного реєстру адвокатів України: Рішення Ради адвокатів України №74 від 22.08.2022 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/poryadki/2024-06-08-poryadki-rau-34_668660e9a2e12.pdf

310. Порядок висування та обрання делегатів Звітно-виборної конференції адвокатів Київської області: затверджено Рішенням Ради адвокатів України від 15 грудня 2021 року № 121. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/anonsi/Poryadok%20121%20Kyivska%20obl_15122021.pdf

311. Порядок висування та обрання делегатів конференції адвокатів Київської області та встановлення квоти представництва: затверджено рішенням Ради адвокатів України від 24 жовтня 2014 року № 155. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/poryadki/2014.10.24-25-poryadok-169-kyivska.pdf

312. Порядок висування та обрання делегатів конференції адвокатів міста Києва та встановлення квоти представництва: затверджено рішенням Ради адвокатів України 1 червня 2013 року № 136. URL: https://kmkdka.radaadvokativ.com.ua/sites/default/files/files/poryadok_visuvannya_t

a_obrannya_delegativ_konferenciyi_advokativ_mista_kiieva_ta_vstanovlennya_kvoti_predstavnictva.pdf

313. Порядок висування та обрання делегатів конференції адвокатів Одеської області: затверджено рішенням Ради адвокатів України від 16 лютого 2017 року № 43. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/files/Rishennya/Poryadok_Odesa_Konfaranciya.pdfi

314. Порядок висування та обрання делегатів конференції адвокатів Рівненської області: затверджено рішенням Ради адвокатів України від 13 грудня 2018 року № 201. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/events/Poryadok%20201%20Ryvne.pdf

315. Порядок висування та обрання делегатів конференції адвокатів Хмельницької області: затверджено рішенням Ради адвокатів України від 13 вересня 2016 року № 188. URL: https://kmrada-unba.org/wp-content/uploads/2016/11/%D0%9F%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%BA.compressed.pdf

316. Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядок складення кваліфікаційного іспиту та методика оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні: Рішення Ради адвокатів України № 270 від 17.12.2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr270871-13#Text

317. Порядок здійснення нагляду у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснюють Міністерство фінансів, Міністерство юстиції, Міністерство цифрової трансформації: постанова Кабінету Міністрів України від 16 червня 2023 р. № 662. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/662-2023-п#Text

318. Порядок підвищення професійного рівня адвокатів України: затверджено Рішенням Ради адвокатів України 3 липня 2021 року № 63. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/poryadki/2024-12-13-poryadki-90_6773f2c5d4bd9.pdf

319. Постанова Великої Палати Верховного 29 лютого 2024 року (справа № 580/4531/23). URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/117884139?utm_=

320. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17 червня 2020 року (справа № 826/10249/18). URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/90111848

321. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 2 квітня 2019 року (справа № 137/1842/16-а). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81203030

322. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року (справа № 914/2006/17). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/74506084

323. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 вересня 2018 року (справа № 823/2042/16). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/77969515

324. Постанова Великої Палати Верховного Суду України від 13 лютого 2019 року у справі № 810/2763/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/79883398

325. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у цивільній справі від 24 червня 2021 року (справа № 758/733/18). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97966940

326. Постанова Верховного суду України від 14 грудня 2020 року (справа № 821/1030/17). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93541504?fbclid=IwAR0wzDUKdrAAPO1C5kalJh44FbhDknmm2cO-sknVoQA6Z3zHHLFzNvHIqJ0

327. Постанова Верховного Суду України від 20 червня 2024 року (справа № 2-а-460/08/2704). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120112326

328. Постанова Верховного Суду України від 27 січня 2016 року (справа № 6-2750цс15). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/56128578

329. Постанова Верховного Суду України від 30 травня 2018 року (справа № 466/1367/16-а). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/74407460

330. Постанова Верховного Суду України від 6 вересня 2016 року (справа № 21-966а16 (826/19572/14). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/61718460

331. Постанова Верховного Суду України від 6 травня 2020 року (справа № 160/9696/18). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89961622

332. Постанова Вищого адміністративного суду України від 15.01.2009 у справі № К-1647/07. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/ Review/3136121

333. Постанова від 06.05.2020 по справі № 160/9696/18 Велика Палата Верховного Суду. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/89961622?utm_source=chatgpt.com

334. Постанова ВП ВС від 18.12.19 (КАС) - № 0840/3447/18. https://precedent.ua/86654700

335. Постанова Закарпатського окружного адміністративного суду від 17 вересня 2013 року, адміністративна справа № 2а-0770/2860/12. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/33673386

336. Постанова Київського апеляційного суду від 17 жовтня 2019 року, справа № 758/733/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85135189

337. Постанова Колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 6 вересня 2016 року (справа № 21-966а16 (826/19572/14). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/61718460

338. Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 14 квітня 2014 року, адміністративна справа № 826/3199/14. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/38418575

339. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 9 квітня 2020 року по справі 826/6311/18. URL: https://opendatabot.ua/court/88707845-272e0ba70d1e6088952818390b90fbc4

340. Почепцов Ю.В. Дієвість та ефективність права: порівняльно-правові аспекти : дис. … док. філ. : 081 «Право». Київ, 2020. 259 с.

341. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 28 квітня 2012 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=10424&skl=7

342. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 26 січня 2016 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3524&skl=9

343. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про доброчесне лобіювання», реєстр. № 10337 від 13.12.2023 р. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2123747

344. Правила адвокатської етики: ВКДКА, З'їзд адвокатів України; Правила від 17.11.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12#n4

345. Правила адвокатської етики: затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 9 червня 2017 року. Зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 15 лютого 2019 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text

346. Правоторова О. Форми адміністративної діяльності публічної адміністрації в механізмі адміністративно-правової охорони. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2019. № 5. DOI https://doi.org/10.15421/391970

347. Привласнення повноважень ОАС у незаконний спосіб є дисциплінарним проступком. Національна Асоціація Адвокатів України. 2020. URL: https://unba.org.ua/news/5245-privlasnennya-povnovazhen-oas-u-nezakonnij-sposib-e-disciplinarnim-prostupkom--rishennya-sudu.html

348. Притика Д. М. Арбітражний суд : проблеми організації та діяльності : монографія. Київ : Оріяни, 2000. 320 с.

349. Приходченко Л.Л. Щодо складності застосування показників оцінювання ефективності державного управління: теорія і практика. *Державне*

будівництво: електрон. наук. фах. вид. 2009. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_1_9.

350. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI (із змінами). Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 27, ст. 282. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text

351. Про адвокатуру : Закон України від 19.12.1992 р. № 2887-XII (із змінами) Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 9, ст. 62. Закон втратив чинність на підставі Закону № 5076-VI від 05.07.2012, ВВР, 2013, № 27, ст. 282. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-12#Text

352. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 15. Ст. 50.

353. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI (із змінами). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 51, ст. 577. Назва Закону в редакції Закону № 3022-IX від 10.04.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text.

354. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII (із змінами). Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 7-8, ст. 50. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#top

355. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) :Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 28, ст. 532. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text

356. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1.

357. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII (із змінами). Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 4, ст. 43. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19/ed20250101#top

358. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. Відомості Верховної Ради. 2014. № 49. Ст. 2056.

359. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню

розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 25. Ст.171.

360. Про затвердження зміни до національного класифікатора України ДК 002:2004: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 19 червня 2015 року № 615. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0615731-15#Text

361. Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 р. № 59 та скасування нормативних документів: наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання і споживчої політики України від 28 травня 2004 року № 97 ДК. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04#n34

362. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 р. № 537. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-п#Text.

363. Про затвердження Положення про здійснення Національним банком України безвиїзного нагляду на ринках небанківських фінансових послуг : Постанова Правління Національного банку України від 28.12.2020 р. № 169 (із змінами). Постанова втратила чинність на підставі Постанови Національного банку № 162 від 14.12.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0169500-20#Text

364. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-п#Text

365. Про затвердження Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 09.01.2019 р. № 17 (із змінами). Зареєстровано в Міністерстві юстиції

України 12.03.2019 р. за № 250/33221. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19#top

366. Про затвердження Правил сертифікації медичних працівників цивільної авіації України : Наказ Державної служби України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації від 15.12.2005 р. № 948. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 30.01.2006 р. за № 79/11953. Наказ втратив чинність на підставі Наказу Міністерства інфраструктури № 1 від 02.01.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0079-06#Text

367. Про затвердження Регламенту Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури: рішення Національної асоціації адвокатів України від 04-05.07.2014 № 78. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr078871-14#Text

368. Про затвердження роз'яснення щодо можливості адвокатам здійснювати представництво інтересів клієнтів на підставі договору, вчиненого в електронній формі, а також необхідності надання клієнтом згоди на розкриття конфіденційної інформації : рішення Національної асоціації адвокатів України від 04.11.2022 № 121. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0121871-22#Text.

369. Про затвердження Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021-2025 роки : Рішення Ради адвокатів України від 02.07.2021 р. № 38. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr038871-21#Text

370. Про затвердження у новій редакції Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України: Рада адвокатів України; Рішення від 03.07.2021 р. №63. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr063871-21#Text

371. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98. *Офіційний вісник України.* 1999. № 21. С. 32.

372. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022, № 7, ст. 51. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text

373. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. Відомості Верховної Ради. 2015. № 40-41.

374. Про неповноважність звітно-виборної конференції адвокатів міста Києва на прийняття рішень від 7 листопада 2021 року та відсутність юридичних фактів: рішення Ради адвокатів України від 28 січня 2022 року № 5. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-01-28-r-shennya-rau-5_61f7f1ec33d01.pdf

375. Про організацію та забезпечення роботи секретаріату Національної асоціації адвокатів України (секретаріату Ради адвокатів України): розпорядження голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України від 23 грудня 2013 року № 31. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/rozporyadgennya/2016-08-04.rozporiadzhennya-pro-secretariat.pdf

376. Про подальше удосконалення системи післядипломної освіти та безперервного професійного розвитку фахівців з фаховою передвищою, початковим рівнем (короткий цикл) та першим (бакалаврським) рівнем вищої медичної і фармацевтичної освіти та магістрів з медсестринства : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 10.11.2022 р. № 2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0039-23/ed20221110#Text

377. Про Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури та Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури: затверджено Указом Президента України від 5 травня 1993 року № 155/93 (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 620/2012 від 31 жовтня 2012 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155/93#Text

378. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. *Відомості Верховної Ради.* 2023. № 93. ст. 364.

379. Про приєднання України до Статуту Ради Європи : Закон України від 31.10.1995 р. № 398/95-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 38, ст. 287. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 398/95-вр#Text

380. Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради Української РСР від 24.08.1991 р. № 1427-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 38, ст. 502. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text

381. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради.* 2015. № 2-3. ст. 12.

382. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 27. Ст.382.

383. Про стаж роботи у галузі права для осіб, що отримали вищу юридичну освіту: Додаток №1 до рішення Ради адвокатів України №227 від 27 вересня
2013 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/rozyasnennya/2013.09.27-rozyasnennya-227.pdf

384. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#top

385. Про судове рішення в адміністративній справі: Постанова Вищого адміністративного суду від 20.05.2013 № 7. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007760-13

386. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016 № 31. ст. 545.

387. Прокопенко О. Поняття організаційних форм діяльності органів внутрішніх справ як суб'єкта забезпечення правопорядку в регіоні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія : Право. 2015. Вип. 35(1.3). С. 10–13.

388. Птухіна О.В. Адміністративно-правовий статус Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених:* тези доп. учасників наук.-практ. конф. з нагоди святкування Дня науки (Харків, 14 травня 2021 року). Харків: ХНУВС, 2021. С. 118–122.

389. Пушко С. Новий закон посилив роль адвокатів у кримінальному процесі, додавши гарантій та можливостей для їх діяльності / С. Пушко // Закон і Бізнес. 2012. №34 (1073). 13 с.

390. РАДА (Верховна Рада України Online – Офіційний вебпортал парламенту України), «Законодавство України / Термінологія законодавства / Пошук у назвах термінів (ефективність)». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/term?find=1&text=ефективність

391. РАДА (Верховна Рада України Online – Офіційний вебпортал парламенту України), «Законодавство України / Термінологія законодавства: Пошук у назвах термінів (досконалення)». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/term?find=1&text=досконалення

392. РАДА (Верховна Рада України Online – Офіційний вебпортал парламенту України), «Законодавство України / Термінологія законодавства / Пошук у назвах термінів (регулювання)». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/term?find=1&text=регулюв#top

393. РАДА (Верховна Рада України Online, Офіційний вебпортал парламенту України), «Законодавство України / Термінологія законодавства: Пошук у назвах термінів (критерій)». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/term?find=1&text=критерій

394. РАДА (Верховна Рада України, офіціальний вебпортал), «Законодавство України / Картка документа "Про адвокатуру та адвокатську діяльність"». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5076-17/ed20120705

395. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2017/745 від 05.04.2017 р. «Про медичні вироби, внесення змін до Директиви 2001/83/ЄС, Регламенту (ЄС) № 178/2002 і Регламенту (ЄС) № 1223/2009 та скасування директив Ради 90/385/ЄЕС і 93/42/ЄЕС». (OB L 117 05.05.2017, с.) З виправленнями, внесеними: Виправленням, OB L 117. 03.05.2019. с. 9 (2017/745). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_012-17/ed20170405#top

396. Регламент З’їзду адвокатів України 2019 року. Проект. затверджено рішенням Ради адвокатів України від 13 грудня 2018 року № 200. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/6e8f90d971a2a1848f35_file.pdf

397. Регламент Звітно-виборного з’їзду адвокатів України 2017 року. Проект: затверджено рішенням Ради адвокатів України від 16 лютого 2017 року № 42. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/reglamenti/2017-02-16-reglamenti-42_58c1013851e7f.pdf

398. Регламент конференції адвокатів Дніпропетровської області: затверджено рішення Ради адвокатів України 10 вересня 2021 року № 83 (зі змінами внесеними на підставі рішення РАУ № 99 від 11.09.2021). URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/anonsi/Reglament%2083%20Dnipropetrovska_10%2009%202021.pdf

399. Регламент конференції адвокатів міста Києва: затверджено рішенням Ради адвокатів України від 13 листопада 2015 року № 152. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/reglamenti/2015.12.25-reglament-kyiv.pdf.pdf

400. Регламент позачергового З’їзду адвокатів України. Проект: затверджено рішенням Ради адвокатів України від 2 квітня 2014 року № 34. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/reglamenti/02.04.2014-reglament-34.pdf

401. Резолюція 1346 (2003) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Виконання обов’язків та зобов’язань Україною». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_608#Text

402. Резолюція 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» від 5 жовтня 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_611#Text

403. Резолюція 1755 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні». Ухвалена у Страсбурзі 4 жовтня 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a19#Text

404. Резюме конституційної скарги: вх. № 18/356 від 10 листопада 2023 року. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/18_356_2023.pdf

405. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів. Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 727 засіданні заступників міністрів 25 жовтня 2000 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf

406. Решота В. Організація адвокатського самоврядування в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* 2013. Вип. 11. С. 266–270.

407. Рішення Nº 65 Про затвердження Офіційної позиції Національної асоціації адвокатів України щодо Тіньового звіту до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році. Національна асоціація адвокатів України: офіційний веб-сайт. 2023. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2024-09-21-r-shennya-rau-65_67336ae8492aa.pdf.

408. Рішення № 58 Про звернення Ради адвокатів України до Ради суддів України, Вищої ради правосуддя та Верховного Суду щодо неприпустимості втручання в діяльність органів адвокатського самоврядування, 2022. https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-08-01-r-shennya-rau-58_62fcfa9a9aad1.pdf

409. Рішення Апеляційного суду міста Києва від 1 березня 2017 року, справа № 22-2314. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/65135960

410. Рішення Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури № І-002/2023 27 січня 2023 року. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури України: офіційний веб-сайт. 2023. URL: https://vkdka.org/rishennya-vkdka-i-002-2023-vid-27-01-2023-roku-za-skargoyu-na-rishennya-kvalifikatsijno-distsiplinarnoji-komisiji-advokaturi-chernigivskoji-oblasti-u-skladi-distsiplinarnoji-palati-8-21-22-v/.

411. Рішення ВКДКА № V-005/2024 від 23.05.2024 року за скаргою на рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Полтавської області

у складі дисциплінарної палати від 12.01.2024 про закриття дисциплінарної справи відносно адвоката. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури: офіційний веб-сайт. 2024. URL: https://vkdka.org/rishennya-vkdka-v-005-2024-vid-23-05-2024-roku-za-skargoyu-na-rishennya-kvalifikatsijno-distsiplinarnoji-komisiji-advokaturi-poltavskoji-oblasti-u-skladi-distsiplinarnoji-palati-vid-12-01-2024-pro-z/

412. Рішення ВКДКА № V-016/2024 від 23.05.2024 року за скаргою на рішення дисциплінарної палати Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Рівненської області № Д/2-2 від 28.02.2024 року про відмову в порушенні дисциплінарної справи відносно адвоката. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури: офіційний веб-сайт. 2024. URL: https://vkdka.org/rishennya-vkdka-v-016-2024-vid-23-05-2024-roku-za-skargoyu-na-rishennya-distsiplinarnoji-palati-kvalifikatsijno-distsiplinarnoji-komisiji-advokaturi-rivnenskoji-oblasti-d-2-2-vid-28-02-2024-roku-p/

413. Рішення Конституційного Суду від 23 травня 2001 року № 6-рп/2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-01#Text

414. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) від 25 грудня 1997 року № 9-зп. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97#n54

415. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII "Третейське самоврядування" Закону України "Про третейські суди" (справа про завдання третейського суду) від 10.01.2008 № 1-рп/2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-08#Text

416. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України

(конституційності) положень абзацу четвертого статті 2, частини другої статті 6, частин першої, другої статті 10 Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (справа про молодіжні організації) від 13 грудня 2001 року № 18-рп/2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-01#Text

417. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 4, 8, 10, підпункту «б» підпункту 2 пункту 13, пунктів 14, 17 розділу І Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо здійснення державного архітектурно-будівельного контролю та сприяння інвестиційній діяльності у будівництві» від 3 лютого 2009 року № 4-рп/2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-09#Text

418. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 5, частини третьої статті 6, статті 32 Закону України «Про угоди про розподіл продукції» (справа про угоди про розподіл продукції) від 6 грудня 2001 року № 17-рп/2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-01#Text

419. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування) від 16 квітня 2009 року № 7-рп/2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09#Text

420. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п’ятої, шостої статті 75, частини четвертої статті 77 Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом

України «Про Регламент Верховної Ради України» (справа про обрання Голови Верховної Ради України) від 11 липня 2012 року № 15-рп/2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-12#Text

421. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу ІП «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 р. № 213–VIII. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/5_p2_2020.pdf

422. Рішення Ради адвокатів України «Про затвердження проекту Плану дій щодо реалізації Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, в частині удосконалення інституту адвокатури та щодо органів суддівського врядування та самоврядування, від Національної асоціації адвокатів України від 27.10.2021 року № 111. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2021-10-27-r-shennya-rau-111_619e4863799fd.pdf

423. Рішення Ради адвокатів України № 161 від 13 червня 2016 року «Про звернення до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення норм чинного законодавства та Конституції України». URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2016-06-10-r-shennya-rau-161_576d02523ba69.pdf

424. Роль адвокатури в інформаційній безпеці країни обговорили за круглим столом. Національна асоціація адвокатів України: офіційний веб-сайт. 2020. URL: https://unba.org.ua/news/10140-rol-advokaturi-v-informacijnij-bezpeci-kraini-obgovorili-za-kruglim-stolom.html

425. Ротар Д. Фінансова правосуб'єктність бюджетних установ. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. №. 12. С. 128–131.

426. Сакун Д.І. Міжнародно-правові стандарти гарантування безоплатної правової допомоги адвокатами. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 3 (31). С. 126–130.

427. Сандул Я. Виконавчі органи місцевих рад як суб’єкти адміністративного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Одеса, 2015. 22 с.

428. Санжарук Т. Поняття «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин»: питання розмежування. *Актуальні проблеми держави і права.* 2003. Вип. 21. С. 91–95.

429. Санжарук Т. Правовий статус як властивість індивідуального суб'єкта права та компетенція як властивість колективного суб'єкта права. *Актуальні проблеми держави і права.* 2005. Вип. 25. С. 122–128.

430. Саніахметова Н. Підприємницьке право : Суб’єкти підприємництва. Кредитування. Оренда. Лізинг. Зовнішньоекономічна діяльність. Антимонопольне законодавство. Захист від недобросовісної конкуренції. Реклама: навч. посіб. Київ : А.С.К., 2002. 704 с.

431. Сафулько С. Дзвін по адвокатурі. *Національна безпека і оборона.* 2013. № 2– 3. С. 125–128.

432. Святоцька В. Інститут адвокатури Франції: особливості формування і розвитку. *Право України.* 2011. № 10. С. 247–253.

433. Святоцька В.О. Стандарти організації професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2021. 535 с.

434. Семененко М. О. Акти індивідуальної дії органів і посадових осіб місцевого самоврядування як предмет оскарження в адміністративних судах. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2016. Вип. 1(3). С. 73-76

435. Сиза Н. П. Обов’язковість судових рішень як загальна засада кримінального провадження. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. № 6. 2023. С. 254–260.

436. Ситник Г., Комаха Л., Рудик А. Основи теорії систем та системного аналізу: навчальний посібник / за заг. ред. Ситника Г.; ТОВ «Академпрес». Київ, 2024. 160 с.

437. Сквірський І. О. Поняття та основні ознаки громадського контролю в сучасній адміністративно-правовій доктрині України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.2016. Вип. 37(3). С. 23-24.

438. Словник іншомовних слів / за ред. члена-кореспондента АН УРСР О. Мельничука. К., 1977. 865 с.

439. Словник іншомовних слів / за ред. акад. О.С. Мельничука. Київ: Головна редакція УРЕ, 1985. 865 с.

440. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні ; редкол.: І.К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970-1980. Т. 10 : Т-Ф / ред. тому: А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк. 1979. 658 с.

441. Словник української мови, Т. 9 за ред. Л. Артем'єва, М. Друченка, В. Дудко, І. Маркевич, Л. Марченко, Н. Редичук, Л. Туник, Н. Шарапова. К., 1978. 917 с.

442. Словник української мови: в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наук. думка, 1970-1980. Т. 9 / ред. тому: А. Бурячок, П. Доценко. 1973. 840 с.

443. Слюсаревський М. Самодіяльне регулювання чи професійне самоврядування. *Дзеркало тижня. Україна*. 2010. № 36. URL: https://zn.ua/ukr/LAW/samodiyalne_regulyuvannya_chi_profesiyne_samovryaduvannya.html

444. Смокович М. І. Судова влада: місце в суспільстві та судовий контроль. *Юридична Україна*. 2012. № 10. С.99-107

445. Смокович М. Правове регулювання розгляду виборчих спорів: теоретичний і практичний аспекти: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 576 с.

446. Соляр С. Корпоративна нормотворчість інститутів громадянського суспільства. 2010. № 4. С. 80–87.

447. Сорока К. Основи теорії систем і системного аналізу: навч. посібник. ХНАМГ, 2004. 291 с.

448. Сорока Л.В Державне регулювання і управління та їх співвідношення з публічним адмініструванням. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 86. С. 204-209.

449. Сорока Л.В Державний нагляд і контроль як основа адміністративно-правового забезпечення та реалізації державних гарантій. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Том 31 (70) № 4. С. 173-177.

450. Сорока Л.В Поняття та ознаки зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2020. Вип. 3. С. 112-117.

451. Спори щодо конференцій адвокатів мають вирішуватися в позасудовому порядку – практика ВС. Unba.org.ua., 2022. https://unba.org.ua/news/7234-spori-shodo-konferencij-advokativ-mayut-virishuvatisya-v-pozasudovomu-poryadku-praktika-vs.html

452. Справа № 160/9696/18. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/89961622

453. Справа № 344/13462/16-а. URL: https://opendatabot.ua/court/94899126-3fa8d823066ec87cf75b31e0d9db1e19

454. Справа № 821/570/16. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/58923668

455. Справа № 825/304/16. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/55753826

456. Справа №200/10744/20-а. URL: https://opendatabot.ua/court/95067931-46abd203cf9e179c38200bc921e7732e

457. Справа №826/1765/18. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kas_vp_vid_11_06_2020_roku_u_spravi_826_1765

_18/?utm_source=Reshenie_v_Zakon&utm_medium=Reshenie_v_Zakon&utm_campaign=Reshenie_v_Zakon

458. Справа №826/23545/15. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kas_vp_vid_14_03_2018_roku_u_spravi_826_23545_15_1/?utm_source=Reshenie_v_Zakon&utm_medium=Reshenie_v_Zakon&utm_campaign=Reshenie_v_Zakon

459. Ставнійчук М. Адвокатура України: європейське майбутнє чи знову у радянщину?! URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/zakon-pro-advokaturu-yuristka-pro-perevagi-sistemi-advokaturi-i-zagrozi-u-razi-zmin-jiji-roboti-50406641.html.

460. Стародубцев А.А. Щодо виконання судових рішень адміністративних судів. *Сучасні проблеми адміністративного права та процесу* : тези доп. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. м. (Харків, 3 черв. 2017 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 52–54.

461. Статут недержавної некомерційної професійної організації «Національна Асоціація адвокатів України» (нова редакція). Затверджено Рішенням Звітно-виборного з'їзду адвокатів України 2017 року «09» червня 2017 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/statut_naau%2009.06.2017.pdf

462. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: схвалено Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text

463. Стратегія розвитку Національної асоціації адвокатів України до 2020 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/files/strategiya-rozvitku-naau-do-2020-roku.pdf

464. Сушко Л. П. Організаційно-правові засади здійснення судового контролю в Україні (дис. .. канд. юрид. наук). Київ, 2009. 181 с.

465. Сушко Л.П. Місце судового контролю в правовій державі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 6. С. 122-127.

466. Терещук О. До питання розуміння делегування повноважень в адміністративно-правовій науці та судовій практиці. *Підприємництво, господарство і право.* 2016. № 8. С. 125–129.

467. Тичкова О. Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2009. 227 с.

468. Тіньовий звіт громадської організації «Лабораторія законодавчих ініціатив» : «Адвокатура України: уроки перших років самоврядності». 2018. 88 с.

469. Ткаченко В., Ручкін Є. Загальна теорія держави і права: підручник / ред.: М. Цвік, В. Ткаченко, О. Петришин. Харків: Право, 2002. 432 с.

470. Тлумачний словник української мови. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F#:~:text=%D0%A1%D0%90%D0%9C%D0%9E%D0%92%D0%A0%D0%AF%D0%94%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF%2C%20%D0%A1%D0%90%D0%9C%D0%9E%D0%A3%D0%A0%D0%AF%D0%94%D0%A3%D0%92%D0%90,%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%20%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%96%D1%88%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%20%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B2%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BA%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%B0.

471. Токар А. Правове забезпечення реалізації форм місцевого управління: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Хмельницький, 2021. 218 с.

472. Томашевська М. Корпоративні акти в системі джерел права України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2005. 214 с.

473. Уварова О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія. Харків: «Друкарня МАДРИД», 2012. 196 с.

474. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16 вересня 2014 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

475. Узагальнення дисциплінарної практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури щодо несплати адвокатами щорічного внеску на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури. 2020. URL: https://vkdka.org/uzagalnennya-distsiplinarnoji-praktiki-kvalifikatsijno-distsiplinarnih-komisij-advokaturi-schodo-nesplati-advokatami-schorichnogo-vnesku-na-zabezpechennya-realizatsiji-advokatskogo-samovryaduvannya/?fbclid=IwAR323TNRX8jeaYd_lvaA6sLdzqVyeNhA0JwzEKdZxnFD9N_SHtEdTJEAplw

476. Україна: конфлікт, позбавлення права займатися адвокатською діяльністю та зупинення дії ліцензії на здійснення адвокатської діяльності. Женева: Міжнародна комісія юристів, 2014. 20 с.

477. Український Д. Відмінності органу професійного самоврядування від громадської організації. *Центр політико-правових реформ.* URL: https://uplan.org.ua/analytics/vidminnosti-orhanu-profesiinoho-samovriaduvannia-vid-hromadskoi-orhanizatsii/

478. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi

479. Ухвала Апеляційного суду міста Києва від 31 травня 2017 року, справа № 758/14058/16-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/66889141#

480. Ухвала Окружного адміністративного суду міста Києва від 27 січня 2022 року (справа 640/12922/21). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103460004

481. Фазекош О. А. Зарубіжний досвід у захисті прав і свобод осіб адвокатами на прикладі Великобританії та Німеччини. *Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10–11 черв. 2016 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2016. С.130–133.

482. Флоренко О. Ю. Огляд судової практики щодо юрисдикції судів та визначення підсудності справ за позовами адвокатів та інших осіб до органів адвокатського самоврядування. «Протокол», 2017. https://protocol.ua/ua/oglyad_sudovoi_praktiki_shchodo_yurisdiktsii_sudiv_ta_viznachennya_pidsudnosti_sprav_za_pozovami_advokativ_ta_inshih_osib_do_organiv_advokatskogo_samovryaduvannya_1/

483. Форманюк В. І. Порівняльно-правова характеристика адвокатури України з деякими країнами в рамках інтеграції з Європейською унією. *Порівняльно-аналітичне право.* 2015. №.1. С.335–337. URL: http://www.pap.in.ua/1_2015/100.pdf.

484. Фулей Т. Римське право як основа сучасних загальнолюдських принципів права. *Актуальні проблеми держави та права*. 2001. Вип. 13. С. 20–26.

485. Фулей Т. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Л., 2003. 253 с.

486. Харитонов Є. Місце корпоративних норм у системі форм (джерел права). *Корпоративне право в Україні: становлення та розвиток:* матеріали міжрегіон. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 26–27 вересня 2003 року). Київ, 2004. С. 33–35.

487. Харитонова О. Поняття і ознаки публічних правовідносин. *Вісник Академії правових наук України.* 2002. № 1(28). С. 36–46.

488. Хартія основних принципів європейської адвокатської професії. Рада адвокатських асоціацій та правничих товариств Європи. 25 листопада 2006 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU06301

489. Хохленко О. Процедура укладення адміністративних договорів. *Dictum Factum*. № 3. 2019. С. 80–86.

490. Хто вирішує, що порушення ПАЕ було грубим, нагадав суд. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури. URL: https://vkdka.org/hto-virishuje-scho-porushennya-pae-bulo-grubim-nagadav-sud/

491. Цвік М., Петришин О. Загальна теорія держави та права: підручник. Харків.: Право, 2009. 584 с.

492. Центр досліджень адвокатури і права. Офіційний веб-сайт Національної асоціації адвокатів України. URL: https://unba.org.ua/research-center

493. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. №№ 40-44. ст. 356.

494. Черненко З. Запровадження професійного лікарського самоврядування. *Юридична газета.* 2018. № 6 (608). С. 20–21. URL: https://www.integrites.com/uploads/integrites-n6.pdf

495. Чуб А. Концепція суб'єктивних публічних прав приватної особи: адміністративно-правовий аспект: дис. на здобут наук ступ. докт. юрид. наук. Запоріжжя 2021. 457 с.

496. Чуб А. Суб'єктивні публічні права як складник адміністративної правосуб'єктності приватної особи. *Juris Europensis Scientia.* 2020. Вип. 2. С. 60–65.

497. Чумак О. Адміністративно-правовий статус державного виконавця. *Публічне право*. 2013. № 1. С. 107–113.

498. Шейна А. Принцип демократизму у праві: філософсько-правові засади дослідження. *Митна справа.* 2014. № 6(2.1). С. 18–25.

499. Шемшученко Ю. Юридична енциклопедія: В 6 т. К.: Укр. енцикл., 1998. Т. 4: Н-П. 2002. 720 с.

500. Шестак В. С. Поняття державного контролю та його основні види. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2001. Вип. 16. С. 119-122.

501. Шинкарук В., Озадовська Л., Поліщук Н. Філософський

енциклопедичний словник. Київ: *Абрис*, 2002. 742 с

502. Шкребець Є. Шляхи вдосконалення адміністративного законодавства щодо забезпечення діяльності адвокатури в Україні. *Підприємництво, господарство і право.* 2016. № 2/2016. С. 122-127.

503. Штогун С. Функції та повноваження судової влади. *Юридична Україна*. 2008. № 4. С. 88-92.

504. Шумейко Т. Публічно-правові відносини щодо формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні. 2020. *Юридична наука.* № 5(107). Т. 2. С. 92–99.

505. Щодо питань, які виникли у зв'язку з проведенням Конференції адвокатів міста Києва 6 серпня 2016 року: рішення Ради адвокатів України від 13 вересня 2016 року № 191. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2016-09-13-r-shennya-rau-191_57e9153cd93fc.pdf

506. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученка; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. Корецького. Київ: «Укр. енциклопедія» ім. М. Бажана, 2003. Т. 5: П-С. 736 с.

507. Якимчук Н. Структура правового статусу розпорядників бюджетних коштів. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2010. № 1. С. 54–63.

508. Яловий О. Органи адвокатського самоврядування та їх основні функції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 853–856.

509. Ярмакі Х. Суб'єкти наглядової діяльності міліції у сфері паспортно-реєстраційної системи. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2005. № 4. С. 103–107.

510. Affaire Mytilinaios et Kostakis c. Grèce (Requête no 29389/11). 3 décembre 2015: The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-158962%22]}

511. Affaire Schneider v. Luxembourg (Requête no 2113/04). Strasbourg, 10 juillet 2007: The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-81437%22]} 2

512. Case of A. and others v. Spain (Application no. 6528/11). 22 april 2014: The European Court of Human Rights. URL: https://www.asylumlawdatabase.eu/sites/default/files/aldfiles/AFFAIRE%20A.C.%20ET%20AUTRES%20c.%20ESPAGNE.pdf

513. Case of Barthold v. Germany (Application no. 8734/79). Strasbourg, 25 March 1985: The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57432%22]}

514. Case of Casado Coca v. Spain (Application no. 15450/89). 24 February 1994, Strasbourg: The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57866%22]}

515. Case of Chassagnou and others v. France (Applications nos. 25088/94, 28331/95 and 28443/95). Strasbourg, 29 April 1999: The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58288%22]}

516. Case of Köll v. Austria (Application no. 43311/98). 4 July 2002: The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2243311/98%22],%22typedescription%22:[%228%22],%22itemid%22:[%22001-22598%22]}

517. Case of Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium (Application no. 6878/75; 7238/75). Strasbourg, 23 June 1981: The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57522%22]}

518. Case OF Lekavičienė v. Lithuania (Application no. 48427/09). 27 June 2017: The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-174616%22]}

519. Case of O.V.R. v. Russia (Application no. 44319/98). 3 April 2001: The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-5846%22]}

520. Case of Revert and Legallais v. France (Application no. 14331/88, 14332/88). Strasbourg, 8 September 1989: The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2214331/88%22]}

521. Case of Sigurdur A. Sigurjónsson v. Iceland (Application no. 16130/90). Strasbourg, 30 June 1993: The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57844%22]}

522. Case of Slavic University in Bulgaria & Others v. Bulgaria (Application no. 60781/00). 18 November 2004: The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-67639%22]}

523. Case of Stichting Landgoed Steenbergen and others v. the Netherlands (Application no. 19732/17). Strasbourg. 16 February 2021. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-208278%22]}

524. CCBE follow-up report on Ukraine. Brussels: Council of Bars and Law Societies of Europe, 2014. 14 p.

525. Definition and limits of the principle of subsidiarity. Report prepared for the Steering Committee on Local and Regional Authorities (CDLR). Local and regional authorities in Europe. № 55. URL: https://rm.coe.int/1680747fda

526. Document of the Copenhagen meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE. Organization for Security and Co-operation in Europe. 29 June 1990. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/14304.pdf

527. First section decision as to the admissibility of Popov and others, Vakarelova, Markov and Bankov v. Bulgaria (Application no. 48047/99, Application no. 48961/99). 6 November 2003: The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-23528%22]}

528. Fourth section decision as to the admissibility of National Notary Chamber v. Albania (Application no. 17029/05). 6 May 2008: The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-86635%22]}

529. IBA Standards for the independence of the legal profession (Adopted 1990). URL: https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=F68BBBA5-FD1F-426F-9AA5-48D26B5E72E7

530. International Bar Association, «IBA Standards for the independence of the legal profession (Adopted 1990)». URL:

https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=F68BBBA5-FD1F-426F-9AA5-48D26B5E72E7

531. Journal officiel de la République française, URL: https://www.legifrance.gouv.fr/.

532. Koln // Bundesrechtsanwaltsordnung vom 1 August 1959. BGBI/I. S. 36.

533. Naczelna Rada Adwokacka. URL: https://www.nra.pl/adwokatura-polska/#EN_PL.

534. Ogus An., Carbonara Em. Self-regulation. 2011. P. 228–252. URL: https://www.researchgate.net/publication/265402203_3_Self-regulation

535. Panejko J., Geneza i podstawy samorządu europejskiego, Wilno 1934. ss.184.

536. Pierre Bonnet. L'avocat et sa discipline. France, 1992. 662 p.

537. Report on the CCBE fact-finding mission to Kiev. Ukraine, 10-12 July 2013. Brussels: Council of Bars and Law Societies of Europe, 2013. 82 p.

538. Shatrava, S., Vylkov, S., Sobol, Y., Maksymenko, N., & Zelenko, I. (2023). Legal guarantees of lawyers' activities with respect to the provision of free secondary legal aid in the administrative court system. *Cuestiones Políticas*. № 41 (77), 309-323. DOI: https://doi.org/10.46398/cuestpol.4177.21/. (WoS).

539. Shatrava. S., Vylkov, S., Azhazha, M., Voronkova, V. and others. (2024). Organizational and Legal Cooperative Aspects between Government and Public Institutions as a Key Factor in the Formation of an Efficient and Transparent State Administration System. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences.* № 22(2): p.p. 7086-7095. DOI: https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024-22.2.00535 (Scopus).

540. Stober R. Allgemeines Wirtschaftsverwaltungsrecht : Grundlagen des deutschen, europäischen und internationalen öffentlichen Wirtschaftsrechts. 2011. 330 S.

541. Vylkov, S., Kisiliuk, E., Baibak, A., Buhaiko, Yu., Pereverziev, D. (2024). Functional Recognition of the Bar in The Implementation of the Right to Free Legal Assistance in Ukraine. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences.* № 22 (1). p.p 1583-1593.DOI: https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024-22.1.00109. (Scopus).

542. Wikipedia (The Free Encyclopedia), «Improvement». URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Improvement

543. Woś T., Stelmach J., Bankowicz M., Grzybowak M. Włydyka Wiedza o społeczeństwie. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2003. S. 365.

544. Wilsong H. The State of the State in the Advanced Industrial Countries. A Paper for the IPSA Congress. 1998. № 10. C. 62.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Вилков С. В. Контроль за діяльність органів адвокатського самоврядування в Україні: адміністративно-правова характеристика. *Європейські перспективи.* 2021. № 3. С. 225-229. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2021.3.33.

2. Вилков С. В. Принципи діяльності адвокатського самоврядування: теоретико-правовий аспект. *Право.ua.* 2021. № 4. С. 240-248. DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2021.4.36.

3. Вилков С. В. Громадський контроль як фактор забезпечення прозорості та підзвітності адвокатського самоврядування. *Наше право.* 2021. № 3. С. 248-253. DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2021.3.38.

4. Вилков С. В. Концептуальні засади ефективності діяльності органів адвокатського самоврядування. *Наше право.* 2021. № 4. С. 239-245. DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2021.4.37.

5. Вилков С. В. Адміністративно-правова природа компетенції органів адвокатського самоврядування. *Наше право.* 2022. № 4. С. 258-262. DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2022.4.44.

6. Вилков С. В. Адміністративні форми та методи діяльності адвокатського самоврядування в Україні. *Право.ua.* 2022. № 2. С. 250-253. DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2022.2.35.

7. Вилков С. В. Державний контроль за функціонуванням органів адвокатського самоврядування: питання сьогодення. *Право.ua.* 2022. № 3. С. 252-257. DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2022.3.36

8. Вилков С.В. До питання делегованих повноважень органів адвокатського самоврядування. *Європейські перспективи.* 2022. № 3. С. 256-264. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2022.3.40.

9. Вилков С. В. Система суб'єктів адвокатського самоврядування: нормативний та теоретико-правовий аспекти. *Європейські перспективи.* 2022. № 4. С. 293-300. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2022.4.42

10. Вилков С. В. Правова природа адміністративних процедур в діяльності адвокатського самоврядування. *Наше право.* 2023. № 3. С. 272-277. DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2023.3.42.

11. Вилков С. В. Дослідження критеріїв ефективності діяльності органів адвокатського самоврядування: питання сьогодення. *Право.ua.* 2023. № 4. Ч. 2. С. 294-301. DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2023.4-2.46.

12. Вилков С. В. Юридична природа та механізм судового контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування. *Європейські перспективи.* 2023. № 3. С. 287-294. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2023.3.40

13. Вилков С. В. До питання правової природи органів адвокатського самоврядування. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2024. № 2 (32). С. 817-832. *DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2024.2.62*.

14. Вилков С. В. Роль та значення адвокатського самоврядування через призму забезпечення механізму практичної реалізації верховенства права. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2024. № 3 (33). С. 608-618. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.56.

15. Вилков С. В. Деякі аспекти оскарження рішень адвокатського самоврядування: порядок, підстави та наслідки. *Європейські перспективи.* 2024. № 2. С. 384-391. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2024.2.57

16. Вилков С. В. Обов'язковість рішення органів адвокатського самоврядування як принцип діяльності інституту адвокатури. *Європейські перспективи.* 2024. № 4. С. 314-319. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2024.4.43.

17. Вилков С. В. Зарубіжний досвід організації та функціонування незалежних самоврядних органів адвокатури (на прикладі: Франції, Італії,

Німеччини, Польщі). *Наше право.* 2024. № 3. С. 379-386. DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2024.3.51

18. Вилков С. В. Доктринальні та системні аспекти імплементації зарубіжного досвіду організації та функціонування незалежних самоврядних органів адвокатури в національну правову систему. *Право.ua.* 2024. № 3. С. 376-381. DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2024.3.54.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав, у тому числі проіндексованих наукометричними базами даних Scopus, Web of Science:

19. Shatrava, S., Vylkov, S., Sobol, Y., Maksymenko, N., & Zelenko, I. (2023). Legal guarantees of lawyers' activities with respect to the provision of free secondary legal aid in the administrative court system. *Cuestiones Políticas*. № 41 (77), 309-323. DOI: https://doi.org/10.46398/cuestpol.4177.21/. (WoS).

20. Shatrava. S., Vylkov, S., Azhazha, M., Voronkova, V. and others. (2024). Organizational and Legal Cooperative Aspects between Government and Public Institutions as a Key Factor in the Formation of an Efficient and Transparent State Administration System. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences.* № 22(2): p.p. 7086-7095. DOI: https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024-22.2.00535 (Scopus).

21. Vylkov, S., Kisiliuk, E., Baibak, A., Buhaiko, Yu., Pereverziev, D. (2024). Functional Recognition of the Bar in The Implementation of the Right to Free Legal Assistance in Ukraine. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences.* № 22 (1). p.p 1583-1593.DOI: https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024-22.1.00109. (Scopus).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

22. Вилков С.В. Ефективність функціонування адвокатського самоврядування в контексті європейського вибору України. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку* : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2024 р.). Харків: НДІ ППСН, 2024. С. 66-70. DOI: https://doi.org/10.32782/PPSS.2024.2.18. URL: https://doi.org/10.71404/PPSS.2024.2.18

23. Вилков С.В. Деякі аспекти реалізації адміністративних інструментів в діяльності адвокатського самоврядування України. *Теоретичні питання*

юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття : тези доп. учасників IX Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 7 черв. 2024 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2024.С. 91-93. URL: https: //library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20240607/article/view/vylkov.

24. Вилков С.В. Дослідження практики ЄСПЛ щодо правомірності законодавчих положень стосовно обов'язкового членства адвокатів у Національній асоціації адвокатів України як органу адвокатського самоврядування. *Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи* : тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф. (Анн-Арбор - Харків, 12-13 груд. 2023 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2023. С. 407-411. https://doi.org/10.71404/PPSS.2023.1.113.

25. Вилков С.В. Роль та значення адвокатського самоврядування. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 24 лист. 2023 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2023. С. 205-207. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20231124/article/view/vylkov.

26. Вилков С.В. Дослідження юридичних аспектів адміністративних процедур в системі адвокатського самоврядування. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників VII Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 09 черв. 2023 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2023. С. 172-174. https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20230609/article/view/vylkov.

27. Вилков С.В. Адвокатура в реалізації права на безоплатну правову допомогу. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матер. VII міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 17 березня 2023 року). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 55-57.

28. Вилков С.В. Дослідження правової природи самоврядного управління в адвокатурі. *Гуманітарні аспекти цифрового суспільства* : тези доп.

учасників міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 8 груд. 2022 р.). Харків: НДІ ППСН, 2022. С. 149-153. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20221208/article/view/vylkov.

29. Вилков С.В. Роль громадських інституцій у контролі за діяльністю адвокатського самоврядування. *Актуальні проблеми криміналістичного та експертного забезпечення діяльності правоохоронних органів та суду в Україні* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 28 трав. 2021 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 129-131. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20210528/article/view/vylkov

30. Вилков С.В. Окремі аспекти публічно-правового статусу органів адвокатського самоврядування. *Людина, суспільство, держава: актуальні питання правового регулювання взаємодії*: тези доп. учасників. наук.-практ. конф. (Київ, 10 груд. 2020 р.). Київ: НДІ СБППФБ, 2020. С. 95-99. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201210a/article/view/vylkov.

31. Вилков С.В. Державний контроль: аспект функціонування органів адвокатського самоврядування. *Концепція соціальної безпеки в Україні* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 6 лист. 2020 р.). Харків: НДІ ППСН, 2020. С. 10-12. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201106/article/view/vylkov.

32. Вилков С.В. Дослідження концептуальних засад ефективності діяльності органів адвокатського самоврядування. *Актуальні питання функціонування системи кримінальної юстиції України*: тези доп. учасників Наук.-практ. онлайн-сем. (Харків, 16 трав. 2020 р.). Харків: НДІ ППСН, 2020. С. 62-66. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200516/article/view/vylkov.

33. Вилков С.В. Делеговані повноваження органів адвокатського самоврядування: доктринальні та практичні аспекти. *Актуальні питання юридичної науки та практики :* тези доп. учасників І Наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 23 квіт. 2020 р.). Київ: НДІ ППСН, 2020. С. 179-183. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200423/article/view/vylkov.